

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

ΕΤΟΣ 16
ΤΕΥΧΟΣ 49
ΤΙΜΗ ΔΡΧ. 3.000

Τετραδιο για τα γραμματα και τις τεχνες

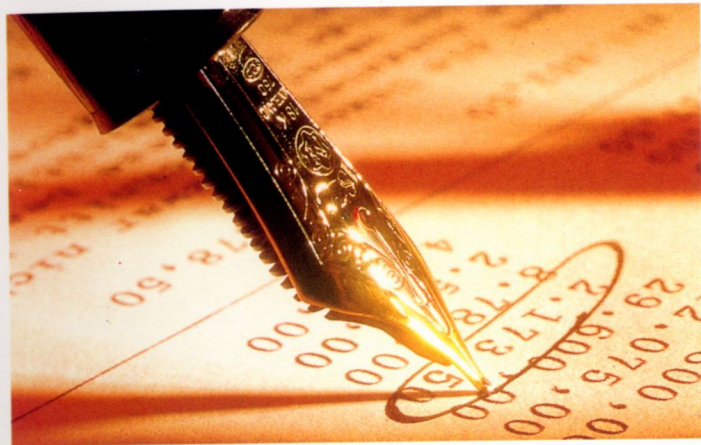

**ΑΦΙΕΡΩΜΑ:
ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟΥ

ΜΑΣ ΚΑΤΑΘΕΤΕΤΕ ΤΗΝ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΣΑΣ

ΣΑΣ ΤΟ ΑΝΤΑΠΟΔΙΔΟΥΜΕ ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΥΨΗΛΟ ΕΠΙΤΟΚΙΟ

Επιπλέον η ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΤΤΙΚΗΣ σας παρέχει:

- **ΑΤΤΙCARD EXTRA CASH**
Δωρεάν χορήγηση για ανάληψη από 2.000 ΑΤΜ'S όλων των τραπεζών πανελλαδικά.
- **ΑΤΤΙCA CARD ELECTRON VISA**
Με 50% έκπτωση στην ετήσια συνδρομή.
- **ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΑΛΥΨΗ**
Στο 2πλάσιο του ποσού κατάθεσης.
Και αυτόματη εξόφληση λογαριασμών ΔΕΗ, ΟΤΕ, ΕΥΔΑΠ κλπ.

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΓΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ Χ.Α.Α.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τ Ρ Α Π Ε Ζ Α Ε Ρ Γ Ω Ν

www.bankofattica.gr

Όλος ο κόσμος του Παιδικού Βιβλίου

Στα ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ φροντίζουμε για το παιδί, μελετούμε τις ανάγκες του, εκδίδουμε βιβλία που αγγίζουν την παιδική ψυχή και αναπτύσσουν τη δημιουργικότητά του. Στον κατάλογό μας θα βρείτε περισσότερους από 300 τίτλους παιδικών βιβλίων, που θα ταξιδέψουν τους μικρούς θησαυρούς σας στον κόσμο της γνώσης, της φαντασίας, της περιπέτειας...

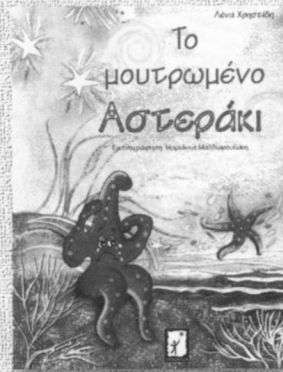
**Ελληνικά
Γράμματα**

Βιβλιοπωλείο:

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ./Fax: 3817826
Κεντρική Διάθεση:

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 3806661, 3302033 - Fax: 3817001
- Κ. Μελενίκου 30, 546 35 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: (031) 245222, 245950

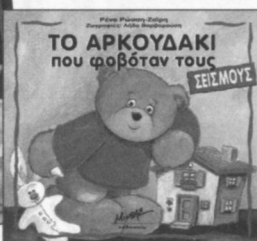
Γιατί η γνώση είναι ψυχαγωγία!

ΗΛΙΑΣ ΚΑΜΠΑΝΑΣ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΒΕΕ

Παπαρηγοπούλου 66,
121 33 Περιστέρι,
Τηλ.: 57.62.791 - Fax: 57.43.988
Πρατήριο: Χαρ. Τρικούπη 49,
106 81 Αθήνα, Τηλ.: 38.47.600
E-mail: info@kabanass.gr

Έλληνες συγγραφείς γράφουν για τα παιδιά!

Οι ιστορίες μου (3-6 ετών)
Το Αρκουδάκι που φοβόταν τους σεισμούς
Το Αρκουδάκι που φοβόταν το σκοτάδι
Συγγραφέας: Ρένα Ρώσση - Ζαίρη
Εικονογράφηση: Λήδα Βαρβαρούση

Τραγουδάω-Μαθαίνω-Γελώ (3-7 ετών)

Η φάλαινα που τρώει τον πόλεμο
Συγγραφέας: Ευγένιος Τριβιζάς
Εικονογράφηση: Ναταλία Καπατσούλια

Σύγχρονα Παραμύθια (4-7 ετών)

Ο μαγικός καθρέφτης
Συγγραφέας: Χριστίνα Καραγιώργη
Εικονογράφηση: Κατερίνα Βερούτσου

Ο Μίμης ο Πατούσας
Συγγραφέας: Λέττα Βασιλείου
Εικονογράφηση: Λήδα Βαρβαρούση

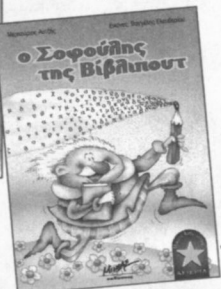
Μικροί Αναγνώστες • αστέρια (7-9 ετών)

Ο Χαρτουλίνος
Συγγραφέας: Δανάη Ζάνου
Εικονογράφηση: Σπύρος Γούσης

Μικροί Αναγνώστες • αστέρια (από 8 ετών)

9 τηλεφωνήματα κι ένας λαγός
Συγγραφέας: Αγγελική Βαρελλά
Εικονογράφηση: Σπύρος Γούσης

Ο Σοφούλης της Βίβλιπουτ
Συγγραφέας: Μερκούριος Αυτζής
Εικονογράφηση: Βαγγέλης Ελευθερίου

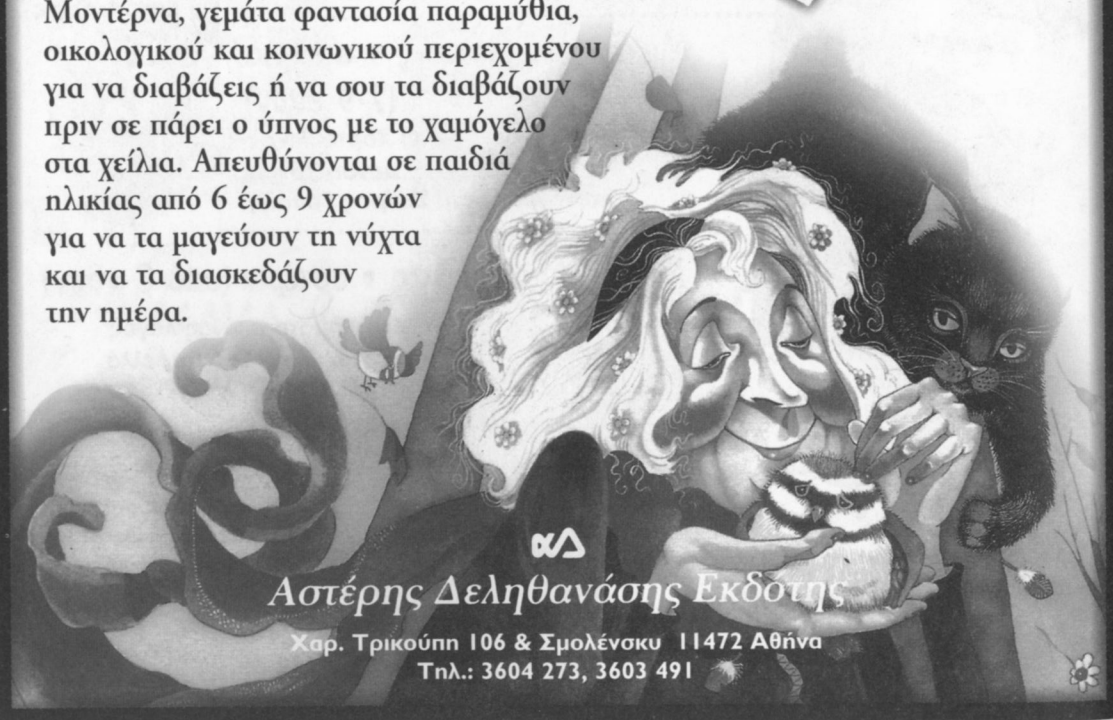
ΜΙΝΟΥΑΣ
εκδόσεις

Ποσειδώνος 1, 14121 Ν. Ηράκλειο, Αθήνα,
Τηλ: 27 11 222, Fax: 27 11 056
www.minoas.gr • E-Mail: info@minoas.gr

Τα ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ της οικογένειας

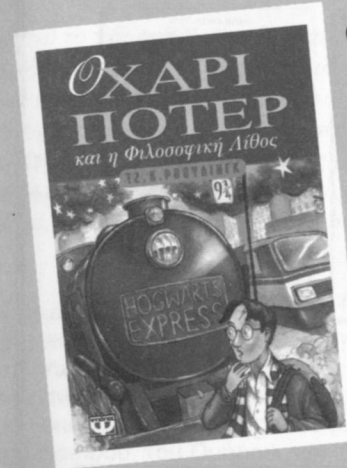
Μοντέρνα, γεμάτα φαντασία παραμύθια, οικολογικού και κοινωνικού περιεχομένου για να διαβάσεις ή να σου τα διαβάζουν πριν σε πάρει ο ύπνος με το χαμόγελο στα χείλια. Απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας από 6 έως 9 χρονών για να τα μαγεύουν τη νύχτα και να τα διασκεδάσουν την ημέρα.

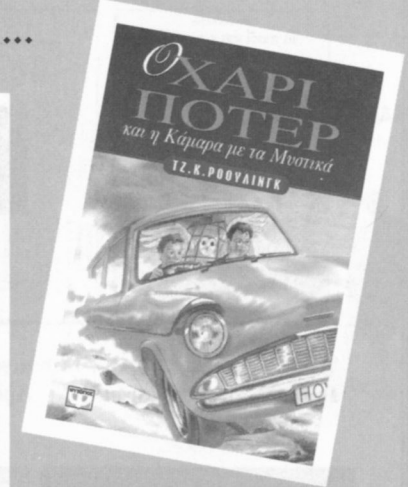
Αστέρης Δεληθανάσης Εκδοτής

Χαρ. Τρικούπη 106 & Σμολένσκου 11472 Αθήνα
Τηλ.: 3604 273, 3603 491

Οι Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ σας προτείνουν...

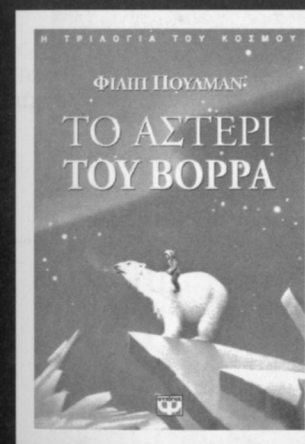

Ο Χάρι Πότερ είναι ένα αξιαγάπητο αγόρι που χάνει τους γονείς του σε ένα ατύχημα και αναγκάζεται να ζήσει με τους θείους του. Η ζωή του Χάρι είναι πολύ δύσκολη...

...Όσπου μια μέρα φθάνει μια επιστολή και όλα αλλάζουν για τον Χάρι. Καλείται να παρουσιαστεί στη σχολή Χόγκουαρτς, μια σχολή ειδικά για μάγους...

τριπλό
βραβείο
smarties

Η Λύρα ξεκινάει ένα παράξενο και γοητευτικό ταξίδι στην παγωμένη μεγαλοπρέπεια του Βορρά αναζητώντας τον χαμένο φίλο της Ρότζερ.

Τι να κρύβει άραγε αυτό το κοφτερό μαχαίρι που δεν πληγώνει, ούτε σκοτώνει, αλλά ανοίγει παράθυρα σε κόσμους άλλους ολοζώντανους, μαγευτικούς.

Αν επιθυμείτε να ενημερώνεστε για τις εκδόσεις μας, στείλτε το κουπόνι στη διεύθυνση Ζαΐμη 8, 106 83 Αθήνα:
Όνομα:.....Επώνυμο:.....
Οδός:.....Αριθμ.:.....
Τ.Κ.:.....Πόλη:.....Τηλ.:.....
*Έτος γεννήσεως:.....
Περιτύλιξ 30/06/00 *προαιρετικά

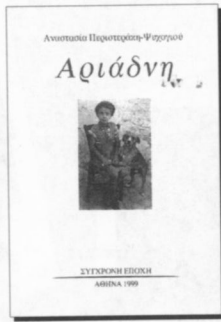

Μαυρομιχάλη 1, 106 79 Αθήνα • Πεσμαζόγλου 5 (Στοά Βιβλίου), 105 59 Αθήνα
Τηλ.: 3302234-6, 3618654 Fax.: 3302098 • <http://www.psichogios.gr> • e-mail: psicho@otenet.gr

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Χ. Σακελλαρίου
Το παιδί και η αρκούδα

Α. Περιστεράκη-Ψυχογιού
Αριάδνη

Α. Παπάκου-Λάγου
Το φίλι της ζωής

Χ. Σακελλαρίου
Ψηλά το κεφάλι, δούλε!

Γ. Ανεζίνη-Λεράκη
Η περιπέτεια μιας καρδερίνας
Εικονογράφηση:
Εύα Μελά

Ν. Μολυβιάτης
Το κάστρο που πέταξε
Εικονογράφηση: Εύα Μελά

Α. Παπάκου-Λάγου
1. Το λυκανγές του πολιτισμού
2. Η τροχιά του πολιτισμού
Εικονογράφηση: Δώρα Κεπερτή

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΕΒΕ

Σόλωνος 130, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: 3820835, 3823649, Fax: 3813354
http://www.sep.gr, e-mail: info@sep.gr

Κεντρική διάθεση: Μαυροκορδάτου 3, Τηλ.: 3829835, 3808132, Fax: 3829814

Βιβλιοπωλεία:

1. Αθήνα, Μαυροκορδάτου 3, Τηλ.: 3829835, 3829814
2. Θεσσαλονίκη, Μπακατσέλου 3 & Εγνατία 65, Τηλ.: 031 283810
3. Γιάννενα, 28ης Οκτωβρίου 19, Τηλ.: 0651 38090
4. Λάρισα, Σκαρλάτου Σούτσου 7, Τηλ.: 041 531818

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΑΔΕΛΦΩΝ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ

«Αυτό το παραμύθι, που δε μοιάζει με κανένα άλλο, αρχίζει από μια εποχή τόσο παλιά, που κανένα παραμύθι και καμιά ιστορία δεν άρχισε ποτέ. Για να ξεκινήσουμε την ιστορία μας απ' την αρχή, πρέπει να γυρίσουμε πίσω αμέτρητα χρόνια κι αμέτρητους αιώνες κι όλο να προχωρούμε μέσα στο χρόνο, ψάχνοντας να βρούμε την αρχή, την αρχή του χρόνου που δεν υπάρχει...»
(από την αρχή της «Τιτανομαχίας»)

Η σειρά που... έδωσε σε όλη της την έκταση την Ελληνική Μυθολογία και απέφυγε τις μεταγενέστερες ρωμαϊκές αλλαγές, που ανέδειξε την ομορφιά και τις αξίες του πολιτισμού μας όπως αυτές μας παραδόθηκαν μέσα από τα έργα του Ησίοδου, του Ομήρου, των τραγικών ποιητών, του Πίνδαρου, του Πλούταρχου και τόσων άλλων, που κατέταξε τους μύθους με βάση τη χρονολογική τους σειρά και παρουσίασε τη μυθολογία ολοκληρωμένα με αρχή, μέση και τέλος.

Έργο ζωής δύο διακεκριμένων Ελλήνων δημιουργών (Μενέλαος Στεφανίδης κείμενο, Γιάννης Στεφανίδης εικονογράφηση) που συντρόφεψε δύο γενιές, διαβάστηκε από τους δασκάλους μέσα στις σχολικές τάξεις και βοήθησε χιλιάδες παιδιά να αγαπήσουν το διάβασμα και τη γνώση.

18 αυτοτελή εικονογραφημένα βιβλία μεγάλου σχήματος για τα παιδιά του δημοτικού και του γυμνασίου, με 40 έως 150 σελίδες το καθένα.

- Ευρετήριο 800 ονομάτων
- Τιμητικές διακρίσεις 11 ευρωπαϊκών πανεπιστημίων (P.P. Vergerio) στους τομείς της εκλαϊκευμένης ιστορίας και της εικονογράφησης
- Μεταφρασμένα σε 9 γλώσσες και σε περισσότερες από 30 χώρες σε όλες τις ηπείρους
- Εγκεκριμένα από το Υπουργείο Παιδείας σαν ελεύθερο ανάγνωσμα
- Εγκεκριμένα για τις σχολικές βιβλιοθήκες

Τα παραμύθια του τόπου μας

Βραβείο εικονογράφησης
του Κύκλου Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου
στη ζωγράφο Φωτεινή Στεφανίδου

Δέκα από τα ωραιότερα παραδοσιακά μας παραμύθια, για παιδιά 4-10 χρονών αλλά και για τους γονείς τους, ξαναγραμμένα από τον Μενέλαο Στεφανίδη. Τα βιβλία είναι 32 ή 64 σελίδων, μεγάλου σχήματος με ολοσέλιδες πολύχρωμες εικόνες

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΙΓΜΑ

Μαυρομυγλή 20, Αθήνα 106 80 * Τηλ.: 3607667 Fax: 3638941 * e-mail: sigma@compulink.gr

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΙΜΗ ΔΡΧ. 3.000

Ιδιοκτήτης

Η μη κερδοσκοπική εταιρεία «Οι Φίλοι του Περίπλου»

Εκδότης

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, τηλ. 3307000, e-mail: vitsos@otenet.gr

Διευθυντής

ΖΗΣΙΜΟΣ ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ

Αρχισυντάκτης

ΜΑΚΗΣ ΤΣΙΤΑΣ

Συντακτική Επιτροπή

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΣΤΙΟΥ - ΝΙΚΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ

Γραφείο Ζάκυνθου

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΕΜΕΤΗΣ

Μουσείο Σολωμού, Πλ. Αγίου Μάρκου, 291 00 Ζάκυνθος

τηλ.: (0695) 28982, 22357

Διαφημίσεις

ΜΑΚΗΣ ΤΣΙΤΑΣ

Γραμματεία-Στοιχειοθεσία

ΜΙΝΑ ΔΑΛΚΑ

Διαχωρισμοί - Φίλμ

ΠΑΡΑΛΟΣ Γραφικές Τέχνες, Θεμιστοκλέους 31, τηλ.: 3827314

Διανομή

ΑΘΗΝΑ: Σπ. Τρικούπη 20, 106 83, τηλ.: 3307000 * Σακελλαρίδη 8, 112 53 Αθήνα, τηλ.: 8661889 * Χριστάκης, Ιπποκράτους 10-12, τηλ. 3639336 * «Κατάρτι», Μαυρομιχάλη 9, τηλ. 3604793 * Σπύρος Μαρίνης, Σόλωνος 76, τηλ.: 3648170 * ΠΕΡΙΠΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΙ ΑΘΗΝΑΣ & ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Άργος Α.Ε. * ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΕΥΧΩΝ ΚΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ, ΑΘΗΝΑ: «Εστία», Σόλωνος 60, τηλ.: 3637324 * «Πρωτοπορία», Γραβιάς 3-5, τηλ.: 3801591 * ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: «Κέντρο Βιβλίου», Λασσάνη 9, τηλ.: 237463 * «Πρωτοπορία του Βορρά», Λ. Νίκης 3, τηλ.: 226190 * ΒΟΛΟΣ: Βιβλιοπ. «Όμηρος» * ΙΩΑΝΝΙΝΑ: Βιβλιοπ. «Δωδώνη» * ΚΕΡΚΥΡΑ: Βιβλιοπ. «Πλους».

Συνδρομές

ΕΤΗΣΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΙΔΙΩΤΕΣ (απλή): Δρχ. 5.000 (φιλική: Δρχ. 6.000) Βιβλιοθήκες-Οργανισμοί-Επιχειρήσεις-Τράπεζες (ετήσια): Δρχ. 15.000 * Ετήσια εξωτερικού: Δρχ. 10.000 ή U.S.\$40 * **Οι συνδρομές θα πρέπει να στέλνονται στη διεύθυνση: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ, Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, με ταχυδρομική επιταγή ή να καταβάλλονται στο ΓΙΑΝΝΗ ΔΕΜΕΤΗ στη Ζάκυνθο ή να κατατίθενται στους λογ/σμούς: ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ 345/749012-77 * ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 54/04870-00010/79 * ALPHA BANK 101-002101685564 * ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΚΥΠΡΟΥ 51247.**

Διεθνής κωδικός αριθμός περιοδικού (ISSN) 1105-0829

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΕΒΡΟΔΕΙΛΟΣ

Διανομή στην Ελλάδα και την Κύπρο: ΠΡΟΟΔΟΣ - Διανομή Βιβλίων, Μεσολογίου 5, 106 81 Αθήνα
Τηλ: (01) 383 0889, (01) 382 1001 Fax: (01) 382 9207

www.siphano.com/zevrodeilos

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΑΣΤΩΡ»

Ξεχωριστά βιβλία
για παιδιά

Γυθείου 9, 176 73 Καλλιθέα, τηλ.-fax: (01) 9579850

ΠΕΡΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ τελευταία. Η ταυτότητα του ελληνισμού περιλαμβάνει και το «Χριστιανός Ορθόδοξος»; Θα πρέπει επίσης να το περιλαμβάνει και η ταυτότητα του καθενός μας; Τι γίνεται που η ιδιότητα του «Χριστιανού» δεν περιλαμβάνεται κατ' ανάγκη στην ταυτότητα του Ευρωπαίου; Και, εν τέλει, ποια θα πρέπει να είναι η ταυτότητα της ταυτότητας του καθενός μας;

Ή, για να διατυπώσουμε κι αλλιώς την ερώτηση: Τι αλλάζει όσον αφορά την αντιμετώπιση της υπόστασης ενός ανθρώπου η αναφορά του τρόπου που είναι συνηθισμένος ή εκ καταγωγής μαθημένος να επικοινωνεί με το Θεό; Γιατί περί μιας απλής συνήθειας πρόκειται. Η ανάγκη για επικοινωνία με το Θεό, με ό,τι μας είναι άγνωστο δηλαδή, παραμένει αναλλοίωτη και επιτακτική σε όλους τους ανθρώπους, σε όλες τις εποχές. Είναι δε απόλυτα φυσικό, ο τρόπος επικοινωνίας που νιώθει περισσότερο κανείς να είναι αυτός που έμαθε από εκείνους που τον έφεραν στη ζωή. Και, στο κάτω κάτω, αν νιώθει κάποιον άλλον τρόπο να του είναι πιο ταιριαστός στον τρόπο που επικοινωνεί με το Θεό, είναι εξίσου φυσικό να τον υιοθετεί.

Πέρασαν αιώνες για να κατακτήσει κάτι τέτοιο ο άνθρωπος. Μετά Χριστόν αιώνες εννοείται, επειδή πριν το «πολιτισμένος» κρινόταν διαφορετικά και όχι από το αν πίστευε κάποιος ή όχι στο δωδεκάθεο. Και η κατάκτηση έγινε παρά τον πρωτοφανή δολοφονικό και σκοταδιστικό οίστρο της Ιεράς Εξέτασης ή τον στα καθ' ημάς χαρακτηρισμό του ως «άθεου» και τον εξοστρακισμό του στο κοινωνικό πυρ το εξώτερον, καθενός που τολμούσε να αρθρώσει ότι «ο βασιλιάς είναι γυμνός».

Το γεγονός είναι πως οι κοινωνίες που εξέθρεψαν την Ιερά Εξέταση έχουν πια καταλάβει – ή αναγκάστηκαν να καταλάβουν εκ των πραγμάτων – πως αλλού είναι η ουσία. Η δική μας κοινωνία εξακολουθεί να μην καταλαβαίνει πόσο εκτός τόπου και χρόνου είναι το να μιλάμε για τον τύπο της ορθοδοξίας. Επειδή για την ουσία κανείς δε φαίνεται να ενδιαφέρεται.

Επίσης ταυτίζουν τη χριστιανική θρησκεία με τον ελληνισμό. Λες και ό,τι ξέρει ο πολιτισμός για ελληνισμό, ό,τι προκάλεσε την Αναγέννηση της ανθρωπότητας δεν προέρχεται από την αρχαιότητα αλλά από τις αποφάσεις των οικουμενικών συνόδων. Και, ω της υποκρισίας, την ίδια εποχή που κινητοποιούνται εκατοντάδες χιλιάδες Ελλήνων για να σώσουν, λέει, τον ελληνισμό, ο κύριος πρέσβης του ελληνισμού στο εξωτερικό, το Ίδρυμα Πολιτισμού, κινδυνεύει να κλείσει, χωρίς κανείς να ενοχλείται. Τα μόνα παραρτήματά του που ακόμα αντέχουν να παράγουν κάποιο έργο είναι εκείνα του Βερολίνου, της Οδησσού και της Αλεξάνδρειας. Του Λονδίνου και του Παρισιού έχουν ουσιαστικά κλείσει. Και της Νέας Υόρκης (πατρίδας του Αντίχριστου) παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα. Η σχετικά πρόσφατη παρέμβαση Νιώτη, που τίναξε στον αέρα το πριν από οκτώ χρόνια φιλόδοξο έργο του Ιωάννη Γιωργάκη και έστειλε στο περιθώριο προσωπικότητες όπως ο Αριστόβουλος Μάνεσης, η Εύη Τουλούπα κ.ά., έχει αρχίσει να αποδίδει τους πικρούς καρπούς της.

Και ενώ αυτά συμβαίνουν, έρχεται μια γενετική ανακάλυψη για να μας πει κάτι που εδώ και αιώνες όλες οι θρησκείες λένε, αλλά ουδέποτε έχουν στην πράξη εφαρμόσει. Πως όλοι μας διαθέτουμε μία και μοναδική ταυτότητα. Που δε γνωρίζουμε ποια αρχή την εξέδωσε και που, αλίμονο, δεν την ενδιαφέρει το θρήσκευμα του καθενός μας. Πως όλες οι φυλές, όλοι οι άνθρωποι, όλων των θρησκειών – πόσο μάλλον των δογμάτων – είμαστε τραγικά όμοιοι όσον αφορά το από πού ερχόμαστε και το πού πηγαίνουμε. Και να κάνει η ανακάλυψη αυτή ολόκληρη τη συμβατική ταυτότητα της αστυνομικής αρχής, όχι μόνο το κουτάκι της που γράφει «θρήσκευμα», να φαντάζει περισσότερο αστεία και περιττή παρά ποτέ.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ

του εκδότη	11	Η ταυτότητα της αστειότητας
ΤΡΙΒΟΛΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ		
Διονύσης Βίτσος	13	Σχόλια
Νίκη Αϊντενιάερ	18	Η μετάφραση και διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας δεν μπορεί να είναι αυτοσκοπός
Κ. Α. Κολοβός	21	Υβρις και Τίσις
Ε. Ν. Μόσχος	22	Το ποιητικό πρόσωπο της Λένας Παππά
ΠΟΙΗΣΗΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ		
Σοφία Αδαμίδου	28	Νεύματα παραχαράκτες
Σπύρος Καρυδάκης	29	Ο Ραμσής στο Καντές / Επιτύμβια πορτρέτα
ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ		
ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ		
Θεοδόσης Πυλαρινός	35	Ένα αφιέρωμα στην παιδική λογοτεχνία
Αντα Κατσίκη-Γκίβαλου	37	Λογοτεχνία για παιδιά: Από τον ηθικό λόγο και τη διδαχή στην τέρψη της ανάγνωσης
Σοφία Χατζηδημητρίου-Παράσχου	48	Ο ελληνικός περιοδικός τύπος για παιδιά και νέους
Βάσω Οικονομοπούλου	59	Αναγνώσματα για κορίτσια στην Ελλάδα του 19ου αι.
Γιάννης Σ. Παπαδάτος	67	Βιβλία λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους με διαπολιτισμικό περιεχόμενο
Πόλυ Βασιλάκη	74	Σύμβολα στη σύγχρονη παιδική λογοτεχνία
Θεοδόσης Πυλαρινός	81	Από το Γεροστάθη του Λ. Μελά και τον Ξένο της Ειρ. Δεντρινού ως τους παππούδες της Λιλίκας Νάκου
Τζίνα Καλογήρου	95	Η «μουσική των λέξεων, τα χρώματα των γραμμάτων, τα σχήματα των σκέψεων»: Επιστημάνσεις για την ποιητική της Μαγικής μητέρας του Μ. Κοντολέων
Μάνος Κοντολέων	107	Παιδιά, γονείς, βιβλίο, ένα τρίγωνο αλληλοκατανόησης
Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσπούλου	113	Το μικρόβιο της ευεξίας
Ευγένιος Τριβιζάς	118	Ποιος δολοφονεί το διάβασμα; ή γιατί από το να τρώει η θεία μακαρόνια είναι προτιμότερο να τρώει ο δράκος τη θεία
Βαγγέλης Ηλιόπουλος	127	Η παιδική λογοτεχνία από τη σκοπιά ενός συγγραφέα της νεότερης γενιάς
Χρήστος Μπουλάτσης	133	Το μαύρο και το άσπρο ψωμί: παραμυθένιες ιστορίες για τα μουσεία μας
ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ	144	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ		
Τζίνα Καλογήρου	147	Το φόρεμα της Σταχτοπούτας
Ελένη Σαραντίτη	148	Η άλλη πλευρά του φεγγαριού
Ελένη Χωρεάνθη	150	Ένας ασυνήθιστος τίτλος
Βάσω Οικονομοπούλου	152	«Σινιάλα ψυχής»: Μια κριτική προσέγγιση στο μυθιστόρημα της Έλσας Χίου
Θεοδόσης Πυλαρινός	154	Η λογοτεχνία στα Δημοτικά σχολεία μας
Αθηνά Ντούλια	158	Η γοητεία των παραμυθιών
Κ. Α. Κολοβός	163	Ιστορίες με δρακόντους
Διονύσης Βίτσος	165	Η Ζάκυνθος ένα θέατρο
ΕΚΔΟΣΕΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ		
ΔΟΚΙΜΙΟ	169	
ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ	172	
ΘΕΑΤΡΟ	175	
ΠΑΙΔΙΚΟ	176	
ΠΟΙΗΣΗ	179	
ΠΑΡΟΡΜΙΣΕΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ	189	
ΦΙΛΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ	199	Τα μέλη της εταιρείας «Οι φίλοι του Περίπλου»
ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ	205	

ΟΛΟ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑ

«Όλο και μεγαλύτερα βιβλιοπωλεία ανοίγουν, όλο και περισσότερα δίκτυα ιδρύονται. Πόσο επηρεάζει αυτό το λογοτεχνικό χώρο;» αναρωτιέται η κ. Παπασπύρου στον υπότιτλο του άρθρου της «Οι χάρτινες αλυσίδες» στην «Ελευθεροτυπία της Κυριακής».

ΘΑ ΑΠΟΔΕΙΧΘΕΙ

«Και στην Ελλάδα έχει ξεκινήσει η διαδικασία της συμμετοχής μεγάλων συγκροτημάτων σε εκδοτικούς οίκους και της συγχώνευσης. Μόλις χθες ανακοινώθηκε ακόμα μία: η ίδρυση νέας εκδοτικής εταιρείας με εταίρους τις εκδόσεις «Περίπλους» και την εταιρεία ΙΜΑΚΟ Α.Ε. του Πέτρου Κωστόπουλου. Η γενίκευση αυτής της διαδικασίας θα αποδειχθεί στο άμεσο μέλλον, όπως και οι τυχόν επιπτώσεις στις επιλογές των τίτλων ανάμεσα στους οποίους θα έχουμε να διαλέξουμε», έγραφε πριν λίγους μήνες στην «Καθημερινή» η κ. Όλγα Σελλά.

ΑΡΚΕΙ

Και η κ. Παρή Σπίνου, πάλι στην «Ελευθεροτυπία», επισημαίνει: «Από εδώ και πέρα ο «Περίπλους» αλλάζει γραμμή πλεύσης. Εκτός από ελληνική και ξένη λογοτεχνία θα εκδίδει περιοδικά και έντυπα, θα συμμετέχει σε πολιτιστικές δραστηριότητες και εμπορία βιβλίων. Αρκεί η ποσότητα να μην είναι εις βάρος της ποιότητας».

ΜΗΠΩΣ;

Αν και μικρή ακόμα σε μέγεθος, η ελληνική αγορά βιβλίου αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς. Και το τοπίο γύρω της αλλάζει άρδην. Τι σημαίνουν άραγε οι εξαγορές εκδοτικών οίκων (βλ. «Ελληνικά Γράμματα», «Οξύ» [σημείωση δική μας από το Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη], «Περίπλους») από μεγάλους επιχειρηματικούς ομίλους και οι συμμαχίες σαν αυτές που προαναφέρθηκαν; Είμαστε απλοί μάρτυρες μιας προσπάθειας οικονομικού εξορθολογισμού ή μήπως θα βρεθούμε σύντομα αντιμέτωποι με τις... βλαβερές συνέπειες της συγκέντρωσης κεφαλαίων ως προς το είδος και την ποιότητα των βιβλίων;» ανησυχεί η κ. Παπασπύρου.

ΕΙΝΑΙ ΚΟΥΡΑΣΜΕΝΟΙ

«Όσοι έστησαν τις επιχειρήσεις τους με μεράκι πριν από τριάντα χρόνια είναι πια κουρασμένοι», λέει ο Θανάσης Καστανιώτης, ο οποίος είναι πεπεισμένος ότι η αγορά βιβλίου έχει μέλλον λαμπρό και δεν κρύβει ότι με την πρώτη ευκαιρία θα συμμαχήσει με οποιοδήποτε ενδιαφέρεται για τη δημιουργία μιας αλυσίδας «εκσυγχρονισμένων» βιβλιοπωλείων σ' ολόκληρη τη χώρα.

ΠΡΙΝ 30 ΧΡΟΝΙΑ

Πριν 30 χρόνια κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, αλλά ιδίως μετά τη μεταπολίτευση ήταν η εποχή που το εκδοτικό τοπίο στην Ελλάδα άρχισε να αναπτύσσεται. (Και οι εκδόσεις *Καστανιώτη* συνετέλεσαν όσο κανείς άλλος στην ποιοτική του αναβάθμιση και στον εκσυγχρονισμό του.) «Ήταν να μη γίνει η αρχή.[...] νέοι εκδοτικοί οίκοι ξεφύτρωναν σαν μανιτάρια. [...] Όλοι τους ιχνηλατώντας, ψηλαφώντας, μια και 'κατά κανόνα οι ιδιοκτήτες τους δεν είχαν καμιά προηγούμενη θητεία στο επάγγελμα. Βιβλίο με βιβλίο δοκίμαζαν κάθε φορά τις αντοχές και τις ανοχές του καθεστώτος», γράφει ο Ανδρέας Παππάς στο βιβλίο του «Μεταξύ Γουτεμβέργιου και Μαρξ, 30 χρόνια με μολύβι, 4B και μοβ μαρκαδόρο» (εκδόσεις *Υποδομή*).

ΚΑΙ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Τι έγινε τα τελευταία χρόνια στο εκδοτικό τοπίο του εξωτερικού; Το οποίο, όπως συμβαίνει και για όλα τα πράγματα, είχε διαμορφωθεί, αναπτυχθεί, κουραστεί πολύ πιο πριν από το ελληνικό; «Τα τελευταία χρόνια έχουν αλλάξει εντελώς μορφή. Σταδιακά, από χώρα σε χώρα, οι εκδόσεις εγκατέλειψαν το σχετικά βιοτεχνικό χαρακτήρα τους, που αναγόταν στο 19ο αιώνα, και υιοθέτησαν μεγέθη βιομηχανίας του θεάματος και της ενημέρωσης [...] Μπορεί κανείς να πει άφοβα ότι η εκδοτική δραστηριότητα σ' όλο τον κόσμο άλλαξε περισσότερο κατά τη διάρκεια των τελευταίων δέκα ετών απ' ό,τι τον αιώνα που προηγήθηκε», διαπιστώνει ο Αντρέ Σιφρίν στο βιβλίο του «Εκδόσεις χωρίς εκδότες» (εκδόσεις *Πόλις*), αναφερόμενος στους εκδοτικούς οίκους της Ευρώπης και της Αμερικής.

Η ΠΟΛΥΦΩΝΙΑ

Και πράγματι: Στη Γαλλία και τη Γερμανία οι περισσότεροι εκδοτικοί οίκοι έχουν εξαγορασθεί εκτός από κάποιους μεγάλους όπως ο *Gallimard* και ο *Seuil*. Στη Βρετανία και τις Η.Π.Α. το φαινόμενο είναι καθολικό. Παρά ταύτα η κ. Παπασπύρου, παρ' ό,τι διαπιστώνει ότι «το βιβλίο είναι πράγματι ένα προϊόν σαν όλα τ' άλλα, καθώς οι όροι παραγωγής και διάθεσής του υπόκεινται στην οικονομία της αγοράς», εξακολουθεί να ανησυχεί: «Οι μικρές ανεξάρτητες μονάδες μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην πολυφωνία και την ελεύθερη διακίνηση ιδεών».

ΔΕΝ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΘΥΜΗΘΩ

Ομολογώ πως δεν μπορώ να θυμηθώ μια ιστορική περίοδο κατά την οποία να υπήρχε όντως πολυφωνία και ελεύθερη διακίνηση ιδεών. Ή μάλλον μπορώ να πω ότι αυτά τα χαρακτηριστικά τα διαθέτει περισσότερο από κάθε άλλη εποχή η δική μας. Επειδή διαθέτει περισσότερο από κάθε άλλη εποχή δυνατότητα πρόσβασης στις πηγές της γνώσης. Με το μειωμένο, περισσότερο παρά ποτέ, δείκτη αναλφαβητισμού, με την τεράστια παρουσία των Μ.Μ.Ε., με το INTERNET, τη γλωσσομάθεια κ.λπ. Βεβαίως και καταβάλλεται προσπάθεια να μας στερηθεί η δυνατότητα να βλέπουμε καθαρά. Όμως δεν είναι καλύτερο αυτό από την πλήρη τύφλωση της αμάθειας και της έλλειψης κάθε πληροφορίας και πρόσβασης στη γνώση; Άλλωστε μόνο σήμερα γίνεται προσπάθεια συσκότισης; Τι έκαναν οι περισσότερες πολιτικές θεωρίες ή οι θρησκοληψίες και οι διάφορες «πίστεις» εδώ και αιώνες; Ανησυχούμε τώρα που πλέον έχουμε τη δυνατότητα της σύγκρισης;

ΑΝΑΤΡΟΠΕΣ

«Τα βιβλία είναι ικανά να συντηρήσουν ή ν' ανατρέψουν την εικόνα που έχουμε για τον κόσμο», λέει η κ. Παπασπύρου. Μακάρι να την είχαν. Τουλάχιστον ας είχαν την ίδια ικανότητα που έχει η τηλεόραση. Τι ποσοστό όμως διαβάζει και τι ποσοστό βλέπει τηλεόραση; Να πούμε 15% και 99% αντίστοιχα; Οι περισσότεροι προβάλλουν ως δικαιολογία πως «δεν έχουν χρόνο για βιβλία», τη στιγμή που από το μεσημέρι μέχρι τα βαθιά μεσάνυχτα ξεροσταλιάζουν μπροστά στην οθόνη.

ΟΥΤΩΣ Ή ΑΛΛΩΣ

Αλλά, ούτως ή άλλως, ουδέποτε τα βιβλία ανέτρεψαν την εικόνα που έχουμε για τον κόσμο. Απλώς ερμήνευσαν εικόνες του παρελθόντος κόσμου, κατέγραψαν εικόνες του κόσμου της εποχής τους και μερικές φορές εξήγγειλαν και εικόνες του κόσμου που έρχεται. Ανατροπές είναι μόνον η ανθρώπινη ψυχή. Εκείνη δηλαδή που ανέτρεψε από το Μεσαίωνα μέχρι τα ολοκληρωτικά καθεστώτα του 20ου αιώνα. Αρκεί να ωριμάσουν οι κοινωνικές συνθήκες για κάτι τέτοιο, τις οποίες κανείς δεν μπορεί να επηρεάσει, παρά μονάχα οι κύκλοι της ιστορίας.

ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΜΠΟΡΕΙ

Κανείς, κατά μείζονα λόγο, δεν μπορεί να επηρεάσει και τις συνθήκες του κόσμου του βιβλίου, παρά η ίδια η ιστορία του. Στην περίπτωση μας η ιστορία της ελληνικής αγοράς του, που, ας μην το ξεχνάμε, είναι ένα τμήμα της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας και γι' αυτό ακολουθεί την πορεία τους.

ΦΩΝΕΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

Πάντα σε κάθε αλλαγή ακούγονται φωνές διαμαρτυρίας από εκείνους που δεν επιθυμούν, δεν μπορούν ή δεν πρόλαβαν να προσαρμοστούν. Και, αντί ν' αναρωτηθούν γιατί δεν πάνε παράλληλα με τους καιρούς, αρχίζουν ν' ανησυχούν και να ρωτούν «για την ποιότητα». Συνήθως οι περισσότεροι, αφού φωνάξουν, στο τέλος προσαρμόζονται.

ΔΗΘΕΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Και καλά, οι μικροί εκδοτικοί οίκοι είναι βέβαια «μικροί» και καλά τους λένε έτσι. Αλλά εκείνο το «ανεξάρτητο»! Κάτι σαν ευφημισμός, σαν το «Εύξεινος Πόντος», ακούγεται. Πώς να είσαι ανεξάρτητος, όταν δεν έχεις κεφάλαια για να εκδώσεις αυτά που θέλεις και οι τράπεζες δε σ' εμπιστεύονται ούτε για το παραμικρό δάνειο, όταν δεν μπορείς να κάνεις διαφήμιση ή να πλησιάσεις με σύγχρονες μεθόδους την αγορά ή όταν οι μεγάλοι είναι εκείνοι που εκμαιεύουν τις εκάστοτε κρατικές ή κοινοτικές επιχορηγήσεις; Άσε που πάνε και αγοράζουν τα καλύτερα ράφια του βιβλιοπωλείου και σε στριμώχνουν στη γωνία.

ΞΕΧΝΙΕΤΑΙ

Φτωχοί και ανεξάρτητοι παρουσιάζονται από τη ρομαντική λογοτεχνία οι τροβαδούροι του Μεσαίωνα που έκαναν το κέφι τους τριγυρίζοντας «ξέγνοιαστοι» και τραγουδώντας από πόλη σε πόλη. Ξεχνιέται όμως το τι σκοπούς αναγκάζονταν να παίξουν κατά παραγγελία στον αυλό τους για να μην πεθάνουν της πείνας ή για να βρουν κάπου να περάσουν τη νύχτα τους.

ΠΑΡΑΔΟΞΩΣ

Όπως ξεχνιέται ότι κλασική συμφωνική μουσική δε θα υπήρχε, τουλάχιστον στην έκταση που υπάρχει, αν δε βρίσκονταν κάποιοι φιλότεχνοι και φιλοπρόοδοι, έστω φαντασμένοι, οικονομικά ισχυροί να στηρίξουν υλικά τη συνθετική δεινότητα των συνθετών της. Παραδόξως, παρά τους τόσους αιώνες συναναστροφής, οι χρηματοδότες ηγεμόνες δεν κατάφεραν να συνθέσουν τίποτα της προκοπής και οι ταλαντούχοι συνθέτες παρέμειναν σ' αυτούς απαραίτητοι, όπως παραμένουν και στις σημερινές πολυεθνικές δισκογραφικές εταιρείες.

Η μετάφραση και διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό δεν μπορεί να είναι αυτοσκοπός

της Νίκης Αϊντενάιερ

ΜΕ ΟΛΟ ΚΑΙ ΠΙΟ ΕΝΤΟΝΟ ΡΥΘΜΟ, όπως διαπιστώνουμε όλοι μας, προσπαθεί η νεοελληνική λογοτεχνία να βγει από τα στενά όρια της ελληνικής επικράτειας, όπου για πολλές δεκαετίες ήταν αναγκασμένη να κινείται, για να κατακτήσει, αφού έχουν γίνει οι πρώτες ανιχνεύσεις, και άλλα πεδία εξάπλωσης και δράσης. Ποτέ ως σήμερα δεν είχε αναληφθεί μια ανάλογη εκστρατεία όπως αυτή στην οποία συνεργάζονται διάφοροι φορείς, το Υπουργείο Πολιτισμού, το Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού κ.λπ., ιδιωτικοί οργανισμοί (όπως ο Σύλλογος Εκδοτών Βιβλιοπωλών) αλλά και απλοί ιδιώτες που ενδιαφέρονται, με επικεφαλής βεβαίως το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, για να διαδοθεί το ελληνικό βιβλίο όχι μόνο μέχρι το πιο απομακρυσμένο χωριό της Ελλάδας αλλά και στο εξωτερικό, κυρίως στην Ευρώπη εν όψει του έτους 2001, οπότε προβλέπεται να γίνει η Ελλάδα τιμώμενη χώρα στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου της Φραγκφούρτης. Αυτό δε σημαίνει βέβαια πως αγνοούμε τις κατά καιρούς δραστηριότητες του Υπουργείου Πολιτισμού, της Διεύθυνσης Γραμμάτων και της Διεύθυνσης Πολιτιστικής Κίνησης, οι οποίες με συνέδρια, στους Δελφούς π.χ., και ανταλλαγές απόψεων, με αποστολές συγγραφέων στο εξωτερικό και ενθάρρυνση των εκεί πολιτιστικών ακόλουθων των πρεσβειών και άλλων φορέων έβαλαν τα θεμέλια αυτής της πολιτικής.

Εξάλλου, η πολιτική αυτή που εφαρμόζεται τώρα για το εξωτερικό δεν είναι ευτυχώς αναγκασμένη να ξεκινήσει από το μηδέν. Στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης τουλάχιστον, ακόμη και στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, ιδίως εκεί όπου υπήρχαν έδρες ή και λεκτοράτα για νεοελληνικά στα πανεπιστήμια, αλλά και τμήματα νεοελληνικών σε λαϊκά πανεπιστήμια, έχει γίνει, συνειδητά ή τυχαία, αρκετή προεργασία. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα έχει γίνει δουλειά ανιχνευτή που απέδωσε συχνά και ωραίους καρπούς, όπως διείσδυση σε λογοτεχνικά περιοδικά, ακόμη και έκδοση λογοτεχνικών περιοδικών με μικρή, ίσως, εμβέλεια αλλά στα οποία μπορούσαν και μπορούν να ανατρέχουν οι ενδιαφερόμενοι, και μεταφράσεις που «πέρασαν» με μεγάλο κόπο σε ξένους εκδοτικούς οίκους, προπαντός όμως εκδόσεις πολλών έργων της νεοελληνικής λογοτεχνίας από ειδικευμένους εκδοτικούς οίκους που ιδρύθηκαν για το σκοπό αυτό στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.

Η παρουσία, από την άλλη μεριά, τόσων χιλιάδων Ελλήνων στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης αλλά και στην ανατολική της πτέρυγα, λόγω των διάφορων μορφών μετανάστευσης και η εξέλιξη πολλών από αυτούς, ιδίως της δεύτερης και τρίτης γενιάς, σε διανοούμενους, μεταφραστές και συγγραφείς, αποτέλεσε και αποτελεί ένα σοβαρότατο έρεισμα για μια πολιτική διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού στις δεύτερες πατρίδες τους και λόγω της ιδιαίτερης γνώσης και ευαισθησίας που έχουν αναπτύξει προσωπικά αλλά και στις σχέσεις τους με τους ντόπιους. Αυτοί είναι που, ως μεταφραστές π.χ., είναι σε θέση να εφαρμόσουν τη βασικότερη, κατά τη γνώμη μου, αρχή της μετάφρασης: να κάνουν, δηλαδή, τα βιβλία προσιτά στην ξένη ιδιοσυγκρασία χωρίς την απώλεια της ιδιαι-

τερότητάς τους. Υπάρχουν επομένως σήμερα πολλοί περισσότεροι ξένοι που ενδιαφέρονται για τα πολιτιστικά δρώμενα στην Ελλάδα, που επισκέπτονται την Ελλάδα όχι μόνο για τα στερεότυπα που προσφέρει ο τουρισμός ή με μια «φιλελληνική» διάθεση παλαιού τύπου, αλλά γιατί έχουν δημιουργήσει ήδη στις πατρίδες τους μια ιδιαίτερη, βαθύτερη σχέση με τη χώρα αυτή, είτε γιατί ήρθαν σ' επαφή με τη γλώσσα της (η διάδοση της ελληνικής γλώσσας και μάλιστα σήμερα που θα ήταν εφικτή με όλα τα σύγχρονα μέσα όπως π.χ. βίντεο και τηλεόραση είναι απεριόριστης σημασίας) είτε γιατί ήρθαν σ' επαφή με τα βιβλία και τους συγγραφείς της αλλά και με άλλες πνευματικές εκδηλώσεις όπως εκθέσεις, θέατρο, κινηματογράφο, συναυλίες, διαλέξεις για τη σύγχρονη Ελλάδα, την ιστορία της και τον κόσμο των ιδεών της, άνθρωποι που πήραν μέρος σε συζητήσεις ακόμη και αντιπαραθετικά, όλοι αυτοί τέλος που έχουν αποκτήσει ένα οξύτερο – ακόμη και κριτικό – βλέμμα απέναντί της, αυτοί που προσπαθούν να διερευνήσουν ποιο ρόλο παίζει ή μπορεί να παίξει ο ελληνικός πολιτισμός στην Ευρώπη.

Η ελληνική λογοτεχνία είναι ένα πολύ καλό μέσο, ίσως το καλύτερο, για τον προσανατολισμό αυτό. Όσο πιο πολλούς αναγνώστες της ελληνικής λογοτεχνίας κερδίσουμε, τόσο πιο πολύ πλησιάζουμε το σκοπό μας. Ο σκοπός αυτός δεν είναι, δεν μπορεί να είναι μόνον η μετάφραση και η διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό. Μέρимνά μας είναι να διακρίνουμε κατ' αρχήν αν και κατά πόσο έχει προχωρήσει ο διάλογος των άλλων χωρών με τον ελληνικό πολιτισμό, με αφετηρία το γραπτό λόγο, τη λογοτεχνία. Γιατί η λογοτεχνία δρα υποβλητικά και διαφωτιστικά. Προσφέρει γνώσεις, «σκαλίζει» την ιστορία, καθρεφτίζει τη σύγχρονη ζωή, προκαλεί προβληματισμούς, εξηγεί χαρακτήρες και ψυχολογίες, ανασκευάζει προκατασκευασμένες γνώμες, ασκεί κριτική, δείχνει το πραγματικό πρόσωπο μιας χώρας, γιατί δε γράφεται με ιδιοτέλεια, και κυρίως διασκεδάζει.

Η λογοτεχνία λοιπόν στην υπηρεσία ενός εθνικού έργου; Πολλοί, συγγραφείς, αλλά και κριτικοί και εκδότες, θα το αποποιούνταν ίσως. Ακούγεται συχνά η άποψη: δεν υπάρχουν εθνικές λογοτεχνίες παρά μόνον ιδιώτες συγγραφείς που έτυχε να έχουν γεννηθεί και να ζουν σ' έναν ορισμένο τόπο. Αλλά ακόμη και οι λεγόμενοι κοσμοπολίτες συγγραφείς δεν καταφέρνουν να μην προδώσουν τις καταβολές τους, το κλίμα όπου δημιούργησαν και βρήκαν την πρώτη τους ύλη. Έστω και υποσυνείδητα μεταφέρουν το κρυφό τους πρόσωπο και ο έμπειρος, ο επαρκής αναγνώστης το «πιάνει» και στηρίζεται πάνω του. Όσο για τους εκδότες, ποτέ δε θα ενδιαφερθούν για ένα απρόσωπο έργο αλλά θα αναζητήσουν τα σαφή χαρακτηριστικά του, θα το εντάξουν στην προσμονή και τις αναζητήσεις του καιρού τους και τότε θα το δεχτούν, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν προσωπικές προτιμήσεις και ιδιαίτερη εκτίμηση για ορισμένους συγγραφείς, οι οποίοι με το έργο τους υπόσχονται να βρουν ανταπόκριση σε όσο το δυνατό ευρύτερο κοινό. Η ελπίδα να δημιουργηθούν μπεστ-σέλλερ μ' έναν ξένο συγγραφέα δεν είναι, φυσικά, ούτε απορριπτέα ούτε φρούδη. Τελικά ο διάλογος μεταξύ της χώρας προσφοράς και της χώρας κατανάλωσης είναι τόσο περισσότερο βαθύς όσο μεγαλύτερη είναι η διάδοση των έργων ενός συγγραφέα. Αλλά και όσο περισσότερα έργα πολλών συγγραφέων και από διάφορες εποχές υπάρχουν μεταφρασμένα – έστω κι αν η διάδοσή τους δεν μπορεί να

γίνει αστραπιαία — τόσο πιο πολύπλευρος, έντονος και διαφοροποιημένος θα είναι ο διάλογος αυτός. Τα βιβλία δεν έχουν ημερομηνία λήξεως και δεν είναι, δεν μπορεί να είναι κομήτες που έλαμψαν για μια στιγμή κι έπειτα έδυσαν για πάντα, έστω κι αν η σημερινή όψη της αγοράς βιβλίου αυτή την εντύπωση ενισχύει και αυτή την τακτική ακολουθεί.

Η εθνική πολιτική βιβλίου μιας χώρας πρέπει να ποντάρει σ' αυτή την απλή σκέψη: με τη συνεχή και μακροπρόθεσμη προβολή και μ' ένα ακούραστο engagement πρέπει να γίνουν προσιτά μέσω της μετάφρασης στη διεθνή αγορά του βιβλίου όσο το δυνατόν περισσότερα — καταξιωμένα, βέβαια, και δοκιμασμένα στην εσωτερική αγορά — έργα έστω κι αν οι πωλήσεις δεν ανέρχονται εξαρχής σε μεγάλα ύψη. Το υλικό πρέπει να είναι έτοιμο και παρόν, ώστε να είναι δυνατό ανά πάσα στιγμή να αναμετρηθεί η Ελλάδα με τις άλλες χώρες στη διεθνή πολιτιστική σκηνή και να πάψει και σήμερα ακόμη να ταυτίζεται — στην καλύτερη περίπτωση — με την αρχαιότητα, ενώ στις χειρότερες των περιπτώσεων με πολιτικά και οικονομικά σκάνδαλα. Γιατί μόνον τότε θα εδραιωθεί ο ελληνικός πολιτισμός και στο εσωτερικό, όταν επιτύχει να αποκτήσει αυτοπεποίθηση δοκιμαζόμενος στη διεθνή αρένα.

Ύβρις και Τίσις

του Κ. Α. Κολοβού

ΕΙΠΑ ΝΑ ΣΒΗΣΩ ΤΑ ΠΑΛΙΑ. Να μην ξανακρίνω δηλαδή λογοτεχνικό έργο μ' εξωλογοτεχνικά κριτήρια. Αλλά υπάρχουν περιπτώσεις που δε σ' αφήνουν ν' αγιάσεις.

Έτσι, προκατειλημμένος και σαφώς επηρεασμένος, προσπάθησα να διαβάσω το τελευταίο βιβλίο του Μίμη Ανδρουλάκη ΜΥ.

Μια μέχρι κόρου και χυδαιότητας αποκάλυπτη δημοσιότητα-διαφήμιση, πριν καν κυκλοφορήσει το βιβλίο, στάθηκε η αιτία. Δεκάδες ώρες πολύτιμου τηλεοπτικού και ραδιοφωνικού χρόνου προς τι;

Για να γίνουμε κοινωνοί κι εμείς μιας ατέλειωτης αμπελοφιλοσοφίας μέσω Internet. Συζητήσεις επί συζητήσεων με διάφορες (υποτίθεται) άγνωστες γυναίκες το όνομα των οποίων αρχίζει πάντα από Μ. Μάρα, Μαρία, Μόνικα, Μόλλυ και τα τοιαύτα. Κολημένος εκεί ο συγγραφέας, σαν τον Γιάννη Ψυχάρη κάταν καιρό που ονόμαζε τις ηρωίδες του Μύρτα, Μύρτιλλα, Μυρτάλη και Μυρτώ.

Ο Μίμης Ανδρουλάκης τα ξέρει όλα. Εγώ να σου πω για τον Μπιλ Γκέητς, λ.χ. Εγώ θα σου πω τι θα κάνεις. Έτσι εκείνος, έτσι ο άλλος, το θεώρημα του Φερμά, το θεώρημα του Παπαγάλου, ο Νεύτων, ο Ιησούς, ο Μαρξ. Εγώ κάνω, εγώ δείχνω. Έκανα ιδιαίτερα μαθήματα στη μεγαλοαστική τάξη και μ' ερωτευόντουσαν οι μαθήτριάς μου. Βράχος εγώ. Έκανα ιδιαίτερα για να πληρώνω τις γιάφκες σας. Εγώ στις φυλακές τότε, σήμερα δε με κυνηγάει το κατεστημένο, οι φασίστες με κυνηγάνε ακόμα, οι παπάδες, ο αστυνομικός διευθυντής με πήρε στο αυτοκίνητό του, πάλι καλά, βελτιώθηκε, δεν φταίω εγώ κυρ Πρόεδρε, η κοινωνία μ' έκανε έτσι... εντάξει. Και αντιστασιακός υπήρξε ο Μίμης Ανδρουλάκης και πολυμαθέστατος είναι, εμείς τι φταίμε;

Κι έρχονται βέβαια και κάποιοι ανεγκέφαλοι, βλήματα ίσως, και του κάνουν προσωρινά μέτρα, αγωγή, μήνυση, ξέρω κι εγώ τι.

Διαφήμιση του κάνανε. Ωραιότατη και ανέξοδη.

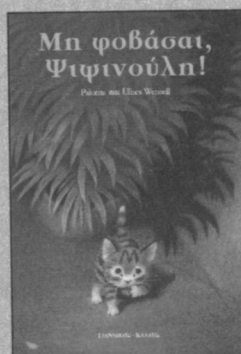
Πάει, λέω, ως εδώ. Αν έμαθα πέντε αγκλίτσες κολλυβογράμματα για να υφίσταμαι τέτοια βιβλία, καλύτερα να έμνησκα αγράμματος. Καλά έλεγε ο Πατροκοσμάς ότι η καταστροφή θά 'ρθει απ' τους γραμματισμένους.

Τώρα, ως προς το βιβλίο αυτό καθ' αυτό, απλώς δεν διαβάζεται. Απ' αυτή την άποψη ο κ. Ανδρουλάκης μπορεί άνετα να καταταγεί στο πάνθεον των κλασικών δημιουργών, τους οποίους αγοράζεις αλλά δεν τους διαβάζεις.

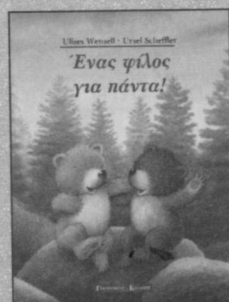
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΙΑΝΝΙΚΟΣ - ΚΑΛΔΗΣ

ISBN 960-277-055-4

ISBN 960-277-064-3

ISBN 960-277-080-5

ISBN 960-277-079-1

ISBN 960-277-075-9

ISBN 960-277-076-7

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ:

Κιάφας 8 & Ζωοδόχου Πηγής 1β, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: (01) 38.19.011, 38.39.774 Fax: (01) 38.18.182
<http://www.giannikos-kaldis.gr>
E-mail: kapsoka@giannikos-kaldis.gr

Το ποιητικό πρόσωπο της Λένας Παππά

του Ε. Ν. Μόσχου

Η ΛΕΝΑ ΠΑΠΠΑ ΓΕΝΝΗΜΕΝΗ στην Αθήνα σπούδασε Ιστορία της Τέχνης στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών και μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι παρακολουθώντας μαθήματα μοντέρνας τέχνης.

Από πολύ νωρίς ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία δημοσιεύοντας σε διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά ποιήματα, διηγήματα, δοκίμια κ.λπ. Παρουσίασε ίσαμε σήμερα πολλές ποιητικές συλλογές, που την καταξίωσαν στο ποιητικό στερέωμα του τόπου μας ως μια γνήσια ποιητική φωνή, με τη δική της έντονη εκφραστικότητα και ευαισθησία.

Η ποίηση της Λένας Παππά είναι μια ποίηση εσωτερική, ποίηση αυτογνωσίας και αυτοανάλυσης, ποίηση καθαρά προσωπική, που προσπαθεί μέσω συμβόλων, μέσω οραμάτων και παρατηρήσεων του έξω κόσμου, από τον οποίο δανίζεται πλούσιες εικόνες, να αναλύσει και να προσδιορίσει τον εαυτό της ή καλύτερα να ανακαλύψει και να αποκαλύψει τον εαυτό της και να μας τον παρουσιάσει όπως είναι, γνήσιο, αληθινό, αφιμυθίωτο.

Με αυτές τις προσπάθειες και τις προϋποθέσεις η ποιήτρια Λένα Παππά μας εξομολογείται διαρκώς και μας παρουσιάζει τον εαυτό της, αποκαλύπτοντας την ψυχή της γυμνή, απροσποίητη και αμάλαγη, μέσα σ' ένα κλίμα απαισιοδοξίας και απελπισίας και μηδενισμού, πολλές φορές όμως, σε ποιητικές στιγμές ανόδου και πνευματικής ανάνηψης και έξαρσης, μέσα σ' ένα κλίμα αισιοδοξίας και θρησκευτικής αναζήτησης και συντριβής.

Η Λένα Παππά, συγκομίζοντας σε βιβλία τα δημοσιευμένα κατά καιρούς ποιήματά της, μας παρουσίασε ίσαμε σήμερα έντεκα ποιητικές συλλογές: «Ποιήματα» 1956, «Λαμπηδόνες» 1960, «Ψίθυροι» 1963, «Αυτόγραφα» 1967, «Poesies» 1969, «Καθ' οδόν» 1973, «Σκοτεινός θάλαμος» 1979, «Ενδόφωνα» 1982, «Μέσα σε καθρέφτες» 1984, «Αρτεσιανά» 1988, «Ουρανοδρόμιο» 1992. Όλες αυτές τις ποιητικές συλλογές θα τις συγκεντρώσει σ' έναν τόμο το 1994, με τη μινεία ότι ο τόμος αυτός καλύπτει την περίοδο 1956 έως 1992, για να ακολουθήσει και ένας δεύτερος τόμος, το 1997, με όλα τα ίσαμε τότε ανέκδοτα ποιήματά της που ανήκουν στις συλλογές «Μποτίλια στο πέλαγος», «Στροβιλισμοί», «Ρόδακες», «Πέτρες στα τζάμια», «Βραδυφλεγής», «Εις επήκοον», «Τρυφερό υλικό», «Σπιθβολίες», «Μαιανδρικά», «Τα τετράφυλλα» και «Σκιοτραφή και φώτοφιλα». Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου ότι ανάμεσα στις τόσες ποιητικές συλλογές που παρουσίασε η ποιήτρια, ακόμα και ανάμεσα στις άλλες, που δεν τις παρουσίασε ποτέ, αλλά τις συγκέντρωσε τώρα στο δεύτερο τόμο των «Ποιημάτων» της, προβάλλουν μονάχα δύο βιβλία με διηγήματά της, οι «Βιορυθμοί», το 1982, και το «Ξενοδοχείον Δ' κατηγορίας», το 1996, κάτι που δείχνει την ιδιαίτερη προτίμησή της στην ποίηση, παρά το γεγονός ότι η Λένα Παππά έγραψε και αξιόλογα διηγήματα. Τώρα τελευταία παρουσίασε κι ένα μυθιστόρημα με τον τίτλο «Χωρίς ημερομηνία (σελίδες ημερολογίου)».

Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι η Λένα Παππά για το ποιητικό της έργο έχει τιμηθεί με το βραβείο Λάμπρου Πορφύρα της Ακαδημίας Αθηνών, με το βραβείο

ο του Ιδρύματος Κώστα και Ελένης Ουράνη της Ακαδημίας Αθηνών, με το βραβείο της Ελληνικής Εταιρείας Χριστιανικών Γραμμάτων, καθώς και με πολλά άλλα δευτερεύοντα βραβεία, στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι ποιήματα της Λένας Παππά έχουν μεταφραστεί κατά καιρούς σε διάφορες ξένες γλώσσες, όπως γαλλικά, γερμανικά, ισπανικά, πολωνικά, αγγλικά, βραζιλιάνικα κ.λπ. και έχουν περιληφθεί σε διάφορες ποιητικές ανθολογίες του εσωτερικού και του εξωτερικού. Αλλά για να ολοκληρώσουμε την πνευματική και λογοτεχνική επίδοση της Λένας Παππά και με τις άλλες συγγραφικές της δραστηριότητες, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι έχει ασχοληθεί με το θέατρο (έχει γράψει θεατρικά μονόπρακτα), με την ποίηση για παιδιά (υπό έκδοση το βιβλίο με παιδικά ποιήματα «Πεντόβολα»), έχει ασχοληθεί με τη δοκιμογραφία (στο περιοδικό «Ευθύνη» και σε άλλα έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς δοκίμια της. Υπό έκδοση το βιβλίο με αφορισμούς για τη ζωή, την τέχνη κ.λπ. με τίτλο «Φαρμάκι με ζάχαρη»).

Διαβάζοντας τα ποιήματα της Λένας Παππά, έτσι όπως τα έχουμε τώρα συγκεντρωμένα σε δυο ογκώδεις τόμους στις εκδόσεις «Αρμός», μπορούμε να συλλάβουμε τον κεντρικό τους άξονα και να διαπιστώσουμε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους.

Όλα αυτά τα συγκεντρωμένα ποιήματα χαρακτηρίζονται από μια εντυπωσιακή ποιητική ευγλωττία. Μαντεύουμε από τη δομή τους ότι είναι αποτέλεσμα ενός ποιητικού πάθους που ξεχύνεται πάνω στο χαρτί με μια αμεσότητα και με μια λυρική ευτολμία και διάχυση, ή καλύτερα, προέρχονται από μια λυρική μέθη της ποιήτριας, που ξέρει ότι δεν πρόκειται να ξαλαφρώσει από τις σκέψεις, τις ιδέες, τα προβλήματα, τους διαλογισμούς που την πολιορκούν και τη βασανίζουν, αν δεν εξωτερικεύσει τις ποιητικές συλλήψεις της πάνω στο χαρτί.

Είναι τόσα τα ερωτηματικά από τα οποία βασανίζεται η ποιήτρια — ερωτηματικά ηθικά, κοινωνικά, μεταφυσικά, προβλήματα ζωής και θανάτου, προβλήματα που αναφέρονται στο χρόνο, στη φθορά, στην αγάπη και την ελπίδα, στο Θεό, στην ανθρωπινή ύπαρξη, στο πρόσωπο και το προσωπίο — και εκφράζεται με τόση παρρησία και άπεφθη ειλικρίνεια στους στίχους της, που γράφοντας ξεγυμνώνει τον εαυτό της και στέκει μπροστά του «ενώπιος ενωπίω», έτσι ώστε ο αναγνώστης των ποιημάτων της να σχηματίζει μέσα του τα δικά του ερωτηματικά και να διατυπώνει πλούσιους τους δικούς του διαλογισμούς. Και κάτι ακόμα πολύ σημαντικό ξυπνά μέσα μας η ποίηση της Λένας Παππά: Ξυπνά το βασικό ερώτημα «ποιος είναι ο σκοπός της ποίησης και τι ρόλο μπορεί να διαδραματίσει σήμερα σε τούτη την ανεργατίστη, την παράλογη και ανεδαφική εποχή μας;». Η ουσιαστική και αγωνιώδης ποίηση, δηλαδή η ποίηση που δεν είναι μόνο λυρισμός και λεκτικά λυρικά παιχνίδια, είτε έχουμε να κάνουμε με παραδοσιακή ποίηση είτε με μοντέρνα ποίηση, πιστεύουμε ότι καλείται να μας αποκαλύψει τόσο την πραγματική όσο και την ιδεατή φύση των πραγμάτων, φυσικά και του εαυτού μας ή θα λέγαμε κυρίως του εαυτού μας, γιατί σήμερα τα πάντα έχουν διαβρωθεί και έχουν παραμορφωθεί από αυτή την παράξενη κατάσταση που έχει πάρει τη μορφή κοινωνικής αρρώστιας και που αποκαλείται επί το κοσμιότερον «καθημερινή πραγματικότητα» με όλες τις ολέθριες επιδράσεις στην ψυχική συγκρότηση του λαού μας. Έτσι η ποίηση της Λένας Παππά πιστεύουμε ότι μας προσφέρει αφειδώλευτα αυτή την ουσιαστική γνώση, εκφράζοντας κα-

τά τον πιο συγκλονιστικό τρόπο τον πιο μύχιο εαυτό της και σε τελευταία ανά-
λυση τον εαυτό μας.

Κρατώντας στα χέρια μας τους δυο ογκώδεις τόμους των ποιητικών «Απά-
ντων» της Λένας Παππά, αυτό το αληθινό και γνήσιο ποιητικό θησαύρισμα της
καρδιάς της, διαπιστώνουμε με χαρά και συγκίνηση τα σκαλοπάτια που ανέβη-
κε, ένα προς ένα η ποιήτρια, από συλλογή σε συλλογή, για να φτάσει στη σημε-
ρινή αναγνώριση και καταξίωσή της και να αναδειχτεί, με την τόσο συστηματική
και θετική ποιητική εργασία της, σε μια από τις αξιολογότερες ποιήτριες της γε-
νιάς της.

Η συνολική εντύπωση από το διάβασμα των συγκεντρωτικών ποιητικών τόμων
της Λένας Παππά είναι ότι, μέσα από τα ποιήματά της, αναδύεται μια τραγική
κραυγή έντονης και βασανιστικής υπαρξιακής αγωνίας. Από δω ακριβώς προέρ-
χεται και η εσωτερική ενότητα που χαρακτηρίζει τα ποιήματα αυτά, που στοχεύ-
ουν σ' ένα συγκεκριμένο σημείο και γι' αυτό το λόγο έχουν να παρουσιάσουν
μια εντυπωσιακή κοσμοθεωρητική ενότητα, αλλά και μια ενότητα διάθεσης, κλί-
ματος και ψυχικής στάσης της ποιήτριας απέναντι σε μερικά αιώνια θέματα,
όπως η ίδια τα αποκαλεί, απέναντι στο Θεό, στη μοναξιά, στον έρωτα και το θά-
νατο, κι ας χωρίζει τη μια ποιητική συλλογή από την άλλη ένα μεγαλύτερο ή μι-
κρότερο χρονικό διάστημα. Εξάλλου τα ποιήματα αυτά αποκρυσταλλώνουν, κα-
τά τον πιο συγκλονιστικό τρόπο, τις αντιδράσεις της ποιήτριας όταν καταπιάνε-
ται με την ανάλυση του προσώπου της, της ενδόμυχης προσωπικότητάς της,
του πιο εσωτερικού εαυτού της και κατ' επέκταση της ψυχής της. Έχει δίκαιο η
ποιητρια όταν σημειώνει στο εισαγωγικό σημείωμα των ποιημάτων της ότι «η
ποίηση, ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του καθενός, είναι φυγή, εκπύρωση,
ασφαλιστική δικλείδα, καυτή μαρτυρία».

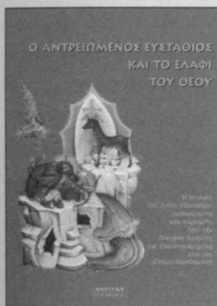
Αυτό που κάνει το μέσο αναγνώστη να σταματά μπροστά στην ποιητική δη-
μιουργία της Λένας Παππά είναι η στάση της απέναντι στο Θεό, όπως έχει απο-
κρυσταλλωθεί στις δυο έξοχες ποιητικές της συλλογές «Ενδόφωνα» (1982) και
«Ουρανοδρόμιο» (1992). Και αυτή η στάση της γίνεται ακόμα πιο ενδιαφέρουσα
και συγκλονιστική, καθώς ξεκινά από τις διάφορες και διαφορετικές οπτικές γω-
νίες από τις οποίες αντικρίζει το θέμα της.

Αλλά εκείνο που καθιστά τις δυο αυτές ποιητικές της συλλογές, ενταγμένες
στον πρώτο τόμο των «Απάντων» της, να κατέχουν μια περίοπτη θέση μέσα στην
όλη ποιητική της δημιουργία είναι ότι η ποιήτρια ξεκινά από την άρνηση, από τις
αμφιβολίες και τα ερωτηματικά της, και φτάνει στην κατάφαση και την παραδο-
χή του «Ζώντος Θεού», αφού περάσει όμως ένα σωρό δρόμους και δρομάκια
και μονοπάτια και κορφές και χαράδρες και διάσελα, οδοιπορώντας έως ότου
φτάσει στο ξέφωτο, στο αντίκρισμα του Θεού. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πού-
με και τούτο: ότι όλα τα ποιήματα και των δύο τόμων (και είναι κρίμα που δεν
έχουμε καμία ένδειξη για το πότε γράφτηκαν τα ποιήματα του δεύτερου τόμου
των «Απάντων» της Λένας Παππά) κορυφώνονται στις δυο αυτές ποιητικές συλ-
λογές που τις προετοιμάζουν και που γι' αυτόν ακριβώς το λόγο αποτελούν το
αποκορύφωμα της ποιητικής δημιουργίας της. Ο ποιητικός κρουνός που ανα-
βρύζει από τα «Ενδόφωνα» και το «Ουρανοδρόμιο» μας μεταφέρει σε μεγάλα
ποιητικά αναστήματα από το Δαβίδ («ον τρόπον επιποθεί η έλαφος επί τας πη-
γας των υδάτων, ούτως επιποθεί η ψυχή μου προς σε ο Θεός... Ερώ τω Θεώ,

αντίληπτωρ μου διατί μου επελάθου και ινατί σκυθρωπάζων πορεύομαι, εν τω
εκθλίβειν τον εχθρόν μου, εν τω καταθλάσαι τα οστά μου») στον Ράινερ Μαρία
Ρίλκε («Ω Θεέ μου, σ' έχω ανάγκη όσο και το ψωμί») έως τον Σαρλ Πεγκύ και την
Αχμάτοβα, με την ιδιάζουσα χριστιανική ευαισθησία τους.

Μέσα σ' αυτή την έκρηξη της απαισιοδοξίας και της απελπισίας που χαρακτη-
ρίζει την εποχή μας, η ποίηση της Λένας Παππά μας χαρίζει ένα αμυδρό φως
ελπίδας που ξεχύνεται από τα πλάτια του Ουρανού.

ΑΚΡΙΤΑΣ ΠΑΙΔΙΚΑ

Ο ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΑΦΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

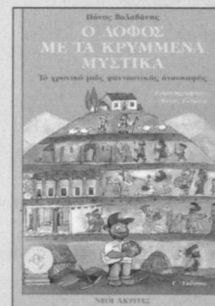
Νατάσας Κεσμέτη.

Η ιστορία του Αγίου
Ευσταθίου μεταφεριμένη
σαν παραμύθι. Εικονο-
γράφηση: Σπύρος Καρ-
δαμάκης.

Ο ΛΟΦΟΣ ΜΕ ΤΑ ΚΡΥΜΜΕΝΑ ΜΥΣΤΙΚΑ

Πάνου Βαλαβάνη.

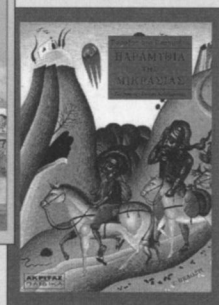
Περιδιάβαση για μικρούς
και μεγάλους στις πιο σημα-
ντικές περιόδους της ελληνι-
κής ιστορίας μέσα από μια φανταστική ανα-
σκαφή. Με πολλές ασκήσεις και παιχνίδια.

ΛΑΪΚΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Μαρίας Κυρηγόου-Φλάμπουρα.

Με εικόνα και ήχο γνωρί-
ζουμε τα λαϊκά όργανα απ' ό-
λες τις χώρες του κόσμου. Σας
μιλάνε οι λαλίτσες, τα τύμπα-
να, οι φλογέρες, τα σουραύ-
λια, τα βιολιά, οι λύρες και τα
λαγούτα. Περιλαμβάνονται και
έγχρωμες κατασκευές οργά-
νων, παιχνίδια, σταυρόλεξα
και το πολύχρωμο «φιδάκι».

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΣ

Παραδοσιακά παραμύθια με
χιούμορ, περιπέτεια και βαθύ-
τερο νόημα. Στη σειρά κυκλο-
φορούν επίσης τα Παραμύθια
της Κύπρου, Κρήτης και Θρά-
κης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

• Αθήνα: Εφέσου 24, 171 21 Νέα Σμύρνη, τηλ.: 9334 554, 9314 968, και Στοά του Βιβλίου, τηλ.: 3247 678

• Θεσσαλονίκη: Τσιμισκή 5, τηλ.: 031 540610

PRIMUS ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΑΤΟΥ
Gabriella Magrini
ΚΥΝΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ...

Gabriella Magrini
 Κυνηγώντας
 το Όνειρο...

“Η Σάσα Κόλμαρ μία δυναμική και πολύ πλούσια γυναίκα, αποφασίζει στα ογδόντα της χρόνια να αφηγηθεί τη ζωή της, αλλά και το πως κατάφερε να δημιουργήσει μια ισχυρή επιχείρηση, σχεδόν μια αυτοκρατορία. Μια νεαρή δημοσιογράφος, η Κλάουντια, θα είναι αυτή που θα αναλάβει να γράψει την αυτοβιογραφία της Κόλμαρ. Αντιμετωπίζοντας πολλούς κινδύνους και βγάζοντας στην επιφάνεια συγκλονιστικές αποκαλύψεις, για όλους όσους την περιβάλλουν”. Η Gabriella Magrini γράφει ένα έντονο, γεμάτο πάθος και γρήγορη πλοκή μυθιστόρημα, που κινείται ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν και που κάθε φορά μας μεταφέρει σε εποχές, ατμόσφαιρες και τοπία τελείως διαφορετικά.

Paola Calvetti
ΕΡΩΤΙΚΟ ΠΡΕΛΟΥΔΙΟ

“Τι συμβαίνει όταν ένας απαγορευμένος έρωτας παρασύρει ξαφνικά, ανθρώπους, που έμοιαζαν ικανοποιημένοι από τη ζωή τους; Το πάθος τους ωθεί σε κρυφές πράξεις, τρέφεται και μπορεί να επιζήσει για μια ολόκληρη ζωή, μέχρι τον θάνατο. Αυτό συμβαίνει στους δύο πρωταγωνιστές της ιστορίας, όπου η άρνηση του έρωτα, τους οδηγεί σε φευγαλέες συναντήσεις και γραπτές εξομολογήσεις. Όταν εκείνος πεθαίνει, η κόρη του ανακαλύπτει τα γράμματα και μαζί τη μοιχεία που για τριάντα χρόνια, κανείς δεν είχε ανακαλύψει. ... Το μυθιστόρημα, γραμμένο σαν συμφωνία με προελούδιο, κινείται μέσα στον απόμακρο κόσμο των ερμηνευτών της κλασικής μουσικής.

PRIMUS ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΑΤΟΥ

Εμμ. Μπενάκη 27-29, 106 78, Αθήνα, τηλ. 3812827, 3803354
 Fax: 3803354, e-mail: kpatou@hol.gr, web site: www.kpatou.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Κατάρτι

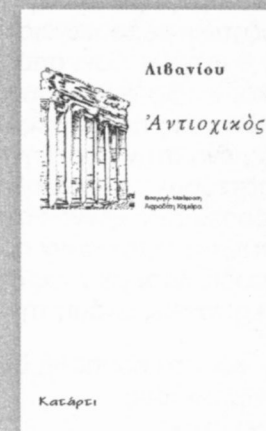
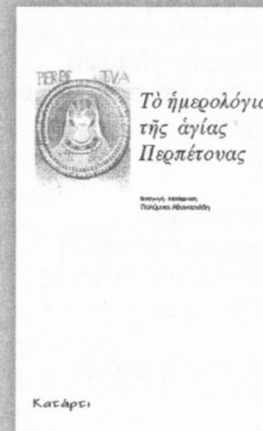
Η ΥΣΤΕΡΗ
 ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΑΠΟ ΤΙΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΑΤΑΡΤΙ

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 9, 106 79 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ.: 36 04 793, 36 01 271, FAX: 3609697
 e-mail: katarti@hellasnet.gr

Σοφία Αδαμίδου

Νεύματα παραχαράκτες

Εκείνο το παγωμένο βράδυ
που πανικόβλητη αμπάρωνα την ψυχή
για να μη βραχεί από την ξαφνική νεροποντή
έστηνε χορό στα αναμμένα κάρβουνα η εκδίκηση
για να ξεκουραστεί από την προσδοκία
Μουδιασμένες οι νύχτες εκλιπαρούσαν
τη στοιχειωμένη Αφροδίτη
Στης αγωνίας της τα μάτια
να διαβάσουν θέλουν την αλήθεια
που σέρνει μέσα στη σκόνη η πενία μας
Λαθρέμποροι φωνών επιδεικνύουν τα ξυράφια
τα γένια μάκρυναν στον πολεμόχαρο χρόνο
Φοβισμένοι υπήκοοι ποντοπορούμε
στον ελάχιστο κόσμο
των μαρμαρένιων γυαλισμένων λόγων
τρέχουμε και σκοντάφτουμε
στη φαρμακόγλωσσα φωνή
που χύνεται από τις απειθάρχητες φλέβες της γης
και κάτω από τα μεγάλα φώτα της αναμονής
μια σκία που συνεχίζει να μεγαλώνει
γίνεται φτωχό αντίγραφο
μια βαθιά οργή ξεσπάει στα κλειστά παντζούρια της πραγματικότητας
η αγωνία της επιστροφής θρηνεί
το μισοφέγγαρο τρεμάμενο βαδίζει
στη διστακτική ολονυχτία των μαθητών
μ' ένα φορτίο γιγάντιων αναστεναγμών
για να σμίξει με την άγνωστη γαλήνη
αποζητώντας το κώνειο
που θα τη γλιτώσει από τη θλιμμένη λάμψη
Μακάριες βροχές τρομάζουν τον ύπνο που όλο χύνεται
ματώνοντας τις πληγές στα μάτια
φυτεμένα στην παρεξήγηση τα λόγια
λιγοστεύουν την έκπληξη
Μπροστά στις ξέγνοιαστες καταγίδες
οι στιγμές λησμονούν προσωρινά την τόλμη
ξεκαρδίζονται με τους ζητιάνους της ελπίδας
γλυκαίνοντας ακόμη την πλήξη τους

Σκλάβοι στα ηδυπαθή δεσμά της Ομφάλης
ως Ηρακλήδες
ψαρεύουμε
την ειρωνεία
χειρονομώντας με τη φωτιά που κάθισε
πάνω στην απρόβλεπτη θάλασσα της ουσίας
Απελπίζεις το αίνιγμα
χωμένος στη στάχτη του χρέους σου.

Σπύρος Καρυδάκης

Ο Ραμσής στο Καντές

... ας θυμηθώ το όνομά μου στον Οίκο του Πυρός τη
νύκτα που τα χρόνια υπολογίζονται και οι μήνες μετριώνται.
Αιγυπτιακή Βίβλος των Νεκρών

Να πολεμάς για τον σαφρά και το λιβάνι
Να πολεμάς για τον αθέρα της λαυδανιάς, για τον χαλκό,
τον λαζουρίτη
Για το χρυσάφι που όλα τα ξεπληρώνει.

Σ' αυτόν τον έρμο τόπο από κούφιο λινό, είδα το κέντρος:
Γκρεμόν όλο κελύφη σπειρωτά, και σ' όλα
Το ένα το ίδιο ζώο
Που εσάρκωσε τους ίσκιους και που πάλι
Θα σπάσει τα μάνδαλα της πύλης προς το φως.

Μονάχος εσκότωσα μυριάδες.

Τα εκμαγεία

Σχηματώναν φθόγγους όμοιους με τα χέρια ή το πρόσωπο
ενός αγαπημένου, οι φωνές

Ιδρύαν χώρες και βασιλείες οξειδωμένες. Σχάρες γυαλιού
ανεβαίνουν μέσα στη σκόνη, κρατώντας με αλαφράδα
τους νεκρούς και σύθροα τα φεγγάρια.

Μυριάδες εμυρηκάζαν τα ονόματα φωτοπασαλειμμένων δαιμόνων,
όμως τώρα

Τα οστά τους αλατίζουν το χώμα.

Έχω εδώ τα μαλλιά μου.

Απ' όλα που θα τραγουδήσω, για ένα μόνο θ' ανέβω τη σκάλα
Ως το θρήνο.

Όχι που ανοίγεις την πόρτα του σπιτιού σου μετά τη
μάχη, φωνάζοντας «εγώ είμαι» κι όλοι λένε
«την άνοιξε ο αέρας»

Όχι ο πόνος που εκκολάπτει

Κερατοφόρο φίδι μέσα στην ψυχή σου,

Μα ο φόβος καθώς του δίνεσαι και σε ξερνάει.

Μητέρα μου σε σε το λέω. Αν ίσως

Αν ίσως το αίμα διφορεί το χρόνο

Κι αν ίσως από δω πας για τον μεγάλο τόπο μέσα στ'
ανθισμένα βούρλα

Κι από κει για την τυφλή βουρκοτοπία της λησμοσύνης

Μητέρα μου στα εκατομμύρια χρόνια που θα 'ρθούνε

Στα εκατομμύρια χρόνια σφαλιχτός μες στο κουκκούλι

Μητέρα μου όλου μαζί του χρόνου σφαιρωμένου

Δώσε να μην ξεχάσω τ' όνομά μου.

Επιτύμβια πορτρέτα

Στρατιώτης
Κατάκορφα στο τείχος
μουγγρίζει ο ήλιος.
Όπως έχω αγαπήσει
έτσι σκοτώνω.
Αν το αίμα σου
με μνημονέψει
θα ξαναζήσω.

Λάρνακα για δύο
Φρέσκους καρπούς ζεστά ψωμιά
θυμάσαι; και κρασί. Δρόμους
και δρόμους από αλάτι. Αίμα σου
εγώ φλέβα μου εσύ. Κι όλο εκείνο
το χλωμό χαλάζι πάνω στα χείλη.

Τα ρούχα μου σαπίσαν στο κορμί σου.
Δεν ήξερα να βλέπω. Τώρα φωσφορίζω.

Αι ψυχαί οσμώνται
Βλέπεις τα πήγματα φωτός;
Είν' ένα ψέμα.
Τ' άφθαρτα σμάραγδα;
Ψόφια σκαθάρια.

Είχα μια τύψη, γιατί ακούστηκα
μες στον ορυμαγδό.

Με είπαν κυνική.

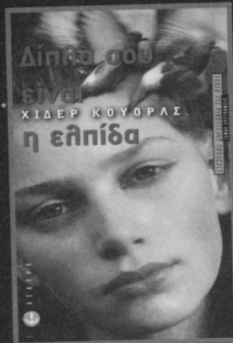
Νέος με χρυσό στεφάνι
Η φύση του άνθους,
το άτροπο των χειλιών,
ο άκρος νυγμός των ομματιών
που μ' αιγιμάτισε
αυτά χαλκέψαν το χρυσάφι μου.
Όσο μάζεψα χώμα
το 'δωσα πίσω.

Ή καλύτερα τίμανδρα

Στα δείπνα που ετοιμάζω με αριθμούς
μαρμάρου, με τη ζύμη
αέρων της γης, μόνο σκυλιά ζυγώνουν.
Από τύμπανο έφαγα
από κύμβαλο ήπια, — πόση πλήξη!
Κι ανάληψή μου πόνου. Κι ο σκυβαλισμός.
Και Φρύνη σκοτωμένη απ' τη σοφία.

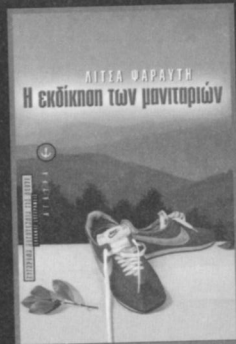
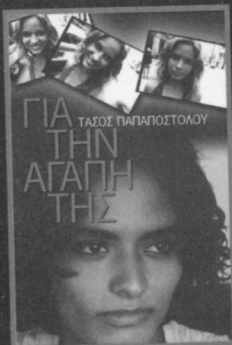
110 ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ « ΑΓΚΥΡΑ »

Δ. Α. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α.Β.Ε.Ε.
Λ. ΚΗΦΙΣΟΥ 85, 122 41 ΑΙΓΑΛΕΩ, ΤΗΛ.: 3478044, 3459321 FAX: 3474732
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5 (ΣΤΟΑ ΟΡΦΕΩΣ) ΤΗΛ.: 3213507
[Http://www.agyra.gr](http://www.agyra.gr) • Email: agyra@agyra.gr

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

στην παιδική λογοτεχνία

CONTE
DES MILLE ET UNE NUITS

AU BON MARCHÉ

LE CHEVAL ENCHANTÉ

Επιμέλεια: ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

Εικονογράφηση Βάσω Ψαράκη, από το βιβλίο της
Η μάγισσα η Σουμουτού και οι Δράκοντες
(Εκδόσεις Πατάκη).

Ένα αφιέρωμα στην παιδική λογοτεχνία

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ, πράγματι, κάτι το συνηθισμένο να αφιερώνει ένα περιοδικό της λογοτεχνίας για ώριμους –ας την πούμε έτσι, για να τη διαστείλουμε από τη λογοτεχνία για παιδιά, και ας είναι μία μόνο η λογοτεχνία– ένα ολόκληρο τεύχος του στην παιδική λογοτεχνία.

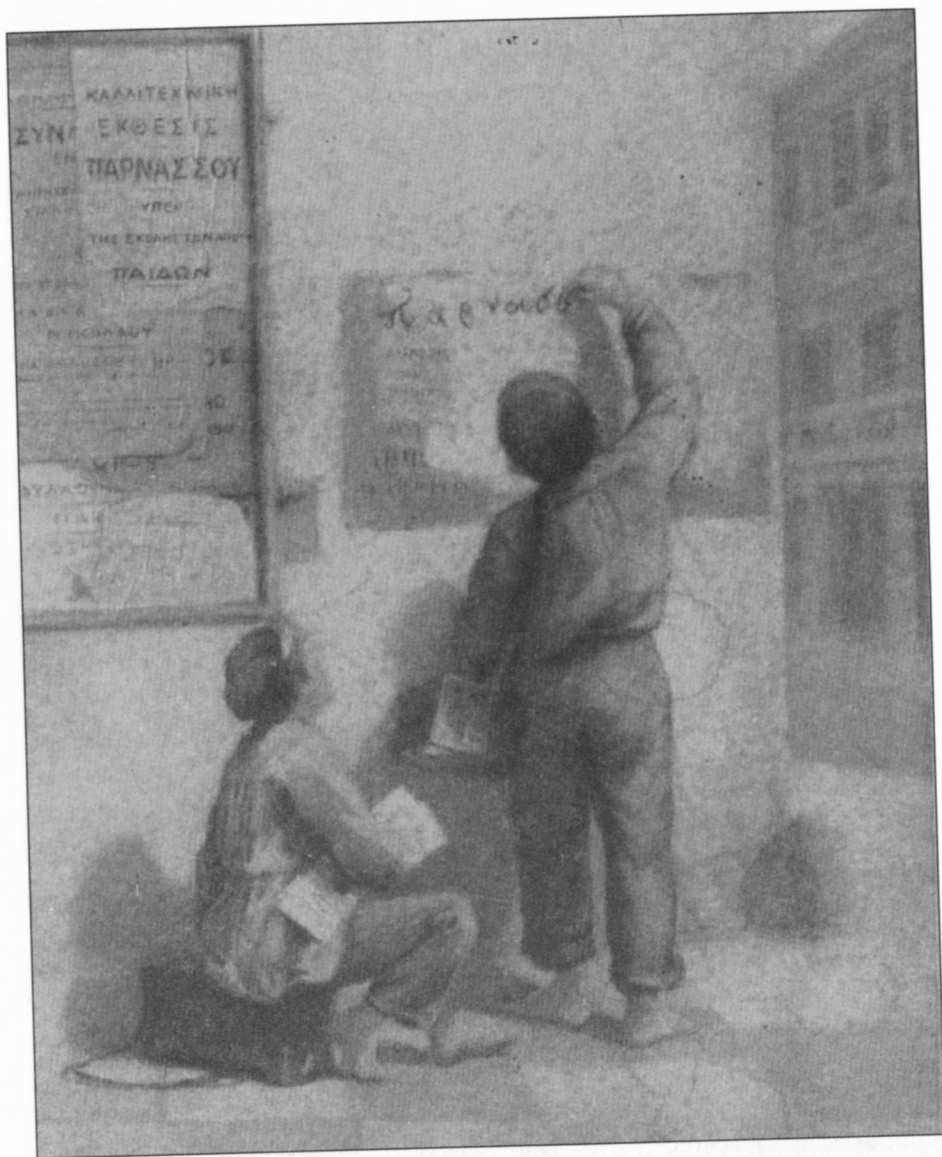
Ωστόσο, αν θέλουμε να μην εθελουφλούμε, η λογοτεχνία αυτή έχει μπει για τα καλά στη ζωή μας. Άσχετα από τις όποιες επιφυλάξεις και ενστάσεις για την ποιότητά της, για τα δυσδιάκριτα όριά της, για την ονομασία της, για οτιδήποτε τέλος πάντων αναφέρεται επιτιμητικά ή εγκωμιαστικά σ' αυτήν, η πράξη την έχει δικαιώσει με την κατάκτηση ενός πολυάριθμου κοινού, με την εμφάνιση πολλών επιτυχημένων συγγραφέων, με τη σταδιακή, αν και δειλή, είσοδό της κυρίως στο δημοτικό σχολείο, με τη διδασκαλία της στα Πανεπιστήμια και την αξιόλογη έρευνα που γίνεται στο χώρο της.

Ασφαλώς, η ενασχόληση τόσων και τέτοιων αναγνωστών μ' αυτήν δεν μπορεί να είναι τυχαία. Παράλληλα, είναι έκδηλο το ενδιαφέρον των γονιών, που έρχεται κι αυτό, με τη σειρά του, να εξαγιάσει τους σκοπούς της. Δεν είναι άστοχο, τέλος, να επισημάνουμε και τη μεγάλη εμπορικότητα που την ακολουθεί και που, όπως και να το κάνουμε, πέρα από τις γνωστές της παρενέργειες, έχει και τα θετικά της αποτελέσματα.

Είναι αναπόφευκτο μετά από αυτά που είπαμε, να έχει το αφιέρωμά μας χαρακτήρα γνωριμίας και να μην είναι εξειδικευμένο, αλλά γενικό, ώστε να πάρουν οι αναγνώστες μια συνθετική γεύση και να σχηματίσουν μια αδρή εικόνα του είδους αυτού της λογοτεχνίας μας. Έτσι, τα πρώτα κατά σειρά μελετήματα αναφέρονται στην ιστορία, τη διαχρονική πορεία και την εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας μας, από τη δημιουργία του σύγχρονου ελληνικού κράτους μέχρι τις μέρες μας. Στο δεύτερο μέρος του αφιερώματος φιλοξενούνται εργασίες σχετικές με τη μελέτη, τη φιλολογική ανάλυση και έρευνα της λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους. Στο τρίτο, υπάρχουν πρωτότυπα κείμενα γνωστών συγγραφέων, που ασχολούνται συστηματικά με το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο. Τα κείμενα αυτά, βιωματικά σε μεγάλο βαθμό και αποκαλυπτικά για τις μαρτυρίες των συντακτών τους, έχουν το προσόν της αμεσότητας και τη χάρη της ελεύθερης δημιουργίας. Οι κριτικές, στο τέλος, πρόσφατων καλών βιβλίων παιδικής λογοτεχνίας ή για την παιδική λογοτεχνία ολοκληρώνουν, θέλουμε να πιστεύουμε, την εμφάνιση του τεύχους που κρατάτε στα χέρια σας.

Το καλό βιβλίο δεν απευθύνεται σε συγκεκριμένες ηλικίες, αλλά σε ευαίσθητους αναγνώστες και αληθινούς φιλαναγνώστες. Και η παιδική λογοτεχνία έχει να επιδείξει πολλά τέτοια καλά βιβλία. Καλό είναι να τα αναζητήσουμε, για να σχηματίσουμε μια σωστή και σφαιρική γνώμη.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

Μικροί βιοπαλαιστές, μαθητές της Σχολής των Απόρων Παίδων του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός.*

* Οι παλιές εικόνες που συνοδεύουν το Αφιέρωμα προέρχονται από το αρχείο του φιλόλογου Θ. Πυλαρινού.

ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ του 17^{ου} αλλά κυρίως του 18^{ου} αιώνα γύρω από την παιδική ηλικία, η διαμορφούμενη άποψη ότι η παιδική ηλικία έχει την ιδιαιτερότητά της (J.-J. Rousseau), καθώς και η συνειδητοποίηση ότι πρέπει να γενικευθεί η στοιχειώδης εκπαίδευση (που σε μεγάλο μέρος οφειλόταν στις επιταγές του διαφωτισμού), είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία σχολικών εγχειριδίων που εμπεριείχαν λογοτεχνικά κείμενα.

Τα κείμενα αυτά – ηθικοπλαστικού και διδακτικού χαρακτήρα – δεν ήταν γραμμένα ειδικά για παιδιά. Μύθοι με έντονο διδακτικό ύφος, παραμύθια ή άλλα κείμενα που πρόσφεραν κυρίως γνώσεις ή συντελούσαν στην ηθική διάπλαση των παιδιών, αποτελούσαν το υλικό των σχολικών εγχειριδίων.

Το κλίμα αυτό που είναι κυρίαρχο στην Ευρώπη εμφανίζεται και στην Ελλάδα κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αι., με την κυκλοφορία του πρώτου ελληνικού περιοδικού την *Παιδική Αποθήκη* του Δημητρίου Πανταζή¹, που εκδίδεται το 1836.

Τον ίδιο αιώνα κυκλοφορούν και άλλα ελληνικά περιοδικά, όπως *Η Φιλόστοργος Μήτηρ* (1862-1866), η *Εφημερίς των Παίδων* (1868-1893), η *Αθηναΐς* (1876-1882), το *Περιοδικόν των Μαθητών* (1891, 8 τεύχη), η *Παιδική Εφημερίς* (2 τεύχη 1896), και, βέβαια, η *Διάπλασις των Παίδων* (1879-1948), περιοδικό που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξοικείωση του παιδιού τόσο με την ξένη, όσο και με την πρωτότυπη νεοελληνική λογοτεχνία. Η ύλη των περιοδικών αυτών αναφέρεται συνήθως σε θέματα μυθολογίας, ιστορίας, φυσικής, θρησκείας, και παρέχει εγκυκλοπαιδικές, γενικά, γνώσεις². Η λογοτεχνία εκπροσωπείται από τα είδη της ποίησης και της πεζογραφίας με διηγήματα και μυθιστορήματα ηθικοδιδακτικού, ιστορικού και περιπετειώδους περιεχομένου. Πολλά από τα κείμενα αυτά είναι ξένα, μεταφρασμένα στα ελληνικά. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ πως η ύλη των περιοδικών αυτών ήταν συμπληρωματική της ύλης του σχολείου, αντανακλούσε δε το γενικό πνεύμα της εκπαίδευσης της εποχής, που είχε διατυπωθεί επιγραμματικά στο μότο της *Διαπλάσεως*: «τέρπειν άμα και διδάσκειν». Όλα τα περιοδικά, μιμούμενα τα αντίστοιχα του εξωτερικού, ανέφεραν στο πρώτο τεύχος τον ηθικοδιδα-

Λογοτεχνία για παιδιά:

Από τον ηθικό λόγο και τη διδαχή στην τέρψη και την απόλαυση της ανάγνωσης (19^{ος}-20^{ος} αι.)

της Άντας Κατσίκη-Γκίβαλου

κτικό και συγχρόνως ψυχαγωγικό στόχο τους. Από τη συνύπαρξη επιστημονικών και λογοτεχνικών κειμένων χαρακτηρίζονται αρκετά ευρωπαϊκά περιοδικά, όπως τα γαλλικά *Saint Nicolas*, *La Semaine des Enfants* ή το περιοδικό του P.-J. Hetzel *Magasin d'Éducation et de Récréation* (1864-1915), που είχε αποτελέσει και το κυριότερο πρότυπο της Διαπλάσεως.

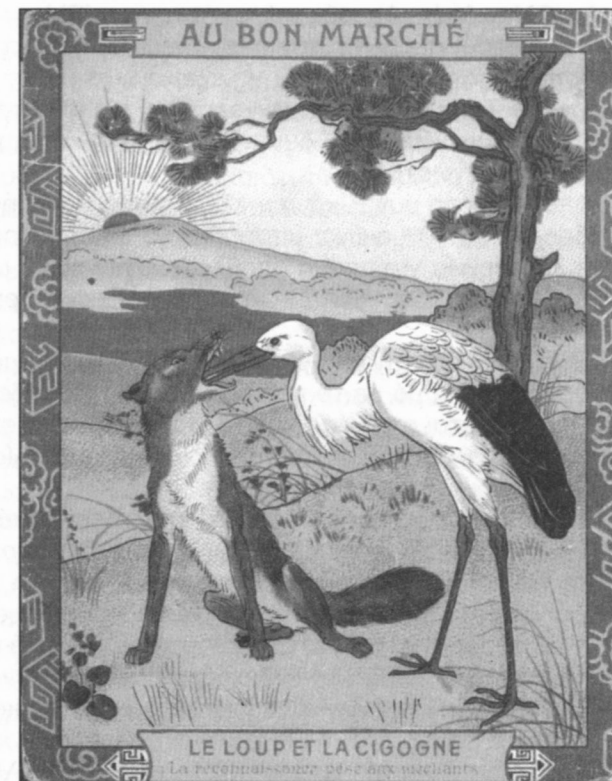
Στον τομέα της λογοτεχνίας τα κείμενά, ποιητικά ή πεζά, δεν είναι γραμμένα ειδικά για παιδιά. Από τα δημιουργήματα καταξιωμένων λογοτεχνών της εποχής επιλέγονται λογοτεχνήματα που ικανοποιούν το διττό σκοπό της αγωγής: την ηθική διάπλαση του χαρακτήρα των παιδιών (τον φρονηματοτισμό τους και την καλλιέργεια πατριωτικού και θρησκευτικού συναισθήματος), καθώς και την ψυχαγωγία.

Από τους έλληνες λογοτέχνες, με κείμενά τους εκπροσωπούνται οι ρομαντικοί κυρίως της Αθηναϊκής αλλά και της Επτανησιακής Σχολής, όπως ο Αλ. Ρίζος Ραγκαβής, ο Αχ. Παράσχος, ο Αλ. Κατακουζηνός, ο Ηλ. Τανταλίδης, ο Δ. Σολωμός, ο Ανδρ. Λασκαράτος κ.ά. Στα περιοδικά που κυκλοφορούν προς το τέλος του αιώνα δημοσιεύονται και κείμενα λογοτεχνών της γενιάς του '80, όπως των Αρ. Κουρτίδη, Γρ. Ξενόπουλου, Ι. Περγιαλίτη κ.ά.

Ένας άλλος χώρος, από όπου αντλούν την ύλη τους τα περιοδικά που απευθύνονται σε παιδιά το 19^ο αι. είναι η ξένη λογοτεχνία. Τα περισσότερα πρωτότυπα κείμενα δεν προορίζονταν για παιδικό αναγνωστικό κοινό, αλλά εμπορεύονταν από ιδανικά και αξίες που θεωρούνταν κατάλληλες για τη διαπαιδαγώγησή του. Τα ονόματα των συγγραφέων δεν αναφέρονται πάντοτε. Πολλά έχουν ταυτισθεί· παραμένουν όμως ακόμη κενά³. Συχνότερα μεταφράζονται έργα του Ιούλιου Βερν, του Εκτ. Μαλό και του Αλ. Δουμά ή του P.-J. Stahl, που είναι το ψευδώνυμο P.-J. Hetzel. Επίσης, έχουν δημοσιευθεί αρκετά μυθιστορήματα, εμπνευσμένα από τον Ροβινσώνα, όπως *Ο κληρονόμος του Ρωβινσώνας* του Α. Laurie ή *Οι μικροί Ροβινσώνας του βράχου* της G.A. Gennevraye κ.ά.

Πέρα όμως από τη λογοτεχνία, ελληνική και ξένη, που δημοσιεύεται στα παιδικά περιοδικά, έχουμε ποιητικές συλλογές ή πεζά κείμενα Ελλήνων, που είτε γράφουν ειδικά για παιδιά ή τα κείμενά τους διαβάζονται και από παιδιά. Στην πρώτη κατηγορία ενδεικτικά αναφέρω τον Ηλ. Τανταλίδη με τα *Παίγνια ή Ποιήματα διάφορα* (1839), τον Λ. Μελά με τον *Γεροστάθη* ή *αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* (1858), τον Π. Σούτσο με τους *Έμμετρους μύθους* του (1865), τον Αλ. Κατακουζηνό με τους *Μύθους* (1869), τον Δ. Καμπούρογλου με τους *Μύθους και διαλόγους προς χρήσιν των ανήβων* (1881), τον Αλ. Πάλλη με τα *Τραγουδάκια για παιδιά* (1889).

Όπως παρατηρεί κανείς και από τους τίτλους, οι μύθοι κυριαρχούν στις ποιητικές συλλογές. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Η παρουσία του μύθου γίνεται ιδιαίτερα αισθητή με τις πολλές μεταφράσεις ή διασκευές του Αισώπου, που κυκλοφορούν τον 19^ο αι. Ο Κυρ. Ντελόπουλος στο βιβλίο του *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19^{ου} αιώνα* καταγράφει 62 τίτλους βιβλίων του Αισώπου. Συγγραφείς, όπως οι Π. Σούτσος, Αλ. Κατακουζηνός, Γ. Περγιαλίτης κ.ά., έχουν εμπνευσθεί τους μύθους τους από τον θρυλικό αυτό μυθοποιοί. Εξάλλου, ήδη στην αρχαιότητα⁴ οι αισώπειοι μύθοι μαζί με τα ομηρικά έπη ήταν τα πιο πρόσφορα κείμενα για να εξοικειωθούν τα παιδιά με τη γραφή και την ανάγνωση. Ο διδακτικός και ηθοπλαστικός αλλά και ο ψυχαγωγικός χαρακτήρας των μύθων συνετέλεσε ώστε τα κείμενα αυτά να θεωρού-

«Ο λύκος και ο πελαργός».
Πρόκειται για το γνωστό μύθο της αγνωμοσύνης του λύκου προς το σωτήρα του. Λιθόγραφη κάρτα για παιδιά.

νται τα πιο κατάλληλα για την καλλιέργεια και εκπαίδευση των παιδιών από την κλασική εποχή ως τον 19^ο αι. Ακόμη και στις μέρες μας κυκλοφορούν σε ποικίλες μεταφράσεις ή διασκευές οι μύθοι του Αισώπου.

Στον χώρο της πεζογραφίας εκτός από τον *Γεροστάθη*⁵ του Λ. Μελά, που γράφτηκε ειδικά για παιδιά, ή τα *Παιδικά διηγήματα* (1883) του Αρ. Κουρτίδη έχουμε και τα βιβλία για μικρά παιδιά της Αικ. Λασκαρίδου, γνωστής παιδαγωγού με προωθημένες απόψεις, *Εικόνες του παιδικού βίου* (διηγήματα, 1870), *Το βιβλίο των μικρών μας* (1884) και *Η τέρψις των παιδιών* (διηγήματα, 1884). Άλλα πεζογραφήματα, όπως η *Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως* (1852) του Στ. Ξένου, ο *Θάνατος Βλέκας* (1855) του Π. Καλλιγά ή ο *Λουκής Λάρας* (1879) του Δημ. Βικέλα είναι λογοτεχνήματα που απευθύνονται σε μεγάλους. Τόσο όμως η θεματολογία τους (ιστορικό κυρίως μυθιστόρημα), όσο και η προβολή ηθικών προτύπων και αξιών, τα είχαν καταστήσει κατάλληλα αναγνώσματα και για παιδιά.

Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στην Ευρώπη, όπου πολλά ιπποτικά ή περιπετειώδη μυθιστορήματα διαβάζονται και από παιδιά χωρίς να έχουν γραφτεί γι' αυτά. Έτσι, κλασικά έργα όπως, *Ο Ροβινσώνας Κρούσος* του Ντάνιελ Ντεφόου, *Τα ταξίδια του Γκιούλιμπερ* του Τζ. Σουίφτ, μυθιστορήματα του Ουόλτερ Σκοτ ή του Αλ. Δουμά ανταποκρίνονταν στις ψυχικές και αισθητικές ανάγκες των παιδιών. Τα ίδια κείμενα, μεταφρασμένα και διασκευασμένα, έγιναν αγαπητά αναγνώσματα και στην Ελλάδα. Από τα βιβλία αυτά ο *Ροβινσώνας Κρούσος* ενέπνευσε μια σειρά από παρόμοια μυθιστορήματα σε πολλές χώρες. Έτσι, ανάμεσα στους Γάλλους, Ελβε-

τούς, Ολλανδούς, Δανούς κ.ά. υπήρχαν και Έλληνες Ροβινσώνες⁶. Οι «Ροβινσωνιάδες»⁷ αυτές με τον περιπετειώδη χαρακτήρα, την προβολή της προσπάθειας του ανθρώπου να εξοικειωθεί με τη φύση και να την κατακτήσει με τη βοήθεια της τεχνολογίας, η πίστη του ήρωα στις δυνάμεις του και η επίγνωση των δυνατοτήτων του, κέρδισαν το ενδιαφέρον των νεαρών αναγνωστών.

Αποτιμώντας συνολικά την εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας κατά τη διαδρομή του 19^{ου} αιώνα, μπορούμε να επισημάνουμε ότι

- η λογοτεχνία για παιδιά αποβλέπει στην ηθική ωφέλεια και ψυχαγωγία των νεαρών αναγνωστών ως φορέας ηθικών, θρησκευτικών και πατριωτικών αξιών.
- Η παιδική λογοτεχνία, ελληνική και ξένη, διαμορφώνει σταδιακά ένα οργανικό δεσμό με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης.
- Προσφέρεται στο νεαρό αναγνωστικό κοινό τόσο μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια, όσο και μέσα από περιοδικά και βιβλία (μυθιστορήματα, συλλογές ποιημάτων, διηγημάτων).
- Τα παιδικά περιοδικά δημοσιεύουν λογοτεχνικά κείμενα (ελληνικά και ξένα), τα οποία, στην πλειοψηφία τους, δεν έχουν γραφτεί αποκλειστικά για παιδιά, θεωρούνται όμως κατάλληλα για την ηθική διάπλαση και την αισθητική καλλιέργεια των νεαρών αναγνωστών.
- Κυκλοφορούν ελάχιστα βιβλία γραμμένα ειδικά για παιδιά. Η «ενήλικη» λογοτεχνία κερδίζει το ενδιαφέρον των νεαρών αναγνωστών.
- Γλώσσα των κειμένων είναι η καθαρεύουσα με κάποιες εξαιρέσεις προς το τέλος του αιώνα.

Κατά την τελευταία εικοσαετία του 19^{ου} αι. η ελληνική κοινωνία αρχίζει να οργανώνεται σε νέες βάσεις τόσο στον τομέα της πολιτικής, με τις εκσυγχρονιστικές απόψεις του Χαρ. Τρικούπη, όσο και στον τομέα της πνευματικής ζωής.

Στα χρόνια της άνθησης της γενιάς του '80 επιτυγχάνεται η επιβολή της δημοτικής στον χώρο της λογοτεχνίας (Γ. Ψυχάρης - Κ. Παλαμάς). Αρχίζει συστηματικά η μελέτη του λαϊκού πολιτισμού (Ν. Πολίτης) και η ανάδειξη της βυζαντινής και μεταβυζαντινής λογοτεχνίας (Κ. Σάθας, Σπ. Λάμπρος). Η ποίηση στρέφεται στα καθημερινά (παρνασσιμός) και στην πεζογραφία καλλιεργείται το ηθογραφικό διήγημα.

Το ανανεωτικό αυτό κλίμα επηρεάζει και τη λογοτεχνία για παιδιά. Στον χώρο των περιοδικών *Η Διάπλασις των Παίδων*⁸, για παράδειγμα, τα εξοικειώνει με κείμενα των λογοτεχνών της γενιάς του '80 και γνωστών ξένων, όπως οι Β. Ουγκώ, Ουίλ. Σαίξπηρ, Θ. Γκοτιέ, Σ. Λάγκερλεφ, αδελφοί Γκριμ.

Η τομή όμως γίνεται με τα έργα των Δ. Βικέλα, Γ. Βιζυηνού (*Ο Τρομάρας*, *Τα παιδικά τραγούδια*), Α. Πάλλη και ιδίως Γρ. Ξενόπουλου, τόσο με τη συμβολή του ως συνεργάτη στην *Διάπλασιν*, όσο και με τα έργα του για παιδιά και τις γενικότερες παιδαγωγικές του κατευθύνσεις.

Οι συγγραφείς αυτοί ανατρέπουν σχεδόν το μέχρι τότε στείο πνεύμα που έκφραζε η παγιωμένη θέση για τη μόρφωση και αισθητική καλλιέργεια του παιδιού. Είναι αυτοί που θα προωθήσουν με τα έργα τους τη νέα αντίληψη για το παιδί, μια αντίληψη που δεν το αναδεικνύει μόνο ως ήρωα ενός λογοτεχνήματος αλλά και ως αναγνώστη. Η θεώρηση αυτή θα συμβάλει καίρια στην εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας κατά τον 20^ο αι.

* * *

Στις αρχές του 20^{ου} αι. οι κρατούσες παιδαγωγικές θεωρίες του Έρβαρτου, οι ψυχολογικές έρευνες για νοητικές παραμέτρους και δείκτες νοημοσύνης, η κυριαρχία στον ιδεολογικό χώρο του ιστορικού ρομαντισμού που συντήρησε τη Μεγάλη Ιδέα, η έξαρση του εθνικού φρονήματος κατά και μετά τον Μακεδονικό Αγώνα, αλλά και η επικράτηση της δημοτικής γλώσσας μέσα από τους αγώνες του Εκπαιδευτικού Ομίλου και αργότερα με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (Γ. Παπανδρέου) είχαν την απήχησή τους στα λογοτεχνικά έργα για παιδιά, που χαρακτηρίζονταν, όπως και αυτά του 19^{ου} αι., από ενάρετο ηθικό λογισμό, θρησκευτικότητα και υπερβολικό πατριωτισμό. Καλλιεργούσαν δε ηθικές αξίες, από τις οποίες έπρεπε να εμφορείται το ιδανικό παιδί.

Σε σχέση με τον προηγούμενο όμως αιώνα τα χαρακτηριστικά αυτά εμφανίζονται μετριασμένα και αυτό οφείλεται τόσο στους πρωτοπόρους λογοτέχνες του τέλους του 19^{ου} αι., όσο και στις νέες κοινωνικοοικονομικές και εκπαιδευτικές μεταβολές που σηματοδοτούν την άνοδο της αστικής τάξης, επιφέροντας αλλαγές στις δομές της οικογένειας, στις αρχές της εκπαίδευσης και στο πλαίσιο δράσης της κοινωνίας.

Έτσι σ' ό,τι αφορά τα παιδικά περιοδικά που κυκλοφορούν ως τα μέσα του αιώνα, διαπιστώνουμε ότι αυτά αποβλέπουν ακόμη στη διδασχή και τέρψη συγχρόνως των αναγνωστών. Τέτοια περιοδικά είναι ο *Παιδικός Ασπής* (1911-1913) του Δ. Δημητράκου, *Η Νέα Γενιά ή Γενιά των Προσκόπων* (1916-1917) του Βλ. Γαβριηλίδη, ενώ ο *Παιδικός Κόσμος* του Γ. Βλέσσα (1930-1952) και η *Παιδική Χαρά* (1921 και 1935-1936) εμφορούνται από ένα πιο φιλελεύθερο πνεύμα. Και τα δυο αυτά περιοδικά ενδιαφέρονται περισσότερο για την πρόκληση χαράς μέσα από το διάβασμα παρά την απόκτηση γνώσεων ή την ηθική διαπαιδαγώγηση των αναγνωστών⁹.

Και σ' αυτά τα περιοδικά έχουμε περισσότερα κείμενα σε μετάφραση ή διασκευή, και λιγότερα νεοελληνικής λογοτεχνίας. Από τους Έλληνες συγγραφείς εκπροσωπούνται τόσο λογοτέχνες της γενιάς του '80 (Ι. Πολέμης, Γ. Σουρής, Κ. Παλαμάς), όσο και εκπρόσωποι του νεοσυμβολισμού (Μ. Παπανικολάου, Κ.Γ. Καρυωτάκης, Τέλλος Άγρας). Από τον χώρο της πεζογραφίας παρατηρούμε με έκπληξη ότι στην *Παιδική Χαρά* που προωθεί ιδιαίτερα τη λογοτεχνία, γράφουν αριστεροί ή και περιθωριακοί συγγραφείς, όπως ο Π. Πικρός, η Γ. Καζαντζάκη, ο Δ. Βουτυράς κ.ά.

Εκτός όμως από τα περιοδικά έχουμε πια λογοτέχνες που απευθύνονται με τα λογοτεχνικά τους βιβλία στο παιδί. Τρεις απ' αυτούς συμβάλλουν σημαντικότερα με το έργο τους στην αναβάθμιση της παιδικής λογοτεχνίας. Οι Γρ. Ξενόπουλος, Ζ. Παπαντωνίου και Πην. Δέλτα. Και οι τρεις δίνουν έμφαση στην αισθητική αξία του παιδικού λογοτεχνήματος, καθώς και στη διαφορετική αντίληψη που προτείνουν για το παιδί ήρωα και αναγνώστη. Και οι τρεις αγωνίζονται για την επιβολή της δημοτικής γλώσσας και προσφέρουν λογοτεχνήματα που έχουν καταξιωθεί για τον προσεγμένο λόγο τους. Η τέρψη της ανάγνωσης, ο ψυχαγωγικός χαρακτήρας της λογοτεχνίας και η πρόκληση αισθητικής συγκίνησης στον δέκτη αποτελούν γι' αυτούς κοινές πεποιθήσεις.

Η Πηνελόπη Δέλτα ήταν από τους ελάχιστους συγγραφείς που είχαν αποκλειστικά ασχοληθεί στο λογοτεχνικό τους έργο με τα παιδιά. Πέρα από την αισθητική ευαισθητοποίηση των νέων, η γνώση της ελληνικής ιστορίας και η εξοικείωση των νεαρών αναγνωστών με καλλιεργημένη γλώσ-

σα είναι από τους κύριους σκοπούς της λογοτεχνικής συγγραφικής της δραστηριότητας. Αυτό ομολογεί και η ίδια στην *Αλληλογραφία* της με πνευματικούς ανθρώπους της εποχής, όπως οι Αλ. Δελμούζος, Μαν. Τριανταφυλλίδης, Κ. Παλαμάς κ.ά. Αυτό μαρτυρούν, ακόμη, τα έργα της, είτε αυτά αναφέρονται σε νεότερα ιστορικά γεγονότα π.χ. *Για την πατρίδα*, *Στα μυστικά του Βάλτου*, κ.ά., είτε στις οικογενειακές σχέσεις *Τρελαντώνης*, *Μάγκας*.

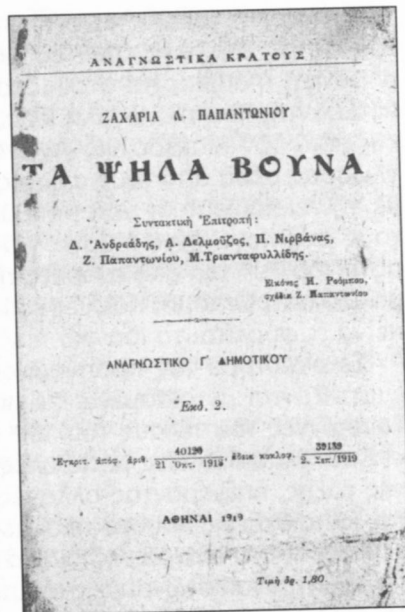
Ο Γρ. Ξενόπουλος συνεχίζει το πολύτιμο έργο που είχε ξεκινήσει από τον 19^ο αι., ο δε Ζ. Παπαντωνίου με το βιβλίο του *Τα ψηλά βουνά* (1918), που γράφτηκε για σχολικό εγχειρίδιο της γ' Δημοτικού στα πλαίσια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917 σε συνεργασία με τον παιδαγωγό Α. Δελμούζο και τον γλωσσολόγο Μαν. Τριανταφυλλίδη, γίνεται πρωτοπόρος στον χώρο της παιδικής λογοτεχνίας μέσα από το κίνημα του αισθητισμού.

Εξάλλου, η ποιητική του συλλογή *Τα χελιδόνια* μαζί με *Τα παιδικά τραγούδια* του Βιζυηνού, που εκδόθηκαν σε τόμο πολύ αργότερα (1953) από τότε που γράφτηκαν, αποτελούν, μέχρι σήμερα, σπάνιες συμβολές στον χώρο της παιδικής ποίησης.

Το παράδειγμα των λογοτεχνών αυτών ακολουθούν αργότερα και άλλοι συγγραφείς ως τη δεκαετία του 1970. Λογοτέχνες, όπως η Πηνελόπη Μαξίμου, η Γ. Ταρσούλη, ο Άλκης Τροπαιιάτης, η Έλλη Αλεξίου, ο Β. Ρώτας, ο Μιχ. Στασινόπουλος, η Γ. Δεληγιάννη-Αναστασιάδη, ο Τ. Λάμπας, ο Στ. Σπεράντσας, η Αντιγόνη Μεταξά (θεία Λένα) κ.ά. συμβάλλουν με τα βιβλία τους στην ανάπτυξη της παιδικής λογοτεχνίας, κινούμενοι τόσο θεματολογικά, όσο και αισθητικά και ιδεολογικά, στα ίδια πλαίσια με τους πρωτοπόρους. Η Αντιγόνη Μεταξά αφιέρωσε όλο της το έργο στο παιδί, όχι μόνο με τα λογοτεχνικά της κείμενα, αλλά και με τα βιβλία γνώσεων, καθώς και με τις ραδιοφωνικές της εκπομπές και το παιδικό θέατρο.

Στην ανάπτυξη της παιδικής λογοτεχνίας συνέβαλαν ουσιαστικά η ίδρυση της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς (1958), καθώς και ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου (1969), που προκηρύσσουν από το 1965 και 1974 αντίστοιχα λογοτεχνικούς διαγωνισμούς και βραβεύουν παιδικά λογοτεχνικά βιβλία. Ο Κύκλος μέσω της IBBY (Διεθνής Οργάνωση Βιβλίων για τη Νεότητα), που είναι μέλος της, προβάλλει το παιδικό βιβλίο και στο εξωτερικό.

Στον 20^ο αι. το ενδιαφέρον για την καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας στο παιδί είναι σταθερό. Οι έλληνες συγγραφείς προσφέρουν στο παιδί βιβλία που αναφέρονται στην ελληνική ζωή και κοινωνία. Προσπάθειά τους η απομάκρυνση του παιδιού από ξένα πρότυπα που δεν ανταποκρίνονται στις ιστορικοκοινωνικές συνθήκες και στον τρόπο ζωής της Ελλάδας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη συγγραφή αρκετών βιβλίων που καλλιεργούν υπέρ-

μετρα την ελληνολατρία και το θρησκευτικό συναίσθημα, και προβάλλουν ως πρότυπο το υπάκουο και επιμελές παιδί. Το παιδί εξακολουθεί να είναι περιχαρακωμένο στον δικό του ηθικολογικό, νοησιάρχικό και τεχνολογικό κόσμο, αποκομμένο από τους προβληματισμούς, αλλά και τα γεγονότα της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας.

Τόσο τα σχολικά εγχειρίδια, όσο και τα εξωσχολικά λογοτεχνικά βιβλία, αναπαράγουν το πρότυπο του λογοκρατούμενου παιδιού, στερημένου από τον αυθορμητισμό της ηλικίας του. Δεν έχει γίνει ακόμη συνείδηση στους συγγραφείς ότι η πραγματική εικόνα του παιδιού αναδύεται μέσα από τις κοινωνικές και πολιτισμικές συγκρούσεις, όπου ζει και εκφράζεται με εκδηλώσεις των συναισθημάτων του.

Η μεγάλη τομή στην παιδική λογοτεχνία γίνεται στη δεκαετία του 1970 και κυρίως μετά τη μεταπολίτευση (1974)¹⁰. Η αρχή της τελευταίας αυτής περιόδου σηματοδοτείται με την κυκλοφορία του βιβλίου της Άλκης Ζέη *Το καπλάκι της βιτρίνας*, το 1963, τέσσερα χρόνια πριν τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Το βιβλίο αυτό δεν είχε γραφτεί για παιδιά, διαβάστηκε όμως τόσο πολύ απ' αυτά, ώστε καθιερώθηκε ως παιδικό.

Στο *Καπλάκι της βιτρίνας*, για πρώτη φορά, θίγονται θέματα της νεότερης ιστορίας, ιδωμένα αντικειμενικά. Ίσως επειδή απουσιάζει η εκούσια ή ακούσια αυτολογοκρισία που επιβάλλει ο συγγραφέας στο κείμενό του, όταν γράφει ειδικά για παιδιά. Το δεύτερο πρωτοποριακό — για τα ελληνικά δεδομένα — στοιχείο του βιβλίου αυτού είναι η κυριαρχία στην αφήγηση της παιδικής ματιάς. Η θέαση των γεγονότων που αφορούν ολόκληρη την κοινωνία μέσα από τα μάτια ενός παιδιού δημιουργεί στην ελληνική παιδική λογοτεχνία νέο ύφος.

Κατά τα τριάντα τελευταία χρόνια υπάρχει εντυπωσιακή παραγωγή ελληνικού παιδικού βιβλίου. Δεν υπολείπεται όμως καθόλου και η κυκλοφορία της ξένης παιδικής λογοτεχνίας (μεταφρασμένης ή διασκευασμένης), η οποία έχει συμβάλει σημαντικά στην αισθητική καταξίωση της λογοτεχνίας για παιδιά και με τη θεματική ποικιλία και, κυρίως, με τους υφολογικούς νεωτερισμούς και τις νέες αφηγηματικές τεχνικές.

Οι πολιτικές μεταβολές, οι νέες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, οι πλανητικών διαστάσεων καταστροφές του φυσικού περιβάλλοντος, οι νέες παιδαγωγικές αντιαυταρχικές θεωρίες, οι ψυχοπαιδαγωγικές θέσεις, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, η πολιτισμική (μετά την οικονομική) σύγκλιση με την Ευρώπη, όλα αυτά διαμόρφωσαν ένα νέο πλαίσιο αναφορών και τροφοδότησαν, με πρόσφορο υλικό και μεθόδους χειρισμού του, τα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία. Η σύγχρονη παιδική λογοτεχνία διαμορφώνεται κάτω από διαφορετικούς όρους απ' αυτούς του παρελθόντος. Η κυριαρχία της νοησιάρχίας που παλαιότερα την είχε οδηγήσει σε τυποποιήσεις, τείνει να εκλείψει. Οι σύγχρονες ιδεολογικές τάσεις δίνουν έμφαση στο συναίσθημα και στις πολιτισμικές αξίες που δημιουργούνται μέσα από κοινωνικές συγκρούσεις. Το πλαίσιο αυτό οδηγεί και τη λογοτεχνία για παιδιά στη φαντασία και το όνειρο, στον οραματισμό μιας μελλοντικής κοινωνίας που είναι, όμως, απότοκος μιας σκληρής πραγματικότητας.

Η πεποίθηση πως το παιδί είναι ισότιμο μέλος της κοινωνίας υπήρξε καθοριστική στη θεματική ποικιλία των σύγχρονων βιβλίων που απευθύνονται σ' αυτό¹¹. Η επικαιρότητα των θεμάτων είναι φυσικό να διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο. Έτσι, στην καλλιέργεια πολιτικής συνείδησης και κριτι-

κής σκέψης για ιστορικά γεγονότα ή για γενικότερα θέματα πολέμου-ειρήνης συμβάλανε ιδιαίτερα τα βιβλία της Άλκης Ζέη (*Το καπλάκι της βιτρίνας*, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου* κ.ά.), της Ζωρζ Σαρή (*Όταν ο ήλιος*, *Τα γενέθλια* κ.ά.), της Λίτσας Ψαραύτη (*Το διπλό ταξίδι*), της Ειρήνης Μάρρα (*Το άδειο μπουκάλι*), του Παντ. Καλιότσου (*Τα ξύλινα σπαθιά*) κ.ά.

Η αναφορά στη φύση δεν αποδίδεται μυθοπλαστικά μόνο με περιγραφές του φυσικού κάλλους. Η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος κυριαρχεί, όχι πάντοτε πετυχημένα. Αποδίδει όμως μια πιο σύγχρονη άποψη για τη σχέση ανθρώπου-φύσης και συνεισφέρει στην οικολογική ευαισθητοποίηση των νέων. Ενδεικτικά αναφέρω: *Τα λαμπερά αγκάθια* (Γ. Μπόνης), *Άνθρωποι και ζώα* (Γ. Σφήκας), *Εμένα με νοιάζει* (Γ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη), τα μεταφρασμένα βιβλία του Κόλιν Νταν *Τα ζώα του Φάρδινγκ* και *Στην καρδιά του χειμώνα*.

Πάντως, τα σύγχρονα κοινωνικά θέματα κυριαρχούν στα παιδικά βιβλία, είτε αυτά αφορούν στην οικογένεια είτε στην ευρύτερη κοινωνία. Θα κάνω μια σύντομη αναφορά σ' αυτά που απασχολούν τους συγγραφείς τα τελευταία χρόνια.

Ο ρατσισμός, γνώσιμο θέμα από την *Καλύβα του μπάριμπα Θωμά* (1852) της H. Boecher Stowe, δεν απασχολεί τους συγγραφείς μόνο ως φυλετικός ρατσισμός, αλλά και ως κοινωνικός. Τα βιβλία *Κάποτε ο κυνηγός* της Ελ. Σαραντίτη, *Τα σοφεράκια* της Ν. Τζώρτζογλου, *Ο κόσμος βαριέται να διαβάσει θλιβερές ιστορίες* της Μ. Κλιάφα, *Ένα σακί μαλλιά* του Παντ. Καλιότσου, ή τα ξένα *Η τσιγγάνικη φλογέρα* του Μπερτράν Σολέ ή *Ξέρω γιατί κελαηδάει το πουλί στο κλουβί* της Αμερικανίδας Μάγιας Αγγέλου, δίνουν στον νεαρό αναγνώστη πολλά ερεθίσματα, ικανά να τον προβληματίσουν πάνω στα ζητήματα της αποδοχής του διαφορετικού, αλλά και του ρόλου που παίζουν στη ζωή του ανθρώπου οι πολιτισμικές διαφορές.

Εικονογράφηση
Carol Binch
από το βιβλίο
της Μπίλι
Οικονόμου-Ρόζεν
Sophie's Cat
(Hamish Hamilton Ltd).

Ο κόσμος της εφηβείας με τα ιδιαίτερα προβλήματά του έχει κινηήσει το ενδιαφέρον πολλών ελλήνων και ξένων συγγραφέων. Οι εκδοτικοί οίκοι έχουν πλέον εφηβικές και νεανικές σειρές με βιβλία που ενδιαφέρουν τα μεγάλα παιδιά. Θέματα, όπως τα ναρκωτικά (Α. Πέτροβιτς-Ανδρουσοπούλου *Το τσιμεντένιο δάσος*, Μ. Κοντολέων *Το ταξίδι που σκοτώνει*, Α. Ψαραύτη *Τα επικίνδυνα παιχνίδια*) και το έιτζ ή η ομοφυλοφιλία (Α. Ψαραύτη *Το αβγό της έχιδνας*, Μ. Κοντολέων *Γεύση πικραμύγδαλου*, Μ.Ε. Κερ Χαρταετοί *της νύχτας*), θίγονται άλλοτε με συμβατικό και άλλοτε με ανατρεπτικό τρόπο. Ακόμη, η ψυχολογία του εφήβου στην καθημερινή του ζωή, καθώς και οι σχέσεις των δύο φύλων, έχουν θιγεί με αρκετή επιτυχία από συγγραφείς, όπως η Βούλα Μάστορη (*Στο γυμνάσιο*, *Τ' αυγουσιάτικο φεγγάρι*), η Τούλα Τίγκα (*Οδός Γραβιάς*, *Η εποχή των υακίνθων*), η Ελ. Δικαίου (*Μου μαθαίνετε να χαμογελάω, σας παρακαλώ*), η Ελ. Μαντέλου (*Ξέρει ο καιρός*), ο Μ. Κοντολέων (*Μάσκα στο φεγγάρι*), η Ζ. Σαρή (*Νινέτ*), η Λάρα Καρντέλα (*Ήθελα να φορέσω παντελόνια*, δύο βιβλία), η Μαρί Ντεσπλεσέν (*Ένα κύμα αγάπης σε μια λίμνη φιλίας*).

Αξίζει, επίσης, να επιστημόνουμε πως την τελευταία δεκαετία κυκλοφορούν στην Ελλάδα πολλά βιβλία (παραμύθια, μικρές ιστορίες κ.λπ.), ελληνικά και ξένα, που απευθύνονται σε μικρές ηλικίες (6-8 χρονών) και χαρακτηρίζονται τόσο από ευρηματική εικονογράφηση, όσο και από ανανέωση ύφους και από θεματικό πλούτο ανάλογο με αυτόν των βιβλίων για μεγάλα παιδιά.

Εκτός όμως από την ποικιλία της θεματολογίας στη σύγχρονη παιδική λογοτεχνία διακρίνουμε τη νέα αντίληψη για το παιδί, η οποία αποδίδεται κυρίως για τον κλονισμό του στερεοτύπου του. Η ανατροπή αυτή, όπου συμβαίνει, δεν συμβαδίζει πάντα και με ανατροπές άλλων στερεοτύπων, όπως άνδρα-πατέρα ή γυναίκας-μητέρας κ.ά. Στη σκιαγράφηση ανδρικών ή γυναικείων προτύπων διαπιστώνουμε – αρκετές φορές – ότι διαιωνίζονται προκαθορισμένες αντιλήψεις. Επίσης, στα ελληνικά παιδικά βιβλία δεν διαπιστώνουμε την τόλμη των αντίστοιχων ξένων βιβλίων. Άλλο χαρακτηριστικό είναι η ανανέωση του ύφους του λογοτεχνήματος που, άλλοτε υπαινικτικά, άλλοτε χιουμοριστικά, άλλοτε μ' ένα μεταφυσικό συμβολισμό ή με ωμό ρεαλισμό, αναδεικνύει τα συναισθήματα ή και τα μηνύματα κάθε συγγραφέα.

Η τελευταία τριακονταετία βρίσκει τον χώρο της παιδικής λογοτεχνίας χωρίς αξιόλογα παιδικά περιοδικά. Μοναδική εξαίρεση *Το Ρόδι*, που με το χιούμορ, τις παιγνιώδεις δραστηριότητες και το ευφάνταστο των κειμένων τού Ευγ. Τριβιζά προκαλεί για χρόνια το ενδιαφέρον των μικρών αναγνωστών του.

Με το τέλος του 20^{ου} αι., εκείνο που παρατηρεί κανείς είναι ότι η παιδική λογοτεχνία εντάσσεται στο σύνολο της εθνικής λογοτεχνίας¹², διατηρώντας όμως την αυτονομία της, που καθορίζεται από την ψυχοπνευματική και συναισθηματική ωριμότητα του δέκτη. Αυτό δεν πρέπει να στερεί τα κείμενα από τη λογοτεχνικότητα και την αισθητική αξία.

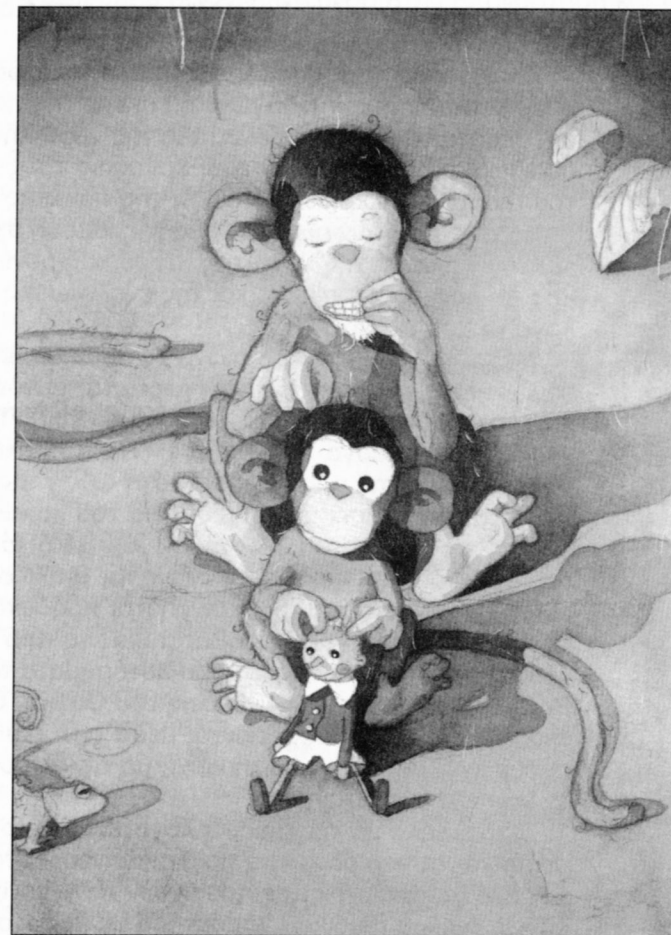
Το γεγονός ότι τα παιδικά βιβλία είναι συνήθως μικρότερα σε έκταση και αποφεύγουν την αποτύπωση πολύπλοκων ψυχοδιανοητικών καταστάσεων ή τους εσωτερικούς μονολόγους έναντι των διαλόγων, ότι η γλώσσα διακρίνεται από μια κινητικότητα που συμβαδίζει με την προβολή της δράσης και της περιπέτειας (συναισθηματικής ή άλλης), ότι ενυπάρχουν, πρόδηλα ή συγκαλυμμένα, κοινωνικές ή ηθικές συμβάσεις ή κάποιο μήνυμα,

δεν θα πρέπει να λειτουργεί σε βάρος της λογοτεχνικής τους αξίας. Κρίνοντας συνολικά την ελληνική παραγωγή, θα λέγαμε ότι, σε σχέση με τον αριθμό τίτλων παιδικών βιβλίων — παρά τα θεαματικά άλματα στον τρόπο γραφής — πολύ λίγα ικανοποιούν αισθητικά τον κριτικό ή τον μελετητή ή συνιστούν νέες υφολογικές προτάσεις που ξεφεύγουν, στο σύνολό τους, από τα καθορισμένα πρότυπα.

Σημειώσεις

1. Βλ. Κυρ. Ντελόπουλος, *Η Παιδική Αποθήκη και ο Δημήτριος Πανταζής. Το πρώτο ελληνικό παιδικό περιοδικό και ο εκδότης του. Συμβολή στη μελέτη της παιδικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 31996.
2. Περισσότερα για τα παιδικά περιοδικά του 19^{ου} αι. βλ. Μάρθα Καρποζήλου, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1830-1914), Καταγραφή* Ι.Α.Ε.Ν. 12, Αθήνα 1987.
3. Η δημοσίευση ξένων έργων δεν ανέφερε πάντα τον συγγραφέα, αλλά μόνο τον μεταφραστή με την παρατήρηση «εκ του γαλλικού, αγγλικού» κ.λπ. Πολλές φορές και ο τίτλος ήταν παραφρασμένος. Ο Κυρ. Ντελόπουλος έχει συμπληρώσει πολλά τέτοια κενά στο βιβλίο του *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19^{ου} αιώνα. Σχολιασμένη και εικονογραφημένη βιβλιογραφική καταγραφή. Πρώτη προσέγγιση. Συμβολή στη μελέτη της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, 1995.
4. Για τα παιδικά βιβλία στην ελληνική αρχαιότητα, βλ. ενδεικτικά το άρθρο του Χρήστου Μπουλώτη, «Του μανθάνειν φίλτρον». Παιδικά ακούσματα, και αναγνώσματα στην αρχαία Ελλάδα» περ. *Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή*, αφιέρωμα «Το Παιδικό Βιβλίο», 29 Μαρτίου 1998, σ. 3-5.
5. Το βιβλίο του Λ. Μελά *Ο Γεροστάθης ή αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας* (1858) θεωρείται το πρώτο βιβλίο που απευθύνεται σε παιδιά. Ο συγγραφέας του, με πρότυπο το βιβλίο του Pierre Laurent de Jussieu Sinmon de Nantua, προσφέρει στους νεαρούς αναγνώστες του σπονδυλωτές ιστορίες από την αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονή του εποχή, γραμμένες σε καθαρεύουσα, αλλά με γλαφυρότητα και ενάργεια, με σκοπό να τους φρονημάτισει και να τους διαπαιδαγωγήσει.
6. Με ήρωα τον Ροβινσώνα έχουμε αρκετά βιβλία, όπως ο *Έλλην Ροβινσών* (1882) του Βλ. Σκορδέλη, ο *Αποστόλης ο Θαλασσινός ή Νέος Ροβινσών* (1883) του Μιλτ. Βρατσάνου, ο *Έλλην Ροβινσών* (1887) του Γ. Κονιδάρη, ο *Τηλέμαχος ή Νέος Ροβινσών εκθέτων τα πρώτα βήματα εις τον πολιτισμόν των Π.Γ. Κουρτίδη και Γ. Κωνσταντινίδη*, κ.ά. Τα έργα αυτά δεν είναι βέβαιο αν είναι διασκευές του έργου του Ντεφόου ή του Κάμπε. Σχετικά με τον *Ροβινσώνα Κρούσο* βλ., ενδεικτικά, Άλκης Αγγέλου: «Το διαφυγόν μυθιστόρημα, 2 (Η περίπτωση του Robinson Crusoe)» στον τόμο *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σ. 51-65, Σοφία Ντενίση «Η διεθνής και η ελληνική πορεία του Ροβινσώνα Κρούσου και των Ροβινσωνιάδων κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Μια πρώτη προσέγγιση», ό.π., σ. 67-81, και Μάρθα Καρποζήλου «Ο Νέος Ροβινσών του Joachim Heinrich Campe», στο περ. *Η Λέξη*, 118, Νοέμβρ.-Δεκ. '93, σσ. 797-798.
7. Έτσι αποκαλούνται τα έργα άλλων συγγραφέων διαφόρων χωρών, που βασίζονται στον *Ροβινσώνα Κρούσο* του Ντεφόου. Ο όρος είναι του Philip Babcock Gove. Βλ. *The Imaginary Voyage in Prose Fiction*, New York, Columbia Univ. Press, 1941.
8. Για την *Διάπλαση των Παίδων* βλ. Βίκυ Πάτσιου, «*Η Διάπλαση των Παίδων*» (1879-1922). *Το πρότυπο και η συγκρότησή του*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 21995.

9. Για περισσότερα σχετικά με τα παιδικά περιοδικά του 20^{ου} αι. βλ. Μάρθα Καρποζήλου, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1830-1914), Καταγραφή*, Ι.Α.Ε.Ν. 12, Αθήνα 1987, και Κ. Τσικνάκης, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1915-1936), Καταγραφή*, Ι.Α.Ε.Ν. 5, Αθήνα 1986.
10. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά τη μεταπολίτευση παρατηρούμε μια εκδοτική έκρηξη με έμφαση στο πολιτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό βιβλίο. Βλ., ενδεικτικά, Λ. Αξελός, *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση ιδεών στην Ελλάδα*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1984.
11. Η αναφορά σε συγγραφείς και βιβλία που ακολουθεί, είναι ενδεικτική.
12. Στις *Ιστορίες* της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν αναφέρονται, ούτε πολύ περισσότερο σχολιάζονται, συγγραφείς παιδικής λογοτεχνίας. Ελάχιστες κρίσεις υπάρχουν για τα παιδικά ποιήματα του Αλ. Πάλλη, τα έργα της Πην. Δέλτα ή για τη δράση του Γρ. Ξενόπουλου στην *Διάπλαση*. Οι νεότεροι συγγραφείς αγνοούνται όλοι συστηματικά από τους μελετητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Εικονογράφηση
Quentin Greban
από το βιβλίο του
Νέστορας
(Εκδόσεις
Ζεβροδέιλος).

ΕΙΝΑΙ ΚΟΙΝΟΣ ΤΟΠΟΣ πλέον η άποψη ότι τα περιοδικά αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφόρησης και γνώσης για την εποχή τους, αφού αυτά αποτελούν κατά κανόνα ευαίσθητους δέκτες και εκφραστές των μηνυμάτων της. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι τα τελευταία χρόνια η προσοχή των μελετητών στράφηκε στην έρευνα του περιοδικού τύπου και έδωσε εργασίες αξιόλογες για τη σπουδή της νεοελληνικής λογοτεχνίας.¹

Η μελέτη των περιοδικών – φιλολογικών, λογοτεχνικών, παιδικών – παίρνει υπόψη της τα κοινωνικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα της εποχής και έχει, επομένως, να μας διδάξει πολλά γύρω από την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία του τόπου όπου εκδίδονταν και κυκλοφορούσαν.²

Το γεγονός παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον για την ιστορική, κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα της παιδικής λογοτεχνίας, θέματα τα οποία οι μελετητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας περιθωριακά μόνο έθιξαν στις εργασίες τους. Η μέχρι τα μέσα του αιώνα μας περιθωριοποίηση της παιδικής λογοτεχνίας έχει, όπως επισημαίνουν οι ερευνητές της, άμεση σχέση με τη δυσκολία του ορισμού της νεότητας, αφού τα χρονικά όρια της παιδικής ηλικίας, της εφηβείας και της ενηλικίωσης μετατίθενται ανάλογα με την εποχή.

Μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα το παιδί θεωρείται μικρογραφία του ενήλικα και δεν του αναγνωρίζεται αυτονομία αναγκών σε κανένα από τα στάδια της ανάπτυξής του. Πρώτος ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ με το έργο του *Αμίλιος* (1762) διατυπώνει την ανάγκη να προσαρμοστεί η εκπαίδευση στη φύση της παιδικής ηλικίας, ώστε να συντελέσει στη δημιουργία του κοινωνικού ανθρώπου.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και μετά, στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες το παιδί παύει να είναι αποκλειστικά αντικείμενο αγωγής και εκπαίδευσης, και γίνεται πρόσωπο και ήρωας μιας λογοτεχνίας που χαρακτηρίζεται επίσης από διδακτισμό, αλλά νέου τύπου. Αναφέρομαι στα μυθιστορήματα του Ντίκενς και του Βερν και τις ποιητικές συνθέσεις του Ουγκώ, όπου τα ηθικοπλαστικά μηνύματα προσφέρονται μέσα από αισθητικά κείμενα, τα οποία αγγίζουν την παιδική ψυχή με την ομορφιά του λόγου και τη γοητεία της αφήγησης.³

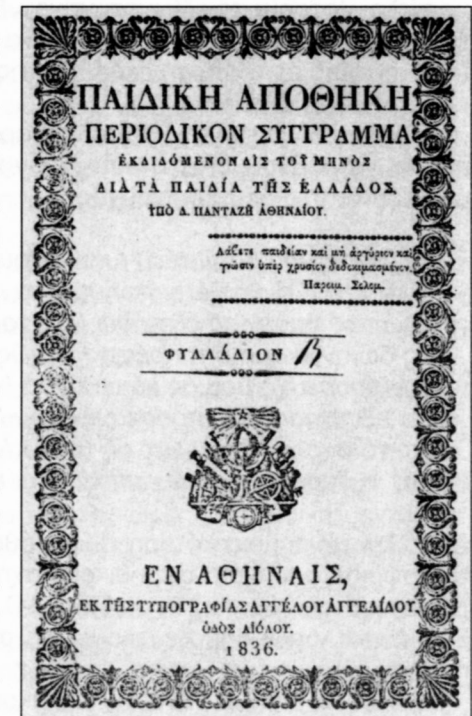
Παράλληλα με την παιδική λογοτεχνία εμφανίζονται στην Ευρώπη και τα περιοδικά για παιδιά και νέους, τα οποία διατηρούν τον ίδιο προσανατολισμό που έχουν τα λογοτεχνικά έργα: καλλιέργεια ηθικού παιδικού χαρακτήρα με κείμενα που ψυχαγωγούν

το νεαρό αναγνώστη. Ο 19^{ος} αιώνας έχει χαρακτηριστεί αιώνας των περιοδικών. Αυτό ισχύει τόσο για τη δυτική Ευρώπη όσο και για την Ελλάδα, αλλά με μια διαφορά: Στη Δύση έχουμε την ακμή, ενώ στην Ελλάδα τη εμφάνιση του περιοδικού τύπου.⁴ Ας έρθουμε, λοιπόν, στη χώρα μας να δούμε κάτω από ποιες συνθήκες εμφανίστηκαν γενικά τα περιοδικά και ειδικότερα τα περιοδικά για παιδιά και πώς εξελίχθηκαν τα τελευταία μέχρι σήμερα.

Είναι εύλογο ότι στα χρόνια της τουρκοκρατίας ελληνικός περιοδικός τύπος, και μάλιστα παιδικός, δεν υπήρχε. Τα ελληνόγλωσσα προεπαναστατικά περιοδικά που κυκλοφορούσαν στα ελληνικά κέντρα του εξωτερικού, όπου και δρούσε το ελληνικό στοιχείο, υπηρετούσαν εθνικοαπελευθερωτικούς στόχους. Τα περιοδικά που εμφανίστηκαν μετά τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, γύρω στα 1830, επιδίωξαν να καλύψουν το κενό στο χώρο της εκπαίδευσης, που ήταν και το κυρίαρχο κοινωνικό πρόβλημα της εποχής. Ανέλαβαν, δηλαδή, να μορφώσουν ένα κοινό που λόγω της σκλαβιάς δεν είχε πάρει εγκύκλιες γνώσεις και τα προβλήματα που συσσωρεύτηκαν μετά την απελευθέρωση δεν επέτρεπαν εύκολη πρόσβαση σε βασικές σπουδές. Τα πρώτα αυτά, ποικίλης ύλης, περιοδικά λειτουργούν ως υποκατάστατα του σχολικού εγχειριδίου, ιδιαίτερα προορισμένα για τη γενιά που ανδρώθηκε μέσα στην Επανάσταση και τον αγώνα⁵.

Την εποχή αυτή, και συγκεκριμένα το 1836, κάνει την εμφάνισή του το περιοδικό *Παιδική Αποθήκη*, του οποίου η βραχύβια έκδοση συμπίπτει με την αρχή του ελληνικού παιδικού εντύπου.

Η *Παιδική Αποθήκη* κυκλοφόρησε στην Αθήνα την πρώτη Σεπτεμβρίου του 1836 από τον εκδότη Δημήτριο Πανταζή, ο οποίος φέρεται και ως ο μοναδικός συντάκτης της. Η εκδοτική της πορεία ολοκληρώνεται στις 30 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, που κυκλοφορεί το δεύτερο και τελευταίο τεύχος της. Είναι προφανές ότι μια περιοδική έκδοση δύο μόνο τευχών αντικειμενικά δεν μπορεί να δώσει υλικό για πλήρη αξιολόγηση της προσφοράς του στον ευρύτερο χώρο των εντύπων. Όπως όμως υπογραμμίζει ο μελετητής της *Παιδικής Αποθήκης* Κυριάκος Ντελόπουλος⁶, το περιοδικό παρουσιάζει ενδιαφέρον όχι μόνο γιατί αποτελεί το ξεκίνημα στον παιδικό περιοδικό τύπο, αλλά και γιατί εμφανίστηκε σε μια πολύ πρώιμη εποχή, επτά μόλις χρόνια μετά τη λήξη του απελευθερωτικού πολέμου. Αξίζει, νομίζω, να δούμε, έστω σύντομα, πώς συγκροτείται η ύλη της *Παιδικής Αποθήκης* και ποιους στόχους υπηρετούν τα δύο δεκαεξασέλιδα τεύχη της.

Ως μότο, και επομένως ιδεολογικό του στίγμα, το περιοδικό επιλέγει τη σολομώντεια ρήση «Λάβετε παιδείαν και μη αργύριον και γνώσιν υπέρ χρυσίον δεδοκιμασμένον». Η σκέψη του εκδότη Πανταζή είναι σταθερά προσηλωμένη στην εκπαίδευση – με την οποία εξάλλου θα ασχοληθεί συστηματικά αργότερα – και θα καθορίσει αποφασιστικά την ύλη του περιοδικού. Το περιεχόμενο, λοιπόν, του περιοδικού κινείται μέσα στο πνεύμα που διέπει τα σχολικά εγχειρίδια και συνοψίζεται στην προσπάθεια για παροχή γνώσεων και αγωγής στα ελληνόπουλα, τα οποία μεγάλωσαν στα δραματικά χρόνια της Επανάστασης και στερήθηκαν τη θαλπωρή της οικογένειας και το αγαθό της παιδείας. Ο ηθικοδιδακτισμός και η διδασκαλική νοοτροπία προβάλλουν απροκάλυπτα στο πρώτο τεύχος, όπου κάτω από τον τίτλο «Προοίμιον προς τα παιδιά» ο συντάκτης εκθέτει τους σκοπούς του περιοδικού, που είναι η διασκέδαση μέσα από την ωφέλεια και η ευχαρίστηση μέσω της γνώσης.

Τα δημοσιεύματα χωρίζονται σε δυο βασικές κατηγορίες: Αυτά, τα οποία αποσκοπούν στην αγωγή, και εκείνα που επιδιώκουν να πλουτίσουν τις γνώσεις των μικρών αναγνωστών. Στα πρώτα εντάσσονται συμβουλευτικά κείμενα σχολικού ύφους και ηθικοπλαστικού περιεχομένου, που τονίζουν τις υποχρεώσεις των παιδιών απέναντι στην οικογένεια και το σχολείο. Το παιδί περιβάλλεται ασφυκτικά από κοινωνικά και θρησκευτικά χρέη και υποχρεώσεις, τις οποίες υποτίθεται ότι το ίδιο παραδέχεται ως φυσικές και αυτονόητες.

Τα κείμενα που αποσκοπούν στην παροχή γνώσεων βρίσκονται επίσης στο πνεύμα του κυρίαρχου στόχου της αγωγής και είναι περιγραφές μνημείων και αρχαιολογικών τόπων, βιογραφίες, κείμενα για γεωγραφία, αστρονομία, γραμματική κ.λπ. Στο δεύτερο τεύχος υπάρχει ένα αφήγημα με τίτλο «Ιστορία του Κωνσταντίνου Γ' μικρού καλού παιδιού», το οποίο έχει αφηγηματικές αρετές, ικανές να μεταθέσουν τις ρίζες της παιδικής πεζογραφίας στην εποχή έκδοσης της *Παιδικής Αποθήκης*, όπως υποστηρίζει ο Κ. Ντελόπουλος.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη παρουσίαση της ύλης του περιοδικού, πρέπει να σταθούμε στο «εσπερινόν παιδικόν τραγούδιον», το οποίο δημοσιεύεται στο δεύτερο τεύχος.

*Τώρα ο ήλιος βασιλεύει, / κάθε πουλάκι πάγει φωλεύει
Μέλισσα τ' άνθη θέλει αφήσει / να πάγη πλέον εις το μελίσι
Εγώ πού ήμουν ας εξετάσω / εις το κρεβάτι μου πριν πλαγιάσω
Ας δω αν έκαμα ό,τι πρέπει / καθώς η μήτηρ μου με προτρέπει
Την προσευχή μου ας κάμω τώρα / και όταν έλθει αυγής η ώρα
Να εξυπνήσω. Και προσευχήν μου / αφού προσφέρω την πρωινήν μου
Εις το σχολείο στην ώρ' ας τρέξω / και καθώς σήμεραν ας μην παίξω
Τότ' η δασκάλα θα με τιμήσει / και η μητέρα θα μ' αγαπήσει.*

Αποτελεί τη σημαντικότερη προσπάθεια του περιοδικού να ξεφύγει από τα ασφυκτικά πλαίσια της ηθικοδιδαχής, όσο κι αν το στιχουργήμα απηχεί το γενικό πνεύμα του περιοδικού. Ο ρυθμός και η ομοιοκαταληξία του βρίσκονται, οπωσδήποτε, πιο κοντά στις ανάγκες και την ψυχολογία του παιδιού.

Η έκδοση ενός αυτόνομου παιδικού περιοδικού σε εποχή που τα εξω-

σχολικά ενδιαφέροντα των παιδιών δεν είναι στις προτεραιότητες της οικογένειας, αποτελεί νομίζουμε γεγονός στα εκδοτικά χρονικά του παιδικού τύπου. Η προσπάθεια του Πανταζή δεν ευδοκίμησε μέσα στις αντίξοες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Ο ίδιος όμως καταγράφεται ως ο πρώτος που επιχειρήσε να αποσπάσει τους νεαρούς αναγνώστες των ποικίλων περιοδικών της εποχής, προσφέροντάς τους ένα έντυπο αποκλειστικά γραμμένο γι' αυτούς. Η *Παιδική Αποθήκη* εξασφάλισε, όπως σημειώνει ο Κ. Ντελόπουλος, έναν αντικειμενικά ακλόνητο τίτλο στην ιστορία του ελληνικού τύπου: του πρώτου περιοδικού για παιδιά.

Καθώς πλησιάζουμε τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι αλλαγές που έχουν επέλθει στην ελληνική κοινωνία με τη βελτίωση των όρων διαβίωσης και μόρφωσης περιόρισαν αρκετά τις ανάγκες για γνώση και συνακόλουθα δημιουργήσαν ανάγκη για τέρψη. Τα περιοδικά, ευαίσθητοι δέκτες των νέων μηνυμάτων, έσπευσαν να καλύψουν τις καινούριες ανάγκες προσφέροντας στους αναγνώστες τους τερπνή, παράλληλα με την ωφέλιμη, ύλη. Εμφανίζονται, λοιπόν, τα οικογενειακά-φιλολογικά περιοδικά, τα οποία αποτελούν φυσιολογική εξέλιξη των ποικίλης ύλης εγκυκλοπαιδικών περιοδικών.

Η ύλη των οικογενειακών περιοδικών, όπως έδειξε σε σχετική μελέτη της η Μάρθα Καρπόζηλου, είναι ωφέλιμη και τερπνή⁷. Στα πρώτα δείγματα του είδους κυριαρχεί το ωφέλιμο στοιχείο, αλλά προοδευτικά το τερπνό έρχεται να διαδραματίσει έναν εξίσου σημαντικό και αργότερα σημαντικότερο ρόλο. Το τερπνό μέρος της ύλης απαρτίζουν τα διάφορα είδη του λογοτεχνικού λόγου, διηγήματα, μυθιστορήματα και ποιήματα κυρίως, «ελαφρά φιλολογία», όπως υποτιμητικά αναφέρονται.

Τα φιλολογικά περιοδικά απευθύνονταν στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό των λογίων, αλλά και των μελών της ελληνικής οικογένειας. Θεωρητικά, λοιπόν, στο κοινό αυτό περιλαμβάνονταν και τα νεότερα μέλη της οικογένειας, τα παιδιά και οι έφηβοι, που μη έχοντας στη διάθεσή τους έντυπα αποκλειστικά για την ηλικία τους, αναζητούσαν στα οικογενειακά περιοδικά την εξωσχολική ενημέρωση και ψυχαγωγία. Τα περιοδικά αυτά με τη δύναμη νεανικότητά τους δρουν ανασταλτικά στη δημιουργία εξειδικευμένου περιοδικού για παιδιά, δεδομένου και του ότι η ανατροφή των παιδιών στα μέσα του 19^{ου} αιώνα είναι απόλυτα προσαρμοσμένη στο σχολικό πνεύμα.

Τα χρόνια που ακολούθησαν τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι ανάγκες των νεαρών αναγνωστών για ψυχαγωγία στρέφουν οριστικά το ενδιαφέρον των εκδοτών στο παιδικό έντυπο, το οποίο και θα έχει πλέον μια συνεχή παρουσία στα εκδοτικά πράγματα της χώρας μας.

Από το σύνολο των περιοδικών για παιδιά και νέους που κυκλοφορούν αυτή την εποχή, τη σημαντικότερη παρουσία έχει το περιοδικό *Η Εφημερίς των Παίδων*, που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1868 από τον εκδότη Μ.Δ. Καλοποθάκη. Το περιοδικό, μηνιαίο και τετρασέλιδο, κυκλοφορεί για 25 περίπου χρόνια και κερδίζει μια πρωτιά στο χώρο του παιδικού εντύπου: Είναι το πρώτο παιδικό περιοδικό που εισάγει την εικονογράφηση για να τέρψει τους μικρούς αναγνώστες⁸.

Η παρουσία των εικονογραφιών δεν αποτελεί βέβαια καινοτομία της *Εφημερίδος των Παίδων* στον ευρύτερο χώρο των περιοδικών. Αρκετά χρόνια νωρίτερα τα οικογενειακά περιοδικά πρόβαλλαν την εικονογράφηση ως το κατεξοχήν συστατικό στοιχείο της τερπνής ύλης τους. Τονίζουμε

όμως την παρουσία εικόνων στην *Εφημερίδα των Παίδων*, γιατί, όπως σημειώνεται στην προγραμματική δήλωση του εκδότη, αυτές δημοσιεύονται «προς σαφήνεια των λεγομένων και τέρψιν των μικρών αναγνωστών». Υιοθετείται δηλαδή η παιδαγωγική αρχή της εποπτείας, που οδηγεί στην εμπέδωση της γνώσης⁹.

Όσον αφορά την ύλη του περιοδικού, η γενική παρατήρηση είναι ότι η *Εφημερίς των Παίδων* μιμείται τα οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά της εποχής. Η πιο απλή εξήγηση του γεγονότος αυτού είναι ότι ο εκδότης αυτά τα περιοδικά γνώριζε, αυτά τα περιοδικά μιμήθηκε. Η δημοσίευση πάντως διδακτικής-ωφέλιμης ύλης και ευχάριστης-τερπνής εξασφαλίζει στο περιοδικό την έγκριση της οικογένειας και το ενδιαφέρον των παιδιών.

Ο προσανατολισμός του περιοδικού είναι θρησκευτικός, όπως φαίνεται και από την ευαγγελική ρήση που υπάρχει στην προμετωπίδα του: «Των τοιούτων είναι η βασιλεία των ουρανών». Πλεονάζουν τα ηθικοθρησκευτικά κείμενα, αλλά υπάρχουν και εγκυκλοπαιδικού ενδιαφέροντος άρθρα γύρω από τη φύση και τα φαινόμενά της, προσωπικότητες κ.ά.

Η *Εφημερίς των Παίδων* δημοσιεύει και λογοτεχνικά έργα, ποιήματα, διηγήματα, μυθιστορήματα, σε γλώσσα καθαρεύουσα και ύφος καθοδηγητικό. Ο Ιωάν. Καρασούτσας, ο Αλ. Ρίζος Ραγκαβής, ο Αχ. Παράσχος, ο Αρ. Βαλαωρίτης, ο Κ. Παλαμάς είναι οι πιο γνωστοί από τους λογοτέχνες που συνεργάστηκαν με το περιοδικό. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι ποιητές αυτοί, κεντρικές μορφές στην ακμή του ρομαντικού κινήματος και προκειμένου για τον Παλαμά εκφραστές της νέας ποιητικής γενιάς, δίνουν έργα τους για δημοσίευση σ' ένα παιδικό περιοδικό, έστω κι αν οι ίδιοι δεν γράφουν για παιδιά.

Έντεκα χρόνια μετά την έκδοση τη *Εφημερίδος των Παίδων*, το Φεβρουάριο του 1879, εκδόθηκε στην Αθήνα από το Νικόλαο Παπαδόπουλο το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Μεταξύ των δύο περιοδικών δημιουργήθηκε αντιδικία, αφού η *Διάπλασις* κατηγορήσε την *Εφημερίδα* ότι αποκλίνει από το ορθόδοξο δόγμα. Το γεγονός είναι ότι η *Διάπλασις* κέρδισε γρήγορα το παιδικό και εφηβικό αναγνωστικό κοινό που αγόραζε περιοδικά και το οποίο ούτως ή άλλως ήταν περιορισμένο. Χώρος για δυο περιοδικά δεν υπήρχε εκείνη την εποχή. Η *Εφημερίς των Παίδων* δεν άντεξε το συναγωνισμό και σταμάτησε την έκδοσή της.

Η *Διάπλασις των Παίδων* είναι, ως γνωστόν, το μακροβιότερο περιοδικό στο χώρο του παιδικού εντύπου, αφού η έκδοσή της καλύπτει 78 ολόκληρα χρόνια, δηλαδή μέχρι το 1957, που σταμάτησε να κυκλοφορεί. Και μόνο η μακροβιότητά της θα ήταν ικανός λόγος να πάρει η *Διάπλασις* ξεχωριστή θέση στην ιστορία του ελληνικού περιοδικού τύπου, αλλά κυρίως η πολύπλευρη συμβολή της στην εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας είναι εκείνο που την τοποθετεί στην πρωτοπορία του παιδικού-νεανικού εντύπου¹⁰.

Η *Διάπλασις* απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους, στο αναγνωστικό της κοινό όμως περιλαμβάνονται, όπως φαίνεται στις στήλες αλληλογραφίας, και μαθητές των τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου, καθώς και φοιτητές.

Οι προγραμματικοί στόχοι του περιοδικού ανακοινώνονται στο πρώτο τεύχος και συνοψίζονται στις προσπάθειες που θα καταβάλει η *Διάπλασις* για «το μεγαλείο και την ευημερία του έθνους». Για την υπηρεσία του ιερού αυτού σκοπού το περιοδικό θα δημοσιεύει, όπως σημειώνεται, «ύλην ηθικήν και διδακτικήν, συγκεκριμένην μετά τερπνού», ώστε «αμφοτέρα τα

γένη» των ελληνοπαίδων να αποκτήσουν γνώσεις και ηθικά πρότυπα. Είναι το περίφημο «τέρπειν άμα και διδάσκειν».

Στο διάστημα της μακρόχρονης πορείας της η *Διάπλασις* πραγματοποίησε πολλές καινοτομίες επηρεάζοντας καταλυτικά την εξέλιξη του παιδικού περιοδικού τύπου. Η σημαντικότερη όμως καινοτομία και προσφορά της είναι ότι πρώτο το περιοδικό αυτό αναγνωρίζει την ανάγκη του παιδιού για ψυχαγωγία και εντάσσει στα περιεχόμενά του ύλη εύληπτη και ευχάριστη στα παιδιά.

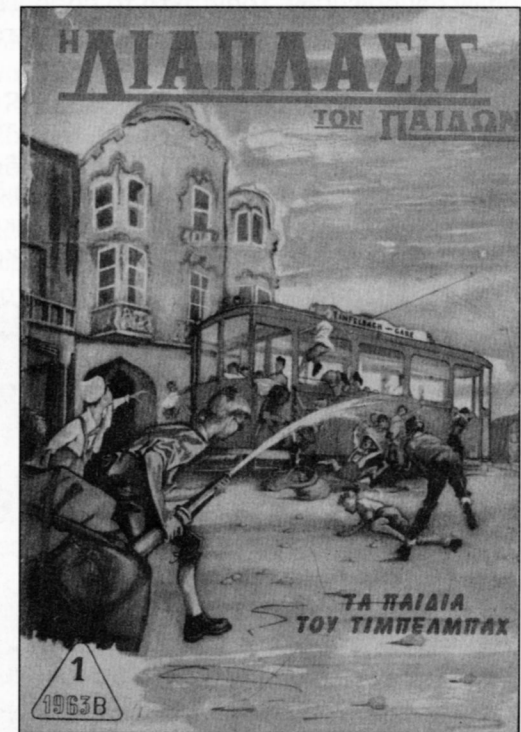
Η πρώτη περίοδος έκδοσης είναι η συντηρητική. Δημοσιεύονται αναγνώσματα για μικρά παιδιά, διηγήματα, μυθιστορήματα σε συνέχειες, κωμωδίες και δραματάκια, μεταφράσεις ως επί το πλείστον, αφού η ντόπια παραγωγή για παιδιά είναι ελάχιστη και διακατέχεται από έναν έντονο ηθικοδιδασκτικό τόνο. Η πιο καινοτόμος στήλη της πρώτης περιόδου είναι η «Αλληλογραφία της Διαπλάσεως», μέσω της οποίας το περιοδικό απευθύνεται σε όλη την οικογένεια και καλλιεργεί τις πνευματικές αξίες της οικογενειακής αγάπης, της φιλίας κ.λπ.

Η δεύτερη περίοδος της *Διαπλάσεως* (1894-1945) συνιστά τη λαμπρότερη και δημιουργικότερη φάση του περιοδικού και είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την παρουσία στη θέση του αρχισυντάκτη της, του Γρ. Ξενόπουλου. Ο Ξενόπουλος έγινε αρχισυντάκτης, διευθυντής, μα κυρίως ψυχή του περιοδικού, το οποίο έμελλε να εκθρέψει γενιές ελληνόπουλων σε καιρούς που η παιδική ηλικία διεκδικούσε το δικαίωμα της αυτονομίας της.

Η προσφορά του δεν εξαντλείται στη δημοσίευση λογοτεχνικών έργων και δοκιμίων μέσα στη *Διάπλαση*. Ούτε στις πολλές και πασίγνωστες στήλες που υπέγραφε με τα διάφορα ψευδώνυμα, όπως «Φαίδων» για τις «Αθηναϊκές Επιστολές», «Κυρά Μάρθα» για τη στήλη των μικρών, «Κίμων Αλκίδης», «Φωκίων Θαλερός», «Λουκιανός Χαρμόσυνος», «Τρισεύγενη» και πολλά άλλα.

Δεν εξαντλείται ακόμα η προσφορά του στην επιλογή και δημοσίευση έργων της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας (κυρίως Βερν), τα οποία δημοσιεύει προσαρμοσμένα στην ελληνική πραγματικότητα.

Η μεγαλύτερη προσφορά του είναι οι καινοτομίες που εισήγαγε στο περιοδικό, για να τονώσει την κυκλοφορία του, και οι οποίες έδωσαν στη *Διάπλαση* τη φυσιογνωμία ενός ζωντανού εντύπου, το οποίο συμμερίζεται τις ανησυχίες και τα προβλήματα των παιδιών, τους δίνει ευκαιρία έκφρασης και δυνατότητα να γνωρίσουν εκτός

σχολείου την εγχώρια και ξένη παιδική λογοτεχνία.

Είναι πλήθος οι καινούριες στήλες που επινοεί ο ακούραστος θεράπων της τέχνης, του οποίου η ικανότητα να προσαρμόζεται σε κάθε τι το νέο υπήρξε μοναδική. Σημειώνω τη στήλη «Κυριακά της Διαπλάσεως», είδος διαγωνισμού πάνω σε μια ερώτηση που έθετε το περιοδικό, τις «Πνευματικές ασκήσεις» και το «Παιδικό πνεύμα», τα «Μικρά μυστικά» (είδος λευκώματος που διακινείτο μεταξύ των αναγνωστών), τη «Σελίδα συνεργασίας συνδρομητών», η οποία έγινε κυριολεκτικά φυτώριο παραγωγής νέων λογοτεχνών, μεταξύ των οποίων είναι ο Πέτρος Χάρης, ο Μιχ. Στασινόπουλος, ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, η Ρίτα Μπούμη-Παπά, ο Τέλλος Άγρας, η Αθηνά Ταρσούλη και πολλοί άλλοι.

Συνεχίζοντας για την προσφορά της Διαπλάσεως στην εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας, μπορούμε άνετα να υποστηρίξουμε ότι το περιοδικό αυτό πρόβαλε από τις σελίδες του σχεδόν όλους τους λογοτέχνες, των οποίων τα έργα μπορούσαν να διαβαστούν και από παιδιά, ή λογοτέχνες που έγραψαν αποκλειστικά για παιδιά. Κάνοντας μια μικρή παρένθεση στο σημείο αυτό, ας επαναλάβουμε ότι η μέχρι εκείνη την εποχή λογοτεχνική παραγωγή για παιδιά ασφυκτιούσε κάτω από το βάρος του επιδιωκόμενου στόχου της ηθικοδιδασχής. Η Διάπλασις όμως, όπως ήδη είπαμε, έφερε το παιδί στο κέντρο του ενδιαφέροντος και αναγνώρισε τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες του. Δημοσίευε, λοιπόν, λογοτεχνικά έργα που έκφραζαν τη νέα αντίληψη, όπως ήταν τα ποιήματα του Πάλλη, του Παπαντωνίου και του Μαλακάση, και πεζά του Εφταλιώτη, του Πέτρου Χάρη και άλλων. Είναι πιο εύκολο να αναφέρουμε τα ονόματα των λογοτεχνών που δεν δημοσιεύουν στο περιοδικό (χαρακτηριστική η περίπτωση της Π. Δέλτα) παρά όσων δημοσιεύουν. Τρανταχτό το παράδειγμα του Κωνστ. Καβάφη, το έργο του οποίου προβάλλεται θετικά από τον Ξενόπουλο σε εποχή που υπήρχαν επώνυμες φωνές αμφισβήτησης.

Έτσι, το περιοδικό θα γνωρίσει στους αναγνώστες του το έργο ποιητών και πεζογράφων σε μια εποχή, κατά την οποία το κοινό που αγοράζει και διαβάζει βιβλία είναι περιορισμένο. Με ένα λόγο, η προσφορά της Διαπλάσεως, και από κει και ύστερα κάθε παιδικού περιοδικού που δημοσιεύει λογοτεχνήματα, είναι ότι φέρνει το μικρό αναγνώστη σε επαφή με το λογοτεχνικό φαινόμενο, με το αισθητικά καταξιωμένο κείμενο, του οποίου

Λιθόγραφη
κάρτα για
παιδιά,
του 1889.

η σημασία σε θέματα καλλιέργειας και κοινωνικοποίησης του παιδιού δεν μπορεί να αμφισβητηθεί.

Πρέπει να πούμε στο σημείο αυτό ότι, ενώ η συμβολή της Διαπλάσεως σε θέματα καλλιέργειας της φιλιαναγνωσίας και της γλώσσας γενικότερα έχει ευρύτατα αναγνωρισθεί, δεν συμβαίνει το ίδιο για θέματα που αφορούν την προσφορά της σε κοινωνικό επίπεδο. Είναι γνωστό ότι οι επικριτές της την κατηγορούν για συντηρητισμό και μεγαλοαστική ιδεολογία, αν και γενικά συμφωνούν ότι η στάση της στα εθνικά θέματα υπήρξε παιδαγωγικά ορθή¹¹.

Ολοκληρώνοντας στο σημείο αυτό την αναδρομή στα παιδικά περιοδικά-σταθμούς του 19^{ου} αιώνα, πρέπει να πούμε ότι τα περιοδικά για παιδιά και νέους που εκδόθηκαν μετά τη Διάπλαση των Παιδών υιοθέτησαν λίγο ως πολύ τις δικές της συνταγές επιτυχίας ή μάλλον —για να δανειστούμε την έκφραση του Κ.Θ. Δημαρά— κινήθηκαν στη «βαριά σκιά» της.

Στα χρόνια του μεσοπολέμου ο νεανικός τύπος γνωρίζει μια εκδοτική άνοξη, η οποία συνδέεται με την ανάγκη της νέας γενιάς να εξωτερικεύσει τα συναισθήματά της και να κάμει μια νέα πρόταση για την επικοινωνία και το ξεπέραςμα των προβλημάτων που συσσώρευσε ο πόλεμος και η Μικρασιατική Καταστροφή¹². Ανάλογη άνθηση, εξάλλου, των νεανικών εντύπων παρατηρείται και στον ευρωπαϊκό χώρο¹³.

Θα σταθούμε λίγο στο έτος 1930, χρονιά οριακή για την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας με την εμφάνιση της νέας γενιάς των ποιητών και πεζογράφων. Το έτος αυτό εκδίδεται στην Αθήνα, αρχικά από τον εκδότη Περικλή Αγγελίδη και στη συνέχεια από τον Γεώργιο Βλέσσα, το περιοδικό Παιδικός Κόσμος¹⁴, το οποίο κυκλοφορεί μέχρι το 1952. Πρόκειται δηλαδή για ένα μακρόβιο επίσης περιοδικό που κυκλοφορεί παράλληλα με τη Διάπλαση και έχει πολλές ομοιότητες μ' αυτή. Μια πρώτη παρατήρηση είναι ότι το παιδικό αναγνωστικό κοινό έχει διευρυνθεί αυτή την εποχή τόσο, ώστε να συντηρούνται δύο περιοδικά αρκετά μεγάλης εμβέλειας, με τιράζ δηλαδή το οποίο ξεπερνά τα 3.000 φύλλα για το καθένα.

Ο Παιδικός Κόσμος, που από τη στιγμή που κυκλοφόρησε πήρε σαφή θέση στο γλωσσικό ζήτημα υποστηρίζοντας τις αρχές του Εκπαιδευτικού Ομίλου, εμφανίζει λαϊκό δημοκρατικό πνεύμα, το οποίο μάλλον οφείλεται και στην αρχισυνταξία της Γεωργίας Δεληγιάννη. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι ανάμεσα στους συνεργάτες του ήταν η Μυρτιώτισσα, η Γαλ. Καζαντζάκη, ο Πάνος Ταγκόπουλος, ο Στ. Σπεράντσας, ο Πέτρος Χάρης και πολλοί άλλοι. Τα λογοτεχνήματα που δημοσιεύει, χωρίς να είναι εντελώς απαλλαγμένα από διδακτική πρόθεση, έχουν εντούτοις ζωντάνια και χιουμοριστική διάθεση, στοιχεία τα οποία λειτουργούν ελκυστικά για το νεαρό αναγνώστη. Από την άλλη πλευρά, οι στήλες επικοινωνίας, με την αλληλογραφία, τα ψευδώνυμα, τη δημοσίευση πρωτόλειων έργων των συνδρομητών, τη δημιουργία συλλόγων για την προώθηση του περιοδικού, δημιουργούν πνεύμα συνεργασίας, συντροφικότητας, φιλίας· συναισθήματα δηλαδή που έχουν ανάγκη τα παιδιά σ' όλες τις εποχές και συνθήκες.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, ενώ αλλάζει η στάση του κοινού απέναντι στο εξωσχολικό διάβασμα, η αλλαγή αυτή δεν λειτουργεί υπέρ του παιδικού περιοδικού. Τα παλιά αγαπημένα παιδικά περιοδικά οδηγούνται στη διακοπή έκδοσής τους. Για το γεγονός αυτό έχουν δοθεί πολλές εξηγήσεις, η πιο συνηθισμένη απ' τις οποίες

είναι η εισβολή της εικόνας (κόμικς) στα έντυπα και στη ζωή γενικά¹⁵. Ο περιοδικός τύπος για παιδιά γνωρίζει μια νέα άνθηση αμέσως με τη μεταπολίτευση του 1974. Πραγματικά, τότε αρχίζει ένας εκδοτικός οργανισμός σε παιδικά βιβλία και έντυπα, ο οποίος συνδέεται με τις νέες αντιλήψεις για θέματα που αφορούν την αισθητική και την καλλιέργεια του μικρού αναγνώστη¹⁶.

Είναι αρκετά και αξιόλογα τα περιοδικά για παιδιά που βγήκαν εκείνη την εποχή (*Γεια Χαρά*, *Το Ρόδι*, *Ελεύθερη Γενιά*, *Τα Χελιδόνια*). Απ' αυτά ξεχωρίζουμε *Το Ρόδι*, περιοδικό το οποίο σηματοδοτεί τη νέα αντίληψη στο χώρο του παιδικού εντύπου τόσο από την άποψη της αισθητικής, όσο και από την πλευρά των αναγνωστικών ενδιαφερόντων του παιδιού.

Το Ρόδι κυκλοφόρησε από την εκδότρια Δροσούλα Βασιλείου-Έλιοτ και με τη χορηγία του ιδρύματος Μαν. Τριανταφυλλίδη από το 1978 έως και το 1982 (60 συνολικά τεύχη), και επανεκδόθηκε το Νοέμβριο του 1993.

Η συγκρότηση της ύλης του βασίζεται στη διεγερμένη φαντασία και τη διάθεση για παιχνίδι, που χαρακτηρίζει την προσωπικότητα των σύγχρονων, απελευθερωμένων παιδιών. Στόχοι του είναι η ψυχαγωγία, η ενημέρωση και η καλλιέργεια του αναγνώστη¹⁷.

Το Ρόδι γίνεται κέντρο επαφής και επικοινωνίας των φίλων του, αφού μέσα από τις σελίδες του τα «ροδόπουλα» μπορούν να μιλούν, να δημιουργούν, να παίζουν. Μπορούν ακόμα να παίρνουν πληροφορίες για ζητήματα που τα απασχολούν, από την προστασία του περιβάλλοντος μέχρι το πώς θα παρασκευάσουν μόνα τους ένα γλυκό. Ανάλογες ερωτήσεις βάζει στα παιδιά και το περιοδικό όπως: «Φτιάξε τη δική σου τρελή συνταγή μαγειρικής, π.χ. πώς θα φτιάξεις γλίτσα;».

Το περιοδικό φιλοξενεί στις σελίδες του έργα των σημαντικότερων εκπαιδευτικών της νεότερης και σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας, μέσα από τα οποία όμως το παιδί καλείται να κάνει τις δικές του φανταστικές προεκτάσεις, όπως να βάλει κείμενα κάτω από εικόνες ή να γράψει μια ιστορία εκατό λέξεων, χρησιμοποιώντας π.χ. και τις λέξεις σύννεφο, κολοκύθια, μαρμελάδα, υποβρύχιο, στρουθοκάμηλος, θεία, μπαούλο, πατίνια.

Αυτό που θέλω να πω είναι ότι ένα καλό παιδικό περιοδικό – και διευκρινίζω ότι καλό περιοδικό, θεωρώ αυτό, στο οποίο η λογοτεχνία έχει κεντρική θέση – προσφέρει διπλή ωφέλεια στα παιδιά: Τα καλλιεργεί αισθητικά μέσω της ανάγνωσης του λογοτεχνικού κειμένου και τα τονώνει ψυχικά μέσω από τα παιχνίδια, τις εικόνες και την επικοινωνία με άλλα παιδιά.

Λέγεται ότι στη σημερινή εποχή δεν μπορεί να ευδοκιμήσει ένα παιδικό περιοδικό, γιατί εξέλιπαν οι λόγοι που μέχρι τη δεκαετία του '50 του έδιναν μια σημαντική θέση στη ζωή του παιδιού. Ακόμα πάντως και αν δεχθούμε ότι οι σημερινές συνθήκες ζωής

Εξώφυλλο του περιοδικού *Διαδρομές*.

Εξώφυλλο του περιοδικού *Διαδρομές*.

του παιδιού είναι καλύτερες – αφού είμαστε μακριά από πολέμους, προβλήματα εκπαίδευσης ή και έλλειψη ψυχαγωγίας – όμως μια ανάγκη του παιδιού δεν μπορεί να καλυφθεί: η ανάγκη του να έχει ένα έντυπο το οποίο να αγοράζει συχνά και φτηνά, με την ίδια λογική που και ο ενήλικας αγοράζει το δικό του. Δηλαδή να χαλαρώσει διαβάζοντας κάτι ευχάριστο, βλέποντας εικόνες, μαθαίνοντας κάτι καινούριο. Όσοι από μας είμαστε συνδρομητές περιοδικού, θα συμφωνήσουμε νομίζω ότι μας αρέσει να μας φέρνει ο ταχυδρόμος το περιοδικό μας στο σπίτι, κι εμείς να ανοίγουμε τις οικείες σελίδες για να διαβάσουμε αυτό που μας ενδιαφέρει.

Το λογοτεχνικό βιβλίο δεν μπορεί να αντικαταστήσει το περιοδικό και θα εξηγήσω αμέσως γιατί: Για να αναζητήσει ένα παιδί τη χαλάρωση και την ψυχαγωγία μέσα στο βιβλίο πρέπει να είναι ήδη φιλιαναγνώστης. Παιδιά-φιλιαναγνώστες δεν υπάρχουν πολλά και δεν ευθύνονται τα ίδια γι' αυτό. Ξέρουμε όλοι πως η χρησιμοθηρική ανάγνωση και η υπό πίεση ανάγνωση αντιστρατεύονται τη φιλιαναγνώση. Το παιδί στη θέα ενός λογοτεχνικού βιβλίου και μάλιστα μεγάλου, που πρέπει ή που οι συνθήκες επιβάλλουν να διαβάσει, τρομάζει. Το περιοδικό όμως του δίνει τη δυνατότητα πολλών επιλογών. Μπορεί να δει μόνο τις εικόνες, να διαβάσει τα αστεία, να διαβάσει μόνο ένα διήγημα ή ένα παραμύθι ή να παρακολουθεί τα μυθιστορήματα σε συνέχειες. Κανένας γονιός και κανένας δάσκαλος δεν ελέγχει το παιδί αν διάβασε όλο το περιοδικό, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με το βιβλίο.

Επαναλαμβάνουμε συχνά για τα παλιά περιοδικά ότι καλλιεργούσαν το διάβασμα ή ότι έγιναν φυτώρια λογοτεχνών. Ναι, γιατί μόνο το περιοδικό ζητά την ενεργητική συμμετοχή και τη συνεργασία του παιδιού. Να βρει ένα γρίφο, να γράψει ένα ανέκδοτο, ένα ποίημα, μια μικρή ιστορία. Να πάρουν, λοιπόν, τα παιδιά το περιοδικό για να γίνουν οι λογοτέχνες του αύριο; Όχι, βέβαια! Θα αγαπήσουν το διάβασμα αγοράζοντας συστηματικά ένα καλό περιοδικό; Προσωπικά νομίζω πως ναι, γιατί πιστεύω ότι μόνο αν συνδεθεί η ανάγνωση με τη χαρά και τη χαλάρωση θα οδηγήσει σε φιλιαναγνώση. Κάτι στο οποίο όμως θα συμφωνήσουμε όλοι, νομίζω, είναι πως τα παιδιά θα περάσουν μερικές ώρες χαράς και ξενιασιάς με το περιοδικό τους. Αν εκείνες οι ευχάριστες ώρες τύχει να συμπέσουν με την ανάγνωση λογοτεχνικών έργων, τότε είναι βέβαιο, πιστεύω, ότι ένας αυριανός αναγνώστης της λογοτεχνίας θα λέει πως την αγάπησε μέσα από ένα περιοδικό.

Σημειώσεις

1. Ο Mario Vitti αναφέρει σχετικά: «[πρέπει] να προστρέχουμε σε περιοδικά και εφημερίδες της εποχής για να διαβάσουμε ορισμένα κριτικά άρθρα μέσα στο πραγματικό σύνολο ερεθισμάτων και αντικτύπων, που πολλές φορές τους δίνουν και ένα ιδιαίτερο νόημα» (*Η Γενιά του Τριάντα*, Αθήνα, Ερμής, 1989, σ. 16). Αλλά και ο Παν. Μουλλάς αναφέρει χαρακτηριστικά: «Εδώ και ένα αιώνα η εξέλιξη της πεζογραφίας μας, αν όχι και ολόκληρης της πνευματικής μας ζωής, συνδέεται στενά με τον τύπο» (*Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία. Από τον πρώτο ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο [1914-1939]*. Τόμος Α', Αθήνα, Σοκόλης, 1993, σ. 35).
2. Δ. Δασκαλόπουλος, *Λογοτεχνικά περιοδικά της Αλεξάνδρειας (1904-1953)*, Αθήνα, Διάττων, 1990, σ. 12.

3. Βλ. σχετικά τη μελέτη της Β. Πάτσιου *Η Διάπλασις των Παίδων (1879-1922). Το πρότυπο και η συγκρότησή του*, Αθήνα, Ι.Α.Ε.Ν., 1987, σσ. 9-17.
4. Απ. Σαχίνης, *Συμβολή στην ιστορία της Πανδώρας και των παλιών περιοδικών*, Αθήνα, 1964, σ. 14.
5. Βλ. το βιβλίο της Μάρθας Καρπόζηλου *Τα ελληνικά οικογενειακά φιλολογικά περιοδικά (1847-1990)*, Ιωάννινα 1991, και ιδιαίτερα τις σελίδες 37-43.
6. Κυριάκος Ντελόπουλος, *Η Παιδική Αποθήκη και ο Δημήτριος Πανταζής*, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α., 1989.
7. Μάρθα Καρπόζηλου, *ό.π.*, σσ. 93-99.
8. Μάρθα Καρπόζηλου, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1830-1914) Καταγραφή*, Αθήνα, Ι.Α.Ε.Ν., 1987, σ. 47.
9. Στην Ευρώπη η παρουσία της εικονογράφησης στο νεανικό τύπο άρχισε να αποκτά αυξανόμενη σημασία από τη δεκαετία του 1830 και συνέχισε να κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον των εκδοτών και των αναγνωστών μέχρι τη δεκαετία του 1930, εποχή κατά την οποία γίνεται η δυναμική εισβολή των κόμικς (βλ. σχετικά Ντενίζ Εσκαρπί, *Η παιδική και νεανική λογοτεχνία στην Ευρώπη*), μπφρ. Στέση Αθήνη, Αθήνα, Καστανιώτης, 1995, σσ. 164-169.
10. Βλέπε την εκτενή καταγραφή του περιοδικού στο έργο της Μ. Καρπόζηλου, *ό.π.*, σσ. 77-111, όπου και ενδεικτική βιβλιογραφία.
11. Θ.Δ. Φραγκόπουλος, «Ιδεολογικοί προσανατολισμοί της Διάπλασης των Παίδων», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας* (1986), σσ. 151-157.
12. Κώστας Τσικνάκης, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος 1915-1936, Καταγραφή*, Αθήνα, Ι.Α.Ε.Ν., 1986, σσ. 8-9. Η εκδοτική «έκρηξη» απλώνεται και στο χώρο των μαθητικών εντύπων, ως προσπάθεια πραγμάτωσης των παιδαγωγικών αντιλήψεων της Νέας Αγωγής. Βλ. Απ. Ανδρέου, «Το μαθητικό έντυπο. Ιστορική προσέγγιση της μαθητικής εκδοτικής εμπειρίας», *Πρακτικά Συμποσίου «Παιδικό Έντυπο»* (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο-Δήμος Θεσσαλονίκης, 16-17 Ιανουαρίου 1993), έκδ. Δήμος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1993, σ. 137.
13. Βλ. Peter Hunt, *An Introduction to Children's Literature*, Oxford University Press, 1994, σσ. 106-107, και Alain Fourment, *Histoire de la presse des journaux d'enfants (1768-1988)*, Paris, Edition Eole, σσ. 147-153.
14. Το περιοδικό *Παιδικός Κόσμος* είναι το αντικείμενο της διδακτορικής διατριβής της γράφουσας, η οποία εκπονείται στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών με επιβλέπουσα την καθηγήτρια κ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου.
15. Βλέπε τη συνέντευξη που πήρε η γράφουσα από τον εκδότη του περιοδικού *Παιδικός Κόσμος* κ. Γ. Βλέσσα, στην *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, τόμ. 10ος, 1995, σσ. 133-138.
16. Για το χαρακτήρα και την προσφορά των σύγχρονων περιοδικών για παιδιά και νέους βλέπε στο περ. *Διαδρομές*, τεύχος 32 (Χειμώνας 1993), «Αφιέρωμα στα περιοδικά».
17. Για τα περιεχόμενα και τους στόχους του περιοδικού βλ. Θέτη Χορτιάτη, «Το Ρόδι, περιοδικό για παιδιά» στον τόμο *Παιδικό Έντυπο, Πρακτικά Συνεδρίου*, *ό.π.*, σσ. 115-126.

Εικονογράφηση
Διασέντα Παρίσι
από το βιβλίο
του Κώστα Χωρεάνθη
Το δέντρο της γης
(Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες).

Είτεσ εδώ και χρόνια:
«Κατά βάθος είμαι ζήτημα φωτός».

Γ. Σεφέρης

Στη μνήμη του πατέρα μου

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ για αναγνωστικό κοινό ανηλίκων το 19^ο αιώνα, τόσο στον ευρωπαϊκό, όσο και στον ελληνικό χώρο, έχει να παρουσιάσει δημοσιευμένα έργα, αυτοτελή ή σε συνέχειες, μέσα από τα περιοδικά της εποχής, που σχεδιάστηκαν για ένα διαφορετικό κοινό, άρρεν ή θήλυ. Η επιλογή μιας ιδιαίτερης θεματικής ή ενός ιδιαίτερου τρόπου επεξεργασίας της δεν υπαγορεύτηκε από τις διαφορετικές προτιμήσεις των νεαρών αναγνωστών, αλλά από τις παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής.

Διαμορφώνεται έτσι μια καινούρια μορφή διδασκαλίας το 19^ο αιώνα, στην προσπάθεια να επιβεβαιωθεί ο νεαρός αναγνώστης για το ρόλο που του προόριζε η κοινωνία. Η διαφορά στην κοινωνική ιεραρχία ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα προετοιμάζεται από την παιδική ηλικία. Στα αγόρια απευθύνονται τα περιπετειώδη ταξιδιωτικά και ιστορικά μυθιστορήματα που διευρύνουν τους ορίζοντες και παρέχουν πρότυπα πεισματικών, θαρραλέων και τολμηρών ηρώων, ενώ για τα κορίτσια γράφονται κείμενα που καλλιεργούν το πρότυπο της γυναίκας-μητέρας ως θεματοφύλακα του οίκου και της θρησκείας.

Λογοτεχνικά κείμενα και περιοδικά για κορίτσια παιδικής και εφηβικής ηλικίας έκαναν ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους στη βικτωριανή Αγγλία, όπου οι κοινωνικές αξίες ήταν γερά εδραιωμένες. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα θα κυκλοφορήσουν και τα πρώτα αισθηματικά μυθιστορήματα, γνωστά ως μυθιστορήματα του «γλυκού νερού» ή «λογοτεχνία για τις μικρές κοπέλες» (girls' stories)¹.

Μυθιστορήματα αυτού του είδους εμφανίστηκαν στην Ελλάδα μόνο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} κυρίως με μεταφράσεις γαλλικών και αγγλικών έργων. Ός τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα τα αναγνώσματα που απευθύνονται σε κορίτσια διακρίνονται για τον καθαρά παιδαγωγικό χαρακτήρα τους. Πρόκειται για οδηγούς συμπεριφοράς, τα γνωστά «εγχειρίδια διαπαιδαγώγησης» (livres d'éducation) και τα «εγχειρίδια ευγενείας» (books of courtesy), που προορίζονταν αρχικά για παιδιά ανώτερων κοινωνικών τάξεων. Τα εγχειρίδια αυτά πρόσφεραν κα-

νόνες ορθής ανατροφής, χρηστών ηθών και καλών τρόπων, ώστε τα παιδιά των ανώτερων τάξεων να κρατούν σωστή στάση μέσα στην κοινωνία².

Δύο τέτοια έργα, από τα πρώτα που απευθύνονται σε αναγνωστικό κοινό κοριτσιών, μεταφράζονται τις παραμονές της Επανάστασης: *Παραινέσεις μητρός προς θυγατέρα* της Anne-Thérèse De Lambert σε μετάφραση Δομνίτζας Ραλούς Σούτζης³ και *Συμβουλαί προς την θυγατέραν* (sic) μου του Jean-Nicolas Bouilly σε μετάφραση Ευανθίας Νικολάου Καϊρή⁴. Στην ίδια κατηγορία κατατάσσεται και το έργο του Heinrich-Joachim Campe *Πατρική συμβουλή προς την θυγατέρα μου*, που εκδίδεται μετά τη σύσταση του νέου κράτους και μάλιστα στον ελληνικό χώρο, σε μετάφραση Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή⁵. Τέτοια βιβλία «συμβουλών» ή «νουθεσιών» χρησιμοποιούνταν στους φαναριώτικους κύκλους, όπου οι γονείς φρόντιζαν όχι μόνο για τη στοιχειώδη, αλλά και για την ανώτερη και πιο πλατιά μόρφωση των κοριτσιών.

Το αίτημα της εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Ελλάδα, αν και τίθεται από τα πρώτα χρόνια του ανεξάρτητου κράτους, πραγματοποιείται πολύ αργότερα και μάλιστα μόνο ως προνόμιο των εύπορων σχετικά κοινωνικών στρωμάτων. Για τις γυναίκες, που όλα τα επαγγέλματα ήταν κλειστά, με μόνη εξαίρεση εκείνου της δασκάλας, η εκπαίδευση δεν είχε άμεσα λειτουργικό χαρακτήρα, αλλά μάλλον «διακοσμητικό»⁶.

Την ίδια σκοπιμότητα εξυπηρετούν τα μυθιστορήματα και διηγήματα που μεταφράζονται ή διασκευάζονται την ίδια εποχή και απευθύνονται σε κορίτσια. Εκείνο που επιδιώκεται είναι ο συνδυασμός του «ωφέλιμου» με το «τερπνό», όπως σημειώνει και ο Γρηγόριος Παλαιολόγος στον Πρόλογο του *Πολυπαθούς*, το 1839: «Δύο κυρίους σκοπούς έχουν ή τουλάχιστον πρέπει να έχουν, όλα τα βιβλία: να διδάσκουν ή να τέρπουν. Τινά ενώνουν

το ηδύ με το ωφέλιμον, και τοιαύτα είναι, προς τοις άλλοις, αι παρ' ημίν ονομασθείσαι Μυθιστορίαί⁷, παρά δε των Γάλλων Romans...»⁸.

Από τα δημοσιευμένα σε αυτοτελή έκδοση μυθιστορήματα λίγα είναι εκείνα που μπορούν να χαρακτηριστούν με ασφάλεια ως αναγνώσματα κοριτσιών είτε από τον τίτλο είτε από το περιεχόμενό τους: *Η μικρούλα* (1853), μυθιστόρημα του X-B. Saintine, σε μετάφραση Α.Θ.⁹, *Η ορφανή της Μόσχας ήτοι η νέα παιδαγωγός* (1859) της Madame M. Boily, σε μετάφραση Σπεράντζας Βαφειάδου¹⁰, *Η Ονορίνη ή ο θρίαμβος της ταπεινοφροσύνης κατά της υπερηφανείας* (1861), σε μετάφραση Φριδ. Πριβιλεγγίου, χωρίς αναφορά στο όνομα του συγγραφέα. Στο τελευταίο αυτό μυθιστόρημα το αναγνωστικό κοινό για το οποίο προορίζεται, δηλώνεται σαφώς από το συγγραφέα στον Πρόλογο του: «Προς τας Κυρίας Δημοδιδασκάλους της Ελλάδος: [...] βιβλίον ηθικώτατον και αρμόζον εις τρυφεράς και αθώας ψυχάς οίαι εισίν αι των κορασιών, τα οποία εκλήθητε να παιδεύσητε [...]»¹¹. Το 1864 εκδίδεται ένα από τα ελάχιστα πρωτότυπα μυθιστορήματα που απευθύνεται σε παιδιά, *Η Χαριτίνη ή το κάλλος της χριστιανικής θρησκείας του Παναγιώτη Σούτσου*, το οποίο, σύμφωνα με τον ίδιο, εισάγει «εις τας καρδίας των νέων και των κορασιών την χριστιανικήν αγνήν ηθικήν»¹². Το 1877 η Αντωνέττα Βιολίδου μεταφράζει το έργο *Αι νεαράι γυναίκες* του J.N. Bouilly¹³, ενώ το 1890 εκδίδεται αυτοτελώς από τη «Βιβλιοθήκη της Διαπλάσεως των Παίδων» το έργο της A. Gennevraye *Ο πυρειοπώλης*, σε μετάφραση του Π.Ι. Φέρμπου¹⁴. Ο 19^{ος} αιώνας θα κλείσει με το έργο της Elizabeth Thomasina Meade *Ο άγγελος της αγάπης* (1900), σε μετάφραση της Ιουλίας Α. Σωμέκη¹⁵.

Η έκδοση μυθιστορημάτων ή η δημοσίευσή τους σε συνέχειες μέσα από περιοδικά, τόσο για αναγνωστικό κοινό ανηλίκων, όσο και ενηλίκων, προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις. Το λογοτεχνικό αυτό είδος δέχτηκε σφοδρές επιθέσεις από πολλούς λογίους, κυρίως από το 1855 και πέρα, με βασικό επιχειρήμα ότι διαφθείρει τα χρηστά ήθη¹⁶. Η άποψη πως τα μυθιστορήματα είναι «φθοροποιά» υποστηρίζεται και από συγγραφείς που ενδιαφέρονται για το αναγνωστικό κοινό ανηλίκων: «Αι μυθιστορίαί», σύμφωνα με τον Λέοντα Μελά, «συνήθως... εμψυχόνουν την αργίαν και οκνηρίαν, εξάπτουν προσέτι την φαντασίαν των νέων, και επομένως ελαττώνουν την κρίσιν αυτών· διεγείρουν τα φθοροποιά πάθη και διαφθείρουν ούτω την καρδίαν· κακοσυνειθίζουν τον νουν εις την ελαφράν και ζωηράν ανάγνωσιν και καθιστώσιν αυτόν ανίκανον σπουδαίας και ωφέλιμου αναγνώσεως και μελέτης»¹⁷.

Οι θέσεις που διατυπώνονται αυτή την εποχή αντανακλούν και την αντίληψη της ελληνικής κοινωνίας για το ρόλο της γυναίκας μέσα σ' αυτήν: Έτσι, σύμφωνα με τον παιδαγωγό Γ.Γ. Παπαδόπουλο: «[...] τα αναγνώσματα της Ελληνίδος, παρατηρούμεν μετά λύπης, ότι συνηθέστατα είναι τα των μυθιστορημάτων, άτινα, αδιακρίτως και κακοζήλως μεταφραζόμενα, πλημμυρούσιν ημάς· διασειούσι δε τα θεμέλια των πατρών πεποιθήσεων, εμπνέουσιν αηδίαν ή καταφρόνησιν προς τον πρακτικόν ημών βίον, και εμποιοούσι φανταστήν τινά δυστυχίαν τη αφελεί και απείρω αναγνωστρία, ήτις, διά του ρεμβασμού ταυτίζουσα ανεπαισθήτως εαυτήν μετά τινος αλλοκότου ηρωϊνης, βαρέως φέρει τον χαλινόν του καθήκοντος και, ξένη προς την πατρίδα, πολιτογραφείται εν τη χώρα της μυθιστορίας...»¹⁸.

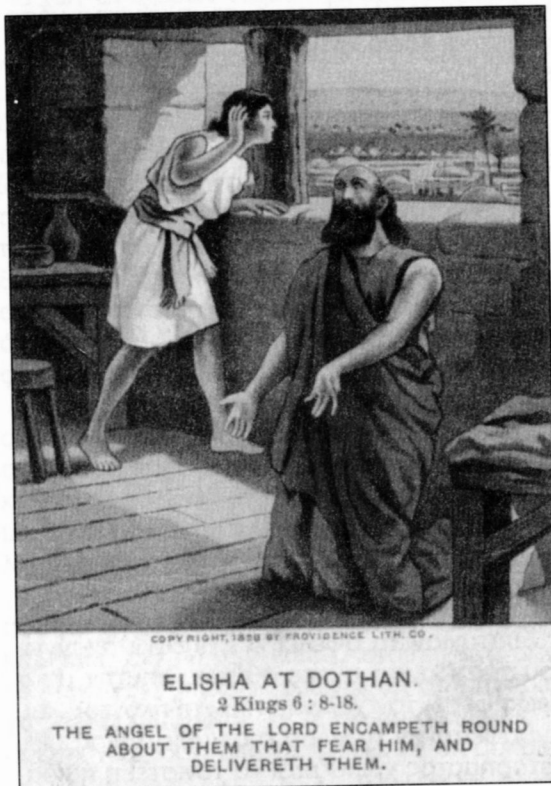
Για την υιοθέτηση του μυθιστορήματος χρειάζεται να τονιστεί η παιδα-

γωγική, ηθική και θρησκευτική του διάσταση, καθώς και η συγγένειά του με τον ποιητικό λόγο¹⁹. Σ' αυτή την τακτική καταφεύγουν τα παιδικά περιοδικά της εποχής, προκειμένου να αιτιολογήσουν τη δημοσίευση μυθιστορημάτων σε συνέχειες: «Το περιοδικόν θα δημοσιεύση και μυθιστόρημα, αλλά μη τάραξη υμάς η λέξις, διότι το μυθιστόρημα έσται παιδαγωγικόν και διδακτικόν»²⁰. Τις ίδιες παραμέτρους επικαλείται και ο Γρηγόριος Ξενόπουλος μέσα από τις σελίδες της *Διαπλάσεως των Παίδων*, υποστηρίζοντας με θέρμη τη δημοσίευση μυθιστορημάτων σε συνέχειες²¹.

Τα περιοδικά για αναγνωστικό κοινό ανηλίκων το 19^ο αιώνα απευθύνονται σε «αμφότερα τα γένη» και σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, αλλά δεν αγοράζονται από όλους. Τα περιοδικά διαβάζονται από κορίτσια, των οποίων η εκπαίδευση έχει εξασφαλιστεί κυρίως με οικοδιδασκάλους ή σε ιδιωτικά σχολεία²².

Μυθιστορήματα σε συνέχειες δημοσιεύτηκαν σε μεγάλο αριθμό στην *Εφημερίδα των Παίδων* (1868-1893) και κυρίως στο περιοδικό *Διάπλασις των Παίδων* (1879-1945). Στα υπόλοιπα περιοδικά για παιδιά δημοσιεύτηκαν κυρίως «τερπνά» διηγήματα.

Στο περιοδικό *Η Εφημερίς των Παίδων* δημοσιεύτηκαν εννέα μεταφράσεις μυθιστορημάτων «ηθικού» περιεχομένου, χωρίς αναφορά στο συγγραφέα και το μεταφραστή, παρά την αρχική αντίθεση του εκδότη του²³. Πέντε από τα μυθιστορήματα ήταν περισσότερο ταιριαστά προς τη γυναικεία φύση: *Η φωλέα των πτηνών* (Μάρτ.- Ιούν. 1874), *Η τυφλή Λουκία* (Ιούλ. 1882 - Δεκ. 1882), *Η ολισθηρά οδός* (Αύγ. 1885 - Ιαν. 1887), *Η Χάιδη* της

Λιθόγραφη παιδική κάρτα του 1888 με θρησκευτικό θέμα από την Παλαιά Διαθήκη.

Johanna Spyri (Ιαν. 1886 - Δεκ. 1889) και *Η μαύρη ωραιότης ή η αυτοβιογραφία ενός ίππου* της Anna Sewel (Οκτ. 1892 - Αύγ. 1893). Τα υπόλοιπα τέσσερα μυθιστορήματα, *Το σπήλαιον των ληστών*, *Ο μικρός στρατηγός*, *Ο μικρός κόμης*, *ο μικρός πλοηγός*, βρήκαν μεγάλη ανταπόκριση κυρίως στα αγόρια-αναγνώστες λόγω του περιπετειώδη χαρακτήρα τους²⁴.

Η *Διάπλασις των Παίδων* δημοσιεύει σε δύο σελίδες κάθε τεύχους της ένα ή και δύο εικονογραφημένα μυθιστορήματα για ένα εξάμηνο ή για ένα έτος. Πρόκειται για μεταφράσεις γαλλικών μυθιστορημάτων ή αγγλικών, που για την ελληνική μετάφραση χρησιμοποιείται συνήθως η γαλλική τους απόδοση. Το πρώτο μυθιστόρημα που δημοσιεύτηκε ήταν *Ο ανοικτόκαρδος της Α. Ριατζί*, σε μετάφραση Σ. Δήμου, το 1884. Ακολουθούν *Η κόρη του γέρο-Θωμά* (J. Colomb, Π.Ι. Φέρμπος, 1887), *Ο πυρεισιώλης* (A. Genpenyaye, Π.Ι. Φέρμπος, 1890), *Η γυφτοπούλα* (J. Colomb, Π.Ι. Φέρμπος, 1891), *Η πριγκίπισσα Ροζάλβα* (L.-M. Chéron de la Bruyère, Γρ. Ξενόπουλος, 1894), *Η Ασπρούλα, ιστορία μιας γίδας* (B. Vadier, K. Αλκίδης, 1897), *Η οικογένεια Ματζουράνα* (A. Girou, Φ. Θαλερός, 1897)²⁵.

Από την πρωτότυπη παραγωγή το μοναδικό έργο που δημοσιεύεται στο περιοδικό το 19^ο αιώνα είναι *Η αδελφούλα μου* (1891) του Γρηγόριου Ξενόπουλου, ένα ανάγνωσμα κατάλληλο για κορίτσια²⁶. Ο συγγραφέας βάζει την ηρωίδα του έργου να εργαστεί ως δασκάλα πιάνου σε μια πολύ πρώιμη για εργαζόμενη γυναίκα εποχή. Το τέλος του μυθιστορήματος όμως παρουσιάζεται αρκετά συμβιβαστικό, αφού η ηρωίδα θα σταματήσει να εργάζεται μετά τον επικείμενο γάμο της.

Η θεματική αυτή επεκτείνει την υπόθεση του μυθιστορήματος για κορίτσια έξω από το στενό οικογενειακό περιβάλλον, προαναγγέλλοντας κάποιες από τις τάσεις του σύγχρονου μυθιστορήματος. Τα γυναικεία πρόσωπα για πρώτη φορά αναλαμβάνουν πιο υπεύθυνους και δραστήριους ρόλους σε σχέση μ' εκείνους του παρελθόντος. Μυθιστορήματα, που η υπόθεσή τους περιστρέφεται γύρω από την κοινωνική άνοδο του κοριτσιού, παρέχοντας συνταγές για την επίτευξή της, γράφονται στην Αμερική και στην Αγγλία και γίνονται αντικείμενο μίμησης ή μεταφράζονται από έλληνες συγγραφείς στα τέλη του 19^{ου} και κυρίως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τέτοια έργα είναι ο *Απέραντος, απέραντος κόσμος* [*The Wide Wide World*] (1850) της Susan Warner, περισσότερο γνωστής με το ψευδώνυμο Elizabeth Wetherell, το *Στεφάνι από μαργαρίτες* [*The Daisy Chain*] (1853) της Charlotte Yonge, τα έργα της Juliana Ewing, *οι Λύπες και χαρές μιας έφηβης* [*Backfischens Leiden und Freuden*] (1863) της Clementine Helm, τα έργα της T. von Gumpert και της E. von Rhoden, *οι Μικρές κυρίες* [*Little Women*] (1868) της L.M. Alcott, *Ο κούκος* [*The Cuckoo Clock*] (1877) της Mary Louisa Molesworth, η *Μικρή πριγκίπισσα* [*The Little Princess*] (1905) της Fances Hodgson Burnett και λίγο αργότερα τα δύο πολυμεταφρασμένα έργα της Eleanor Hodgman Porter, η *Πολυάννα* (1913) και *Η Πολυάννα μεγαλώνει* (1915)²⁷.

Η πλειοψηφία των λογοτεχνικών κειμένων που μεταφράζονται ή διασκευάζονται το 19^ο αιώνα είναι διηγήματα, τα οποία, όπως και τα μυθιστορήματα, εμφανίζονται αυτοτελή²⁸ ή σε συνέχειες στα περιοδικά²⁹. Τις περισσότερες φορές παραλείπεται από την έκδοση ή δημοσίευση το όνομα του συγγραφέα, αλλά και του μεταφραστή. Και σ' αυτό το λογοτεχνικό είδος διαφοροποιούνται οι αρετές και τα καθήκοντα των δύο φύλων. Κοι-

νό σημείο όλων των διηγημάτων και αφηγημάτων για κορίτσια είναι το ηθικό και διδακτικό τους περιεχόμενο. Τα κορίτσια αρχίζουν να εκπαιδεύονται στην ευπρέπεια, στην αίσθηση του καλού, ηθικού και αγαθού, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στα μελλοντικά τους καθήκοντα ως μητέρες-οικοδέσποινες: «Η μικρά Αγγλαία κρατούσα επί των γονάτων την κούκλαν της πίνει μετ' αυτής το τσάιον' φαίνεται δε επίσης σοβαρά και ενησυχολημένη ως να ήτο μήτηρ εις την οικογενειακήν τράπεζαν [...]. Προσέχει δε πάρα πολύ να κάμνη ακριβώς καθώς η μαμά της, ώστε να δύναται και αυτή να κάθηται επί κεφαλής της τραπέζης και να δίδη τον καφέ και το τσάιον εις τους γονείς της όταν ηλικιωθή!»³⁰.

Ανάλογου περιεχομένου είναι και τα πρωτότυπα ή μεταφρασμένα ποιήματα που δημοσιεύονται σε μεγάλο αριθμό μέσα από τις στήλες των περιοδικών. Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή που απευθύνεται στα παιδιά ή κυρίως στα παιδιά, είναι ελάχιστη – σε σύγκριση με τη μεταφρασμένη – και στο μεγαλύτερό της μέρος ηθικοπλαστική. Οι διασκευές μύθων και οι ηθικοδιδασκτικές ποιητικές συλλογές προορίζονται για τα «καλά παιδιά»³¹, χωρίς να διαχωρίζουν ή να υπονοούν το φύλο του αναγνώστη, στο οποίο απευθύνονται³².

Σε όλη τη διάρκεια του περασμένου αιώνα η λογοτεχνική παραγωγή, πρωτότυπη ή μεταφρασμένη, χαρακτηρίζεται για τον άμεσα παιδαγωγικό και διδακτικό χαρακτήρα της είτε απευθύνεται σε κορίτσια είτε σε αγόρια. Το ενδιαφέρον για το κοριτσίστικο αναγνωστικό κοινό δεν υπήρξε ιδιαίτερα μεγάλο και κατ' επέκταση λίγα αναγνώσματα για κορίτσια εκδόθηκαν την περίοδο αυτή. Η αντιμετώπιση των κοριτσιών ως ιδιαίτερης κατηγορίας αναγνωστών σχετίζεται με τη γενικότερη αντίληψη για την κατώτερη θέση της γυναίκας μέσα στο κοινωνικό σύστημα.

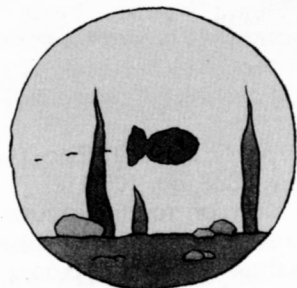

«Παραμύθια για νεράιδες». Η λιθόγραφη αυτή παιδική κάρτα παρουσιάζει τους ήρωες του παραμυθιού *Barbe-Bleue*.

Σημειώσεις

1. Για τα «girls' stories» βλ. Humphrey Carpenter and Mari Prichard, *The Oxford Companion to Children's Literature*, New York, Oxford University Press, 1984, σ. 207. Ντενίζ Εσκαρπί, *Η παιδική και νεανική λογοτεχνία στην Ευρώπη* (μετάφρ. Στέσης Αθήνη), Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, Παιδική Λογοτεχνία: Θεωρία - Μελέτη - Έρευνα, 1995, σσ. 151 κ.εξ.
2. Τα εγχειρίδια αυτά αποδόθηκαν στον ελληνικό χώρο, χρησιμοποιώντας στους τίτλους τους τις λέξεις: Χρηστοθήθεια, Χειραγωγία, Περί των χρεών του ανθρώπου, Παιδοδηγία κ.ά. Βλ. Έμης Βαϊκούση, «Χρηστοθήθειες και διαμόρφωση της συμπεριφοράς των νέων», *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* (Αθήνα, 1-5 Οκτ. 1984). Αθήνα, ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, 1986, σσ. 286-299.
3. *Παραινέσεις μητρός προς θυγατέρα μεταφρασθείσαι εκ των εκλεκτοτέρων συγγραμμάτων της κυρίας Δελαμπέρ...* παρά της εκλαμπροτάτης Δομνίτζας Ραλούς Σούτζης..., Εν Βενετία, 1819.
4. *Συμβουλαί προς την θυγατέραν* (sic) μου. Σύγγραμμα Ι.Ν. Βουϊλλου, μεταφρασθέν εκ του γαλλικού υπό Ε[υανθίας] Ν[ικολάου Καίρη], Εν Κυδωνίαις 1820.
5. *Πατρική συμβουλή προς την θυγατέρα μου*. Αφιερούται εις τας νεάνιδας. Υπό του συγγραφέως Ιωακείμ Ερρίκου Κάμπε και του εκ της γερμανικής μεταφράσαντος Α.Ρ. Ραγκαβή, Εν Αθήναις 1838.
6. Για την εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών στην Ελλάδα βλ. Ελένης Φουρνάρη, *Εκπαίδευση και αγωγή κοριτσιών. Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*. Αθήνα, ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, 11, 1987. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Αθήνα ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, 2, 1986, και Αλεξάνδρας Μπακαλάκη - Ελένης Ελεγκίτου, *Η εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929*, Αθήνα, ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, 9, 1987.
7. Για τους όρους του μυθιστορήματος, που επικράτησαν διαδοχικά στα νεοελληνικά γράμματα βλ. Απόστολου Σαχίνη, *Θεωρία και άγνωστη ιστορία του μυθιστορήματος στην Ελλάδα (1760-1870)*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1993.
8. Βλ. Γρηγορίου Παλαιολόγου, *Ο Πολυπαθής*. Επιμέλεια Άλκη Αγγέλου, Αθήνα, Ερμής, 1989, σ. 1.
9. Βλ. Κυριάκου Ντελόπουλου, *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αιώνα*, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 1995, σ. 199, λ. 272.
10. *Ό.π.*, σ. 214, λ. 308.
11. *Ό.π.*, σ. 225, λ. 347.
12. *Ό.π.*, σ. 236, λ. 381.
13. *Ό.π.*, σ. 316, λ. 605.
14. Το όνομα A. Gennevraye είναι ψευδώνυμο της συγγραφέως Adèle Janvier de la Motte, μετέπειτα Adèle de Lepic. Βλ. Κ. Ντελόπουλου, *ό.π.*, σ. 415, λ. 856.
15. Επίσης, *ό.π.*, σ. 470, λ. 956.
16. Για τις αντιδράσεις σχετικά με το πρωτότυπο ή μεταφρασμένο μυθιστόρημα βλ. Απόστολου Σαχίνη, *ό.π.*, και Σοφίας Ντενίση, *Μεταφράσεις μυθιστορημάτων και διηγημάτων 1830-1880. Εισαγωγική μελέτη και καταγραφή*, Αθήνα, Περίπλους, 1995.
17. Βλ. Λέοντος Μελά, *Ο Γεροστάθης ή αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας*, Αθήνα 2^η 1860, σ. 134.
18. Βλ. Γ.Γ. Παππαδοπούλου, «Περί γυναικός και Ελληνίδος» (Αθήναιον, 24 Απριλίου 1866), *Πανδώρα*, αρ. 389, 1 Ιουν. 1866, σσ. 105-112.
19. Στην καλλιέργεια και κυρίως την ενίσχυση του θρησκευτικού συναισθήματος συνέβαλαν ιδιαίτερα οι Άγγλοι και Αμερικανοί ιεραπόστολοι με αλληπάλληλες εκδόσεις θρησκευτικών αναγνωσμάτων καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

- Βλ. Δημήτριου Ι. Πολέμη, «Τα παιδικά βιβλία στις εκδόσεις των Μισσιοναρίων», στο έργο *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α. - Καστανιώτης / Παιδική Λογοτεχνία: Θεωρία - Μελέτη - Άρθρα, 1997, σσ. 121-135.
20. Βλ. *Περιοδικόν των Μαθητών*, έτος α', αρ. 1, 15 Ιουν. 1891, σ. 1.
21. Βλ. Βίκυ Πάτσιου, «*Η Διάπλασις των Παίδων*» (1879-1922). *Το πρότυπο και η συγκρότησή του*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1995, σσ. 83 κ.εξ.
22. Οι συνδρομήτριες της *Διαπλάσεως* είναι μαθήτριες της σχολής Χίλλ, των Αρσακείων Αθηνών, Πατρών και Κερκύρας. Βλ. Βίκυ Πάτσιου, *ό.π.*, σσ. 49 κ.εξ.
23. Ο Μ.Δ. Καλοποθάκης γνωστοποιεί στο πρώτο φύλλο του περιοδικού ότι ένας από τους λόγους που τον ώθησαν στην έκδοσή του ήταν και η αντιμετώπιση της «αυξάνουσας κυκλοφορίας εξαχρειωτικών μυθιστορημάτων μεταφρασμένων εξ άλλων γλωσσών χάριν κερδοσκοπίας», έτος Α', αρ. 1, Ιαν. 1868, σ. 1. Για τη λανθασμένη γραφή του Καλοποθάκη ως Καλαποθάκη, που έχει επικρατήσει, βλ. το λήμμα 715 στο βιβλίο του Κυριάκου Ντελόπουλου, *ό.π.*, σελ. 357, και τη διδακτορική διατριβή της Πολυξένης Κ. Σταθάτου, *Το περιοδικό «Εφημερίς των Παίδων»*, Αθήνα 1999.
24. Για τη δομή και τις αρχές του περιοδικού βλ. περισσότερα στη διατριβή της Πολυξένης Κ. Σταθάτου, *ό.π.*
25. Τα δύο τελευταία μυθιστορήματα δημοσιεύτηκαν στο *Magasin d'éducation et de récréation* και αργότερα μεταφράστηκαν στη *Διάπλαση*. Ο μεταφραστής τους, ο Γρ. Ξενόπουλος, υπογράφει με τα φιλολογικά του ψευδώνυμα.
26. Από τις στήλες της *Διαπλάσεως* προβάλλεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και η *Μαργαρίτα Στέφα* του Γρ. Ξενόπουλου ως «λευκόν μυθιστόρημα, που εμπορούν να το διαβάσουν ακόμη και τα κορίτσια» (*Η Διάπλασις των Παίδων*, τόμ. 13, αρ. 8, 21 Ιαν. 1906, σ. 62).
27. Βλ. Ντενίζ Εσκαρπί, *ό.π.*, σ. 150 κ.εξ., και Αλεξάνδρας Ζερβού, *Στη χώρα των θαυμάτων. Το βιβλίο ως σημείο συνάντησης παιδιών-ενηλίκων*, Αθήνα, Πατάκης, 1997, σσ. 57 κ.εξ.
28. Βλ. Κυριάκου Ντελόπουλου, *ό.π.*
29. Βλ. Βίκυ Πάτσιου, *ό.π.*, σσ. 72-84, και Μάρθας Καρποζήλου, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1830-1914). Καταγραφή*, Αθήνα, ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, 12, 1987.
30. Βλ. Το διήγημα «*Η μικρά Αγλαΐα και το τσάι της*» στην *Εφημερίδα των Παίδων*, έτος ΙΑ', αρ. 124, Απρ. 1878, σ. 702.
31. Βλ. Κυριάκου Ντελόπουλου, «Από τα πεζογραφήματα για παιδιά στην παιδική πεζογραφία. Τα χρόνια των ψηλαφήσεων και των σχηματισμών», στο βιβλίο του Νάσου Βαγενά [επιμ.], *Από τον Λέανδρο στον Λουκή Λάρα. Μελέτες για την πεζογραφία της περιόδου 1830-1880*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997, σ. 229.
32. Για την ελληνική λογοτεχνική παραγωγή Βλ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*, Αθήνα, Πατάκης, 1995.

Εικονογράφηση
Jacques Duquennoy
από το βιβλίο του
Ένα τσοσδά ψαράκι
ένα τιποτάκι
(Εκδόσεις Άγρα).

Μια πρώτη παρουσίαση

ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ θεμελιώδη ζητήματα και δυσεπίλυτα προβλήματα τα οποία προκύπτουν από τις μετακινήσεις πληθυσμών και τις δημογραφικές αλλαγές, αλλά και από παράγοντες που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση και συνακόλουθα την εξέλιξη της τεχνολογίας, έχουν ήδη δημιουργήσει την αναγκαιότητα στο πολιτικό και στο κοινωνικό πεδίο για μια αναθεώρηση στάσεων και αντιλήψεων και για μια νέα σύλληψη αυτής της πολυπολιτισμικής πραγματικότητας.

Ήδη για τις κοινωνίες, παρά τις τελευταίες εθνικιστικές εξάρσεις τις οποίες είναι φανερό πια ότι ενθαρρύνουν, υποδαυλίζουν και δημιουργούν εκείνοι που επιβάλλουν τη νέα τάξη πραγμάτων, είναι αναγκαία μια διαπολιτισμική συλλογιστική, η οποία θα εμπεριέχει κοινωνικοποιητικές διαδικασίες. Αυτές οι διαδικασίες είναι αναγκαίο να διαμορφώνουν άτομα, τα οποία σε ένα ολοένα μετεξελισσόμενο μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης θα διαπνέονται από πνεύμα συνεργασίας, αποδοχής της ετερότητας, της ιδιαιτερότητας του «άλλου», σεβασμού της φυλής του ή της εθνότητας και του πολιτισμού του. Υπάρχει, λέει ο Ταίηλορ, ένα «καθολικό ανθρώπινο δυναμικό» που μας διαβεβαιώνει ότι ο καθένας δικαιούται σεβασμού και πρέπει να έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει και να ορίζει την ταυτότητά του είτε ως άτομο είτε ως μέλος μιας πολιτισμικής ομάδας¹.

Η παιδική και νεανική λογοτεχνία, ως έμμεση αγωγή, με τους τρόπους που παρουσιάζει θέματα, όπως το πρόβλημα των τσιγγάνων, της προσφυγιάς, της μετανάστευσης, της παλιννόστησης, της αποδοχής της ιδιαιτερότητας λόγω φυλής ή εθνότητας (και στο ποσοστό που της αναλογεί), είναι δυνατόν να συμβάλει στην εκπλήρωση των στόχων μιας γενικότερης διαπολιτισμικής συλλογιστικής.

Τα βιβλία (κυρίως μυθιστορήματα και παραμυθικές ιστορίες), που περιέχουν τέτοιες θεματικές, πέρα από το λογοτεχνικό, έχουν και έμμεσο στόχο την ευαισθητοποίηση των αναγνωστών σε θέματα κατανόησης και αποδοχής της πολιτισμικής ετερότητας. Τα συγκεκριμένα βιβλία συμβατικά τα ονομάζουμε «διαπολιτισμικά»². Στη χώρα μας, ειδικότερα, αν αναλογιστούμε ότι υπάρχει μεγάλη συχνότητα εισροής μεταναστών και προσφύγων, και κατ' επέκταση μαθητών τα τελευταία χρόνια στα σχολεία, θα καταλάβουμε την αναγκαιότητα διαμόρφωσης ενός ουσιαστικού δια-

πολιτισμικού σχολείου, αλλά και τη σημαίνουσα θέση του βιβλίου και της λογοτεχνίας στην προετοιμασία και στη λειτουργία του³.

Στο κείμενο που ακολουθεί, από το σύνολο της ελληνικής λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους, καθώς και της αντίστοιχης ξένης μεταφρασμένης, θα προβούμε σε μια πρώτη καταγραφή, κατά τη γνώμη μας, των πιο αντιπροσωπευτικών διαπολιτισμικών βιβλίων κατά κατηγορίες. Στόχος μας είναι κατ' αρχήν η βιβλιογραφική ενημέρωση του αναγνώστη, μια και επιχειρείται, απ' όσο γνωρίζουμε, για πρώτη φορά στην ελληνική πραγματικότητα⁴ μια τέτοια παρουσίαση, και κατά δεύτερο λόγο, η επιμέρους αναφορά στα θέματα της κάθε κατηγορίας, που συνάδουν με την πολιτισμική ετερότητα και τις συνιστώσες της. Το σημειώμα μας αυτό θα κλείσει με προτάσεις για σχετικές ερευνητικές προσεγγίσεις αυτού του μεγάλου κεφαλαίου της παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας.

Μετά τα παραπάνω, μπορούμε να εντάξουμε τα βιβλία, με βάση το κεντρικό τους θέμα, στις παρακάτω κατηγορίες⁵:

1. Βιβλία που αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα στο πρόβλημα των τσιγγάνων (1α-1δ και 4στ)⁶

Στα βιβλία αυτής της κατηγορίας αποτυπώνεται αφ' ενός η ζωή των τσιγγάνων μέσα από χαρακτηριστικές σκηνές του βίου τους, οι στάσεις και οι αντιλήψεις τους απέναντι στα καθημερινά γεγονότα, και αφ' ετέρου η συμπεριφορά των άλλων απέναντι στους τσιγγάνους. Η συλλογιστική της εξουσίας είναι από αδιάφορη έως εχθρική, του δε υπόλοιπου πληθυσμού η συμπεριφορά εκφράζεται με δυσπιστία, φόβο, απόρριψη, δεκτικότητα και ενίοτε ενδιαφέρον για τη ζωή και τον πολιτισμό των τσιγγάνων. Αναδεικνύεται η πολιτιστική παράδοσή τους, αλλά και επισημαίνεται το αίτημά τους για εκπαίδευση σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητές τους. Γενικά, ο ήρωας (αγόρι ή κορίτσι) είναι φορέας ενός πολιτισμού, του οποίου τα χαρακτηριστικά βρίσκονται στο περιθώριο της κυρίαρχης πολιτισμικής πράξης. Η αυτάρκεια, κοινωνική και συναισθηματική, που αποτυπώνεται και στα τέσσερα βιβλία, και που εξάγεται από τη συλλογιστική και την πρακτική του ήρωα, υπογραμμίζει αφ' ενός την αναγκαιότητα για μια διαπολιτισμική αντιμετώπιση από την κοινωνική και τη θεσμική πραγματικότητα, αφ' ετέρου το ενδιαφέρον για έναν πολιτισμό, του οποίου τα παραδοσιακά στοιχεία παραμένουν απομονωμένα ως ευρισκόμενα στον αντίποδα των αντιλήψεων της κατεστημένης κοινωνικής πραγματικότητας.

2. Βιβλία με θέμα τη μετανάστευση και την παλιννόστηση (2α-2θ)

Τα θέματα αυτών των βιβλίων έχουν σχέση είτε με τη μετανάστευση σε ξένες χώρες (κυρίως Αμερική, Γερμανία, Αγγλία, Ολλανδία) είτε με την παλιννόστηση (από Τασκένδη και Αμερική, κυρίως). Οι αιτίες μετανάστευσης που εγγράφονται είναι κοινωνικές και οικονομικές ή πολιτικές και ιδεολογικές. Σε όλα σχεδόν τα βιβλία αυτής της κατηγορίας υπερισχύει η αγάπη για τη μητέρα-πατρίδα. Είναι, άλλωστε, και το αντίβαρο για τις ανυπέβλητες δυσκολίες που συναντούν εκεί οι λογοτεχνικοί ήρωες. Υπάρχουν, βέβαια, και τα στοιχεία εκείνα, τα οποία καλλιεργούν διαφορετικές

αντιλήψεις για τη συναδέλφωση και την αλληλοκατανόηση των λαών, και συνακόλουθα την ειρηνική τους συνύπαρξη. Δε θα υποστηρίζαμε όμως ότι αυτά υπερισχύουν, αφού το εθνικό στοιχείο υπερέχει του διαπολιτισμικού. Και αυτό, γιατί τα περισσότερα από τα βιβλία αυτής της κατηγορίας, αλλά και της επόμενης, αναφέρονται σε παρελθόντα ιστορικά γεγονότα, οπότε η αντιμετώπισή τους είναι συγχρονική και στο αξιακό επίπεδο.

Στις περιπτώσεις παλιννόστησης, άλλοτε τα άτομα συναντούν απορριπτική, ρατσιστική συμπεριφορά από τους αυτόχθονες (2β, 2ζ), και άλλοτε είναι καλοδεχούμενα απ' αυτούς (2στ, 2ι). Και στις δύο πάντως περιπτώσεις φαίνεται άμεσα ή έμμεσα η προβληματική κατάσταση που δημιουργείται εξ αιτίας της αδυναμίας κατανόησης των εννοιών «άλλος», ή «ξένος», από όλες τις ομάδες του μυθιστορηματικού πληθυσμού, αφού προσδίδεται σ' αυτές διαφορετικό ιδεολογικό περιεχόμενο και «αναντίστοιχο» με τις σύγχρονες πολυπολιτισμικές συνθήκες.

3. Βιβλία με θέμα την προσφυγιά (3α-3θ)

Η θεματολογία των βιβλίων αυτής της κατηγορίας έχει κοινούς τόπους με αυτήν της προηγούμενης. Γιατί η αντιμετώπιση των μεταναστών, των παλιννοστούντων ή των προσφύγων από τους αυτόχθονες της χώρας υποδοχής εγκλείει αρκετές όμοιες συμπεριφορές. Η απόρριψη, η ανεκτικότητα ή η αποδοχή ως συμπεριφορές ενυπάρχουν. Απλά διαφοροποιείται κάθε φορά η δυναμική του εννοιολογικού τους περιεχομένου.

Αιτία της προσφυγιάς είναι αποκλειστικά ο πόλεμος (Μικρασιατική καταστροφή, Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος, Κουρδικό πρόβλημα, Εμφύλιος πόλεμος, Κυπριακό πρόβλημα). Οι ήρωες, στα περισσότερα από αυτά τα βιβλία, επιθυμούν την επιστροφή στην πατρίδα τους, μόλις εκλείψουν οι λόγοι για τους οποίους έφυγαν. Υπάρχουν, βέβαια, στοιχεία διαπολιτισμικής συμπεριφοράς στα συγκεκριμένα βιβλία. Κι εδώ όμως, όπως στην προηγούμενη κατηγορία, εν πολλοίς, «υπονομεύεται» η σύγχρονη διαπολιτισμική συλλογιστική, η οποία εμφορείται από οικουμενικά στοιχεία.

4. Βιβλία με θέμα την ειρήνη και τις σχέσεις ατόμων διαφορετικών εθνικοτήτων (4α-4στ)

Η θεματολογία των συγκεκριμένων βιβλίων αναφέρεται στην αποδοχή των εθνικών ιδιαιτεροτήτων και στην ανάγκη του πνεύματος φιλίας, συνεργασίας, συναδέλφωσης και ειρηνικής συνύπαρξης. Τα περισσότερα είναι πιο κοντά στο ιστορικό μυθιστόρημα. Ένα κοινό μοτίβο συναντάται, με προεξάρχον στοιχείο τη φιλία μεταξύ παιδιών και νέων γενικά

Μικρός νέγρος. Αιγυπτιακό επιστολικό δελτάριο των αρχών του 20ού αιώνα.

ανθρώπων, από διαφορετικές εθνότητες. Σημειώνουμε ότι τα βιβλία αυτής της κατηγορίας, από την πλευρά της ιδεολογίας, είναι πιο «ανοιχτά» από τις προηγούμενες κατηγορίες. Γιατί το στενά εθνικό «υπονομεύεται» από την αξία της φιλίας, η οποία σαφώς το υπερβαίνει. Δηλαδή η υπέρβαση των «γραπτών» νόμων που ορίζουν τα κρατικά ή εθνικά σύνορα, έγκειται σ' ένα περιεχόμενο της φιλίας, το οποίο καταυγάζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια μέσα από μια ευρύτερη οικουμενική οπτική.

5. Βιβλία με θέμα γενικά το «άλλο» (5α-5ε)

Τα βιβλία αυτής της κατηγορίας αναφέρονται στην έννοια του «άλλου» μέσα από μια γενική, μάλλον αφηρημένη οπτική. Είναι γραμμένα για μικρότερα παιδιά, αφού και η εικονογράφηση εξυπηρετεί την καλύτερη κατανόηση αυτής της έννοιας. Οι οικολογικές παράμετροι, με τις οποίες είναι συνδεδεμένη η έννοια του άλλου, του «ξένου», στοχεύουν σ' αυτά τα βιβλία, να φέρουν το μικρό αναγνώστη ή ακροατή πιο κοντά, ανάμεσα σ' άλλα, και στις αξίες της ισότητας, της αποδοχής της διαφορετικότητας και της ετερότητας μέσα από απλά κι ευφυή στιγμιότυπα, που αναφέρονται σε ανθρωπομορφικά στοιχεία ή σε παραμυθικά δεδομένα. Πρόκειται για βιβλία, τα οποία θαυμάσια μπορεί να χρησιμοποιηθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία από την πλευρά μιας διαπολιτισμικής συλλογιστικής της διδακτικής ύλης.

Τα βιβλία που εντάσσονται στις παραπάνω κατηγορίες θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαπνέονται από μια κοινή κοσμοθεωρία. Είναι η επιθυμία του ανθρώπου να γίνει αποδεκτός από το συνάνθρωπό του πέρα από έθνος, φυλή, γλώσσα και όποιες άλλες πολιτισμικές διαφορές. Παράλληλα δε να αποδεχτεί το «άλλο» μέσα σ' ένα πνεύμα διαλεκτικής αλληλεπίδρασης, φιλίας, συναδέλφωσης. Όπως ήδη αναφέραμε, σε πολλά βιβλία (κυρίως των κατηγοριών 2, 3 και 4) η κοσμοθεωρία αυτή «υπονομεύεται», εξ αιτίας της υπερίσχυσης του εθνικού στοιχείου. Είναι, άλλωστε, αντικειμενική αυτή η συλλογιστική (επιθυμία επιστροφής στην πατρίδα), αφού οι συνθήκες δεν είναι ευνοϊκές (ρατσιστική αντιμετώπιση). Η πραγματικότητα αυτή μπορεί να ερμηνευτεί και από το γεγονός ότι πολλά από αυτά τα βιβλία, πέρα από την αναφορά τους στο παρελθόν, έχουν γραφτεί σε εποχές όπου η κοινωνική ανάγκη, η οποία τα «επέβαλε» ήταν σαφώς διαφορετική από τη σημερινή. Δηλαδή δεν είχε ακόμη διαγραφεί στον ορίζοντα η πραγματικότητα των πολυπολιτισμικών κοινωνιών κι η «οικουμενικοποίηση» του πολιτισμού ως «αδήριτη» αναγκαιότητα. Έτσι, τα βιβλία, δεν εμπεριέχουν κάποιο σαφές συνολικό οικουμενικό περιεχόμενο, αλλά περιστρέφονται γύρω από το συγκεκριμένο πρόβλημα, στο οποίο επέρχεται μια κάποια λύση περισσότερο «ατομική» ή «εθνική» και λιγότερο «παγκοσμιοποιητική».

Οι πολυπολιτισμικές όμως κοινωνίες, για να εξελιχθούν και να ευημερήσουν απαιτούν διεργασίες δυσχερείς και βεβαίως χρονοβόρες. Και, ασφαλώς, το αξιακό τους πλαίσιο θα υποστεί, αντικειμενικά, διαφοροποιήσεις. Ένα από τα βασικά ερωτήματα για τις σύγχρονες κοινωνίες είναι σε ποιο βαθμό μπορούν αυτές να «εκχωρήσουν» ορισμένα από τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους, ώστε οι προσεγγίσεις μεταξύ τους να είναι ουσιαστικές για την οικοδόμηση ουσιαστικών διαπολιτισμικών σχέσεων⁷.

Ένα σημαντικό κεφάλαιο για τις κατηγορίες αυτών των «διαπολιτισμικών» βιβλίων, για την αξιοποίησή τους σε διαπολιτισμικά εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά και στην καθ' αυτό διδακτική πράξη, είναι η μελέτη και η έρευνα. Έτσι, θα φανούν οι ιδεολογικές παράμετροι, οι οποίες θα καταδείξουν αφ' ενός με λεπτομέρεια – και στο βαθμό που αυτή υπάρχει – τη σχέση εθνικού-διαπολιτισμικού, και αφ' ετέρου τρόπους αξιοποίησης αυτών των κειμένων στην παιδευτική διαδικασία. Επίσης, μια άλλη σημαντική ερευνητική παράμετρος (κυρίως για τις κατηγορίες 1-4) είναι η συνολική ιδεολογική κατεύθυνση των βιβλίων σε σχέση με τις επιστημονικές αντιλήψεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ηρώων ή των ομάδων πληθυσμού των κειμένων. Για να φτάσουμε στη σημερινή αντίληψη της διαπολιτισμικής αντιμετώπισης (ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση και στην κοινωνία), η θεωρία και η πρακτική πέρασε από τα στάδια της αφομοιωτικής πολιτικής, της πολιτικής της ενσωμάτωσης, της πολυπολιτισμικής και της αντιρατσιστικής προσέγγισης⁸. Η έρευνα θα εξαγάγει σημαντικά συμπεράσματα για το είδος της συλλογιστικής που αντανακλούν τα βιβλία.

Ενδιαφέρον, επίσης, θα παρουσιάσει κατά την έρευνα ο βαθμός διαφοροποίησης εννοιών όπως η ισότητα, η διαφορετικότητα, η φιλία, η συνεργασία, η αλληλοκατανόηση στο συγχρονικό αλλά και στο διαχρονικό αξιακό τους πλαίσιο.

Πάντως – κι αυτό οφείλουμε να το σημειώσουμε – κατά την ανίχνευση των βιβλίων που παρουσιάζονται στον παρακάτω κατάλογο, διαπιστώνεται ότι εκτός από την κατηγορία 1, που αναφέρεται σε θέματα με ήρωες τσιγγάνους, την κατηγορία 4, που τα θέματά της έχουν σχέση με ιστορικά περισσότερο γεγονότα, και την κατηγορία 5, όπου είναι γενική, οι κατηγορίες 2 και 3 δεν περιέχουν βιβλία με σύγχρονη θεματολογία. Μόνο δύο βιβλία (3ε, 4στ) αναφέρονται σε πολύ σύγχρονα και καινούρια θέματα, με ήρωες ένα μικρό παιδί προσφυγόπουλο από το Κουρδιστάν και λευκούς, τσιγγάνους και μετανάστες Αλβανούς αντίστοιχα.

Σ' αυτό το κείμενο, μετά από μια κατηγοριοποίηση «διαπολιτισμικών» βιβλίων της ελληνικής κυρίως λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους και την επιμέρους παρουσίαση σημαντικών θεμάτων τους, αναφερθήκαμε επιγραμματικά σε κάποιες ιδεολογικές συνιστώσες τους, καθώς και σε ερωτήματα και περιοχές έρευνας. Τα αναλυτικότερα συμπεράσματα που πιθανόν θα εξαχθούν, είναι σίγουρο ότι θα είναι περισσότερα κι ενδιαφέροντα. Θα χρησιμεύσουν κυρίως σε πιθανή ένταξη των συγκεκριμένων βιβλίων σε προγράμματα φιλιανγνωσίας, αλλά και στην καθημερινότητα του σχολείου. Και τούτο, για την κριτική αντιμετώπισή τους και για την καλλιέργεια δημιουργικών, σκεπτόμενων και επαρκών αναγνωστών, και κατ' επέκταση μελλοντικών πολιτών με ουσιαστική διαπολιτισμική συλλογιστική.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

1. Τσιγγάνοι

- α. Κλιάφα, Μαρούλα, *Ο κόσμος βαριέται να διαβάξει θλιβερές ιστορίες* (Κέδρος, 1986)
- β. Σωτηράκου, Πίτσα, *Το φουστάνι της Κλεοπάτρας* (Πατάκης, 1994)
- γ. Σολέ, Μπετράν, *Η τσιγγάνικη φλογέρα* (Καστανιώτης, 1995)

δ. Κατσαμά, Ελένη, *Σαν τα χελιδόνια* (Πατάκης, 1997)

2. Μετανάστευση-Παλινοστήση

- α. Πυλιώτου Μαρία, *Τα δέντρα που τρέχουν...* (Καστανιώτης, 1987)
- β. Κλιάφα, Μαρούλα, *Δύσκολοι καιροί για μικρούς πρίγκιπες* (Καστανιώτης, 1992)
- γ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Γαλάτεια, *«Παιχνίδι χωρίς κανόνες* (Πατάκης, 1982)
- δ. Σαρή, Ζωρζ, *Κρίμα κι άδικο* (Πατάκης 1990)
- ε. Παιονίδου, Έλλη, *Οι σειρήνες του Μανχάτταν* (Πατάκης, 1997)
- στ. Παιονίδου, Έλλη, *Το τραγούδι των Σειρήνων* (Πατάκης, 1998)
- ζ. Σαραντίτη, Ελένη, *Κάποτε ο κυνηγός...* (Καστανιώτης, 1996)
- η. Οικονόμου-Ρόζεν, Μπίλλι, *Ένα χελιδόνι το χειμώνα* (Πατάκης, 1996)
- θ. Ροδοπούλου, Σούλα, *Καλώς τα Ελληνάκια* (Ωμέγα, χ.χ.)

3. Προσφυγιά

- α. Πέτροβιτς-Ανδρουσοπούλου, Λότη, *Για την άλλη πατρίδα* (Οι Εκδόσεις των Φίλων, 1978)
- β. Σωτηρίου, Διδώ, *Μέσα στις φλόγες* (Κέδρος, 1979)
- γ. Δικαίου, Ελένη, *Τα κοριτσάκια με τα ναυτικά* (Ακρίτας)
- δ. Ψαραύτη, Λίτσα, *Το διπλό ταξίδι* (Πατάκης, 1987)
- ε. Τραγάκης, Σπύρος, *«Σαρακήνικο»* (Κέδρος, 1996)
- στ. Παπαμόσχου, Ηρώ, *Το γεφύρι της Ανατολής* (Πατάκης, 1995)
- ζ. Οικονόμου-Ρόζεν, Μπίλλι, *Η άλλη πλευρά του βουνού* (Πατάκης, 1996)
- η. Ζέη, Άλκη, *Ο θεός Πλάτων* (Κέδρος, 1975)
- θ. Πέτροβιτς-Ανδρουσοπούλου, Λότη, *Ο μικρός αδερφός* (Πατάκης)

4. Ειρήνη-Φιλία-Συνεργασία μεταξύ ατόμων διαφορετικής εθνικότητας

- α. Ιωαννίδης, Ι.Δ., *Τα τρία παιδιά* (Δρυμός, 1980)
- β. Καραγιάννη-Τόλκα, Ματούλα, *Το Τουρκάκι, εγώ και το Αραπάκι* (Αγκυρα, 1983)
- γ. Κρόκος, Γιώργης, *Τα παιδιά της ειρήνης* (Καμπανάς, 1985)
- δ. Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Γαλάτεια, *Ο μεγάλος αποχαιρετισμός* (Ψυχογιός, 1990)
- ε. Χατζηχάννα, Φιλίσα, *Η Ντιντόν, ο Παβελάκης μου κι εγώ* (Καστανιώτης, 1990)
- στ. Τζώρτζογλου, Νίτσα, *Τα σωφεράκια* (Πατάκης, 1998)

5. Το «άλλο»

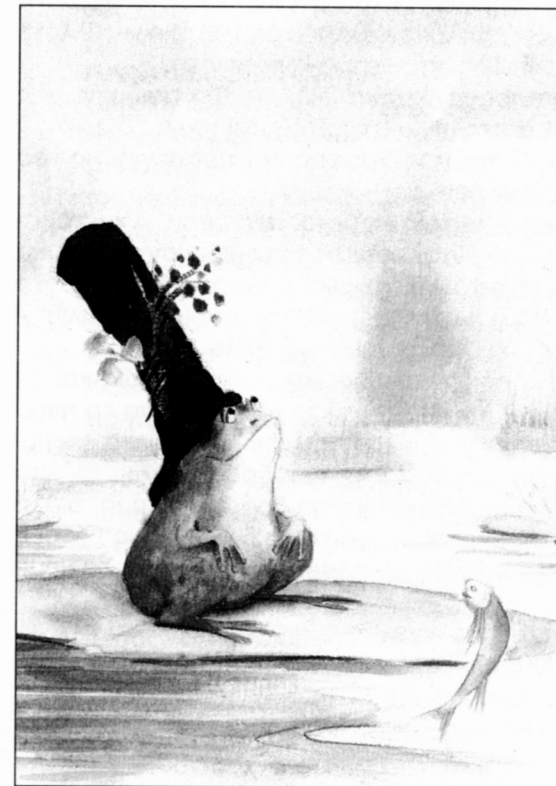
- α. Κέιβ, Κ. - Ρίντελ, Κρ., *Το Κάτι Άλλο* (Πατάκης, 1997)
- β. Βέλθους, Μαξ, *Ο βάτραχος κι ο ξένος* (Πατάκης, 1995)
- γ. Σέφλερ, Ούρζελ, *Ο άνθρωπος με την κόκκινη μύτη* (Μίνωας, 1994)
- δ. Νταϊήβιντ, Μακ Κι, *Έλμερ ο παρδαλός ελέφαντας* (Πατάκης, 1996)
- ε. Ηλιόπουλος, Βαγγέλης, *Ο Τριγωνοψαρούλης* (Πατάκης, 1997)

Σημειώσεις

1. Ταϊήλορ, Τ., *Πολυπολιτισμικότητα*. Μετάφρ. Φ. Παιονίδης. Αθήνα, Πόλις, 1997, σ. 91
2. Εκτός από τα βιβλία με τη συγκεκριμένη θεματική υπάρχουν και άλλα, τα ο-

ποία αναφέρονται αποκλειστικά στον πολιτισμό μιας χώρας. Π.χ. η σειρά της Μάρως Λοϊζου «Ένα παραμύθι μια χώρα». Πρόκειται για μια άλλη κατηγορία διαπολιτισμικών βιβλίων, η οποία δε θα μας απασχολήσει εδώ.

3. Ένα σημαντικό βιβλίο που προσεγγίζει σχετικά θέματα είναι: Μάρκου, Π.Γ., *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, τόμ. 1, Αθήνα 1995. Επίσης, του ίδιου (επιμέλεια), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Επιμόρφωση εκπαιδευτικών*. Αθήνα, Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής Πανεπιστημίου Αθηνών, 1997.
4. Ορισμένες πρώτες αναφορές σε βιβλία με διαπολιτισμικό περιεχόμενο έγιναν στα ακόλουθα άρθρα: Παπαδάτος, Γ. «Παιδική Λογοτεχνία και Διαπολιτισμική Αγωγή. Τρία βιβλία κι ένας οικολογικός προβληματισμός» στο περ. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, αρ. τχ. 10/1995, «Η λογοτεχνία για παιδιά και η παγκοσμιοποίηση του πολιτισμού» στο ίδιο περ., αρ. τχ. 13/1996. Επίσης, του ίδιου, παρουσίαση 11 βιβλίων με διαπολιτισμικό περιεχόμενο στις βιβλιογραφικές προτάσεις του ΕΚΕΒΙ με τίτλο «Διαπολιτισμική Αγωγή».
5. Οι κατηγορίες αυτές, ιδίως όταν τα θέματά τους αναφέρονται στη μετανάστευση ή την προσφυγιά, δεν είναι απολύτως διακριτές, με την έννοια ότι έχουν κοινούς τόπους.
6. Τα γράμματα υποδηλώνουν τα αντίστοιχα βιβλία, τα οποία βρίσκονται στο τέλος του άρθρου.
7. Βλ. σχετικά στο προλογικό σημείωμα του Κ. Παπαγεωργίου (σσ. 11-25) του βιβλίου: Ταϊήλορ, Τ., *Πολυπολιτισμικότητα*, ό.π.
8. Βλ. Μάρκου, Γ., *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, ό.π., σσ. 245 κ.εξ.

Εικονογράφηση
Μπέκη Μπλουμ
από το βιβλίο της
Οχτώ μικρά καπέλα
(Εκδόσεις Ζεβρόδελος).

Μάθαμε τον έρωτα και το θάνατο
Ακολουθώντας ένα ποτάμι όπου σμίγουν
Αίμα και Φως¹.

ΕΙΝΑΙ ΓΕΓΟΝΟΣ ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες πολλοί έλληνες συγγραφείς της παιδικής λογοτεχνίας ασχολήθηκαν με το θέμα της μετάβασης του παιδιού από την παιδική ηλικία στην εφηβεία.

Η μετάβαση αυτή είναι συχνά επίπονη και καταλυτική, τραυματική πολλές φορές και αγωνιώδης, καθοριστική όμως για τη σταδιακή κατάκτηση της ωριμότητας και την ερωτική αφύπνιση των νέων.

Οι συγγραφείς προσεγγίζουν το θέμα με κατανόηση και ειλικρίνεια, αφού και εκείνοι έχουν βιώσει εμπειρίες και συγκινησιακές καταστάσεις της εφηβείας. Έτσι, η γνώση και τα βιώματά τους μετασχηματίζονται σε λόγο (άλλοτε ρεαλιστικό κι άλλοτε συμβολικό), ο οποίος επιδρά στο νεαρό αναγνώστη.

Επιλέξαμε τρία αντιπροσωπευτικά κείμενα της παιδικής μας λογοτεχνίας με κοινή θεματολογία (τη μετάβαση του παιδιού στην ηλικία της εφηβείας). Ο τρόπος γραφής και προσέγγισης του θέματος είναι όμως διαφορετικός.

Διαπιστώθηκε ότι και στα τρία κείμενα, στα οποία η «μετάβαση» αποδίδεται με τελειώς διαφορετικό τρόπο, ο αναγνώστης θα αναγνωρίσει το ταξίδι (ένα ταξίδι ονειρικό ή ένα ταξίδι στο χρόνο ή ένα ταξίδι στη θάλασσα), γύρω και μέσα στο οποίο «περιπλέκονται» δυνάμει αρχέτυπα και αρχετυπικά σύμβολα.

Τα αρχέτυπα (όπως ορίζονται από τον Jung), καθώς και τα σύμβολά τους, δημιουργούν στα συγκεκριμένα κείμενα το περιβάλλον τοπίο της δράσης των ηρώων, άλλοτε ως σκηνικό και περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εξέλιξης των δρώντων κι άλλοτε ως καταλύτες και συμπρωταγωνιστές της δράσης. Ακόμα, διαπιστώθηκε πως τα αρχέτυπα λειτουργούν κι εδώ με τους νόμους που τα διέπουν: α) το νόμο της αλληλοσύνδεσης και β) το νόμο της διπολικότητας.

Τα κείμενα που επιλέξαμε είναι:

- 1) *Δομήνικος του Μάνου Κοντολέων*²,
- 2) *Τα δάκρυα της Περσεφόνης* της Λίτσας Ψαραύτη³,
- 3) *Γιούσουρι στην τσέπη* της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου⁴.

Στο βιβλίο του *Δομήνικος* ο Μ. Κοντολέων οδηγεί τον ήρωά του στο μακρύ, επίπονο, συνάμα όμως και ονειρικό ταξίδι προς την εφηβεία. Ο *Δομήνικος* μεταφέρεται –λόγω μιας συγκινησιακής κατάστασης (τραυματισμός του πατέρα)– σ' ένα παραμυθικό κόσμο. Για να επανέλθει στο πραγματικό επίπεδο –φέροντας μαζί του το μυστικό της γιαιτρειάς του πατέρα– είναι υποχρεωμένος να περάσει από διάφορες δοκιμασίες, οι οποίες θα τον καταξιώσουν ως ήρωα του παραμυθιού. Στη μοναχική του πορεία χρησιμοποιεί δύο «βοηθητικά αντικείμενα»⁵: α) δυο πέταλα από μια μαργαρίτα, β) ένα κομμάτι –αστέρι– από την πήλινη στάμνα που έσπασε στο σκαλοπάτι του πατρικού του σπιτιού, αρχετυπικά σύμβολα και τα δύο της Γης.

Τα «βοηθητικά» αντικείμενα παρεμβαίνουν όπου ο *Δομήνικος* αδυνατεί να χρησιμοποιήσει τις γνώσεις ή τη λογική του, αφού στον κόσμο που ταξιδεύει παρουσιάζεται συχνά και έντονα το παράδοξο. Όντα ονειρικά, άλλοτε φιλικά, άλλοτε αδιάφορα κι άλλοτε εχθρικά, τον πλησιάζουν για να αφήσουν πάνω του ένα καινούριο στοχασμό, να του χαράξουν τη συνέχεια της μοναχικής του πορείας. Από τα όντα αυτά ο ήρωας θα πάρει, αλλά και θα δώσει, θα έρθει πρόσωπο με πρόσωπο με τις υπέρτατες αξίες (ρίζες, σκέψη, αγάπη, θυσία) και μέσα από τον κίνδυνο του θανάτου (φαντασιακός θάνατος του πατέρα) θα βιώσει την προσωπική του *αναγέννηση*.

Το ταξίδι του ήρωα και η πορεία που διαγράφει δεν είναι άλλο από τα στάδια μύησης του παιδιού στον κόσμο των ενηλίκων. Σ' αυτό συντελούν τα παράξενα πρόσωπα που θα συναντήσει:

- I) τη μαυροντυμένη γριά στο τρένο (που παραπέμπει στη σοφή μάγισσα),
- II) την κοπέλα με την πλεξούδα και το αβγό (που παραπέμπει στη νέα γυναίκα που κυοφορεί),
- III) τους ανθρώπους της πυραμίδας, παιδιά, εφήβους, ενήλικες άνδρες και γυναίκες (που παραπέμπουν στις διάφορες ηλικίες –στον κύκλο της ζωής),
- IV) τον Πολύ Δυνατό Νάνο και την Κυρά Με Τα Χάντρινα Μαλλιά (που παραπέμπουν στη δύναμη του Λόγου),
- V) τον Παλιό Παλιό Θαλασσινό (που παραπέμπει στην αρχέγονη γνώση του ανθρώπου που θυμάται τις ρίζες και το παρελθόν του),
- VI) τα άσπρα και τα μαύρα αγάλματα (που παραπέμπουν στις μνήμες),
- VII) τα πλάσματα εκείνα που δεν είχαν ίσκιο (που παραπέμπουν στα άυλα πλάσματα της φαντασίας),
- VIII) τις μαυροντυμένες γυναίκες στην ακρογιαλιά του Αετού (που παραπέμπουν στις αναμνήσεις των χαμένων προσώπων), και
- IX) Την Κοπέλα Που Έχει Τα Μάτια Της Κλειστά, αυτή τη φαντασιακή παρουσία που θα κάνει τον ήρωά μας να νιώσει πως το ταξίδι ήταν εκείνο που άξιζε κι οι εμπειρίες όλες που γεύτηκε για να φτάσει στην κορύφωση της μύησης του, που τι άλλο είναι από *αγάπη*.

Παράλληλα με τα πρόσωπα λειτουργούν και τα αρχέτυπα: *Νερό, Γη, Φωτιά, Αέρας*, όπου ακολουθώντας τους νόμους της αλληλοσύνδεσης και της διπολικότητας εμφανίζουν πολυμορφία και εναλλαγές.

Συγκεκριμένα το αρχέτυπο της Γης μετεξελίσσεται σε χώμα, πηλιά, δάσος, κουφάλα δέντρου, λόφους κ.λπ., ενώ τα αρχετυπικά σύμβολα παραπέμπουν συχνά στη μήτρα, είτε την αρχέγονη είτε τη μήτρα της μη-

τέρας, η οποία παρέχει ασφάλεια στο έμβρυο, είναι τροφός και ζωοδότης.

Το Νερό απαντάται ποικιλόμορφο, ζωοποιό και θανατηφόρο. Το νερό της στάμνας ξεδιψάει τον ήρωα πριν από την αναχώρησή του. Το θαλασσινό νερό (βάση του νόμου τις διπολικότητας) εμφανίζεται άλλοτε μαύρο και απειλητικό, άλλοτε ήρεμο και γαλάζιο. Η κοκκινωπή θάλασσα παραπέμπει στη Γη (νόμος της αλληλοσύνδεσης). Το κόκκινο νερό της παραπέμπει στο βασικό στοιχείο του ανθρώπινου σώματος, στο αίμα. Το αίμα ως αρχετυπικό σύμβολο δηλώνει εξαγνισμό, παράλληλα όμως έχει συνάφεια με τη θυσία. Και η θυσία (αρχετυπικό σύμβολο του Αέρα) προϋποθέτει αγάπη. Για την κατάκτηση της αγάπης απαιτείται μύηση.

Σύζευξη του Νερού και της Γης είναι το έλος. Μέσα σ' αυτό ελλοχεύει ο κίνδυνος (το νερόφιδο). Ο Δομήνικος κινδυνεύει να πνιγεί. Το νερόφιδο (φαλλικό σύμβολο εξουσίας), που τον δαγκώνει, επιβεβαιώνει τον κίνδυνο του θανάτου.

Στο αρχέτυπο του Αέρα ανήκουν τα θαλασσοπούλια, η ανάσα, ο Αετός, το μπουρίνι, η αράχνη. Το καθένα απ' αυτά τα σύμβολα λειτουργεί με τη βοήθεια άλλων αρχετύπων. Τα θαλασσοπούλια και ο Αετός κάθονται στην ακρογιαλιά (Γη και Νερό) ή πετούν προς τη θάλασσα, ορίζοντας στον ήρωα την επόμενη δράση. Η ανάσα χαρακτηρίζεται ως λυτρωτική κίνηση ανακούφισης του ήρωα στο δάσος (Αέρας και Γη), το μπουρίνι (βροχή που διαπερνά τον αέρα) ως καταλυτική δύναμη για την κατάκτηση των φτερών του Αετού (Νερό και Αέρας). Η αράχνη παράγει χρώματα και μουσικούς ήχους (Αέρας και Φωτιά), επιβεβαιώνοντας στον ήρωα την ύπαρξη της σκέψης και της φαντασίας.

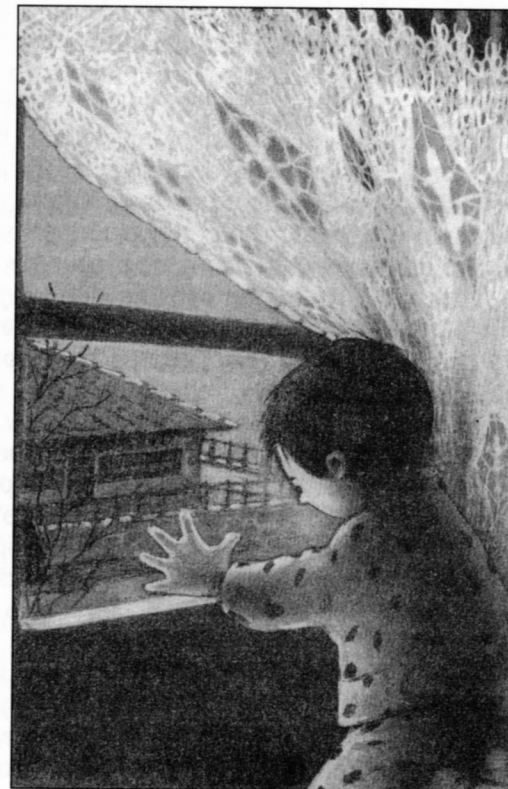
Στο αρχέτυπο της Φωτιάς ανήκει το Φως, είτε αυτό προέρχεται από τον ήλιο είτε από τη φλόγα ενός κεριού, τα διάφορα πλάσματα που συναντά ο Δομήνικος, τα χρώματα που επιβεβαιώνουν τις αξίες της ζωής. Στον πολυέλαιο με τα 13 κεριά ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το παράδοξο παράλληλα με το αρχετυπικό σύμβολο των κεριών. Ο «μαγικός αριθμός» 13 παραπέμπει στην έναρξη της εφηβείας. Σε άλλη δράση και πάλι υπό το φως των κεριών ο Δομήνικος συναντά τα διάφανα πλάσματα που τον περιτριγυρίζουν. Απλώνει το χέρι του να τα αγγίξει και τότε «[...] Μια γλυκειά θέρμη γεμίζει το κορμί του [...]»⁶. Να 'ναι άραγε η πρώτη σεξουαλική αφύπνιση; Μέσα από μια ονειρική κατάσταση το ασυνείδητο «δυνάμει» μετασχηματίζει βιολογικά και ψυχολογικά το παιδί σε έφηβο. Το όνειρο βιώνεται από τον ήρωα με χρωματικές εναλλαγές. Η όραση κυριαρχεί ως αίσθηση και ακολουθεί η ακοή (η αράχνη μεταλλάσσει τα χρώματά της και τους μουσικούς ήχους που παράγει, το δωμάτιο με τις κλειστές πόρτες στο άκουσμα της κάθε λέξης εκπέμπει κι άλλο φως). Η μύηση του ήρωα ολοκληρώνεται μέσα από τη χρωματική σύνθεση του Ουράνιου Τόξου. Το πέραςμα στην εφηβεία μόνο ως ονειρική κατάσταση μπορεί να αποδοθεί.

Ο δωδεκάχρονος ήρωας της Λίτσας Ψαραύτη (ο Παντελής) θα βιώσει το πέραςμα στην εφηβεία μέσα από το φαντασιακό έρωτά του για το άγαλμα της Περσεφόνης. Η συγγραφέας ανατρέχει στον αρχαίο μύθο της Δήμητρας και της Περσεφόνης – μύθο που συμβολίζει το θάνατο και την αναγέννηση της Φύσης. Ο Παντελής απομονώνεται, ονειροπολεί, φαντασιώνεται. Νιώθει το φόβο των ενοχών, πεισμώνει, σκέπτεται, απωθεί καταστά-

σεις και «σημεία». Βιώνει τον «εποχιακό» ενταφιασμό της Περσεφόνης, που σύμφωνα με το μύθο το χειμώνα βρίσκεται στον Κάτω Κόσμο (στην αποθήκη του σπιτιού του) και το θυμό της Δήμητρας μέσα από τα έντονα καιρικά φαινόμενα (παγετός, χιόνι), που έχουν ως συνέπεια την καταστροφή των δέντρων και των σπαρτών. Μεταφέρεται με τη βοήθεια της ονειροπόλησης (της Κυρα-Πολυξένης, αρχετυπικής μορφής της γριάς σοφής και μάγισσας) στο μύθο της Αρχέγονης Μητέρας-Φύσης, της Θεάς με τα Φίδια (που ταυτίστηκε κατά πολύ, αργότερα, στην αρχαιότητα με τη θεά Δήμητρα) και μειείται στο αρχετυπικό σύμβολο της γονιμότητας, στο ξύπνημα της Φύσης και της βλάστησης από τη μακριά περίοδο του Χειμώνα. Άνοιξη και εφηβεία για τον ήρωα, άνοιξη των αισθήσεων, σκίρτημα της καρδιάς, όπου θα ανακαλύψει πως πέρα από το «δεατό», το άγαλμα της Περσεφόνης, της που υπάρχει το κορίτσι, η φίλη του, που πέρασε κι αυτή στην άνοιξη της εφηβείας.

Στο κείμενο της Λ. Ψαραύτη ο ήρωας μετατοπίζεται αναλογικά προς το Μύθο, συνδέοντας την επιθυμία του με το μυθικό στοιχείο. Κατά τον N. Frye⁷ «[...] ο μύθος είναι η μίμηση πράξεων που προσεγγίζουν ή εγγίζουν τα νοητά όρια της επιθυμίας».

Σε σχέση με το *Δομήνικο* τα αρχετυπικά σύμβολα στο κείμενο αυτό είναι λιγότερα. Παραπέμπουν όμως τα περισσότερα από αυτά στο μύθο της γονιμότητας της Γης. Η Γη ως αρχέτυπο εκδηλώνεται μέσα από τα σύμβολα της λάσπης, της γυναίκας, της γονιμότητας, της βλάστησης, της ανθοφορίας. Σύμφωνα με το νόμο της διπολικότητας η Γη οργίζεται γίνε-

Εικονογράφηση
Νικόλας Ανδρικόπουλος
από το βιβλίο
της Λίτσας Ψαραύτη
Τα δάκρυα της Περσεφόνης
(Εκδόσεις Πατάκη).

ται στείρα, ξηρή, εκδικητική, όταν η Δήμητρα θυμώνει. Το αρχέτυπο του Νερού, σύμφωνα με τη θεωρία των αρχετύπων, δρα συμπληρωματικά ως προς το αρχέτυπο της Γης. Η θάλασσα ηρεμεί ή αγριεύει, το γλυκό κρασί μετασχηματίζεται σε ξίδι, το φίδι του σπιτιού εκδικείται, η πηγή άλλοτε ξεδιψάει κι άλλοτε στερεύει.

Οι εναλλαγές των συμβόλων συμβαδίζουν με τις συναισθηματικές μεταπτώσεις του ήρωα, που μετά από το ταξίδι του μέσα στο μύθο συνειδητοποιεί τις αλλαγές στο σώμα του και στην ψυχή του. Το παιδί έχει «μετασχηματιστεί» πια σε έφηβο.

Οι ήρωες της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου μεταμορφώνονται μέσα από την καταλυτική δύναμη του Νερού. Γι' αυτούς το πέρασμα στην εφηβεία σημαδεύεται από ένα θάνατο. Ο G. Bachelard αναφέρει πως «ο θάνατος είναι ένα ταξίδι και το ταξίδι είναι ένας θάνατος. «Όταν φεύγεις είναι λιγάκι σαν να πεθαίνεις». Να πεθαίνεις είναι να φεύγεις και δεν φεύγεις πραγματικά θαρραλέα, ντόμπρα παρά μόνο αν ακολουθήσεις τη ροή του νερού»⁸. Ο Άρης, 14χρονο αγόρι, θα ταξιδέψει για να βρει και να φέρει το ιαματικό γιούσουρι, ελπίζοντας πως έτσι θα σώσει την Αλκμήνη. Όταν όμως επιστρέφει θριαμβευτής, πληροφορείται πως η φίλη του δε ζει πια. Ωστόσο, στο ταξίδι του αυτό οφείλει τη «μεταμόρφωσή του». Ο ίδιος μέσα από την αγωνία του κινδύνου, τον πόνο του θανάτου, θα αναγεννηθεί ως έφηβος.

Το Νερό (εδώ η θάλασσα) αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα σύμβολα του ασυνειδήτου. Μέσα στο Νερό και από αυτό (όπως και στο ασυνείδητο) οι παλιές φόρμες μετασχηματίζονται σε νέες. Αυτές οι νέες φόρμες που προϋπήρχαν δυνάμει στο ασυνείδητο μεταφέρονται στο συνειδητό. Ο Άρης μετά το ταξίδι συνειδητοποιεί το νέο ξεκίνημα στη ζωή του. Παράλληλη πορεία με τον Άρη ακολουθεί και η Πηνελόπη. Η ηρωίδα «βαπτίζεται» μέσα στη θάλασσα και «αναγεννάται». Παρακολουθεί – αρχικά ως θεατής – τον κύκλο της ζωής και αποδέχεται σιγά σιγά τις αλλαγές που υφίσταται το σώμα της, τη μεταβολή των αισθημάτων της. Το αίμα, ζωοποιός δύναμη για το ανθρώπινο σώμα (και αρχετυπικό σύμβολο του νερού), προκαλεί δυσάρεστο συναίσθημα στην ηρωίδα μέχρι που η θέα και η οσμή του θα την οδηγήσουν σε απώλεια των αισθήσεων και της μνήμης. Η επαναφορά των αισθήσεων της ταυτίζεται με την εμφάνιση της εμμήνου ροής. Η Πηνελόπη από παιδί «μετασχηματίζεται» σε γυναίκα.

Η εμπειρία της «μετάβασης» από την παιδική ηλικία στην ηλικία της εφηβείας αποδίδεται συμβολικά στο κείμενο ως το μετέωρο βήμα των ηρώων του στο κενό. Και οι δύο ήρωες (Άρης και Πηνελόπη) θα βρεθούν – ο καθένας χωριστά – μετέωροι στο βράχο, ώσπου με τη βοήθεια μιας ζώνης (που παραπέμπει στο αρχετυπικό σύμβολο του Αέρα, το νήμα) θα επανέλθουν στη νέα κατάσταση. Η αίσθηση του μετέωρου ήρωα παραπέμπει στο αεροβάπτισμα. Οι ήρωες μέσω του κενού, του Αέρα, οδεύουν προς την αναγέννησή τους.

Καταλυτική παρουσία στη συνάντησή τους ο Καπετάν-Διοκλής (παλιός και έμπειρος ναυτικός – ο μύστης της αρχέγονης φυλής), γνωρίζει τα μυστικά που κρύβει το γιούσουρι, το ζωντανό θαλασσινό δέντρο (αρχετυπικό σύμβολο του Νερού και της ζωής). Στο πρόσωπό του η Πηνελόπη ανα-

καλύπτει έναν «άλλο» παππού και αποδέχεται πως ό,τι ανήκει στη μνήμη της, ως παιδικό βίωμα (το όνειρο με το ποδήλατο και τον παππού της), διεισδύει στο όνειρό της πια. Ο παππούς της έχει ακολουθήσει την πορεία του μεγάλου ποταμού. Τώρα είναι η δική της σειρά. Το ταξίδι που μυρίζει άρωμα από γιούσουρι οδηγεί προς την ωριμότητα.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι και στα τρία κείμενα οι ήρωες διεισδύουν χωρίς να το συνειδητοποιούν (από την παιδική ηλικία) στην εφηβεία. Το πέρασμα αυτό προϋποθέτει, πέρα από τη μεταβολή του σώματος, μια ψυχολογική προετοιμασία, που στόχο έχει την ωριμότητα.

Στην προετοιμασία αυτή «συμπάσχουν» και συμμετέχουν:

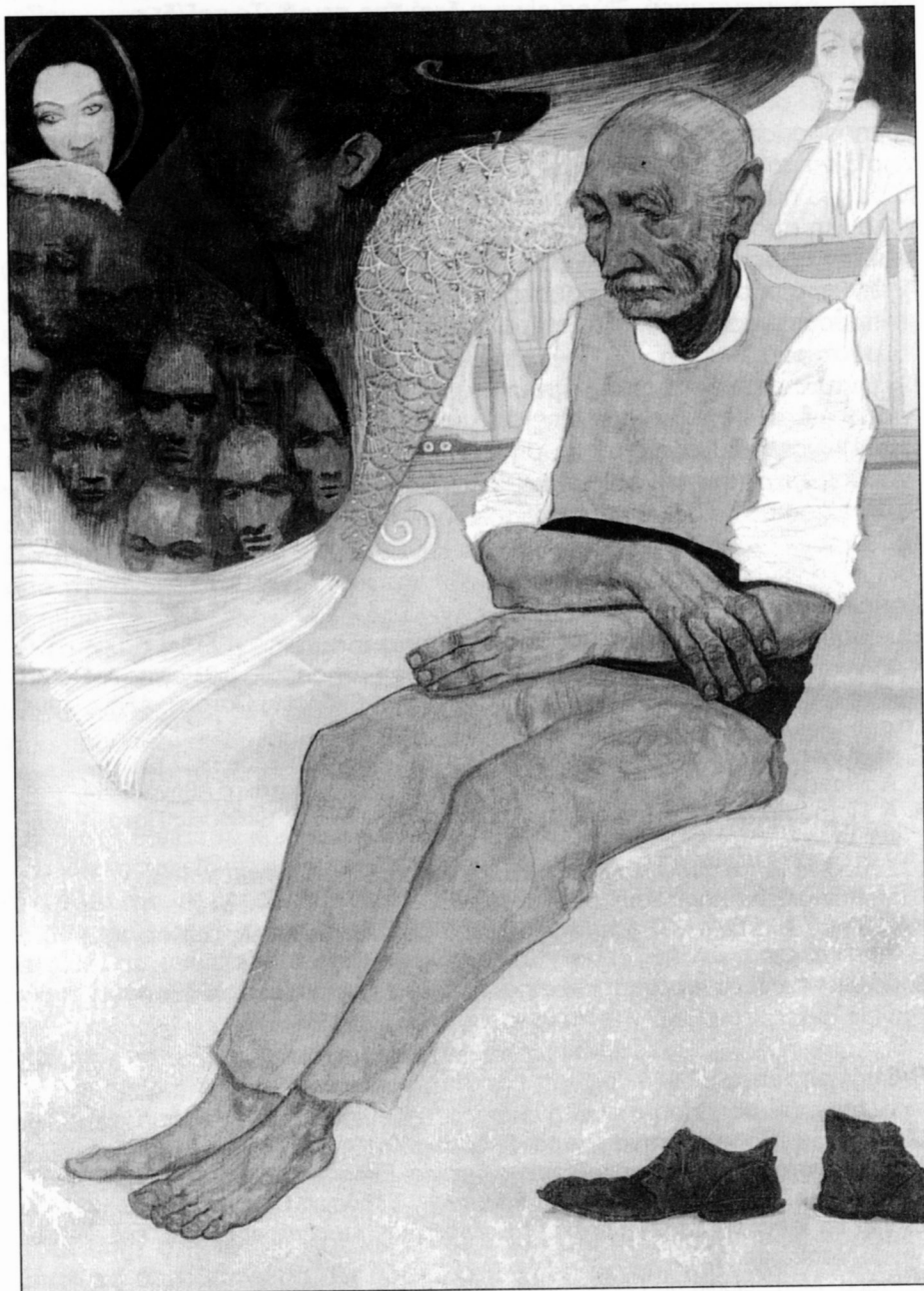
- I) Άνθρωποι ενήλικες, εκφραστές της αρχέγονης γνώσης και εμπειρίας, πρόσωπα του μύθου ή της πραγματικότητας, τα οποία λειτουργούν ως μύστες.
- II) Όντα ονειρικά, τα οποία δρουν ως καταλύτες στις παρορμητικές εκδηλώσεις των εφήβων και στις συναισθηματικές τους μεταπτώσεις.
- III) Αρχέγονες δυνάμεις της φύσης: Γη, Νερό, Αέρας, Φωτιά, αφού η φύση είναι αυτή που καθορίζει τη βιολογική εξέλιξη και ωριμότητα του ανθρώπου.

Σημειώσεις

1. Στίχοι του ποιητή Τάκη Βαρβιτσιώτη, που παρατίθενται στο βιβλίο της Λ. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Γιούσουρι στην τσέπη*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1994, σ. 60.
2. Μ. Κοντολέων, *Δομήνικος*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1992.
3. Λ. Ψαραύτη, *Τα δάκρυα της Περσεφόνης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1994.
4. Λ. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Γιούσουρι στην τσέπη*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1994.
5. Σύμφωνα με τη μορφολογική ανάλυση των παραμυθιών του V. Propp.
6. Μ. Κοντολέων, *Δομήνικος*, ό.π., σ. 103.
7. Ν. Frye, *Ανατομία της κριτικής. Τέσσερα δοκίμια*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1997, σ. 130.
8. G. Bachelard, *Το νερό και τα όνειρα*, Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1985, σ. 80.

Βιβλιογραφία

- G. Bachelard, *Το νερό και τα όνειρα*, Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1985.
 Ν. Frye, *Ανατομία της κριτικής. Τέσσερα δοκίμια*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1997.
 Αλεξάνδρας Ζερβού, *Στη χώρα των θαυμάτων*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1997.
 E. Van de Winckel, *Les symboles et l'inconscient, La chair et l'esprit*, έκδ. Aubier Montaigne, 1975.
 V. Propp, *Morphologie du Conte*, Seuil, 1970.
 C.G. Jung, *L'homme a la decouverte de son ame*, Payot 1966.
 G. Bachelard, *L'air et les songes*, Corti 1943.
 G. Bachelard, *La terre et les reveries de la volonte*, Conti 1948.
 G. Bachelard, *La psychanalyse du feu*, Gallimard.

Εικονογράφηση Άντα και Σβετλίν
από το βιβλίο του Γεωργίου Βιζυηνού
Το μόνο ταξίδι της ζωής του
(Εκδόσεις Παπαδόπουλος).

ΟΙ ΕΜΠΕΙΡΟΙ ηλικιωμένοι άνδρες ως σοφοί γέροντες ή ως σεβάσμιοι παππούδες συχνά αποτέλεσαν κεντρικά πρόσωπα, ήρωες με ρόλο πρωταγωνιστικό –επομένως και λογοτεχνικά πρότυπα– σε πολλά έργα της παιδικής λογοτεχνίας μας ή, γενικότερα, σε λογοτεχνικά κείμενα με ήρωες παιδιά ή εφήβους, καθώς και σε λογοτεχνήματα που αναφέρονται ποικιλοτρόπως στην παιδική ηλικία.

Από το πρώτο και καθοριστικό δείγμα λογοτεχνίας για παιδιά, τον πολυδιαβασμένο *Γεροστάθη* του Λέοντα Μελά, μέχρι την εκρηκτική ποσοτικά και ποιοτικά σύγχρονη περίοδο το πρόσωπο-πρότυπο του καλοκάγαθου γέροντα, εμφανιζόμενο υπό διάφορες ιδιότητες, αποτέλεσε τον κεντρικό άξονα, πάνω στον οποίο στηρίχθηκαν οι συγγραφείς για να καταγράψουν τις κοινωνικές και τις παιδαγωγικές αρχές της εποχής τους και να περάσουν τα μηνύματα και τις διδαχές τους. Το πρότυπο αυτό, με άλλα λόγια, χρησίμευσε ως παράδειγμα προς μίμηση, ως απρόσβλητο μοντέλο, λόγω των φυσικών ή γνωστικών ή, κυρίως, λόγω των ηθικών προσόντων που διέθετε, τα οποία και του προσπόριζαν αδιαμφισβήτητο κύρος¹.

Ασφαλώς, δεν είναι τυχαία ούτε η επιλογή ενός τέτοιου προσώπου ούτε και η μακροχρόνια ευδόκιμη παρουσία του στα λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά. Είναι γεγονός ότι οι ποικίλες και συσσωρευμένες ηθικές ιδιότητες, καθώς και τα ώριμα χαρακτηριστικά του σοφού γέροντα προσφέρονται για να προκαλέσουν το θαυμασμό, το σεβασμό, τη διάθεση για μίμηση, και να συμβάλουν στον ηθικοδιδασκτισμό, που έντονος και προστακτικός αρχικά, ήπιος και έμμεσος στη συνέχεια, ενυπάρχει στα παιδικά λογοτεχνήματα². Τα άσπρα μαλλιά ανέκαθεν ταυτίστηκαν με την αντοχή στο χρόνο και τις δοκιμασίες της ζωής, με την κατασταλαγμένη γνώση, με τη μακρά πείρα και την επίγνωση, με τη διαμόρφωση και ολοκλήρωση ενός ηθικού χαρακτήρα. Αλλά και σε άμεσα πρακτικό και καθημερινό επίπεδο, ο γέροντας αποτελεί πρότυπο απολύτως και ασμένως αποδεκτό, διότι η οικογενειακή και η ευρύτερη κοινωνική δομή τού έχουν επιφυλάξει ρόλο διαμεσολαβητικό μεταξύ παιδιού και γονιών³, ρόλο διδακτικό και μηητικό στα ποικίλα ζη-

— Από το *Γεροστάθη* του Λέοντα Μελά και τον *Ξένο της Ειρήνης Δεντινιού* ως τους *μειλίχιους παππούδες της Λιλίκας Νάκου*. Οι σεβάσμιοι γέροντες ως ήρωες-πρότυπα στα κείμενα λογοτεχνίας για παιδιά του Θεοδόση Πυλαρινού

τήματα που σχετίζονται με τη φύση και την κοινωνική ζωή. Η υπομονή, η μελιχλιότητα, η διακριτική φιλική διάθεση, η συγκαταβατικότητα και η επιείκεια αποτέλεσαν ισχυρά ατού των γερόντων. Χάρη σ' αυτά και τη συνεχή επαφή και οικειότητα⁴ με τα παιδιά οι ηλικιωμένοι, απαλλαγμένοι από τις καταπιεστικές και ψυχοφθόρες καθημερινές μέριμνες κέρδισαν με την ανιδιοτέλεια των πράξεών τους την παιδική εμπιστοσύνη και αναδείχθηκαν φορείς αξιών και ιδεολογιών.

Στη διαχρονική διερεύνησή μας θα εξετάσουμε αρχικά το ρόλο του σεβασμιού γέροντα του Λέοντα Μελά, του πασίγνωστου Γεροστάθη, του ομώνυμου με το βιβλίο ήρωα⁵. Πρόκειται για μορφή αποκαλυπτική, για ριζιμιό λιθάρι, από πλευράς προτύπων, στην παιδική λογοτεχνία μας. Είναι το πρόσωπο που άσκησε καταλυτική επίδραση στα μεταγενέστερα μοντέλα του είδους αυτού⁶.

Ο Λ. Μελάς έχει επηρεαστεί εμφανώς από τα γαλλικά παιδαγωγικά πρότυπα⁷, τα οποία όμως έχει προσαρμόσει τόσο στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα, όσο και στα ιδεολογικά και θρησκευτικά ζητούμενα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Το έργο του αποβλέπει σε τρεις κύριους στόχους⁸: α) στη σωματική υγεία, την καλή φυσική κατάσταση των ελληνοπαίδων και τη συμφιλίωσή τους με τη φύση, β) στην παροχή γενικής γνώσης και γ) στην καλλιέργεια της ψυχής, με αρχές και αξίες που θα συντελέσουν στη διαμόρφωση ηθικών προσωπικοτήτων. Στους τομείς αυτούς ενυπάρχουν διάχυτες οι κοινωνικές και ιδεολογικές επιδιώξεις του, που μπορούν να συνοψιστούν σε τρεις, επίσης, μεγάλες κατηγορίες: Συγκεκριμένα, α) διακρίνεται άμεσα – και σύμφυτα με την εποχή του και τις ανάγκες της – ο έντονος ηθικοδιδασκισμός του, που αποβλέπει με αγωνία στη σωστή κοινωνικοποίηση των παιδιών, β) ο πατριωτισμός του, που δε διαπνέεται από το ηρωικό στοιχείο⁹, αλλά αφορμάται από την τάση της εθνικής αποκατάστασης, της προετοιμασίας για τους μελλοντικούς αλυτρωτικούς αγώνες και της εμφύσησης της φιλοπατρίας, και γ) ο θρησκευτισμός του, που αποσκοπεί στην επικράτηση της Ορθοδοξίας και την τήρηση στην πράξη των χριστιανικών ιδεωδών¹⁰. Συνθετικά οι επιδιώξεις του Λ. Μελά οδηγούν στη διαμόρφωση ηθικών ατόμων, υγιών, φυσιολογικών, πεπαιδευμένων και μορφωμένων. Καλλιεργούν αυτές σπερματικά τη Μεγάλη Ιδέα και προβάλλουν συστηματικά τον ιδιότυπο ελληνοχριστιανικό πολιτισμό,¹¹ ο οποίος στηρίζεται εδραία, εφόσον το ένα σκέλος του βρίσκεται στη λαμπρή ελληνική αρχαιότητα και το άλλο στη χριστιανική θρησκεία και παράδοση.

Οι παραπάνω στόχοι επιδιώκονται μέσω μικρών ολιγοσέλιδων κεφαλαίων, στα οποία επιστρατεύονται θεωρητικές γνώσεις, εμπλουτισμένες πάντοτε με χαρακτηριστικά παραδείγματα, από την αρχαιότητα¹², η σύνδεση με την οποία αποτελεί βασικό μέλημά του και συντελεί στην κατάδειξη της διαχρονικής ενότητας του ελληνισμού, από την Παλαιά, την Καινή Διαθήκη και τη ζωή της Εκκλησίας μας¹³, από τη ζωή και τα έργα μεγάλων Ευρωπαίων, κυρίως, ανδρών, από το χώρο της πολιτικής, της επιστήμης κ.λπ.¹⁴

Το ενδιαφέρον μας, ωστόσο, επικεντρώνεται στο πρόσωπο που κινεί τα νήματα, στο Γεροστάθη, που αποτελεί και τον κεντρικό άξονα, όπως αναφέραμε, του όλου έργου. Με την αδιάλειπτη και δυναμική παρουσία του συνδέει τα χαλαρά ή συχνά ασύνδετα μεταξύ τους κεφάλαια. Το άτομο

αυτό διαθέτει μια ποικιλία χαρακτηριστικών, απότοκων της ηλικίας του, και χάρη σ' αυτά, που αποτελούν έξωθεν καλές μαρτυρίες, επιβάλλει τις διδαχές και τις απόψεις του. Η σοφία του, αποτέλεσμα παιδείας και περιήγησης σε ξένες χώρες, από τη μια μεριά, και από την άλλη η εμπειρία του και η συνακόλουθη σύνεσή του, τον καθιστούν αδιαμφισβήτητο παιδαγωγό, στις συμβουλές του οποίου πείθονται ευχαρίστως τα παιδιά του σχολείου που ο ίδιος ίδρυσε, και με τα οποία έχει στενότερες σχέσεις. Ο συνεχής αυτός συγχρωτισμός με τα παιδιά γίνεται η αιτία συζητήσεων, εκδρομών, περιπάτων, γευμάτων κ.λπ., κατά τη διάρκεια των οποίων δίνεται η ευκαιρία στον αγαθό γέροντα να τα διαπαιδαγωγήσει, να τα νουθετήσει, να τα διδάξει¹⁵.

Το μοντέλο του αγαθού γέροντα έχει τους στόχους του την εποχή του Λ. Μελά:

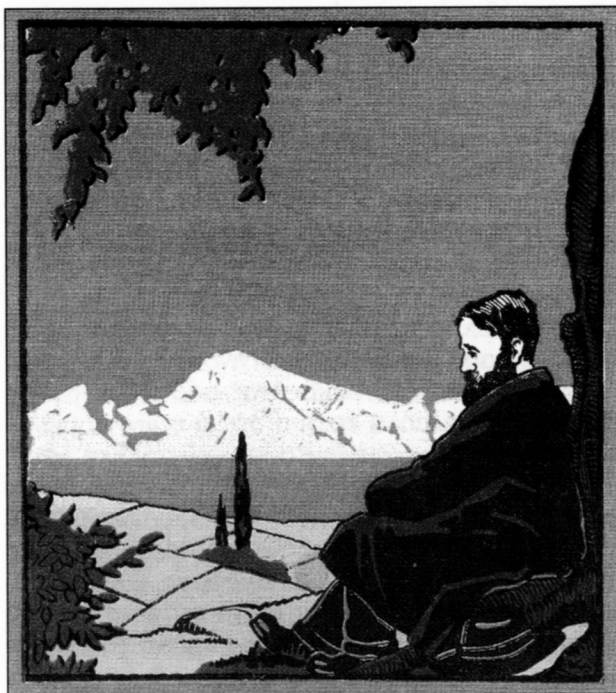
- α) Αρχικά η μεγάλη, για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, ηλικία του συνδυάζεται με την ποθητή μακροζωία, την υγεία και το σφρίγος, τα οποία τονίζει επανειλημμένως ο συγγραφέας σε διάφορα κεφάλαια.
- β) Η καλοσύνη, η αγαθότητα και το ανιδιοτελές ενδιαφέρον του αποτελούν μια άλλη παράμετρο – που αντιτίθεται έμμεσα στις αυστηρές προδιαγραφές του τότε αυταρχικού σχολείου –, χάρη στην οποία τα παιδιά εξημερώνονται και πείθονται.
- γ) Οι πολλές και ποικίλες γνώσεις του αποτελούν επίσης σημαντικό στοιχείο προβολής του ως προτύπου, διότι εγείρουν το θαυμασμό των παιδιών. Η παιδεία, θυμίζουμε, ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και ο αναλφαβητισμός η πραγματικότητα για τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.
- δ) Το ήθος του, επίσης, αποτελεί βασικό γνώρισμα, αλλά και αίτημα των καιρών του συγγραφέα.

Έτσι, ο χαρακτήρας του Γεροστάθη ανταποκρίνεται πλήρως στα ζητούμενα: Παιδεία, ευπρεπής συμπεριφορά, κοινωνικοποίηση, πατριωτικό ιδεώδες, θρησκευτική πίστη βρίσκουν τον κατάλληλο άνθρωπο, που με τις γνώσεις, τον αγώνα και τη σοφία του τα καλλιεργεί και τα προβάλλει δεόντως.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι η γλώσσα και οι τεχνικές του Λ. Μελά συμβάλλουν στην ανάδειξη του προτύπου του. Σήμερα κρίνουμε πως η γλώσσα του *Γεροστάθη* είναι δυσνόητη και άκαμπτη, παραβλέποντας τις τότε γλωσσικές συνθήκες. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αναζητούσε με πάθος την επιβεβαίωσή του, επιδιώκοντας άμεση σύνδεση με την ένδοξη ελληνική αρχαιότητα και τη γλώσσα της. Ωστόσο, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο Λ. Μελάς ήταν ο πρώτος που τόλμησε να γράψει σε γλώσσα ήπια, μετριοπαθή και αρκετά κατανοητή για τις συνθήκες της εποχής του.¹⁶ Αυτός, εξάλλου, είναι και ένας από τους βασικότερους λόγους που διαβάστηκε τόσο πολύ και επί σειρά ετών το βιβλίο του. Από την πλευρά των τεχνικών που σχετίζονται με την παιδική λογοτεχνία, είναι επίσης ο πρώτος, που με την απλότητα και την προσήνεια του ήρωά του προσπαθεί να κατέλθει στο επίπεδο των παιδιών.¹⁷ Αλλά και μηνύματά του, όπως της προληπτικής ιατρικής και υγιεινής, της συμφιλίωσης με τη φύση, της σωματικής άσκησης σε συνδυασμό με την υγεία, δεν πρέπει ασφαλώς να περάσουν απαρατήρητα ούτε να θεωρηθούν αυτονόητα από το σημερινό αναγνώστη. Για την εποχή του *Γεροστάθη* είναι πρώιμα και προφητικά.

Τα διδάγματα του Λέοντα Μελά και τα αποτελέσματά τους μπορούμε να τα μελετήσουμε στο έργο της Ειρ. Δεντρινού, *Ο ξένος και οι μικροί του φίλοι*, που επιλέξαμε ως δεύτερο δείγμα της εξέτασής μας¹⁸. Στο βιβλίο αυτό είναι πολύ εμφανής η επίδραση του *Γεροστάθη* και μας δίνεται η ευκαιρία να παρακολουθήσουμε την εξελικτική πορεία του μοντέλου του σοφού γέροντα, τη φορά αυτή υπό τη μορφή του ξένου¹⁹. Η Ειρ. Δεντρινού απευθύνεται σε μικρότερης ηλικίας παιδιά²⁰ και η πλοκή του έργου της είναι εξελιγμένη και συνθετότερη, αν και ακολουθεί την ίδια περίπου δομή και παρόμοιο διδακτισμό μ' αυτόν που γνωρίσαμε στο έργο του Λ. Μελά. Έχει γραφεί κάτω από άλλες συνθήκες σε ωραία δημοτική και τα θέματά του, πέρα από την κοινωνικοποίηση του παιδιού²¹, επεκτείνονται και επικεντρώνονται στον πατριωτισμό και ειδικά στο αλυτρωτικό ζήτημα και την επίλυσή του με την επανάκτηση εκ μέρους των Ελλήνων περιοχών της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Από την τελευταία, μάλιστα, κατάγεται και ο ξένος που, διωγμένος από τους Τούρκους, εγκαταλείπει την ιδιαίτερη πατρίδα του και καταφεύγει στη γειτονική Κέρκυρα, στο χώρο της οποίας εκτυλίσσεται η όλη υπόθεση.

Και ο ξένος είναι γέροντας μεγάλης ηλικίας και διακρίνεται για παρεμφερείς με το *Γεροστάθη* ιδιότητες. Ωστόσο, παρά τον τίτλο του βιβλίου, που τον τοποθετεί στο επίκεντρο της υπόθεσης, η παρουσία του δεν είναι πληθωρική, όπως του *Γεροστάθη*, αλλά μάλλον περιστασιακή και διακριτική. Αποτελεί, ασφαλώς, τον κεντρικό άξονα, γύρω από τον οποίο περιστρέφονται τα γεγονότα, άλλοτε σε στενή σχέση μ' αυτόν και άλλοτε χαλαρά. Το όλο ύφος του έργου και οι επιδιώξεις του έχουν απομακρυνθεί από την απολυτότητα που υπάρχει στο *Γεροστάθη*. Τα παιδιά έχουν ουσιαστικούς και πρωταγωνιστικούς ρόλους, η εξέλιξη της υπόθεσης συχνά

Από το βιβλίο της
Ειρήνης Δεντρινού
Ο ξένος.

αφήνεται στη δική τους πρωτοβουλία. Με άλλα λόγια, αρχίζουν να παίρνουν τα πράγματα στα χέρια τους. Έτσι, ο ξένος της Δεντρινού διαθέτει τις ιδιότητες του *Γεροστάθη*, αλλά σε επίπεδα φυσιολογικά και όχι μυθοποιημένα. Είναι πιο φυσικός, πιο ανθρώπινος και το ίδιο αποτελεσματικός. Οι σχέσεις του με τα παιδιά στηρίζονται στην αμοιβαία φιλία που εδραϊώνεται καθημερινά στην πράξη, με τρόπο φυσιολογικό και αβίαστο, και καταλήγει στην εκτίμηση και το σεβασμό. Ο γέροντας, τελικά, μετά την απελευθέρωση της ιδιαίτερης πατρίδας του θα επιστρέψει σ' αυτήν, αφήνοντας αγαθές αναμνήσεις στους μικρούς φίλους του.

Και ο γηραιός ήρωας της Ειρ. Δεντρινού προβάλλει τα κοινωνικά και παιδαγωγικά πρότυπα της εποχής της: Σημείο προσέγγισής του με τα παιδιά αποτελεί η ιδιότητά του ως ξένου, «που γεννήθηκε, για να ζήσει μαζί με Έλληνες, γιατί δε μπορούσε να υποφέρει τη σκλαβιά»²². Από το γεγονός αυτό τα παιδιά συγκινούνται και αρχίζει η φιλική σχέση τους. Ο ξένος είναι προσηνής, ιδιαίτερα συμπαθής, διαλλακτικός και ανθρώπινος. Η επιβλητική παρουσία του *Γεροστάθη* μεταβάλλεται σε εμπιστοσύνη και διακριτικότητα. Τα παιδιά είναι ελεύθερα και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες. Ουσιαστικά, αυτά αναδεικνύουν το γέροντα ως πρότυπό τους²³. Τα ίδια, με την παρουσία τους, δίνουν έναν ιδιαίτερα νεανικό τόνο, σύμφωνο με την παιδικότητα και την ανεμελιά, που από τον Αλέξ. Πάλλη και εξής μας είναι ήδη γνωστές²⁴ στα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας.

Οι γέροντες και στα δύο λογοτεχνικά έργα που αναφέραμε, λειτουργούν κατασταλτικά και συμβιβαστικά μεταξύ γονιών και παιδιών. Για το λόγο αυτό τα παιδιά τρέφουν ιδιαίτερη συμπάθεια σ' αυτούς, νιώθουν την προστασία τους, αισθάνονται τη συμπαράστασή τους. Η συχνή επαφή με τα παιδιά, που ο γονιός δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να έχει, συντελεί στην αυθόρμητη αγωγή τους και τη διασκέδασή τους, γεγονός που δημιουργεί στενό δεσμό μεταξύ αυτών και των γερόντων φίλων τους²⁵.

Εκτός από την ηλικία που λειτουργεί ως αλάθητο κριτήριο σοβαρότητας και έξωθεν καλή μαρτυρία, όπως και στο *Γεροστάθη*, ο ξένος διαθέτει και άλλα γνωρίσματα, παρεμφερή ή με αποκλίσεις από εκείνα του ήρωα του Λ. Μελά, γεγονός που μας παρέχει την ευκαιρία να διαπιστώσουμε τις διαφοροποιήσεις και την εξέλιξη του μοντέλου του καλού γέροντα. Έχει ελεύθερο χρόνο και τον αφιερώνει στα παιδιά. Είναι ευγενής, σοβαρός, με πατρική συμπεριφορά, ειλικρίνεια και ευθυκρισία. Είναι διαβασμένος, θυμόσοφος, αγαθοεργός και φιλόανθρωπος. Κυρίως – και για τις ανάγκες του έργου – εξάίρεται η φιλοπατρία του και η αγάπη του στα παιδιά. Η αποκατάσταση της πατρίδας και η πρόοδος των παιδιών είναι τα κύρια ενδιαφέροντά του.

Όσον αφορά στις διαφορές, ο ξένος πλησιάζει τα παιδιά ως καλός φίλος και όχι ως αυθεντία. Το θρησκευτικό στοιχείο υπάρχει σε πολλά σημεία, αλλά δε δίνεται ιδιαίτερη έμφαση, όπως στο Λ. Μελά, που τον ενδιαφέρει η έντονη παρουσία του χριστιανισμού για τη δημιουργία του ελληνοχριστιανικού ιδεώδους, το οποίο την εποχή της Ειρ. Δεντρινού έχει ήδη μορφοποιηθεί και έχει αποδώσει. Και οι ευκαιρίες επικοινωνίας με τα παιδιά (εκδρομές, γεύματα, επισκέψεις, περίπατοι) δε χαρακτηρίζονται από την καταλυτική παρουσία του γέροντα του Λ. Μελά, αλλά τη διακριτική εμφάνιση του ξένου. Η ηλικία εξακολουθεί, βέβαια, να προκαλεί το σεβασμό και ο γέροντας είναι το πρόσφορο ηθικοδιδακτικό μοντέ-

λο που δεν έχει φθαρεί από τις σχέσεις του με το παιδί, όπως ο γονιός. Στο Λ. Μελά, ωστόσο, παρά το σεβασμό και την αγάπη, οι αποστάσεις διατηρούνται αυστηρά, ενώ στην Ειρ. Δεντρινού επικρατεί μια ζεστή οικειότητα.

Τα έργα της Λιλίκας Νάκου, μέσα από τα οποία επιλέξαμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη του γέροντα-πρωτύπου μας, δεν απέχουν χρονικά πάνω από είκοσι με τριάντα χρόνια από τον ξένο της Ειρ. Δεντρινού. Και όμως η εξέλιξη του μοντέλου του γέροντα είναι πολύ εμφανής, πράγμα που πρέπει να συσχετιστεί με τους νέους ρόλους που επιφύλαξε ο αστισμός στους ανθρώπους από το μεσοπόλεμο και εξής. Ασφαλώς, είναι ευδιάκριτες οι ομοιότητες με τα προγενέστερα πρότυπα γερόντων, γι' αυτό και το μοντέλο αυτό δεν έχει χάσει την αξία του και χρησιμοποιείται λειτουργικά ακόμη. Η μεγάλη ηλικία, ο σεβασμός του περίγυρου προς αυτούς, η μεγάλη πείρα της ζωής, η προσήνεια και η κατασταλαγμένη γνώση εξακολουθούν υφιστάμενα, αν και είναι εκμεταλλεύσιμα με άλλο τρόπο. Ωστόσο, παρατηρείται ριζική αλλαγή στον τρόπο σκέψης και ενεργειών. Η ολοκληρωτική εξαφάνιση του ηθικοδιδασκισμού είναι τελεσιδική, ο πατριωτισμός έχει παραχωρήσει τη θέση του στα κοινωνικά προβλήματα του μεσοπολέμου, με έμφαση στην αντίθεση της ζωής στις μεγαλοουσίες και στην ύπαιθρο, στη διαφορά του αστικού και κοσμοπολίτικου τρόπου ζωής με την άξεστη και μίζερη ζωή στην επαρχία, στη σύγκρουση των νέων ηθών με την παράδοση.

Έτσι, οι γέροντες της Νάκου, παππούδες και στις δύο περιπτώσεις που θα μελετήσουμε, δεν παρουσιάζονται ως αυθεντίες μη επιδεχόμενες αμφισβήτηση, αλλά άτομα με διαθέσεις συνεργασίας, που αναλαμβάνουν ρόλους διαμεσολαβητικούς, που κινούνται ως υπερασπιστές των νέων, στις πρωτόγνωρες θέσεις των οποίων δείχνουν ιδιαίτερη κατανόηση. Οι παππούδες γίνονται ειλικρινείς φίλοι των παιδιών, αντιπαρατιθέμενοι ακόμη και στους γονείς. Προφανώς, βρισκόμαστε στο οριακό εκείνο σημείο που η παιδική λογοτεχνία αρχίζει να αυτονομείται, που οι πρωταγωνιστικοί ρόλοι θα μοιραστούν στα παιδιά, τα οποία και θα κινούν πλέον τα νήματα με χαρακτηριστική αυτονομία.

Και αρχικά ας εξετάσουμε τον φιλελεύθερο παππού στο βιβλίο της Λ. Νάκου *Η κυρία Ντορεμί*²⁶, βιβλίο που απευθύνεται, σε μεγάλο βαθμό, σε εφήβους, εφόσον περιγράφει πολύ παραστατικά τη ζωή των εφήβων και μάλιστα εντός του σχολικού χώρου. Αν και ο παππούς δεν πρωταγωνιστεί, εντούτοις του επιφυλάσσεται ένας πολύ σπουδαίος και ρυθμιστικός ρόλος. Παρά την ηλικία του, δεν είναι στην ουσία απόμαχος, αφού βρίσκεται στο μέσο των αντιμαχόμενων προσώπων και λειτουργεί διαλλακτικά, προσπαθώντας να καλύψει το χάσμα μεταξύ γονέων²⁷ και παιδιών. Εμφανίζεται ως ευαίσθητος φορέας των αλλαγών και, παρά τον παραδοσιακό τρόπο της ζωής του, η σοφία του τον έχει οπλίσει με σύνεση και συγκρατητικότητα, ώστε όχι μόνο να μην απορρίπτει τις νέες ιδέες, αλλά να κατανοεί και ακόμη να υπερασπίζεται με θέρμη τις θέσεις των παιδιών. Ο κοινωνικός του ρόλος είναι σπουδαίος, επειδή συντελεί με τη συμπεριφορά του στη δικαίωση των νέων. Το αξιοσημείωτο της υποθέσεως βρίσκεται στο ότι οι παππούδες δε λειτουργούν συντηρητικά, αλλά προοδευτικά, με το να τάσσονται με το μέρος των παιδιών, τις θέσεις των οποίων ουσιαστικά προβάλλουν. Η ανεξικακία, η μεγαλοψυχία, η έλλειψη ανταγωνιστικής διά-

θεσης, το θάρρος της γνώμης των γερόντων της Λ. Νάκου ενισχύουν περαιτέρω τις θέσεις τους.

Τα κοινά στοιχεία με τους προηγούμενους γέροντες-πρότυπα που εξετάσαμε, συνοψίζονται στην επιβλητική εξωτερική εμφάνιση²⁸, στη ζωντάνια και το σφρίγος τους²⁹, στην αρχοντιά που τους διακρίνει³⁰, στο σεβασμό που εμπνέουν, στον ηθικό χαρακτήρα τους, την ευθύτητα και την καλοσύνη τους³¹.

Η Λιλίκα Νάκου στην *Κυρία Ντορεμί*, έργο σημαντικό για την παρουσίαση και προβολή της εφηβείας στη λογοτεχνία μας, καθιερώνει ένα νέο μοντέλο ηλικιωμένου, που εμπνέει το σεβασμό, όχι με την αυστηρότητα, αλλά με την ειλικρινή, δίκαιη και ευθεία συμπεριφορά του· που τάσσεται με το μέρος των νέων στον αγώνα τους κατά του κοινωνικού κατεστημένου. Θα επιστημάνουμε ακόμη στην όλη συμπεριφορά τους την αποδοχή του άδολου παιδικού ερωτισμού, καθώς και μια οικειότητα ως απόρροια της σύζευξης της αγνής παράδοσης με την ανιδιοτέλεια της νεανικής ηλικίας. Έχουμε, με άλλα λόγια, μια καινοφανή συμμαχία, σε ηθικό επίπεδο, ηλικιών που εκ πρώτης όψεως τις χωρίζει μεγάλο χρονικό κενό.

Ο παππούς, λοιπόν, καλείται να προσφέρει κοινωνικά, γεφυρώνοντας με τις ενέργειές του το χάσμα των γενεών, και προσαρμόζεται καταπληκτικά στα νέα δεδομένα, χωρίς να χάνει τα βασικά χαρακτηριστικά του, που εξακολουθούν να σχετίζονται με το καταστάλαγμα της σοφίας και τη γνώση της ζωής, σε αντίθεση με τους γονείς που απορρίπτουν τους νέους και εμφανίζονται με ανταγωνιστικές διαθέσεις.

Παρόμοιο ενδιαφέρον έχει και ο παππούς στο μυθιστόρημα της Λ. Νάκου *Τα ανθρώπινα πεπρωμένα*, που εκτυλίσσεται στη Βοιωτία³². Το ενδιαφέρον αυτό προσαυξάνεται από το γεγονός ότι η συγγραφέας έρχεται να καταδείξει με παράλληλες μαρτυρίες τις κοινωνικές αλλαγές και ανακατατάξεις της εποχής της. Ο περιορισμένος λογοτεχνικός χρόνος στην *Κυρία Ντορεμί* διευρύνεται στο έργο αυτό και μας δίνει την ευκαιρία να δούμε καλύτερα τις εξελίξεις. Ωστόσο, τα βασικά χαρακτηριστικά είναι κοινά. Εμφανέστατη και εδώ η διαφορά και η αντίθεση της ζωής στην πρωτεύουσα, που κινείται στα πλαίσια του αστισμού, και της ζωής στην επαρχιακή πόλη, όπου παρά τις επιπτώσεις διατηρεί πολλά παραδοσιακά στοιχεία, τα οποία όμως εκλείπουν φυσιολογικά εξαιτίας της σύγκρουσής τους με την αστική λαίλαπα. Έτσι, μας δίνεται η ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τη μετεξέλιξη των αρχόντων σε αστούς και τον ξεπεσμό των αρχοντικών τζακιών λόγω της ανόδου των αστών³³. Ένας κόσμος ρομαντικός, ευαίσθητος που απέρχεται, ένα κλίμα νοσταλγικό για τη ζωή στη φύση, την ανθρωπιά, που δεν μπορεί πλέον να υπάρξει, και από την άλλη, οι ελευθερίες, οι ανέσεις της πόλης με τα συμπαρομαρτούντα τους (μόνωση, αλλοτρίωση κ.λπ.), αποτελούν το κρίσιμο δίπολο στο έργο της Λ. Νάκου, που ετοιμάζει με τα έργα της τη

σύγχρονη θεματολογία, τη σύγχρονη παιδική λογοτεχνία.

Και το βιβλίο αυτό δεν απευθύνεται ειδικά σε παιδιά. Οι συνθήκες δεν ευνοούσαν ακόμη τότε την αυτοτέλεια της παιδικής λογοτεχνίας. Ωστόσο, η ενασχόληση της Λ. Νάκου συστηματικά με το παιδί, σε διάφορες φάσεις της ζωής του, είναι ένα γεγονός που δείχνει και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της προς αυτό, αλλά και τις ανάγκες της εποχής για τη συγγραφή έργων σχετικών μ' αυτό. Τα ανθρώπινα πεπρωμένα αποτελούν πολύ ενδιαφέρον ανάγνωσμα για εφήβους, έργο αποκαλυπτικό για τη θέση του παιδιού, στις ταραγμένες κοινωνικές συνθήκες που προαναφέραμε. Το ερωτικό στοιχείο³⁴, η σκληρή πραγματικότητα στην οποία μισούνται οι νέοι με ρεαλισμό³⁵, τα ψυχικά τραύματα που πλήττουν την ευαίσθητη ψυχή τους, η αστυφιλία ως θλιβερή ανάγκη επιβίωσης³⁶, η παιδική εργασία³⁷, το χρήμα και η θεοποίησή του³⁸, ο επαρχιωτισμός³⁹, τα νέα πολιτικά ήθη⁴⁰, αλλά και οι ελευθερίες που δυνητικά τουλάχιστον μπορεί να απολαύσει ο άνθρωπος, οι δυνατότητες που απορρέουν από το πλήθος των επιλογών⁴¹, η πολιτικοποίηση⁴², ο εξουσιαστικός ρόλος και οι απειλητικές διαθέσεις της μηχανής⁴³, ο φιλελευθερισμός, είναι στοιχεία νεόφερτα, όταν συνδυάζονται με παιδιά ή εφήβους, όπως πράττει η Λ. Νάκου στα έργα της⁴⁴, αποτελούν σημαντική εξέλιξη στη διαδρομή και τη θεματολογία της παιδικής λογοτεχνίας και προοιωνίζονται τα έργα της σύγχρονης περιόδου, που συμβατικά ορίζονται από *Το καπλάνι της βιτρίνας* της Άλκης Ζέη και εξής, και όπου τα στοιχεία που σπερματικά εμφανίζονται στα έργα της Λ. Νάκου, κωδικοποιούνται, κατηγοριοποιούνται και αποτελούν παγιοποιημένα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματά της.

Ο παππούς στα *Ανθρώπινα πεπρωμένα* έχει πολλά κοινά στοιχεία, είναι σχεδόν δίδυμος με τον παππού στην *Κυρία Ντορεμί*. Υγιής, σφριγηλός και λεβέντης⁴⁵, είναι ριζωμένος και δεμένος με τη γενέθλια γη, γεγονός που παραπέμπει ευθέως στην παράδοση, κατά την πάγια προσπάθεια της συγγραφέως να συνδυάσει αυτήν με το καινούριο. Είναι ο αφέντης, ο άρχοντας, ο άνθρωπος που επίμονα αρνείται να συμβιβαστεί με τις υλικές προκλήσεις του καιρού του και παράλληλα είναι ο ευαίσθητος δέκτης του νέου, εφόσον αυτό σχετίζεται με την πνευματικότητα και την ανθρωπιά. Γι' αυτό τον βλέπουμε να ασχολείται με το διάβασμα και τη μουσική⁴⁶. Είναι

Εικονογράφηση Ζινέτ Οφμάν,
από το βιβλίο της Σαντρίν Περνύς
Αγαπημένο μου ημερολόγιο
(Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες).

το πρότυπο της αντίστασης και η εξαίρεση, ο ασυμβίβαστος στα νέα δεδομένα, εφόσον αυτά δεν του προσφέρουν ποιότητα ζωής. Παράλληλα και λόγω των ιδιοτήτων του αυτών γίνεται και πάλι ο μεσάζων, η γέφυρα μεταξύ του παλαιού και του νέου, υπερβαίνοντας τους γονείς, που ως χρονικά ενδιάμεσοι θα έπρεπε να αναλάμβαναν ένα τέτοιο ρόλο. Λειτουργεί, με άλλα λόγια, ως κρίκος ανθρωπιάς⁴⁷ και με το παράδειγμά του δείχνει ότι μπορεί να υπάρξει το κοινό στοιχείο, το σημείο επαφής και συνάντησης των δύο τρόπων ζωής. Ο παππούς προσπαθεί να δείξει με τη νοοτροπία του ότι ο αστισμός δεν αναιρεί την ανθρωπιά και ότι επιβάλλεται η καθιέρωσή της. Πατριώτης, που η οικογένειά του ξέπεσε μετά τον Αγώνα, αφού έδωσε τα πάντα, θυμίζει αρκετά και το Γεροστάθη, το απώτερο πρότυπό του, με τις αγαθοεργίες του και τα μαθήματα που με πατρική ανιδιοτέλεια κάνει στα παιδιά⁴⁸, με την αγάπη του προς τη φύση⁴⁹, την εντρύφησή του στα έργα των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων⁵⁰. Είναι θιασώτης και αυτός της διαχρονικής ενότητας του ελληνισμού, εμπνέει το σεβασμό και διαπνέεται από ήπιο θρησκευτισμό⁵¹. Ο παππούς είναι ο ηθικός βράχος⁵², το μόνο προσγειωμένο άτομο εν μέσω πλήθους αντιφατικών ηρώων, που εγγράφει αισιόδοξες υποθήκες για το μέλλον και γίνεται προάγγελος ενός νέου ανθρωπισμού που έκτοτε έχει κερδίσει έδαφος και αποτελεί το ζητούμενο σήμερα, πολλά χρόνια μετά τις επαγγελίες της Λ. Νάκου.

Συμπέρασμα: Ο Λ. Μελάς εγκαινιάζει και καθιερώνει μέσω του Γεροστάθη το πρότυπο του ηλικιωμένου, πρότυπο κοινής αποδοχής, κυρίως όμως αποδεκτό από τους νέους. Ο ρόλος του είναι καθαρά ηθικοδιδακτικός. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών και η ανατροφή τους με ελληνοχριστιανικές αρχές είναι το μέλημά του και το ζητούμενο της εποχής του. Ωστόσο, ο Γεροστάθης – ή στο πρόσωπο αυτού ο ενάρετος και μορφωμένος ηλικιωμένος άνδρας – λειτουργεί και αυτόνομα και δημιουργεί το κοινωνικό εκείνο πρόσωπο που, με την εμπιστοσύνη και το θαυμασμό που απολαμβάνει εκ μέρους των νέων, γίνεται το κοινωνικό πρότυπο της εποχής του.

Εξέλιξη του μοντέλου αποτελεί ο ξένος της Ειρ. Δεντρινού, άνδρας με εξωτερικά χαρακτηριστικά, ήθος και ψυχικά προτερήματα κοινά εν πολλοίς με το πρότυπό του. Ο ηθικοδιδακτικός ρόλος του μειώνεται, η οικειότητά του με τα παιδιά είναι εμφανής και ο αξιωματικός ρόλος αντικαθίσταται από εκείνον του καλού συμβούλου και του ειλικρινούς φίλου. Το συναισθηματικό στοιχείο που επικρατεί στις σχέσεις παιδιών και ξένου αποτελούν εξέλιξη στις σχέσεις τους. Οι νέες παιδαγωγικές αρχές και το φιλελεύθερο πνεύμα του αστισμού αρχίζει να αυτονομεί τα παιδιά και να δημιουργεί νέα πλαίσια συνεργασίας με τους ηλικιωμένους. Στην Ειρ. Δεντρινού ο γέροντας κινείται διαμεσολαβητικά μεταξύ γονιών και παιδιών. Η τρίτη ηλικία αποτελεί παράγοντα κοινωνικοποιητικό, δεν απο-

τελείται από απομάχους, αλλά από άτομα που μπορούν να προσφέρουν πολλά.

Περαιτέρω εξέλιξη του μοντέλου αποτελούν οι ηλικιωμένοι γέροντες της Λ. Νάκου. Καλούνται να άρουν τις διαφορές που έχει επιφέρει ο σύγχρονος τρόπος ζωής, να συμβιβάζουν τα καλά του τεχνολογικού πολιτισμού και τη ζωή στις μεγαλουπόλεις με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και την ελληνικότητα. Δεν παρεμβαίνουν στη ζωή των παιδιών και η εμφάνισή τους δεν είναι συνεχής. Ωστόσο, αποτελούν τους θεματοφύλακες της ανθρωπιάς και προτείνουν με το παράδειγμά τους το χρυσό μέτρο. Ο ηθικοδιδασκισμός είναι ανύπαρκτος πλέον, η παρουσία των παππούδων, αν και στο βάθος δυναμική, είναι πολύ διακριτική. Αποτελούν μάλλον καταφύγιο για τους νέους και όχι δασκάλους. Καλούνται εν τέλει να γεφυρώσουν τις αντιθέσεις μεταξύ γονιών που έχουν διαβρωθεί από τον υλικό και ωφελμιστικό τρόπο σκέψης, και παιδιών, των οποίων διαφυλάσσουν την αθωότητα.

Όσο πλησιάζουμε στο σήμερα, το πρότυπο του καλού παπού γίνεται σπάνιο και τείνει να εκλείψει. Η σύγχρονη ζωή δεν ευνοεί τη συνύπαρξη και τη συμβίωση της παιδικής και της τρίτης ηλικίας. Οι παππούδες ζουν πλέον μόνοι και συνήθως μακριά από τα παιδιά. Ακόμη, η εξωστρέφεια, τα σύγχρονα μέσα ενημέρωσης που απορροφούν μεγάλο μέρος του παιδικού ελεύθερου χρόνου, καθώς και οι πολλαπλές υποχρεώσεις, έχουν μοιραία διασπάσει, ή μάλλον περιορίσει στο ελάχιστο, την επαφή και τις σχέσεις γερόντων και παιδιών. Διαταράσσεται επομένως η καθιερωμένη διαχρονική συνέπεια και αποστασιοποιούνται οι γενεές, γεγονός που οδηγεί σε νέα κοινωνικά σχήματα, στα οποία θεοποιείται το παρόν με όλες τις συνέπειες που μπορεί να έχει μια τόσο μονοσήμαντη και αποκομμένη αντιμετώπιση. Η Λ. Νάκου έχει συλλάβει το πρόβλημα και επιστράτευσε τους παππούδες των έργων της για να συντελέσουν στη συμφιλίωση και στην αποκατάσταση.

Στις μέρες μας αναζητούνται και θα βρεθούν άλλοι τρόποι, άλλα πρότυπα για να αποκαταστήσουν τις χαμένες ισορροπίες. Ωστόσο, όποιες μεταβολές και αν επισυμβούν, χωρίς άλλο θα ληφθούν σοβαρά υπόψη οι παρακαταθήκες που μας άφησαν οι σοφοί γέροντες, που επί ένα αιώνα και πλέον δίδαξαν το μηδέν άγαν.

Σημειώσεις

1. Ο γέρον είναι καθιερωμένος από την αρχαιότητα ως σοφό πρόσωπο, ως σύμβουλος, ως καταξιωμένος κοινωνικά άνδρας. Οι γέροντες, μορφές σεβάσμιες, μεγάλης ηλικίας, είναι γνωστοί στον Όμηρο, αρχικά. Οι γέροντες ή πρεσβυγείς, είναι τα μέλη της γερουσίας, της βουλής των γερόντων, στη Σπάρτη. Για να εκλεγούν πρέπει να έχουν περάσει το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους. Στο Βυζάντιο και τα νεότερα χρόνια γέροντας αποκαλείται ο πρεσβύτερος μοναχός, ο σεβάσμιος πρεσβύτες, υπό την πνευματική καθοδήγηση του οποίου θα τεθούν οι νέοι, οι δόκιμοι μοναχοί. Το γερωνικόν, βιβλίο της Εκκλησίας με αποφθέγματα μοναχών και αναχωρητών, αποτελεί ψυχοφελή συγκέντρωση πρακτικής εμπειρίας και κατασταλαγμένης γνώσης. Οι Επτά σοφοί και ο Σωκράτης, για να περιοριστούμε σε δύο μόνο πασίγνωστα και πανανθρώπινα πρότυπα σύνεσης και σοφίας, είναι επίσης γέροντες προχωρημένης ηλικίας. Για

τα αρχέτυπα βλ. Δημήτρης Γαβαλάς, *Αισθητική και κριτική θεωρία των αρχετύπων*, σσ. 13-21, Αθήνα 1999, Κώδικας.

2. Βλ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, *Το θαυμαστό ταξίδι, μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*, «Παιδική Λογοτεχνία: Ιστορική αναδρομή», σσ. 15-23. Αθήνα 1995, Εκδόσεις Πατάκη.
3. Η ένταση των σχέσεων παιδιών-γονιών είναι εν πολλοίς φυσιολογική εξαιτίας των αντικρουόμενων φυσικών και κοινωνικών ρόλων, και της συνακόλουθης φθοράς λόγω των καθημερινών συνθηκών. Οι αντιθέσεις τους είναι λογικό να επιτείνονται από την αυστηρή και επιτακτική θέση που συχνά η αγωγή επιφυλάσσει στους γονείς. Αν προστεθούν και οι αστοχίες τους (υπερβολές των γονιών, αντικανονική συμπεριφορά) και ο συχνά δυσάγωγος χαρακτήρας των παιδιών, θα παραδεχτούμε ότι η κοινωνίες σοφά είχαν τοποθετήσει τους γέροντες ως μεσάζοντες και ως διαιτητές στις αντιθέσεις αυτές.
4. Οι άμεσες και πιεστικές ευθύνες του γονιού συχνά τον οδηγούν σε κουραστικές επαναλήψεις, σε υπόμνηση δυσάρεστων υποχρεώσεων, σε καθηκοντολογίες, σε συνεχείς προτροπές, σε επιβολή ποινών κ.λπ., γεγονότα τα οποία πολλές φορές κάνουν το παιδί να δυσανασχετεί ή ακόμη και να φοβάται.
5. *Ο Γεροστάθης ή αναμνήσεις της παιδικής μου ηλικίας*, υπό Λέοντος Μελά, Αθήνησι 1874, έκδοσις νεωτάτη (στην οποία και παραπέμπουμε). Η πρώτη έκδοση έγινε το 1858.
6. Είναι γνωστό ότι το έργο αυτό γνώρισε πολλαπλές εκδόσεις, διαβάστηκε και ξαναδιαβάστηκε από πολλές γενιές Ελλήνων, σε καιρούς χαλεπούς, αλλά σημαντικούς για τη διαμόρφωση της ιδεολογίας, της νοοτροπίας και της ψυχοσύνθεσης των Νεοελλήνων. Όπως, επίσης, είναι γνωστό το πόσες επιδράσεις άσκησε για διάστημα μεγαλύτερο του μισού αιώνα, εφόσον λειτούργησε ως δημοφιλές εγχειρίδιο ηθικής διαπαιδαγώγησης και κόσμιας συμπεριφοράς. Βλ. Δημήτρη Γιάκου, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας*, σσ. 33-38, έκδ. Γ', Αθήνα 1993, Εκδόσεις: Δημ. Ν. Παπαδήμας, και Γκίβαλου, *ό.π.*, σ. 45.
7. Βλ. Κ.Θ. Δημαρά, *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, σ. 329, Αθήνα 1975, Ίκαρος.
8. Οι στόχοι αυτοί ανταποκρίνονται στην τριμερή διαίρεση του βιβλίου του: α) Μέρος πρώτον: «Υγεία του σώματος», σσ. 10-130. β) Μέρος δεύτερον: «Η υγεία του νοός», σσ. 131-275. γ) Μέρος τρίτον: «Υγεία της καρδιάς», σσ. 275-392. Ωστόσο, συχνά επανέρχονται όροι και απόψεις του ενός τμήματος στο άλλο και παρατηρούνται κατά κάποιο τρόπο επαναλήψεις και αλληλοεπικαλύψεις, πράγμα εν μέρει λογικό, αν σκεφτεί κανείς ότι συχνά η μία περίπτωση αποτελεί αίτιο ή αιτιατό της άλλης.
9. Όπως θα προβληθεί δυναμικά στη συνέχεια με τους αλυτρωτικούς αγώνες και κυρίως με τους επιτυχείς Βαλκανικούς πολέμους.
10. Είναι διαφωτιστικοί στο θέμα αυτό, τόσο ο πρόλογός του, όπου αναφέρεται ρητά στην πίστη «εις τα δόγματα της Ορθοδόξου Εκκλησίας» (σ. 5), όσο και το τέλος του τρίτου μέρους, όπου γίνεται αναφορά στο θάνατό του, στην κηδεία του και στην επιγραφή του τάφου του, στην οποία αναγράφεται χαρακτηριστικά: «Ενταύθα κείται ο Γεροστάθης, Χριστιανός ενάρετος [...]». Θα τονίσουμε τη συνεχή υπεράσπιση της Ορθοδοξίας από το Λ. Μελά, και διότι σ' αυτήν στηρίχθηκε κατά το ήμισυ ο νεότερος ελληνισμός, αλλά και διότι η Εκκλησία την εποχή εκείνη διέτρεχε πολλούς ιδεολογικούς και θεολογικούς κινδύνους, τόσο στις αλύτρωτες περιοχές, όσο και εντός της ελληνικής επικράτειας και στα Επτάνησα (δυτική προπαγάνδα, ουνίτες, Ιησουίτες κ.ά.).
11. Είναι αξιοπρόσεκτη η εμμονή του Λ. Μελά στο κορυφαίο αυτό ζήτημα για το σύγχρονο ελληνισμό και πρέπει να αναγνωριστεί η συνεισφορά του στη διαμόρφωση μιας τέτοιας ιδεολογίας, που σφράγισε στην κυριολεξία την πορεία του ελληνικού έθνους. Παραθέτουμε μερικά τμήματα από το *Γεροστάθη*, χαρακτηριστικά της ιδεολογικής τοποθέτησης και της επίμονης προβολής της

από το συγγραφέα: Αρχίζουμε από έμμεσες αναφορές, όπως «Ευτυχείς όσοι, κάτοχοι της Ελληνικής γνωρίζουσι δι' αυτής τας θείας καλλονάς του Χριστιανισμού, και τα αμάραντα κάλλη της Ελληνικής ευφυΐας» (σ. 171). «Αν ποτέ όμως η Ελληνική παιδεία και η Χριστιανική ανατροφή εξευγενίσωσι τας ψυχάς μας, [...] θέλομεν ιδεί πάλιν ημέρας λαμπράς και ευτυχείς» (σ. 193). «[...] διά των θείων παραγγελμάτων της ιεράς θρησκείας μας, και διά των ευγενών αισθημάτων των ενδόξων προγόνων μας. Εάν ο Χριστιανισμός και η Ελληνική παιδεία διατηρώσι θερμήν την ψυχήν σας [...]» (σ. 195). Τελειώνουμε με ιδεολογικές συνθέσεις των προηγούμενων, όπως «Πόσον τω όντι ευτυχέστεροι των άλλων χριστιανών είμεθα ημείς οι Έλληνες, έχοντες διπλούν κέντρον προς την ηθικήν βελτίωσίν μας, τας αρετάς των προγόνων [...] και τας θείας διδασκαλίας του Ιησού [...]» (σ. 328), και «Φαίνεται δε ότι ηθέλησαν ούτω ν' αποδείξωσιν ότι εις την καρδίαν του Γεροστάθου συνηνούτο ο Χριστιανισμός μετά του Ελληνισμού [...]» (σ. 391).

12. Ενδεικτικά αναφέρουμε μόνο λίγα ονόματα και περιπτώσεις από τη σωρεία που υπάρχει στο βιβλίο: αρχαία Σπάρτη (σσ. 19, 26-27), Σωκράτης (σ. 21), Σόλων (σσ. 34, 48), Αριστοτέλης (σ. 35), Φωκίων (σ. 49), Λυκούργος και Όμηρος (σ. 52), Μέγας Αλέξανδρος (σ. 55), Μιλτιάδης και Αριστείδης (σ. 57) κ.ά., όπως φαίνεται από την πυκνότητα των σελίδων που προαναφέραμε. Χαρακτηριστική, ωστόσο, είναι η σπάνια παραδειγματάτων από το Βυζάντιο, γεγονός που πρέπει να αποδοθεί α) στο ότι το ιστορικό έργο του Σπυριδώνος Ζαμπελίου, που πρώτος επιχείρησε με την αξιοποίηση του Βυζαντίου τη σύζευξη αρχαίου και σύγχρονου ελληνισμού, δεν είχε ακόμη εκτιμηθεί δεόντως, και β) στο ότι ο Κωνστ. Παπαρηγόπουλος, που με την ίδια λογική έπεισε για τη διαχρονική ενότητα του ελληνισμού, εξέδωσε την περίφημη *Ιστορία του ελληνικού έθνους μετά το Γεροστάθη* (από το 1860 έως το 1872).

13. Παραδείγματα: «Ο κατά το Ευαγγέλιον τέλειος άνθρωπος» (σσ. 306-307), «Ο ιερεύς της Μόσχας» (σσ. 310-311), «Η προς τον πλησίον αγάπη» (σσ. 328-329), «Σωτήριο μάθημα» (σσ. 347-348).

14. Παραδείγματα: «Ο Λινναίος και η βιβλιοθήκη του» (σσ. 20-21), «Ο Ουάσιγκτων και ο δεκανεύς» (σσ. 77-78), «Η πρόσδος της Αγγλίας» (σ. 84), «Ο Βάσιγκτων και η μήτηρ του» (σσ. 288-289).

15. Παρόμοια δομή και πλοκή (αν και πιο σύνθετες λόγω των 60 περίπου ετών που χωρίζουν τα δύο βιβλία) έχουν και τα *Ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Ωστόσο, το παιδί αντιμετωπίζεται διαφορετικά. Δεν προβάλλει ο Παπαντωνίου πρόσωπο ενήλικα που να ασκεί τέτοια επιρροή, όπως ο Γεροστάθης. Αντίθετα, επιδιώκει την κοινωνικοποίηση και την αυτονομία του παιδιού, επιζητεί την αυτοτέλειά του, σύμφωνα με τις φιλελεύθερες αστικές αρχές της εποχής του.

16. Τέτοιες προσπάθειες προσέγγι-

σης στην καθημερινή ομιλία διακρίνονται στα ονόματα προσώπων (π.χ. Τρεμογιάννης, σ. 113), σε ονομασίες παιχνιδιών (τα σκλαβάκια, σ. 113), σε λαϊκές εκφράσεις (αναθεμάτο, σ. 114), σε λέξεις καθημερινής χρήσεως (καθαρόν νερόν και όχι ύδωρ, στη σ. 41, έκλεξεν αντί εξέλεξεν, στη σ. 45 κ.ά.). Σαφής ένδειξη των επιλογών του για ανοίγματα στη δημοτική είναι και τα μεταφρασμένα αποσπάσματα των αρχαίων συγγραφέων σ' αυτήν (βλ. π.χ. στη σ. 62).

17. Τα παιδιά συζητούν μαζί του, τον διακόπτουν, δεν τον φοβούνται. Εκείνος είναι επιεικής και συγκαταβατικός. Βέβαια, απέχουμε πολύ από την παιδικότητα των ποιημάτων του Αλ. Πάλλη, την αυτενέργεια των μικρών ηρώων του Ζαχ. Παπαντωνίου, την κριτική διάθεση των παιδιών του Γρ. Ξενόπουλου. Όμως δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο Α. Μελάς έκανε τα πρώτα δύσκολα βήματα για την αποδέσμευση του παιδιού και τη δημιουργία παιδικών προσώπων, παιδιών-ηρώων.

18. Ειρήνης Δενδρινού, *Ο ξένος και οι μικροί του φίλοι (ιστορίες από τον καιρό των εθνικών πολέμων)*, εν Αθήναις 1933, Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης» Α.Ε.

19. Στην Κέρκυρα ονόμαζαν ξένους, χωρίς καμιά υποτιμητική διάθεση, τους πρόσφυγες, που διωγμένοι από τους Τούρκους, κατέφυγαν στο φιλόξενο νησί. Η Ήπειρος, η Αρβανιτιά του Αλ. Πάλλη, ήταν ο κύριος τόπος προέλευσης των ξένων. Η Παναγία των Ξένων είναι εκκλησία της Κέρκυρας, που θυμίζει την ιστορική αυτή πραγματικότητα. Ακόμη, είναι γνωστός ο μεγάλος αριθμός Ηπειρωτών που εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα, συγχωνεύτηκαν αρμονικά με το ντόπιο στοιχείο και προόδευσαν εκεί. Πολλά επίθετα σημερινών Κερκυραίων είναι προέλευσης ηπειρωτικής. Για περισσότερα στοιχεία γύρω από τους ξένους βλ. Θεοδόσης Πυλαρινός, *Ειρήνη Α. Δενδρινού (1879-1974). Από τη μεγάλη ακμή έως την αναπόφευκτη πτώση της Κερκυραϊκής Σχολής*, σ. 255, σημ. 107-109, Αθήνα 1997 (διδακτορική διατριβή).

20. Στην επιλογή αυτή πρέπει να αναζητήσουμε ομοιότητες με τα *Ψηλά βουνά* του Ζαχ. Παπαντωνίου, που οι ήρωές του είναι ίδιας περίπου ηλικίας.

21. Και στο θέμα της κοινωνικοποίησης και στη δομή του το βιβλίο της Ειρ. Δενδρινού έχει πολλές ομοιότητες με τα *Ψηλά βουνά*, από τα οποία χρονικά απέχει λίγο, άρα κινείται στα ίδια περίπου κοινωνικά δεδομένα. Ωστόσο, η υπόθεσή του εξελίσσεται πιο φυσικά και ο διδακτισμός του δεν είναι επιτακτικός, αν και υπαρκτός. Το νέο στοιχείο που προσθέτει η συγγραφέας είναι η προβολή του πατριωτισμού. Δεν πρέπει να μας ξεγελά το έτος έκδοσής του. Το 1933, που είδε το φως της κυκλοφορίας το έργο, είναι παραπλανητικό και το θέμα ανειπίκαιρο την εποχή αυτή. Ο ξένος πρέπει να γράφτηκε αρκετά νωρίτερα. Για το λόγο αυτό αναφερθήκαμε σε ομοιότητες και όχι σε επιδράσεις, που υπό τις συνθήκες αυτές είναι δύσκολο να εντοπίσουμε με βεβαιότητα.

22. Βλ. Δενδρινού, *Ο ξένος*, ό.π., σ. 19.

23. Ενδιαφέρον και ενδεικτικό είναι το παράδειγμα των σσ. 99-100, όπου τα παιδιά εκλέγουν επίτιμο πρόεδρο του Παιδικού Συλλόγου τους τον ξένο. Ο γέροντας αποτελεί το φωτεινό παράδειγμα. Οι δυναμικές ενέργειες ανήκουν στα παιδιά.
24. Βλ. τα τραγούδια που έγραψε για τα παιδιά ο Αλ. Πάλλης στη συλλογή του *Ταμπουράς και κόπανος*. Η συλλογή αυτή κυκλοφόρησε και αυτοτελώς, αλλά και ως τμήμα του βιβλίου: Λέκα Αρβανίτη Μαλλιάρου [=Αλ. Πάλλη], *Κούφια καρύδια*, σσ. 455-559, Λίβερπουλ 1915, The Liverpool Booksellers CO., LTD. Βλ. και Γκίβαλου, *ό.π.*, σσ. 119-139, «Τα "τραγουδάκια για παιδιά" του Αλέξανδρου Πάλλη».
25. Οι σημερινές συνθήκες στην οικογένεια δεν ευνοούν, δυστυχώς, την αξιοποίηση των γερόντων, παππούδων κυρίως, ως προσώπων διαμεσολαβητικών και συνδετικών μεταξύ γονέων και παιδιών.
26. Λιλίκας Νάκου, *Η κυρία Ντορεμί*, Αθήνα 1955, Δίφρος.
27. Βλ. *ό.π.*, σσ. 116-117.
28. Στη σ. 113 η Νάκου παρουσιάζει τους γέροντες της Κρήτης. Τα χαρακτηριστικά τους θυμίζουν έντονα το Γεροστάθη.
29. Βλ. *ό.π.*, σ. 115.
30. Βλ. *ό.π.*, σ. 114.
31. Βλ. *ό.π.*, σσ. 125-127 και 192.
32. Λιλίκας Νάκου, *Τα ανθρώπινα πεπρωμένα*, Αθήνα 1955, Βιβλιοεκδοτική.
33. Βλ. *ό.π.*, σσ. 18-19.
34. Βλ., ενδεικτικά, *ό.π.*, σσ. 15, 172-175.
35. Βλ. *ό.π.*, σ. 21.
36. Βλ. *ό.π.*, σσ. 35-36.
37. Βλ. *ό.π.*, σ. 35.
38. Βλ. *ό.π.*, σ. 37, «Αυτά τα παληόλεφτα [...]», σσ. 68-69, 159 και 292-293. Για το χρήμα πρβλ. την *Τιμή και το χρήμα* του Κωνστ. Θεοτόκη, που πρώτος έθεσε επί τάπητος το διαβρωτικό ρόλο του χρήματος, αλλά και την αντίσταση σ' αυτό.
39. Βλ. *ό.π.*, σσ. 50-51.
40. Βλ. *ό.π.*, σσ. 63-68 και 82.
41. Βλ. *ό.π.*, σσ. 117-119 και 124.
42. Βλ. *ό.π.*, σσ. 209-210.
43. Βλ. *ό.π.*, σσ. 223-224.
44. Βλ. τα βιβλία της *Η κόλαση των παιδιών*, όπου περιγράφει την εξαθλίωση των παιδιών στην Κατοχή, ζητώντας παράθυρα ανθρωπιάς (χ.χ., Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»), και *Οι οραματιστές της Ικαρίας* (Αθήνα 1963, Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη).
45. Για την υγεία του βλ. *Τα ανθρώπινα πεπρωμένα*, *ό.π.*, σσ. 215-216. Για τη λεβεντιά του, βλ. σ. 302.
46. Βλ., για παράδειγμα, *ό.π.*, σ. 17.
47. Βλ. *ό.π.*, σσ. 195, 197.
48. Βλ. *ό.π.*, σ. 76, και ιδίως σσ. 78, 231. Γενικά, ο παππούς μάς θυμίζει έντονα το Γεροστάθη και το διδακτισμό του, υπό άλλες βέβαια συνθήκες.
49. Και στην περίπτωση αυτή θυμίζει το πρότυπο του Γεροστάθη (*ό.π.*, σ. 85).
50. Και το γεγονός ότι διαβάζει Πλούταρχο δεν είναι άσχετο με τις επιδράσεις που άσκησε ο Λ. Μελάς στους μεταγενέστερους (*ό.π.*, σσ. 108, 199).
51. Βλ. *ό.π.*, σσ. 319, 323.
52. Βλ. *ό.π.*, σ. 345.

ΤΟ 1992 ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ο καλαίσθητος τόμος διηγημάτων του Μάνου Κοντολέων *Η Μαγική μητέρα* με εικονογράφηση της Τζένης Δρόσου¹. Στον τόμο περιλαμβάνονται τέσσερα διηγήματα: «Βότσαλα», «Ιστορία καλοκαιριού», «Η καρέκλα» και «Μαγική μητέρα». Ο συγγραφέας, με δημιουργική φαντασία και μυθοπλαστική ευρηματικότητα, αναπλάθει βιώματα και διάφορα περιστατικά που σχετίζονται με το χωροχρόνο της παιδικής και εφηβικής ηλικίας. Οι ήρωες των διηγημάτων κινούνται σε μian ατμόσφαιρα ονείρου, μυστηριακής υποβολής.

Η ποιητικότητα και η μουσικότητα του λόγου, η λυρική διάθεση, η διάχυτη αοριστία, ο συμβολισμός είναι στοιχεία που προσδίδουν στο βιβλίο μια μοναδική γοητεία, μαγεύουν και καθηλώνουν τον αναγνώστη. Ο συγγραφέας με διάθεση νοσταλγική και ευδαιμονική, αλλά και με μια λεπτή μελαγχολία ανασυστήνει την παιδική ηλικία ως εποχή μαγείας, παραμυθίου και θάμβους.

Σε ολόκληρο τον τόμο της *Μαγικής μητέρας* κυριαρχεί το ποιητικό ύφος, η υποβλητικότητα, ο υπαινικτικός τόνος, ένα κλίμα ονείρου που απευθύνεται στη φαντασία και τη διαίσθηση του αναγνώστη. Όλα αυτά τα στοιχεία, αλλά και ο εμβολιασμός του αφηγηματικού λόγου με στοιχεία μουσικής, μας επιτρέπουν να συνδέσουμε τη *Μαγική μητέρα* με την παράδοση του συμβολιστικού μυθιστορήματος, αλλά και με το λεγόμενο «λυρικό» μυθιστόρημα. Και στα δύο αυτά ρεύματα της πεζογραφίας καταγράφεται η πρωτοποριακή προσπάθεια ορισμένων συγγραφέων να ξεφύγουν από τους παραδοσιακούς κανόνες και να μεταγγίσουν στον αφηγηματικό λόγο την υποβλητικότητα της ποίησης.

Στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας θα αναφέρουμε συνοπτικά ορισμένα χαρακτηριστικά του συμβολιστικού και λυρικού μυθιστορήματος. Στο δεύτερο και εκτενέστερο μέρος θα προχωρήσουμε σε ορισμένες επισημάνσεις που αφορούν την ποιητική των διηγημάτων της *Μαγικής μητέρας*.

Είναι γνωστό ότι η συμβολιστική πεζογραφία² (π.χ. *À Re-bours* του J.K. Huysmans, *Les Lauriers sont coupés* του Dujar-

— Η «μουσική των λέξεων, τα χρώματα των γραμμιάτων,
τα σχήματα των σκέψεων»: Επισημάνσεις για την ποιητική
της Μαγικής μητέρας του Μάνου Κοντολέων
της Τζίννας Καλογήρου

din, το *Φθινόπωρο* του Κ. Χατζόπουλου³ κ.ά.), αλλά και το λυρικό⁴ μυθιστόρημα των αρχών του 20^{ου} αιώνα (π.χ. *The Waves* της Virginia Woolf, *Nightwood* της Djuna Barnes κ.ά.), αντιτίθενται στην ισχυρή παράδοση του ρεαλιστικού μυθιστορήματος με την καλοσχηματισμένη πλοκή και την αιτιολογική σύνδεση των γεγονότων. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπερβαίνουν τα όρια της αφήγησης και καταλύουν τη σύμβαση του *genre tranché* με την αλληλοδιείσδυση ποίησης και πρόζας, ενώ ταυτόχρονα δίνουν έμφαση στην εσωτερική εμπειρία του ήρωα, στους τρόπους με τους οποίους η συνείδηση προσλαμβάνει την εξωτερική πραγματικότητα.

Όπως έδειξε η Virginia Woolf, κορυφαία εκπρόσωπος της λυρικής πεζογραφίας, η υποχρέωση του συγγραφέα είναι να βρει τη σωστή σχέση ανάμεσα στο «εγώ» και τον έξω κόσμο⁵. Σ' αυτή τη σχέση πρωταρχικό ρόλο παίζει η συνείδηση που αφομοιώνει την εξωτερική πραγματικότητα και τη μεταμορφώνει σε συμβολικό όραμα. Ο πεζογράφος, σύμφωνα με τη Woolf, οφείλει να παρουσιάσει μέσα στο έργο του τα γεγονότα όχι στη ρεαλιστική χωροχρονική τους διαδοχή, αλλά μεταλλαγμένα μέσα από τις διεργασίες της συνείδησης.

Η έννοια της «στιγμής» είναι θεμελιώδης στη θεωρία της Woolf για το λυρικό μυθιστόρημα⁶. Είναι η αποκαλυπτική «στιγμή» της συνειδητοποίησης, όταν ο ήρωας με βάση την προσωπική του ευαισθησία μεταπλάθει τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου και δημιουργεί ένα συμβολικό σύνολο. Το «μούλιασμα» (saturation) και η «διαφάνεια» (transparency) είναι οι βασικές ιδιότητες της «στιγμής». Η «στιγμή» πρέπει να «μούλιασει» από τα στοιχεία του εξωτερικού κόσμου, αλλά πρέπει να είναι και «διαφανής», δηλαδή να δίνεται με καθαρότητα και σαφήνεια η κίνηση της συνείδησης καθώς μεταπλάθει τον εξωτερικό κόσμο. Επομένως, το λυρικό μυθιστόρημα δίνει αποκαλυπτικές «στιγμές», κατά τη διάρκεια των οποίων τα αντικείμενα της εξωτερικής πραγματικότητας μεταμορφώνονται σε εικόνες, καθώς ενώνονται με τη συνείδηση του ατόμου. Μέσω της ενδοσκόπησης, της αυτοανάλυσης ή της ονειροπόλησης του υποκειμένου, τα στοιχεία του εξωτερικού κόσμου ενώνονται σε ένα αρμονικό σύνολο από εικόνες και περίπλοκους συνδυασμούς εικόνων. Έτσι, κατά κάποιον τρόπο, η έμφαση μετατοπίζεται από τη δράση στην εικονοποιία. Η Woolf συμβουλεύει έναν νέο ποιητή στο επιστολικό της δοκίμιο *Γράμμα σε έναν νέο ποιητή* (1932): «Το μόνο που χρειάζεται τώρα είναι να σταθείς στο παράθυρο και ν' αφήσεις την αίσθηση του ρυθμού να ανοίγει και να κλείνει, να ανοίγει και να κλείνει, τολμηρά, ελεύθερα, ωστόσο το ένα πράγμα λιώνει μέσα στο άλλο, ωστόσο τα ταξί χορεύουν με τους νάρκισσους, ωστόσο όλα τα κομμάτια σχηματίζουν ένα όλον [...]. Αυτό ίσως είναι το έργο σου – να βρεις τη σωστή σχέση ανάμεσα σε πράγματα που φαίνονται αταίριαστα κι ωστόσο έχουν μια μυστηριώδη συγγένεια⁷».

Ένα άλλο βασικό στοιχείο του συμβολιστικού και του λυρικού μυθιστορήματος είναι η ρυθμική του οργάνωση, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως με τις επαναλήψεις⁸. Η επανάληψη στο μυθιστόρημα εμφανίζεται όχι μόνο στο λεκτικό επίπεδο, αλλά και στο επίπεδο των καταστάσεων με τη χρήση επαναλαμβανόμενων θεμάτων, συμβόλων κ.λπ. Κατ' αυτόν τον τρόπο η αναφορική ψευδαίσθηση της κλασικής, ρεαλιστικής πεζογραφίας δίνει τη θέση της σε ρυθμικές επαναλήψεις φράσεων, μοτίβων, εικόνων, συμβόλων⁹, που συμβάλλουν σε ένα μουσικό αποτέλεσμα, στη δημιουργία της

μέγιστης υποβολής και συγκίνησης. Άλλωστε, τα leit motifs, οι επαναλήψεις που δημιουργούν την αίσθηση του ρυθμού και η, σε ορισμένες περιπτώσεις, δομική άρθρωση του κειμένου σε μέρη που θυμίζουν μουσική σύνθεση (π.χ. *Point Counter Point* του Aldous Huxley¹⁰, *Eroica* του Κοσμά Πολίτη¹¹) είναι στοιχεία που δείχνουν την άμεση σχέση της λυρικής πεζογραφίας με τη μουσική: «Η συμβολική ή η μουσική πεζογραφία είναι στην ουσία πεζογραφία ποιητική, λυρική, υποκειμενική. Εκφράζει τον εσωτερικό κόσμο και την πραγματικότητα μουσικά, σε μια ρευστή, θαμπή, φευγαλέα κατάσταση. Ο λόγος ηχεί, θα λέγαμε, μουσικά, απαλλαγμένος από το πλαστικό βάρος και τη λογικότητα της λέξης και της φράσης»¹².

Η εξερεύνηση της εσωτερικής εμπειρίας του ατόμου, η χρήση συμβολισμού, ο υπερτονισμός της εικονοποιίας και του ονειρικού στοιχείου και η αντίστοιχη εξασθένηση της πλοκής, η αξιοποίηση ποιητικών και μουσικών τεχνασμάτων αποτελούν κοινά στοιχεία για το συμβολιστικό και το λυρικό μυθιστόρημα. Κι είναι ακριβώς αυτά τα γνωρίσματα που δείχνουν πόσο ανανεωτική υπήρξε η συμβολή αυτών των πεζογραφικών τάσεων στη γενικότερη εξέλιξη του μυθιστορήματος. Ενάντια στην ισχυρή παράδοση του ρεαλισμού, οι συγγραφείς του συμβολιστικού και λυρικού πεζογραφήματος απέδειξαν ότι είναι δυνατόν ο αφηγηματικός λόγος να εμβολιασθεί με στοιχεία σπάνιας και εξαισίας ποιητικής ευαισθησίας.

Ο μαγικός κόσμος της παιδικής ηλικίας

Στη *Μαγική μητέρα* δε θα συναντήσουμε τα μοντερνιστικά χαρακτηριστικά της λυρικής πεζογραφίας όπως τον εσωτερικό μονόλογο, τον περίπλοκο χειρισμό του αφηγηματικού χρόνου, την εξασθένηση της αφηγηματικής συνοχής ή την αποσπασματική γραφή που εκφράζει τον κατακερματισμό και την πολλαπλότητα των εντυπώσεων. Όμως, σε ολόκληρο τον τόμο διάχυτη είναι μια ατμόσφαιρα ποίησης, υποβολής και ονείρου. Κατ' αρχάς το ονειρικό στοιχείο παίζει πρωταρχικό ρόλο στην παρουσίαση του «κόσμου» της παιδικής-εφηβικής ηλικίας.

Ο Μάνος Κοντολέων είναι ένας συγγραφέας, ο οποίος σε πολλά μυθιστορήματά του (π.χ. *Γεύση πικραμύγδαλου*, *Μάσκα στο φεγγάρι*¹³ κ.ά.) έχει αποδώσει την εφηβική ψυχολογία και ζωή με ρεαλιστική ακρίβεια και ψυχολογική δεινότητα. Στη *Μαγική μητέρα*, όμως, η παιδική-εφηβική ηλικία παρουσιάζεται ως εξαισία εποχή ελευθερίας, αθωότητας, αλλά και ονείρου. Ο ρεαλισμός υποσκελίζεται από το όνειρο και την έντονη εξιδανικευτική τάση. Τα νεαρά παιδιά της *Μαγικής μητέρας* δεν αντιμετωπίζουν τα συνήθη προβλήματα της καθημερινής και συμβατικής ζωής, αλλά έρχονται σ' επαφή με μια πραγματικότητα «που είναι και δεν είναι πραγματικότητα και που ταυτόχρονα είναι και όνειρο και παραμύθι»¹⁴.

Ο αφηγητής (σε α' πρόσωπο) αφηγείται τα θαυμαστά επεισόδια των παιδικών-εφηβικών χρόνων μέσα από την προοπτική και την αφηγηματική φωνή της ωριμότητας: «Πόσα καλοκαίρια έχουν περάσει από εκείνο μέχρι το φετινό, που κάθομαι και γράφω αυτή την ιστορία, τριάντα; τριάντα πέντε; Κάπου τόσα» (σ. 38).

Ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής είναι πλέον ο ώριμος άντρας, που αναπολεί με συγκίνηση και διηγείται, κάνοντας μια αναδρομή στο παρελθόν,

τα δρώμενα στα οποία συμμετείχε, και μάλιστα ως ένα από τα κύρια πρόσωπα. Στα «Βότσαλα», στην «Ιστορία καλοκαιριού» και στην «Καρέκλα» η αφήγηση επικεντρώνεται σε ένα περιστατικό, ενώ στη «Μαγική μητέρα» ο αφηγητής ανασυνθέτει τις γλυκιές αναμνήσεις που συνδέονται με τη μορφή της «μαγικής» μητέρας, πρωταγωνίστριας του χλωρού παράδεισου των παιδικών χρόνων. Όπως είναι φυσικό, η νοσταλγία και η συγκίνηση οδηγούν τον αφηγητή να εξωραΐζει το παρελθόν, να μυθοποιεί τις νεανικές αναμνήσεις και να ανασυνθέτει το πανόραμα των παιδικών χρόνων μέσα σε μια λατρευτική αίγλη. Η μαγεία, το όνειρο συνεργάζονται διαρκώς στην ανασύσταση του κόσμου της παιδικής και εφηβικής ηλικίας. Στο πρώτο διήγημα του βιβλίου, τα νεαρά παιδιά που πρωτοεισέρχονται στην εφηβεία αντικρίζουν το μέλλον, τον απέραντο άγνωστο κόσμο, με δέος, περιέργεια, αλλά και αδημονία να αποκρυπτογραφήσουν τα μυστικά του. Στο παρακάτω παράθεμα ο συγγραφέας δίνει με αξιοθαύμαστη συμπύκνωση, αλλά και με λυρισμό αυτήν την ψυχική κατάσταση των εφήβων. Θα μπορούσαμε, μάλιστα, να υποστηρίξουμε ότι αυτή η ψυχική διάθεση, έτσι όπως παρουσιάζεται στον πρωτοπρόσωπο αφηγηματικό λόγο, χάνει τη στενή προσωπική της σημασία και λαμβάνει μια γενικότερη υπόσταση, αφορά τον έφηβο εν γένει:

«Αυτός ο κόσμος που θα τον ζούσαμε είχε μύρια μυστικά για μας, μύρια θαύματα. Μιλούσαμε γι' αυτά, προτού τα γνωρίσουμε. Και πάνω στο σκοτάδι τ' ουρανού αλλάζαμε τη θέση των άστρων, προσπαθούσαμε να σχεδιάσουμε αυτό που θα είμαστε μετά από δέκα, είκοσι χρόνια» (σ. 12).

Τα παιδιά-έφηβοι σ' αυτό το βιβλίο του συγγραφέα ζουν σ' έναν κόσμο θαυμαστών αποκαλύψεων, κινούνται, όπως είπαμε παραπάνω, μεταξύ ονείρου και πραγματικότητας. Ο συγγραφέας δε ζητά να πείσει τον αναγνώστη ότι τα δρώμενα της μυθοπλασίας συνέβησαν (ή θα μπορούσαν να είχαν συμβεί) στην πραγματικότητα. Μιλά, όμως, για «θαύματα» που υπάρχουν, «δεν πρέπει να σβήνονται» (σ. 23) και «επαναλαμβάνονται» (σ. 28) ή για την αγάπη που «ποτέ δε σβήνει» (σ. 28), για την αγάπη που «κινεί τα πάντα!» (σ. 70).

Εικονογράφηση
Αντώνης Καλαμάρας
από το βιβλίο
του Μάνου Κοντολέων
Ο αδελφός της Ασπασίας
(Εκδόσεις Πατάκη).

Στο πρώτο διήγημα του βιβλίου, ο αφηγητής θυμάται την «αγία» Ρόζα και τη νεαρή προικισμένη Λαΐδα, οι οποίες κατέχουν τα θαυματοργά βότσαλα και μπορούν με τη δύναμη της αγάπης και της συμπόνοιας να θεραπεύουν τις ασθένειες και να καταπραΰνουν τον πόνο. Στην «Ιστορία καλοκαιριού» οι τρεις έφηβοι συναντούν ένα περίεργο, χρυσαφένιο πλάσμα που τους μιεί στην ομορφιά, στις θετικές αξίες της ζωής. Στην «Καρέκλα» ένας νέος με ασυνήθιστες πνευματικές ιδιότητες, μια αρχετυπική μορφή δημιουργού-καλλιτέχνη, αναδημιουργεί τον κόσμο, τον κάνει όμορφο και απόλυτα ευτυχισμένο. Στο τελευταίο διήγημα η μορφή της μητέρας και οι αντίστοιχες αναμνήσεις από αυτήν συνδέονται πάντοτε με τη φύση, το παραμύθι, το χάρισμα της αφήγησης ιστοριών.

Δύο στοιχεία της αφήγησης στη *Μαγική μητέρα* συμβάλλουν ιδιαίτερα στην ονειρική και υποβλητική ανασύσταση της παιδικής ηλικίας: Το ένα είναι ότι η δράση των παιδιών τοποθετείται στη φύση και ειδικότερα στην εξοχή το καλοκαίρι¹⁵ (τουλάχιστον στα δύο πρώτα διηγήματα του τόμου). Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι ο αφηγητής αναφέρεται πολύ συχνά στις αισθήσεις και χρησιμοποιεί οπτικές, ακουστικές κ.λπ. εικόνες.

α) Η *Μαγική μητέρα* βρίθει λεκτικών στοιχείων που αναφέρονται στο φυτικό κόσμο. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία ονομάτων λουλουδιών και φρούτων: αγιόκλημα, τριαντάφυλλο, νυχτολούλουδο, γιασεμί, αρμπαρόριζα, μοσχομπίζελα, νεραγκούλες, γαζίες, τζιτζιφα κ.ά. Γενικότερα στο βιβλίο, η καλοκαιρινή εξοχή και η φύση συνδέονται με τη ζωή των παιδιών, ενώ οι θερινές διακοπές αντιπροσωπεύουν μια εποχή ανεμελιάς και απόλυτης ελευθερίας: «Τα καλοκαίρια έχουν γεννηθεί από την κοιλιά της ελευθερίας» (σ. 33). Όπως και σε πολλά εφηβικά μυθιστορήματα, η καλοκαιρινή φύση δημιουργεί έναν χώρο, μέσα στον οποίο βρίσκει απρόσκοπτη έκφραση η παιδική ζωντάνια, η σφύζουσα παιδικότητα, ακόμη και η ερωτική αφύπνιση. Τα παιδιά επικοινωνούν με τη φύση, την αγγίζουν, τη μυρίζουν, τη γεύονται: «Πήραμε να μασουλάμε τα μαλακά αχλάδια και τα ζουμιά λεκιάζαν τα πηγούνια μας, κυλούσαν πέφταν πάνω στα γυμνά μας στήθια» (σ. 39). Η περιγραφή των παιδιών που κυλιούνται ολόγυμνα στην άμμο και παλεύουν¹⁶ ή αφήνονται στην αγκαλιά της θάλασσας, έχει ερωτικές συνδηλώσεις: «Τα ρούχα μας τ' αφήναμε σε μια γούβα με ξεραμένα κοχύλια. Κι έτσι ολόγυμνοι τρέχαμε γύρω από τα βράχια, κολλάγαμε πάνω στη λεία τους, τη μαύρη επιφάνεια και η ζέστα της πέτρας τσίμπαγε το δέρμα μας, τα χέρια μας αγκάλιαζαν όσο πιο πολύ μπορούσαν το βράχο κι οι παλάμες μας τον χαϊδεύανε, τον πίεζαν, τον ψάχναν. Κι έπειτα κυλιόμαστε πάνω στην άμμο, στα μάτια μας οι αχτίνες του ήλιου, η ησυχία βασιλιάς των γύρω και το μόνο που κουνιόταν ήταν οι γλάροι που φώλιαζαν στ' απέναντι Ξερνήσια. Η άμμος κόλλαγε στα ιδρωμένα μας κορμιά κι εμείς χτυπιόμαστε, αγκαλιαζόμαστε, κλοτσιόμαστε – μπουνιές, δαγκώματα, λαβές. Η θάλασσα πιο πέρα – ένα-δυο βήματα στο πλάι – μας καρτέραγε. Πειθήνια, υπομονετικά, καλόβουλη. Της αφηνόμαστε» (σ. 52). Αλλά και στην «Καρέκλα» υποδηλώνεται η ηδονική διάσταση της φύσης (έτσι όπως φαντάζει στα μάτια του έφηβου αφηγητή): «Είχε μια γλύκα εκείνη η νύχτα. Όλα γύρω μου μοιάζαν πλάσματα μαγικά. Οι κάμπιες που τυλιγόντουσαν η μια με την άλλη. Τα φύλλα που κρύβανε τους ανθούς. Κι οι πεταλούδες που κουνούσαν δυνατά τις διάφανες φτερούγες τους ψάχνοντας να βρουν το πουλί που θα τις έτρωγε» (σ. 88).

β) Στη *Μαγική μητέρα* η ανασύσταση των θαυμαστών επεισοδίων της παιδικής ηλικίας βασίζεται, κυρίως, στις αισθήσεις. Ο αφηγητής θυμάται εικόνες, ήχους, γεύσεις και αρώματα, που ξαναζωντανεύουν το παρελθόν με ζωηρότητα και ενάργεια και ανοίγουν ευφρόσυνη τη θύρα της μνήμης. Τα πρόσωπα του παρελθόντος συνδέονται με χαρακτηριστικά οπτικά ή οσφρητικά κ.λπ. ερεθίσματα. Στην «Καρέκλα» ο αφηγητής θυμάται την ανάσα του Παππούλη που ήταν θερμή και υγρή και μύριζε βοτάνια (σ. 78), ενώ η μορφή της μαγικής μητέρας στο ομώνυμο διήγημα συντίθεται από αναμνήσεις αισθήσεων: Ο αφηγητής θυμάται τη φωνή της μαγικής μητέρας (σσ. 119, 120, 121), το καυτό και μυρωδάτο ποτό που του έδινε εκείνη να πιει (σ. 132), την εικόνα του χαλιού «με τα σκούρα χρώματα και τα σχέδια που θυμίζουν παραμύθια» (σ. 142) κ.λπ. Αξίζει να παραθέσουμε τις δύο πρώτες παραγράφους του διηγήματος «Βότσαλα», για να δούμε πόσο δεξιοτεχνικά ο συγγραφέας εναλλάσσει οσφρητικές (στην α' παράγραφο), ακουστικές και οπτικές (στη β' παράγραφο) εικόνες, για να αποδώσει αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας: «Τα καλοκαίρια οι νύχτες ήταν υγρές και γεμάτες αρώματα το γλυκερό του αγιοκλήματος, το τρυφερό του τριαντάφυλλου, το βαρύ του νυχτολούλουδου, το ανάλαφρο των γιασεμιών, το αψύ της αμπαρόριζας. Ναι, οι νύχτες των καλοκαιριών ήταν γεμάτες αρώματα, ήταν κι υγρές ο νοτιάς κουβάλαγε μαζί του την αλμύρα της θάλασσας και το σάπιο που βγάζουν τα φύκια όταν ξεραίνονται στις ακρογιαλιές με τα βράχια.

»Μέσα στα σοκάκια τριγύριζε η μουσική από τον υπαίθριο κινηματογράφο και οι κουβέντες των γυναικών που καθόντουσαν στις καρέκλες τις βαλμένες εκεί έξω, στις αυλές και τα πεζοδρόμια. Οι άντρες συνήθως δε μιλάγανε. Βουβοί, καπνίζανε τα τελευταία τσιγάρα της μέρας, οι φανέλες τους γέμιζαν λευκά σημάδια το σκοτάδι, που κάλυπτε τ' αχνάρια των παιχιδιών του δρόμου – αμάδες, κουτσό, τέτοια παιχνίδια».

Πρόσωπα και ονόματα

Είδαμε ότι ο γεωγραφικός χώρος, στον οποίο εξελίσσονται τα δρώμενα είναι μυθοποιημένος, ειδυλλιακός. Τα πρόσωπα δεν παρουσιάζονται με ολοκληρωμένη ψυχογράφηση. Ο συγγραφέας δίνει ελάχιστα στοιχεία για το χαρακτήρα και την ψυχολογία των ηρώων. Επίσης, δεν αναπτύσσει το διάλογο των προσώπων. Οι ήρωες επικοινωνούν μεταξύ τους με μεμονωμένες φράσεις που, πολλές φορές, ανάγονται σ' ένα επίπεδο συμβολικό ή έχουν τη σημασιολογική πυκνότητα αποφθέγματος. Θα δώσουμε ορισμένα παραδείγματα: «Άντε τώρα να παίξεις! Πάντα το τελευταίο παιχνίδι είναι και το πιο γλυκό. Το τελευταίο της μέρας... το τελευταίο και της ζωής» (σ. 10). «Για τον αληθινό τον άντρα όλα τα πράγματα του κόσμου έχουν ζουμί. Φτάνει να μπορεί να τα σφίξει δυνατά μέσα στην παλάμη του. Και τότε τους βγάζει το ζουμί τους και το πίνει. Έτσι είναι που κρατά ζωντανή την αντρεία του» (σσ. 34-35). «Και τι σαν είναι αρσενικά; [η θεία Μυρσίνη μιλά για τα σύκα]. Τρώγονται. Όλα τρώγονται. Και τ' αρσενικά και τα θηλυκά. Έχει ο χάρος κάτι μασέλες!... Μέχρι και τα κόκαλα ροκανίζει!» (σ. 47). «Τα μικρά παιδιά λένε μόνο όσα τραγούδια τους έχεις μάθει και τα κλειστά βλέφαρα κρατούν φρέσκα τα όνειρα που έχουν γεράσει!» (σ. 138). (Στο

πρώτο και στο τρίτο παράθεμα παρατηρούμε ότι οι ομιλήτριες περνούν από την κυριολεξία (παιχνίδι του παιδιού, σύκα) στη μεταφορά (το θάνατο, τη δύση της ζωής).

Άλλες φορές τα πρόσωπα αναπαράγουν μέσω της ομιλίας τους τους κώδικες των παραμυθικών αφηγήσεων, στοιχείο που χαρίζει στο λόγο τους μαγεία και υποβολή. Στο παρακάτω παράθεμα, μέσα στα λόγια του προσώπου ενσωματώνεται μια παραμυθική αφήγηση σε σπερματική μορφή. Η ζωή του ναυτικού μυθοποιείται, παρουσιάζεται σαν θαυμαστή περιπλάνηση στον κόσμο του θρύλου: «Εγώ θα γίνω», έλεγε ο Έλενος, «εγώ θα γίνω ναυτικός. Θ' αρμενίζω στα πελάγη να βρω τη γοργόνα. Θα ψάχνω στους κόλπους ξεχασμένων νησιών, στα βράχια μακρινών ακρωτηρίων... Κι όταν τη βρω...», κόμπιαζε ο Έλενος, «...όταν τη βρω, θα της ζητήσω να μου δώσει ένα ρουμπίني από τη ζώνη της. Θα το χαρίσω σ' εσένα» (σσ. 12-14).

Ορισμένα πρόσωπα (ο παππούλης στην «Καρέκλα» και η μαγική μητέρα στο ομώνυμο διήγημα) αφηγούνται παραμύθια και ιστορίες. Έτσι, μαθαίνουμε ότι ο παππούλης είχε «χίλιων λογιών ιστορίες κάτω από τη γλώσσα του», μιλούσε για «το βασιλόπουλο που ξεκίνησε να φτάσει στο ψηλό βουνό για να ανακαλύψει το μυστικό της άβεστης φωτιάς» (σ. 85), για τη «μαγεμένη κόρη» (σσ. 85-86) κ.ά.

Η μαγική μητέρα αφηγείται πολλές ιστορίες: για τη βασίλισσα με τα θλιμμένα μάτια, για τη γριά που ήξερε μαγικές λέξεις και ξόρκια (σσ. 126-127), για «τον καβαλλάρη άγιο των φτωχών», το βουναλάκι με τις πολύχρωμες πεταλούδες και τα βουβά καναρίνια (σ. 119) κ.ά. Τα πρόσωπα αυτά ενσαρκώνουν τις αξίες της παράδοσης και της προφορικότητας, εμφανίζονται ως αρχετυπικές μορφές ιστορητών (story tellers), σαν «σακιά γεμάτα λόγια», «σακιά που περικλείουν πολλά, χιλιόχρονα μυστικά»¹⁷.

Τα «θραύσματα» παραμυθιών που αναφέραμε παραπάνω ενσωματώνονται συνήθως στην πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Στη «Μαγική μητέρα», όμως, πολύ συχνά ο λόγος παραχωρείται στη μητέρα (έτσι από τη διήγηση περνάμε στη μίμηση), η οποία μιλά για τις δικές της ιστορίες. Στις αφηγήσεις της περνά από την πραγματικότητα στη μυθοπλασία, αναφέρεται σε πραγματικά γεγονότα (στην καθημερινή ζωή σε μια πόλη της Μικράς Ασίας, στην εμπειρία του ξεριζωμού), αλλά και σε ονειρικές, παραμυθικές ιστορίες (στη φιλία της με τον αετό, στην ερωτική της ένωση με το δέντρο). Έτσι, στο «λόγο» της μητέρας διασταυρώνεται η ατομική με την ιστορική μνήμη, αλλά και η πραγματικότητα συμφύρεται με τη φαντασία, με τη μυθοπλασία των παραμυθικών αφηγήσεων. Ο αφηγητής θα πει χαρακτηριστικά: «Κι ήταν φορές που μπερδευόμουν και πίστευα πως όλα αυτά τα πρόσωπα ήταν πλάσματα που κάποτε η ίδια η μαγική μητέρα είχε γίνει ένα μ' αυτά...» (σ. 127).

Τα ονόματα των προσώπων επιτείνουν τη συμβολική, υποβλητική δύναμη της αφήγησης. Όσα πρόσωπα δεν είναι ανώνυμα (όπως ο αφηγητής στην «Καρέκλα»), έχουν ονόματα συμβολικά (Ρήγας – Άρχοντας, Βασιλιάς) ή ονόματα που παραπέμπουν στη μυθολογία και την αρχαιότητα (Κίρκη, Λαΐδα, Τασώ, Έλενος, Φαίδωνας, Αρσινόη, Ιόλαος, Ερμής, Ορφέας, Ηλέκτρα, Φαίδρα, Ελένη, Ιοκάστη) ή είναι παρμένα από τον κόσμο της φύσης (Ρόζα, Αλμυρή, Μυρσίνη, Ροδοδάφνη) και υπογραμμίζουν την πρωταρχική, οργανική σχέση ανθρώπινου και φυσικού κόσμου. Πάντως, και στη μια

και στην άλλη περίπτωση, είναι ονόματα σπάνια και πρωτότυπα, δεν έχουν σχέση με μια ηθογραφική καθημερινότητα ή την οικειότητα της καθημερινής εμπειρίας.

Στοιχεία ύφους

Γενικότερα, σε όλο το βιβλίο υπάρχει μελετημένος συνδυασμός των λέξεων και της σύνταξης έτσι ώστε να προσδίδεται ποιητικότητα στην αφήγηση. Η ποιητικότητα και η μουσικότητα των κειμένων επιτυγχάνονται με ορισμένα στοιχεία ύφους, όπως τα ακόλουθα: *Παρηχήσεις*: «Φίλος είναι!» η φωνή τους από τον κήπο και τα φίδια ξαναχώναν τα κεφάλια τους μέσα στις χαραμάδες» (σ. 86-87). «Όταν το φεγγάρι παίζει κρυφτό με τα σύννεφα, σκέφτομαι τα πιο όμορφα ποιήματα που έχω διαβάσει!» (σ. 96). «άλλοτε ελάφια, άλλοτε ελέφαντες, άλλοτε δεινόσαυροι, έχιδνες» (σ. 104-105). Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε και παρωνυμική παρήχηση (ελάφ - ελέφ) σε συνδυασμό με τριπλή επαναφορά της λέξης άλλοτε.

Ιαμβικές φράσεις που παρεμβάλλονται στο πεζογραφικό κείμενο: «Τον κύρη κι άρχοντά μου έχασα. Εσένα Ρήγα θα σε πω! Νέε αφέντη που εγώ σ' έπλασα. Κι εσύ άλλα να πλάσεις!» (σ. 90).

Ομοιοκαταληξίες: «βότανα και μαντζούνια κι αλοιφές, ξόρκια, συνταγές, ευχές...» (σ. 14).

Επαναλήψεις φράσεων: «Πίσω από τους θάμνους με τους χνουδωτούς καρπούς, ξεχώριζε το λεπτό κορμί της Ροδοδάφνης. Το πρόσωπό της. Ένα κέρινο πρόσωπο». Λίγο πιο κάτω, στην ίδια σελίδα: «Ένα κέρινο πρόσωπο, πίσω απ' τους θάμνους με τους χνουδωτούς καρπούς» (σ. 87).

Χρήση leit-motiv («οδηγητικού μοτίβου»). Στη μουσική «η συχνή εμφάνισή του μέσα στη μουσική ροή, με μια φόρμα πάντοτε αναγνωρίσιμη, δημιουργεί στο κοινό την εικόνα ενός προσώπου, ενός συναισθήματος, μιας πράξης, ακόμα και ενός συμβόλου¹⁸». Ο Κοντολέων κάνει συχνή χρήση του τεχνάσματος στη *Μαγική μητέρα*. Στα «Βότσαλα» leit-motiv είναι η φράση «πράσινα μάτια και μαλλιά στο χρώμα του κορμού των πεύκων» (σ. 19, 20, 23), που συνοδεύει τη Ρόζα. Στην «Ιστορία καλοκαιριού» οδηγητικό μοτίβο μπορεί να θεωρηθεί η φράση «Γέρασες! Γέρασες! Πας!» (σ. 36, 37, 64, 65), που μοιάζει να λέει με τη στριγκιά φωνή του ο παπαγάλος. Άλλωστε, μια θεμελιώδης σημασιολογική αντίθεση του διηγήματος είναι η αντίθεση «νιάτα» (εκπροσωπούνται από τα τρία αγόρια, τους πρωταγωνιστές του διηγήματος) vs γηρατειά (εκπροσωπούνται από το γέρο Γορδία και τη θεία Μυρσίνη). Οι νέοι ξεχειλίζουν από δύναμη και ζωτικούς χυμούς. Οι γέροι νοσταλγούν με οδύνη τα νιάτα· ωστόσο κρατούν τον παραδοσιακό ρόλο του σοφού, του έμπειρου συμβουλάτορα και του φωτισμένου καθοδηγητή. Στην «Καρέκλα» η παρομοίωση της Ροδοδάφνης με σβησμένο κερί (σ. 87, 99, 103) επανέρχεται σαν leit-motiv και προσημαίνει τη γαλήνια αλλά αποφασιστική στάση της ηρωίδας. Με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί και η φράση «Η γυναίκα αυτή ήταν πάντα του ενός άντρα» (σ. 103, 112), που αφορά και πάλι τη Ροδοδάφνη.

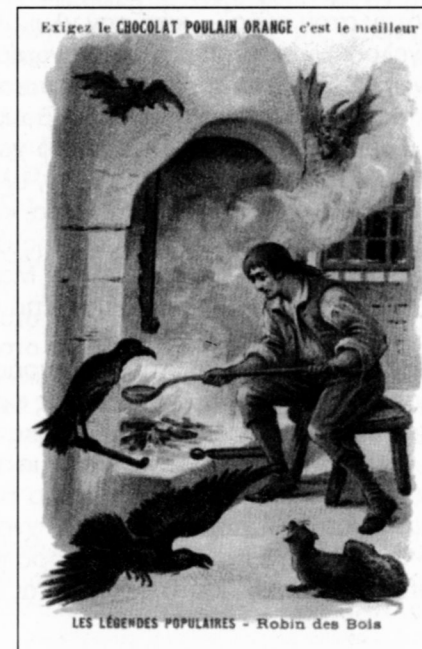
Επαναλήψεις εικόνων: Στη «Μαγική μητέρα», το τελευταίο διήγημα του τόμου, ο συγγραφέας κάνει χρήση μιας επαναλαμβανόμενης εικόνας: πρόκειται για την εικόνα της λευκής, φασματικής παραλίας με τις βάρκες, τα

πλευούμενα και τις μορφές των πεθαμένων. Αυτό το λιμανάκι είναι ο τόπος, στον οποίο καταλήγουν οι νεκροί και, βέβαια, στο τέλος της αφήγησης η ίδια η μαγική μητέρα. Η ιδέα του θανάτου υποβάλλεται από την περιγραφή της παραλίας: τα χρώματα είναι μουντά και «θλιμμένα», τα νερά στατικά, οι ήχοι μονότονοι. Μυρίζει λιβάνι και βότανα της Ανατολής.

Η εικόνα της παραλίας επανεμφανίζεται (σ. 120, 125, 130-133, 136, 139, 143-144), αλλά με διαφοροποιήσεις και προσθήκες στοιχείων (κάθε φορά τα πλευούμενα είναι μεγαλύτερα, οι βαρκούλες γίνονται καϊκάκια, καϊκια και στο τέλος ένα μεγάλο καράβι, ενώ οι νεκροί γίνονται πολυπληθέστεροι). Η τεχνική που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας θυμίζει τη «*répétition plus variation*» της μουσικής. Με αυτόν τον τρόπο η επανάληψη της εικόνας δημιουργεί την αίσθηση της ρυθμικής οργάνωσης του διηγήματος, αλλά λειτουργεί και ως στοιχείο του suspense που υποβάλλει τον αναγνώστη, κορυφώνει την αγωνία του και τον «αιχμαλωτίζει» στη σαγήνη της αμαμονής.

Ποιητικές φράσεις: Αφθονούν στα διηγήματα της *Μαγικής μητέρας*. Αναφέρουμε ενδεικτικά: «Ακούς το βύζαγμα της ρίζας, το πλέξιμο της αράχνης, το κλάμα ενός φύλλου που προαισθάνεται το κίτρινο χρώμα της μοίρας του» (σ. 12), «δάχτυλο μακρύ, λευκό, δάχτυλο φτιαγμένο λες από χιονισμένο ξύλο» (σ. 16), «Εγώ την ώρα που λούζω τα μαλλιά μου, νομίζω πως μ' αγγίζουν τα χέρια των αγγέλων!» (σ. 97), «Πόσο γαλανά τα μάτια του! Λες κι ένα κομμάτι ουρανού είχε πέσει μέσα στον κήπο!» (σ. 97), «Τα σύννεφα μου μαθαίνουν τραγούδια!» (σ. 93), «Βάλε στα μαλλιά σου κόκκινα λουλούδια, θα βάλω στα δικά μου τα λευκά!» – «να 'μαι εγώ κάμπος· αυτός κορυφή βουνού» (σ. 93).

Χρησιμοποίηση μεταφορών που «μεταμφιέζουν» και «υποκρύπτουν» το ρεαλιστικό στοιχείο, χαρίζουν υπαινικτικότητα και υποβλητική δύναμη στην αφήγηση. Στην «Καρέκλα», ο παππούλης θα περιγράψει τα αεροπλάνα ως

Κάρτα με θέμα εμπνευσμένο από το λαϊκό μύθο του «ελεύθερου σκοπευτή», που μελοποίησε ο Βέμπερ.

εξής: «Κι ήταν, που λες, εκείνα τα «μαύρα πουλιά» κάτι σιδερένιοι δαίμονες, φτερωτοί ολόμαυροι, που είχαν δυο στόματα και μέσα στα σπλάχνα τους κρύβανε τη φωτιά!» (σ. 77). Ο θάνατος περιγράφεται ως δρόμος που «ανεβαίνει πάνω ακόμα κι απ' τα σύννεφα!», ως «φοβερή ανηφόρα» (σ. 78, 79). Ενώ η θεία Μυρσίνη στην «Ιστορία καλοκαιριού» θα μιλήσει για «εκείνα τα μηχανήματα που κρεμιούνται στον αέρα» (σ. 49).

Συναίσθησις. Οι αισθήσεις συγχέονται, μια αίσθηση (π.χ. ακοή) περιγράφεται με τους όρους μιας άλλης (π.χ. αφή). Θυμίζουμε ότι η συναίσθησις χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα από τους λογοτέχνες του συμβολισμού. Στη *Μαγική μητέρα* συναντούμε συχνά το φαινόμενο της συναίσθησις: «Η φωνή της θείας είχε κάτι χωμάτινες αποχρώσεις, λες και μέσα στο στόμα της υπήρχαν σβόλοι από χώμα, πηχτή λάσπη» (σ. 10). «Όμως εκείνη τη μέρα, η ησυχία λες και... πιανότανε!» (σ. 57). «Μια ησυχία ζεστή, ίδια με αγκαλιά την ώρα της αγάπης» (σ. 109). «Η φωνή της Μαγικής Μητέρας ήταν λίγο βραχνή, πολύ θερμή, μιλούσε και οι λέξεις, έτσι όπως βγαίνουν από το στόμα της, θύμιζαν καραμέλες από φύλλα ευκάλυπτου. Όσο τις πιπίλαγες, τόσο και νέες γεύσεις σου πρόσφεραν. Πολλές γεύσεις! Από το γλυκό μέχρι το καυτερό» (σ. 119). «Η φωνή της Μαγικής Μητέρας δεν είχε, εκείνη τη στιγμή, τη γεύση του ευκάλυπτου, ήταν τραχιά σαν τα φύλλα της τσουκνίδας» (σ. 120-121).

Συσχέτιση φύσης και ψυχικής εμπειρίας: Επίσης, στα διηγήματα του τόμου κυριαρχεί το υποκειμενικό στοιχείο. Μέσω της πρωτοπρόσωπης αφήγησής του, ο εκάστοτε αφηγητής, πολύ συχνά, ερμηνεύει με υποκειμενικό τρόπο τα δεδομένα της εμπειρίας και προβάλλει στη φύση ψυχικές διαθέσεις και τα προσωπικά του συναισθήματα. Τα παρακάτω παραδείγματα είναι ενδεικτικά του τρόπου, με τον οποίο ο αφηγητής συσχετίζει αισθητηριακές εντυπώσεις και ψυχικές καταστάσεις: «Η θάλασσα απλώνότανε αρυτίδωτη σ' ένα χρώμα τόσο τρυφερά γαλάζιο που ένιωθα την καρδιά μου να λιγώνει» (σ. 57). «Το γαλανό γύρισε σ' ένα τρομαγμένο μπλε» (σ. 59). «... Κάτι τρυφερό πλανιόταν στον αέρα — κάτι σαν γλυκόλογο την ώρα του πυρετού ή σαν χαμόγελο την ώρα της μεγάλης αγωνίας» (σ. 66). «Ένας κήπος που δε σε γαλήνευε... Σ' έκανε να λες, να σκέφτεσαι, να αισθάνεσαι πως κάτι θ' άλλαζε» (σ. 91). «... ένα σπίτι απόμακρο, βαμμένο μ' ένα χρώμα περίεργο ... χρώμα θλιμμένο...» (σ. 80). «Θλιμμένο χρώμα» (σ. 120). «Αυτό ήταν ένα άλλο χρώμα, κι όμως λευκό θα το πω, αλλά ένα λευκό μουντό, σ' έκανε να θες να κλάψεις» (σ. 120). «κάτι άκουσα, κάτι σαν λυγμό ή ένα βογκητό ή ένα μουρμούρισμα από τους ήχους της θλίψης» (σ. 124). «Λευκό της θλίψης» (σ. 125, 130). «Αλλά η φωνή της Μαγικής Μητέρας ήξερε ... να παίρνει κάποιους τόνους τραγουδιού που πάντα εμένα μ' άρεσε ν' ακούω» (σ. 138).

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ορισμένες φορές ο αφηγητής περιγράφει μια αίσθηση (μια μυρωδιά, μια μελωδία) με ομοιοπώτες παραθετικές φράσεις που εξειδικεύουν: «η φωνή της κάτι πιο πολύ από κραυγή πέρδικας ή ήχος πηγής. Μια νότα λύρας — όχι ψέματα, ξαφνικά έγινε χτύπημα ταμπούρου» (σ. 20). «... μα στείλαν μια υπέροχη μυρωδιά — γάλα που βράζει και ψωμί που ψήνεται και χαμομήλια που μαραίνονται και χνότο ενός μωρού που μόλις έχει ξυπνήσει» (σ. 60). «... Ήταν τούτη τη φορά μια αληθινή μουσική — ήχοι βγαλμένοι από φλάουτο, λαούτο, κιθάρα και ξυλόφωνο» (σ. 69).

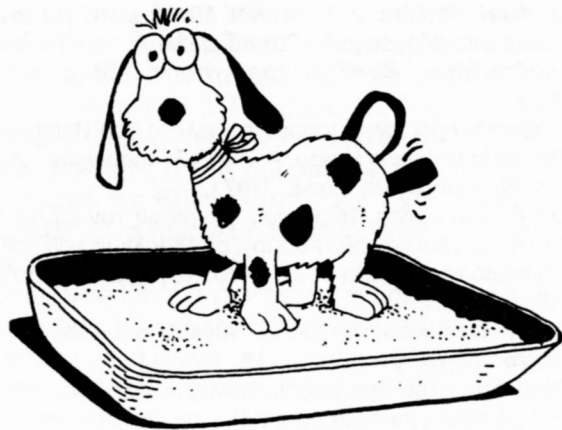
Η πληθώρα των παραθετικών καταστρατηγεί την αληθοφάνεια, δηλώνει την υπερκόσμια, μαγική φύση της αίσθησης, αλλά και τον έντονα υποκειμενικό τρόπο πρόσληψης της εμπειρίας.

Η *Μαγική μητέρα* είναι ένα πεζογράφημα συνθεμένο με περισσή ματοριά. Ο συγγραφέας τεχνουργεί την αφήγηση και δοκιμάζει, χωρίς να καταργεί, τα όρια του πεζογραφικού λόγου. Ο αριστοτεχνικός συνδυασμός των λέξεων, η χρησιμοποίηση μουσικών και ποιητικών τεχνασμάτων, η συσχέτιση εξωτερικού-εσωτερικού κόσμου δημιουργούν ένα υποβλητικό αποτέλεσμα. Βέβαια, ιδιαίτερο ενδιαφέρον πιστεύουμε ότι θα παρουσίαζε και μια ανάλυση της *Μαγικής μητέρας* στο επίπεδο της μακροδομής, των σημασιολογικών και ιδεολογικών στοιχείων που συνθέτουν το «νόημα» των κειμένων. Η αγάπη και η φιλία, η σημασία της τεκνοποίησης, η σχέση καλλιτεχνικής δημιουργίας και πραγματικότητας είναι ορισμένοι από τους αξιακούς και θεματικούς άξονες του βιβλίου. Όμως, η *Μαγική μητέρα* είναι πάνω απ' όλα ένα έργο ατμόσφαιρας. Ο συγγραφέας δεν επιδιώκει να «διδάξει» ή να προσφέρει ηθικές λύσεις στον αναγνώστη, αλλά να τον γοητεύσει με τη μαγεία της αφήγησης.

Σημειώσεις

1. Από τις εκδόσεις Δελφίνι. Όλες οι παραπομπές στο βιβλίο γίνονται στο εξής σ' αυτήν την έκδοση.
2. Για το ευρωπαϊκό συμβολιστικό μυθιστόρημα βλ. την κατατοπιστική εργασία του Melvin J. Friedman, «The Symbolistic Novel: Huysmans to Malraux», στον τόμο: *Modernism. A Guide to European Literature 1890-1930*, edited by Malcolm Bradbury and James Mc Farlane: Penguin 1991, σ. 453-466.
3. Για το *Φθινόπωρο* του Χατζόπουλου ως συμβολιστικό μυθιστόρημα βλ. (σε επιλογή): Δημήτρης Τζιόβας, «Ρεαλισμός και μετωνυμία: Εφαρμογές στη νεοελληνική πεζογραφία», *Μετά την Αισθητική. Θεωρητικές δοκιμές και ερμηνευτικές αναγνώσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, εκδ. Γνώση, 1987, σ. 142-145. Σ.Ν. Φιλιππίδης, «Συμβολιστικές αφηγηματικές πρακτικές στο *Φθινόπωρο* του Κ. Χατζόπουλου», *Τόποι. Μελετήματα για τον αφηγηματικό λόγο επτά νεοελλήνων πεζογράφων. Παπαδιαμάντης, Κονδυλάκης, Θεοτόκης, Χατζόπουλος, Καζαντζάκης, Βενέζης, Καραγάτσης*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 1997, σ. 185-206.
4. Για το λυρικό μυθιστόρημα χρησιμοποιώ τη μελέτη του Ralph Freedman, *The Lyrical Novel. Studies in Hermann Hesse, André Gide and Virginia Woolf*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1971.
5. «[...] να βρεις τη σωστή σχέση, τώρα που γνωρίζεις τον εαυτό σου, ανάμεσα στο "εγώ" που γνωρίζεις και τον έξω κόσμο», συμβουλεύει η Woolf το νέο ποιητή στο επιστολικό δοκίμιο της *Γράμμα σε έναν νέο ποιητή*, μετάφραση Άρη Μπερλή, Αθήνα, Άγρα, 1997, σ. 32.
6. Βλ., σχετικά, Ralph Freedman, *The Lyrical Novel...*, ό.π., σ. 191-193.
7. *Γράμμα σε έναν νέο ποιητή*, ό.π., σ. 33-34.
8. Βλ. Melvin J. Friedman, «The Symbolistic Novel...», ό.π., σ. 453-454.
9. Για επαναλήψεις μοτίβων, εικόνων, συμβόλων κ.λπ. στο μοντερνιστικό μυθιστόρημα μιλά ο David Lodge στο βιβλίο του *The Modes of Modern Writing. Metaphor, Metonymy and the Typology of Modern Literature*: Edward Arnold 1988, σ. 46, στο οποίο αναλύει λογοτεχνικά έργα με βάση το ρητορικό ζεύγος του Jacobson μεταφορά-μετωνυμία. Το συμβολιστικό μυθιστόρημα χρησιμοποιεί

- μοντερνιστικές τεχνικές και έτσι μπορεί να αναλυθεί με βάση τη μεταφορά.
10. Το οποίο βασίζεται στη *Σουίτα αρ. 2* του J.S. Bach.
  11. Βλ., σχετικά, Peter Mackridge «Συμβολικές και ειρωνικές δομές στην *Eroica*», στον τόμο Κοσμάς Πολίτης, *Eroica*, επιμ. Peter Mackridge, Αθήνα, Ερμής, 1991, σσ. νδ'-νη'.
  12. Στέλιος Ξεφλούδας, «Ο συμβολισμός και το ποιητικό μυθιστόρημα», περ. *Νέα Εστία*, αφιέρωμα *Ο συμβολισμός*, τόμ. «ΝΔ'», τεύχ. 635, Χριστούγεννα 1953, σ. 170.
  13. Στο *Μάσκα στο φεγγάρι*, ο συγγραφέας μ' ένα είδος εσωτερικής διακειμενικότητας θα αναφερθεί στο διήγημα «Ιστορία καλοκαιριού» της *Μαγικής μητέρας*. Βλ. *Μάσκα στο φεγγάρι*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 1997, σ. 260.
  14. Απόστολος Σαχίνης, «Το μυθιστόρημα της εφηβικής ηλικίας», *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, Αθήνα, εκδ. Εστία, 1983, σ. 25.
  15. Αυτό το στοιχείο είναι ένα από τα βασικά γνωρίσματα του εφηβικού μυθιστορήματος ως «είδους». Βλ., σχετικά, Απόστολος Σαχίνης, στο ίδιο, σ. 26, και Γιώργος Φρέρης «Η έφηβος και το ελληνικό εφηβικό μυθιστόρημα», περ. *Ομπρέλα*, αφιέρωμα: *Η γυναίκα στη νεοελληνική λογοτεχνία*, τεύχ. 41, Ιούνιος-Αύγουστος 1998, σ. 112.
  16. Πρβλ.: *Γυμνοί παλέψαμε στην αμμουδιά το μεσημέρι / με τα υγρά κορμιά των δωδεκάχρονων παιδιών / πιο πολύ για τ' αγκάλιασμα παρά για την πάλη / πιο πολύ για την πάλη παρά για τη νίκη / μοναχά για τη νίκη*. Γιάννης Ρίτσος, «Το εμβατήριο του ωκεανού», *Ποιήματα 1930-1942*, τόμ. Α', Αθήνα, 1986, σ. 263.
  17. Louis-Jean Calvet, *Η προφορική παράδοση*, μετάφραση Μαριλένα Καρυολέμου, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα, 1995, σ. 7.
  18. André Lefrançois, «Ιπτάμενος Ολλανδός: Η γέννηση του δράματος και οι καινοτομίες της παρτιτούρας», μετάφραση Ν. Μπακουνάκης στο: *Κύκλος Βάγκνερ*, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1992, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, περίοδος εξορμήσεως 1992-93, Αθήνα, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, σ. 57.

Εικονογράφηση Στάθης Σταυρόπουλος
από το βιβλίο του Μάνου Κοντολέων
Η ιστορία του σκύλου... Θα Δείξει
(Εκδόσεις Πατάκη).

Η ΣΧΕΣΗ που μπορεί να αναπτυχθεί ανάμεσα στο παιδί στο γονιό του και σ' ένα βιβλίο, και κατ' επέκταση πώς γίνεται και μπορεί το λογοτεχνικό βιβλίο να φέρει πιο κοντά δυο γενιές, είναι το θέμα που θα αναπτύξω στις σελίδες αυτές.

Αλλά, επειδή ένα θέμα το αναπτύσσεις μόνο αν καλά το γνωρίζεις, και επειδή εκείνο που καλά γνωρίζεις είναι το ό,τι έχεις βαθιά βιώσει, γι' αυτό ας μου επιτρέψετε να είμαι κάπως εξομολογητικός, να κρατήσω μια νότα προσωπικής καταγραφής στα όσα έχω σκοπό να σας παρουσιάσω.

Έτσι, λοιπόν, επιστρέφω στα παιδικά μου χρόνια, εκεί γύρω στη δεκαετία του '50. Στα παιδικά και στα πρώτα εφηβικά μου χρόνια, τον καιρό που οι σχέσεις μου με τους γονείς μου είχαν όλη τη μεγαλοπρέπεια ενός μοναδικού και αναντικατάστατου δεσμού και θυμάμαι ακόμα τα βιβλία που διάβαζα, θυμάμαι τη σχέση που με το καθένα από αυτά με έδενε. Με το καθένα από αυτά, έγραφα και θέλω να το τονίσω και πάλι. Με το καθένα. Γιατί υπήρχαν βιβλία που αγάπησα και άλλα που μόνιμα με άφηναν αδιάφορο. Βέβαια, εκείνα τα χρόνια πολλά παιδικά βιβλία δεν υπήρχαν, πολλά με την εικόνα που σήμερα έχουμε για την παραγωγή των εκδόσεων αυτού του χώρου. Αλλά υπήρχαν. Και βέβαια πρώτα, τότε όπως και τώρα, τα μυθιστορήματα του Βερν και της Δέλτα. Αλλά ήταν και άλλα, ξένα ίσως τα πιο πολλά και ανάμεσά τους τα έργα του Τουαίν, του Ντίκενς, του Ουγκώ, αλλά και κάποιων όχι τόσο γνωστών συγγραφέων, με θέματα ιπποτικά ή της βικτωριανής εποχής. Υπήρχαν και ελληνικά. Λίγα λαϊκά παραμύθια σε διασκευή και κάποια με ιστορίες από το εθνικό παρελθόν μας και διάφορα άλλα, συγγραφέων που σήμερα αναφέρω το όνομά τους με σεβασμό, σήμερα όμως που έχω μελετήσει το χώρο, μα που τότε δεν έμενα στο όνομα και έτσι σχεδόν αγνοούσα τη συντροφιά που μου προσέφεραν η Πιπίνα Τσιμικάλη, η Γεωργία Ταρσούλη, ο Άλκης Τροπαιάτης, η Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη, και μόνο η θεία Λένα μου έκανε γνωστή την παρουσία της, σχεδόν μου την επέβαλε με τις καθημερινές ραδιοφωνικές εκπομπές της.

Αυτά ήταν τα βιβλία που υπήρχαν γύρω μου. Μέσα σ' ένα σπιτικό που ίσως να μην είχε μια μεγάλη βιβλιοθήκη, αλλά που όμως τα λίγα βιβλία που βρισκόντουσαν στα τρία ραφάκια της, αντιμετώπιζονταν με σεβασμό από τους δικούς μου, τον πατέρα και τη μητέρα μου.

Πώς φτάναν τα βιβλία αυτά στα χέρια μου; Νομίζω πως πρέπει να ήταν ελάχιστα εκείνα που εγώ είχα μόνος μου και μέσα σ'

ένα βιβλιοπωλείο διαλέξει. Σχεδόν όλα τους ήταν δώρα των γονιών, των συγγενών και των φίλων.

Και οι μεν γονείς μου ξέρανε τα γούστα μου κι έτσι όσα βιβλία μου χαρίζανε —μπορώ ακόμα και να ξεχωρίζω από τις όλο έγνοια κι αγάπη αφιερώσεις τους— ήταν από εκείνα που μου αρέσανε. Παραμύθια, ιπποτικά και τρυφερές ιστορίες του παρελθόντος. Αλλά οι άλλοι όλοι —συγγενείς και γνωστοί— μου φέρνανε βιβλία διαλεγμένα όχι με βάση τα δικά μου γούστα, αλλά σύμφωνα με τις επιλογές που η κρατούσα άποψη (από ποιους και με ποιους τρόπους δημιουργημένη;) τους έκανε να επιλέγουν. Βερν και Δέλτα και ήρωες του '21.

Ίσως να ήμουνα η εξαίρεση, αλλά τον Βερν ποτέ μου δεν τον αγάπησα. Η επιστημονική φαντασία του με απωθούσε. Και από τα έργα της Δέλτα μόνο το *Στον καιρό του Βουλγαροκτόνου* με κράτησε δέσμιος της πλοκής και των οραμάτων του. Όσο για τους ήρωες του '21, αυτοί μου δημιουργούσαν αισθήματα ενοχής. Η πατριωτική τους έξαρση ποτέ δεν μπόρεσε να με πείσει. Κάτι απροσδιόριστο υπήρχε μέσα μου, που με έκανε να τα διαβάζω με δυσπιστία. Αργότερα, πολύ αργότερα, θα έδινα και θεωρητικό υπόβαθρο σ' αυτή τη δυσπιστία μου.

Σε μια εποχή, λοιπόν, όπου η λογοτεχνία για παιδιά χτυπιότανε από την άποψη του ότι στερεί χρόνο από τα διαβάσματα του σχολείου, εγώ αφημόμουν ελεύθερος από τους γονείς μου να ταξιδεύω στις λογοτεχνικές

Διαφημιστικές κάρτες παιδικών τροφών. Θέμα ο Δον Κιχώτης.

Επάνω: διαβάζει ιπποτικά μυθιστορήματα. Κάτω: υποβάλλει τα σέβη του στη Δουλτσινέα.

θάλασσες με χάρτες φτιαγμένους σύμφωνα με τις δικές μου απόψεις, τα δικά μου γούστα, τις ολότελα προσωπικές επιθυμίες μου. Και το ίδιο συνεχίστηκε και όταν έγινα έφηβος. Βέβαια, τότε τα βιβλία-δώρα από τους γνωστούς ελαττώθηκαν, σχεδόν σταμάτησαν (τι να δώσεις σε ένα έφηβο να διαβάσει, που και το ενδιαφέρον του να κρατά και εποικοδομητικό και ηθοπλαστικό να είναι;), αλλά εγώ πια είχα γίνει λάτρης της λογοτεχνίας κι είχα πάντα την υποστήριξη των γονιών μου, που ποτέ δε μου αρνήθηκαν χαρτζιλίκι προορισμένο για την αγορά ενός μυθιστορήματος.

Σιγά σιγά και υπόγεια ανακάλυπτα με τρόπους τόσο ανάκατους, που ακόμα και τώρα δεν μπορώ να ξεμπλέξω, τους ποιητές και τους συγγραφείς μας. «Ο βοριάς που τα αρνάκια παγώνει» μου έφερνε δάκρυα στα μάτια και με οδηγούσε στο ξεφύλλισμα της *Ανθολογίας* του Αποστολίδη. Ουράνης, Χατζόπουλος, Γρυπάρης, Καρυωτάκης, Ξαφνικά Ρίτσος, κάποια θεϊκή στιγμή Καβάφης· και ο Ελύτης μου αντιστεκότανε, όταν όλοι μιλούσαν για το μεγαλείο του. Έπρεπε να αγαπήσω τον Σεφέρη; Αλλά την ίδια στιγμή ο επιβεβλημένος από τα σχολικά αναγνώσματα Βιζυηνός μου κρατιόταν σε απόσταση, ίδια μ' αυτήν του Παπαδιαμάντη και του Μωραϊτίνη. Αχ, αυτή η καθαρεύουσα, και να που θα περνούσαν χρόνια για να πεισθώ αυτόβουλα για τη μαγεία των δύο αγίων των γραμμάτων μας, για το πάθος του καταραμένου τρελού. Είχε όμως τόση άραγε σημασία αυτή η καθυστέρηση, μιας και υπήρχαν τα μυθιστορήματα του Μυριβήλη, του Βενέζη, κάποια στιγμή σεξουαλικού ξυπνήματος, του Καραγάτση —και επιτέλους η αντίθεση μιας εφηβικής στάσης έβρισκε την έκφρασή της στα διηγήματα του Σαμαράκη. Από κει και πέρα ο δρόμος είχε ανοίξει. Οι προσωπικές επιλογές κονταροχτυπήθηκαν με τις ιστορίες και τις κριτικές της λογοτεχνίας.

Η αναγνωστική μου ταυτότητα είχε αποκτήσει τα εντελώς προσωπικά χαρακτηριστικά της. Μια πορεία που κράτησε από τα πρώτα παιδικά μου χρόνια μέχρι την ωριμότητά μου. Μια πορεία που άλλοτε ταυτιζότανε με την αντίστοιχη των γονιών μου κι άλλοτε ακολουθούσε διαφορετικές κατευθύνσεις.

Οι γονείς μου δεν υπήρξαν τόσο φανατικοί αναγνώστες, όσο ήμουνα εγώ. Κι όμως μέσα από τα βιβλία που διάβασα, μέσα από όσα εκείνοι μου χαρίζανε, μέσα από τα κείμενα που ενδιέφεραν και τους τρεις μας, με κάποιους τρόπους μαγικούς πλησιάζαμε ο ένας τους άλλους. Θα 'λεγα πως όσα γνώρισα για τον πατέρα μου διαβάζοντας κάποιες σελίδες του Κοσμά Πολίτη σχετικές με τη Σμύρνη, δεν τα είχα γνωρίσει όλα τα χρόνια που ζούσα δίπλα του. Και τα μηνύματα που έστελνα για τις δικές μου ανάγκες σαφώς φτάναν με ακρίβεια στον προορισμό τους, καθώς τα μετέφεραν οι στίχοι του Καρυωτάκη και του Ρίτσου.

Μσα από τα βιβλία γνωριστήκαμε με τρόπους υπόγειους και αισθαντικούς. Μέσα από τα βιβλία οι επαναστάσεις μου κέρδιζαν ένα ανθρώπινο πρόσωπο, μέσα από τα βιβλία η δικιά τους έγνοια για το μέλλον του γιου τους λειαινότανε και δεν έφτανε στα άκρα. Σήμερα είμαι και εγώ ο ίδιος ένας συγγραφέας. Στα περισσότερα από τα βιβλία μου βάζω τον εαυτό μου και τα παιδιά μου να αντιμετωπίζουν ζητήματα διάφορα και να τα λύνουνε. Μέσα από τα δικά μου βιβλία προσπαθώ να γεφυρώσω το φράγμα των γενεών. Και θέλω να πιστεύω πως οι αναγνώστες μου κάτι αντίστοιχο βιώνουν. Αλλά είναι έτσι; Μέσα σε μια εποχή πληθωρικής προσφοράς βι-

βλίων η δημιουργία προσωπικών σχέσεων πόσο πραγματώνεται;

Τα πιο πολλά από τα βιβλία μου απευθύνονται σε παιδιά και πολύ συχνά αναρωτιέμαι αν οι αναγνώστες μου επιλέγουν τα έργα μου γιατί τους αρέσουν και μόνοι τους τα διάλεξαν ή γιατί κάποιοι ενήλικοι τους τα πρόσφεραν ή και τους επέβαλαν να τα αγοράσουν. Και είναι κάτι ακόμα, για το οποίο συχνά αναρωτιέμαι. Αν τα βιβλία μου αγοράζονται έστω και από τους γονείς ή αν συστήνονται από τους εκπαιδευτικούς, όχι γιατί το περιεχόμενό τους έχει μπορέσει να πείσει με την όποια μπορεί να διαθέτει αισθαντικότητά του, αλλά γιατί το όνομά μου έχω καταφέρει να το επιβάλω ή γιατί οι εκδότες μου διαθέτουν ένα πολύ δυναμικό μηχανισμό προβολής και διάδοσης. Κυκλοφορούν τόσα βιβλία. Αν τα δεις στα ράφια και τους πάγκους των βιβλιοπωλείων, δύσκολα μπορείς να ξεχωρίσεις το ένα από τα άλλα. Όλα τους έχουν φανταχτερά εξώφυλλα, όλα τους έχουν κάποια περίληψη στο οπισθόφυλλό τους (λες και στη λογοτεχνία σημασία έχει μόνο το τι λέγεται και όχι το πώς λέγεται): όλα τους έχουν και μια βοηθητική σημείωση: για παιδιά από 10 έως 12 χρονών, για παιδιά από 12 και πάνω (λες και η λογοτεχνία έχει νούμερα σαν να είναι παπούτσια ή σακάκια). Βοηθητικά στοιχεία όλα αυτά —θα μου πείτε— για τον υποψήφιο αγοραστή που πρέπει να επιλέξει ανάμεσα σε τόσους, μα τόσους τίτλους.

Κι έπειτα είναι κι όλες αυτές οι εκδηλώσεις για το παιδικό βιβλίο που διοργανώνονται σε σχολεία, μέσα στις τάξεις, και που όλες στόχο τους έχουν να κάνουν τα παιδιά να πιστέψουν στην αξία της λογοτεχνίας. Όμως όλα τα βιβλία που εκτίθενται είναι άξια να θεωρούνται ως προϊόντα της τέχνης του λόγου;

Αλλά να μην ξεχάσουμε και τα έντυπα, ακόμα και τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Σπάνια ασχολούνται με την παιδική λογοτεχνία, αλλά ποτέ δεν παραλείπουν εκεί κάπου γύρω από τα Χριστούγεννα και τις καλοκαιρινές διακοπές να κάνουν αφιερώματα για το παιδικό βιβλίο, τους συγγραφείς και τους εικονογράφους του. Αφιερώματα γενικόλογα, που μαρτυρούν ότι ο δημοσιογράφος που τα διεκπεραιώνει ελάχιστα γνωρίζει για το θέμα και έτσι αναλώνει το χώρο ή το χρόνο που του διατίθεται σε ασαφείς γενικεύσεις, σε χιλιοειπωμένα συμπεράσματα, σε ξεπερασμένους προβληματισμούς. Αλλά μήπως αυτό που κάνει ο δημοσιογράφος δεν είναι τίποτε το διαφορετικό από τη γενική άποψη που επικρατεί σε όσους τον διαβάζουν;

Κανείς και πουθενά δεν αντιμετωπίζει το λογοτεχνικό παιδικό βιβλίο σαν μια έκφραση καλλιτεχνικής δημιουργίας, σαν μια πρόταση αισθητικής ερμηνείας κάποιου θέματος, σαν ένα παιχνίδι ανάμεσα στην ψυχαγωγία και τη γνώση. Κανείς δε θυμάται πως μέσα στις σελίδες ενός βιβλίου το παιδί μπορεί να συναντήσει τις πιο κρυφές και τρυφερές στιγμές του γονιού του, πως ένας γονιός μπορεί να φωτίσει μια κρυμμένη απόχρωση της προσωπικότητας του παιδιού του.

Μια μαζικοποίηση της λογοτεχνικής παραγωγής, μια ισοπέδωση των ιδιαιτεροτήτων κάθε συγγραφέα και κάθε αναγνώστη. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα το σημερινό παιδί συναντά την Τέχνη του Λόγου.

Κανείς δεν του μιλά για την απόλαυση της ανάγνωσης, για την εντελώς προσωπική σχέση που μπορεί να δημιουργήσει με το κάθε κείμενο. Κανείς δεν του εξηγεί πως έχει το δικαίωμα κάτι να του αρέσει και κάτι όχι, αλλά

και κανείς δεν του αναφέρει και την αντίστοιχη υποχρέωση πως προτού αποφασίσει, πρέπει να σκεφτεί, να ρωτήσει, να πειραματισθεί, ίσως και να περιμένει.

Αντίθετα, το παιδί ως αναγνώστη το θέλουμε καθαρά ως ένα καταναλωτικό ον. Και έτσι προσπαθούμε να το πείσουμε να αγοράσει πολλά βιβλία, χωρίς να του αναπτύσσουμε τα κριτήρια με τα οποία θα πρέπει να τα επιλέγει, χωρίς να νοιαζόμαστε να του πούμε, να του μάθουμε πως κάπου μέσα στις σελίδες των βιβλίων, πέρα από κάθε άλλο, ίσως συναντήσει κι εμάς, ίσως κι εμείς το συναντήσουμε.

Ανάμεσα στην εποχή που εγώ ήμουν παιδί και στη σημερινή, ένα τεράστιο ιδεολογικό φράγμα παρεμβάλλεται στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας. Την ελεύθερη ανίχνευση την έχει αντικαταστήσει η προγραμματισμένη προπαγάνδα. Βέβαια, ξέρω πως οι εποχές δεν γυρίζουν πίσω, όπως και ξέρω πως δεν θα πρέπει να ωραιοποιήσω το χτες σε σχέση με το σήμερα. Όμως η εικόνα της μαζικοποίησης της λογοτεχνίας και η παράλληλη δημιουργία ενός αναγνώστη-παθητικού καταναλωτή, ας μου επιτρέψετε να με τρομάζει.

Αλλά τι έχω σ' όλα αυτά να αντιπροτείνω; Και πώς εγώ αντιδρώ; Θα απαντήσω πρώτα στο δεύτερο ερώτημα. Πώς εγώ αντιδρώ.

Ένας συγγραφέας το μόνο —και σίγουρα το πιο ουσιαστικό— που έχει να κάνει είναι να μπολιάσει το έργο του με τα στοιχεία εκείνα που ο ίδιος πιστεύει πως πρέπει να γνωρίσουν οι αναγνώστες του. Έτσι γράφω συνταγές, αφήνω τα όνειρά μου να κατευθύνουν τις εμπνεύσεις μου και ξεχνώ ή πιο σωστά αδιαφορώ αν αυτά που γράφω θα αρέσουν σε πολλούς ή λίγους.

Μα θα μου πείτε πως δέχομαι τα έργα μου να εντάσσονται σε διάφορες σειρές, να έχουν όσο πιο ελκυστικά εξώφυλλα γίνεται, και πάνω τους αφήνω να μπαίνει εκείνη η περιοριστική ένδειξη: για παιδιά από τόσο έως τόσο χρόνων.

Ναι, το κάνω: αν δεν το έκανα, θα κινδύνευα να βλέπω τα βιβλία μου να σκονίζονται στα ράφια των βιβλιοπωλείων και να αραχνιάζουν στις αποθήκες των εκδοτών μου. Και αν κάτι τέτοιο συνέβαινε, τότε δύσκολα κάποιος θα αποφάσιζε να επενδύσει στη δουλειά μου. Μη μου ζητάτε, μη ζητάτε από τους συγγραφείς να αυτοκτονήσουν εκδοτικά.

Και τώρα το τι προτείνω. Προτείνω, λοιπόν, να προβάλλεται το λογοτεχνικό παιδικό βιβλίο όχι σαν καταναλωτικό αγαθό, αλλά ως μια περίπτωση δημιουργίας προσωπικής σχέσης ανάμεσα στον αναγνώστη και το συγγραφέα.

Προτείνω να βοηθήσουμε τα παιδιά να μάθουν, να ασκηθούν στην κριτική ανάγνωση. Να τους μάθουμε να ανακαλύπτουν τη μαγεία που κάποιο κείμενο μπορεί για το καθένα από αυτά, και μόνο για το καθένα, να κρύβει.

Ζητώ από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να αντιμετωπίσουν με αυστηρότητα και όχι με συγκρατημένη συμπάθεια τα έργα και τους δημιουργούς τους. Ζητώ να προβάλλουν τα προϊόντα του χώρου με απόψεις που να δείχνουν σεβασμό στη λογοτεχνική παραγωγή. Κρυμμένοι θησαυροί και άλλες τέτοιες ευφείς ιδέες να μην αντιμετωπίζονται ως πρωτότυπες απαντήσεις της λογοτεχνίας στην τηλεόραση, αλλά αντίθετα ως ύπουλες μαχαιριές στην πλάτη όσων έργων υπηρετούν την αισθαντικότητα του αναγνώστη. Ζητώ και προτείνω στους ενήλικες να ενημερώνονται και οι ί-

διοι για το τι γράφεται και κυκλοφορεί, και όλα να τα κρίνουν όχι ως λογοτεχνικά υποκατάστατα, αλλά να τα αντιμετωπίζουν με αυστηρές προδιαγραφές.

Στην ουσία προτείνω να μην ξεχνάμε πως τα προϊόντα της κάθε τέχνης δεν χωρίζονται με στεγανά αναμεταξύ τους. Το καλό βιβλίο ζητά τη συντροφιά της καλής μουσικής, της σωστής ζωγραφικής, του καλού θεάτρου, του σωστού κινηματογράφου. Και πάνω απ' όλα να θυμόμαστε πως μέσα στη λογοτεχνία κυκλοφορούν άνθρωποι και συναισθήματα, εποχές και πάθη, χαρές και λύπες. Κυκλοφορούμε εμείς. Κι είναι εκεί όπου συχνάζουμε, το μέρος που συναντάμε τους δικούς μας ανθρώπους.

Ξεκίνησα αυτό το κείμενό μου με αναφορές στην παιδική μου ηλικία. Δεν το έκανα για να μιλήσω έτσι μόνο και μόνο για τον εαυτό μου. Το έκανα για να στήσω την ανάμνηση μιας εποχής που όλοι μας λίγο ή πολύ έχουμε γνωρίσει, και για να θυμίσω τους παράγοντες εκείνους που έφεραν μια πνευματική άνοιξη τον τόπο μας. Ήταν μια εποχή που μετρούσε πολύ ο παράγοντας άνθρωπος και οι σχέσεις του.

Οι εποχές αλλάζουν μαζί με τις συνθήκες που κάθε φορά επικρατούν. Τώρα ζούμε σε μιαν άλλη εποχή, υπάρχουν άλλες συνθήκες, αλλά οι αξίες μπορεί να μένουν – αν τις πιστεύουμε – αναλλοίωτες και πάντα βρίσκονται νέοι τρόποι για να υποστηριχτούνε. Ίσως θα έπρεπε να ήμουν περισσότερο αναλυτικός σε ό,τι αφορά προτάσεις προς αντιμετώπιση του προβλήματος. Δεν το έκανα και γιατί κι εγώ ακόμα ψάχνω το όλο θέμα και πειραματίζομαι στις όποιες αντιδράσεις μου, αλλά και γιατί θεώρησα πιο σημαντικό να τονίσω την ύπαρξη του προβλήματος, να βοηθήσω στη συνειδητοποίησή του.

Ως συγγραφέας αντλώ το υλικό μου από τη ζωή που με περιβάλλει. Και μέσα στη ζωή υπάρχουν πάντα παιδιά και ενήλικες. Μέσα στα βιβλία όλοι αυτοί αλληλογνωρίζονται. Πολύ φοβάμαι πως δεν συμβαίνει το ίδιο και στην καθημερινότητά μας.

Εικονογράφηση
Roger Broders
από το βιβλίο
Χίλιες και μία νύχτες.

«ΠΩΣ ΤΟ ΞΕΡΕΤΕ ότι αυτό που γράφετε είναι για παιδιά;», με ρώτησε μια μέρα ένα κοριτσάκι της τρίτη δημοτικού, σε μια από τις συνηθισμένες συναντήσεις μαθητών με συγγραφείς – αρχές του Μάρτη του 1999 πρέπει να ήταν:

«Δεν είμαι ολότελα βέβαιη από την αρχή», της απάντησα ειλικρινά. «Το αποφασίζω οριστικά όταν έχω φτάσει πια στο τέλος».

«Γιατί στο τέλος; Κι από τι το αποφασίζετε;» επέμεινε η μικρή – περιέργη όπως τα περισσότερα παιδιά της ηλικίας της, αλλά με ευστοχία που φανέρωνε κάποια ιδιαίτερη ευφυΐα.

Αν ήταν αρκετά μεγαλύτερη, θ' άνοιγα συζήτηση μαζί της γύρω από τους λόγους, για τους οποίους, κατά τη γνώμη μου, την ώρα της δημιουργίας ο λογοτέχνης πρέπει να νιώθει ελεύθερος να γράφει χωρίς προκαθορισμένα πλαίσια, τυχόν δεσμεύσεις ή στόχους εξωλογοτεχνικούς. Θα της μιλούσα όμως και για την υποχρέωση που έχει ο δημιουργός, ως υπεύθυνος άνθρωπος, να διακρίνει, όταν ολοκληρώσει πια το έργο του, αν εκείνο που αδέσμευτα έγραψε, είναι πράγματι για παιδιά ή όχι.

Θα της εξηγούσα ύστερα ότι αυτή η εκ των υστέρων τελική και υπεύθυνη κρίση μπορεί να γίνει με βάση κάποια κριτήρια που έχουν προκύψει από τη μελέτη των χαρακτηριστικών όσων βιβλίων κατά τεκμήριο βρήκαν και βρίσκουν απήχηση στο παιδικό αναγνωστικό κοινό. Και θα της απαριθμούσα, έστω και σύντομα, ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά: Ότι, ως προς τη μορφή, η οπτική γωνία είναι συχνά και κυρίως εκείνη του παιδιού. Η αμεσότητα είναι έκδηλη. Κουραστικές περιγραφές δεν υπάρχουν. Οι χαρακτήρες, μολονότι διαγράφονται καθαρά και ζωηρά, αφήνουν πάντα στον αναγνώστη περιθώριο για ταύτιση. Οι επίμονες «αυτοαναλύσεις» απουσιάζουν. Ο λόγος είναι λιτός, αλλά όχι απλοϊκός. Κι ακόμη ότι, ως προς το περιεχόμενο, υπάρχει μύθος με αρχή μέση και τέλος. Υπάρχει πλοκή έντονη και γρήγορη. Το κακό δεν θριαμβεύει τελικά και το καλό δεν νικιέται. Ακόμη και όταν η επικράτηση του καλού δεν είναι απόλυτη ή χωρίς σημαντικές απώλειες, ακόμη κι όταν το κακό έχει κάνει βλάβες ανεπανόρθωτες, τελικά βρίσκεται διέξοδος, διαφαίνεται κάποια λύση, τονώνεται η πίστη στις αξίες της ζωής.

Θα τη βεβαίωνα, τέλος, ότι εκείνοι που έχουν τη δοκιμασμένη ικανότητα να γράφουν για παιδιά, αυτό ακριβώς πετυχαίνουν: Να γράφουν αυθόρμητα το κείμενό τους με τρόπο τέτοιο, ώστε να έχει τα χαρακτηριστικά που περιγράψαμε. Γι' αυτό και το πιθανότερο είναι να διαπιστώσουν μ' ευκολία ότι το έργο που μόλις τελείωσαν μπορεί πράγματι να βρει απήχηση στα παιδιά, όπως ίσως είχαν ευχηθεί όταν το ξεκινούσαν.

Όλες αυτές οι εξηγήσεις ωστόσο, παρ' όλη την ιδιαίτερη ευφυΐα

που φαινόταν να διαθέτει η μικρή μαθήτριά, θα ήταν πάνω από τις προσληπτικές της ικανότητες. Το κοριτσάκι ανυπομονούσε ν' ακούσει μια σύντομη και κατανοητή για κείνο απάντηση στην ερώτηση: «Από τι αποφασίζετε ότι το βιβλίο σας είναι για παιδιά;». Δεν μπορούσα λοιπόν παρά να διαλέξω και να της πω το πιο καίριο, το πιο σημαντικό, το βασικότερο κριτήριο που μου επιτρέπει να παίρνω την κρίσιμη εκείνη τελική απόφαση.

«Αν έχω την αίσθηση», της είπα λοιπόν, «ότι ο αναγνώστης τελειώνοντας το βιβλίο μου θα έχει πειστεί ότι αξίζει η πάλη για το σωστό και το δίκιο, ότι στον κόσμο μπορεί να βρεθεί ανθρώπινη ζεστασιά, πραγματική αγάπη, αληθινή φιλία, αν πιστεύω ότι θα νιώσει μέσα του ελπίδα για τη ζωή και αισιοδοξία για το αύριο, τότε είμαι βέβαιη ότι το βιβλίο μου είναι κυρίως για παιδιά».

Φάνηκε ικανοποιημένη.

Αργότερα, στο διάλειμμα, όταν μαζευτήκαμε οι μεγάλοι στο γραφείο του διευθυντή, ο δάσκαλός της είπε σκεπτικός:

«Στους δύσκολους καιρούς που ζούμε, πάντως, χρειάζεται να διαθέτει κανείς ανεξάντλητα αποθέματα αισιοδοξίας, για να την μεταγγίζει με τα βιβλία του. Σπάνιο δώρημα! Σας θαυμάζω, μα την αλήθεια!».

Βιάστηκα να του ομολογήσω με συντριβή ότι δεν διαθέτω τέτοια αποθέματα. Ότι δεν είμαι καν αισιόδοξη όλες τις ώρες. Ότι συχνότατα νιώθω κούραση, αποθάρρυνση, απελπισία. Μόνο που τις ώρες εκείνες καταλαβαίνω πως δεν πρέπει να γράφω, αν ονειρεύομαι ως πιθανούς αποδέκτες του κειμένου μου τα παιδιά. «Δεν είναι σωστό να περνούμε την κούρασή μας στα παιδιά», έλεγε σοφά η Πηνελόπη Δέλτα, του θύμηση. Και ο Γιώργος Σεφέρης έγραψε κάποτε ότι «είναι αμαρτία να σπέρνει κανείς την απελπισία ανάμεσα στους νεότερους».

Σύντομα όλοι οι δάσκαλοι που πήραν μέρος στη συζήτησή μας παραδέχτηκαν ανεπιφύλακτα ότι το ελπιδοφόρο μήνυμα είναι το κυριότερο συστατικό της λογοτεχνίας για παιδιά και για νέους. Συμφωνήσαμε ύστερα και σε κάτι που έχει πολλές φορές τονιστεί: Ότι, μιλώντας για «ελπίδα» στα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία, δεν εννοούμε γλυκερές καταστάσεις με αβασάνιστη αισιόδοξη προοπτική. Δεν εννοούμε απόκρουση της πικρής πραγματικότητας και των αντιξοοτήτων της ζωής. Μιλούμε για ελπίδα δημιουργική, ελπίδα που, όπως έγραψε κάποτε ο πρόσφατα χαμένος στοχαστής Παναγιώτης Φωτέας, «είναι το λουλούδι της δοκιμασίας», που «γεννιέται» μέσα στη δυσκολία, εκεί που «δένονται» οι χαρακτήρες, «εν υπομονή» «μέσα στο χυτήριο των αγώνων και των πόνων». Γιατί «η μεγαλειώδης διάσταση της ελπίδας είναι το "παράλογο" να βλαστάνει εκεί που έχει εκλείψει»¹.

Εικονογράφηση
Βαγγέλης Ελευθερίου
από το βιβλίο της Λότης
Πέτροβιτς-Ανδρουτσόπουλου
Εφτά κόκκινες κλωστές
(Εκδόσεις Πατάκη).

Τους εμπιστεύτηκα ύστερα την έντονη ανησυχία μου για κάποιες, φοβούμαι, κακόβουλες πρόσφατες τάσεις και προσπάθειες, κυρίως στην ξένη παιδική λογοτεχνία, να υπάρξουν παιδικά βιβλία με κακό τέλος, βιβλία που εκπέμπουν απαισιοδοξία, βιβλία που αποθαρρύνουν, που τρομοκρατούν ή που απελπίζουν τους νεαρούς αναγνώστες. Τους εκμυστηρεύτηκα, μάλιστα, πως η ανησυχία μου όλο και μεγαλώνει. Γιατί κοιτάζω γύρω μου, παρατηρώ και σε άλλους τομείς παρόμοια φαινόμενα και υποψιάζομαι πως έχει αρχίσει μια ύπουλη μάχη γενικότερα κατά της ελπίδας. Μια τάση που ισοδυναμεί με μάχη κατά της ίδιας της ζωής.

«Αν εξυφαίνεται πραγματικά τέτοιο σχέδιο», επέμεινε ο δάσκαλος της μικρής «τότε υπάρχει ένας ακόμη λόγος να θεωρήσουμε δύσκολη δουλειά το να διατηρεί στις μέρες μας ένας λογοτέχνης την αισιοδοξία του και να τη μεταδίδει με τα βιβλία του. Πώς τα καταφέρνετε, αλήθεια;».

Το ρήμα «μεταδίδει» που χρησιμοποίησε, μου έφερε στο νου μια φράση του André Gide: «Το καλύτερο και το πιο αποτελεσματικό μέσο για να μεταδίδεις γύρω σου την ευτυχία είναι να δείχνεις εσύ ο ίδιος αυτή την εικόνα». Τούτη η φράση μού θύμισε με τη σειρά της κάτι που αναφέρει ο Daniel Goleman στο γνωστό βιβλίο του *Η συναισθηματική νοημοσύνη*² για έναν οδηγό λεωφορείου, που ένα πρωί, με τη φιλική αισιόδοξη στάση του προς τους δύσθυμους επιβάτες και με τα θετικά σχόλιά του γύρω από τα καλά που μπορεί ν' απολαύσει κανείς σε μια εκ πρώτης όψεως απάνθρωπη και αφιλόξενη μεγαλούπολη, μετέβαλε τη δυσθυμία τους σε ευεξία.

«Όσπου να κατεβούν από το λεωφορείο», αφηγείται ο Goleman, «ένας ένας οι επιβάτες είχαν βγει από το βλοσυρό καβούκι τους, κι όταν ο οδηγός φώναζε "πολύ καλημέρα σας και να περάσετε καλά!", όλοι ανταποκρίνονταν με χαμόγελο [...]. Άρχισα να συλλογίζομαι ότι το κολλητικό μικρόβιο της ευεξίας πρέπει να μεταδόθηκε υπό μορφή κυμάτων σε όλη την πόλη, αρχίζοντας από τους επιβάτες εκείνου του λεωφορείου [...]. Ο οδηγός ήταν ένας "ειρηνοποιός" της πόλης [...]. Είχε τη μαγική ικανότητα να μεταλλάζει την ακεφιά και τον εκνευρισμό που κόχλαζε μέσα στους επιβάτες, να μαλακώνει και ν' ανοίγει λιγάκι τις καρδιές τους».

Το «μικρόβιο της ευεξίας», λοιπόν. Από το μικρόβιο αυτό, υποστήριξα, πρέπει να προσβάλλονται κάθε τόσο, όσοι γράφουν για παιδιά, για να μπορούν και να το μεταδίδουν.

Γελάσαμε με την ανακάλυψη του νέου μικροβίου και αποχαιρετιστήκαμε «εν ευεξία».

Ένα μήνα αργότερα, μέρες Απρίλη του 1999 – μέρες πασχαλινές – είπα ν' αρχίσω ένα καινούριο βιβλίο. Ένα βιβλίο που, αν όλα πήγαιναν καλά και φούντωνε μέσα μου το «μικρόβιο της ευεξίας», θα ήταν για παιδιά. Πήρα την πένα μου, άνοιξα τα χαρτιά μου...

Μάταιος κόπος. Αντί για το μικρόβιο που προσδοκούσα, με κατέβαλε ορμητικά και ολοκληρωτικά το αντίθετό του. Τις ίδιες εκείνες ημέρες, είχαν αρχίσει να συνωστίζονται στη μικρή οθόνη πρόσφυγες εξαθλιωμένοι, άμαχοι τραυματισμένοι, νεκροί σε χαλάσματα, σπίτια και νοσοκομεία, κτίρια φλεγόμενα, παιδιά πεινασμένα και τρομαγμένα, ηλικιωμένοι σε απόγνωση... Τη θέση τους έπαιρναν ύστερα στρατιωτικοί ευχαριστημένοι από τις πολεμικές τους επιδόσεις και πολιτικοί ικανοποιημένοι από τις άκαρπες προτάσεις τους για «ειρηνική διευθέτηση του ζητήματος» ή «άμεση κατάπαυση του πυρός». Και, το χειρότερο, καμιά αισιόδοξη προοπτική,

έστω και αμυδρή, δε διαφαινόταν για το τέλος εκείνης της κόλασης, ενώ οι έννοιες «ειρήνη», «διεθνές δίκαιο», «ανθρωπιστική βοήθεια» και «ανθρώπινα δικαιώματα» διαστρεβλώνονταν βάνουσα και αναίσχυντα.

Ένωσα πως το «μικρόβιο της ευεξίας» είχε οριστικά εξοντωθεί και η ελπίδα στον κόσμο είχε πεθάνει για πάντα.

Άφησα την πένα μου, έκλεισα τα χαρτιά μου... Είχα παραδοθεί στην αποθάρρυνση, σε μια βαθιά κι απόλυτη απαισιοδοξία. Η αγανάκτησή μου με ωθούσε να γράψω κάτι και να καταγγέλλω το έγκλημα που παρακολουθούσα να συντελείται, τη βαρβαρότητα που έβλεπα να εκτυλίσσεται, το σκοτεινό μεσαιώνα που φοβόμουν ότι ξανάρχεται.

Έγραφα αυθόρμητα ένα κείμενο που καθρέφτιζε την αποκαρδίωσή μου. Και γρήγορα κατάλαβα ότι δεν ήταν για παιδιά. Ο αναγνώστης που είχα νοερά μπροστά μου γράφοντας δεν ήταν παιδί. Γιατί τα παιδιά σε τίποτα δεν είχαν φταίξει, τίποτα δεν μπορούσαν να πράξουν για να σταματήσουν το κακό, και ασφαλώς δεν ήταν οι αρμόδιοι, για να τους απευθύνω τις καταγγελίες μου. Το μόνο που θα πετύχαινα, αν αποφάσιζα πως είναι οι αποδέκτες του γραφτού μου, θα ήταν να τους διοχετεύσω μια απύθμενη απελπισία.

Κάποια στιγμή, σε μια ύστατη προσπάθεια να πάρω λίγο κουράγιο, έψαξα και βρήκα το άρθρο ενός ξένου συγγραφέα, που είχα κάποτε διαβάσει — ένα κείμενο με μορφή επιστολής προς νεότερο και τίτλο «Γίνε απαισιόδοξος, αν μπορείς!». Έγραφε:

«[...] Αρνούμαι να παραδοθώ στην αποθάρρυνση[...]. Οι πράξεις βίας καταποντίζονται και τα επιτεύγματα του πνεύματος αντέχουν στο χρόνο —τούτο το σχήμα επαναλαμβάνεται κάθε τόσο στην ιστορία[...]. Γίνε, λοιπόν, απαισιόδοξος, αν μπορείς. Βουτήξου βαθιά στην απαισιοδοξία σου. Πίστεψε πως όλα τα ιδανικά του ανθρώπου είναι ουτοπίες, πως οτιδήποτε φάνηκε σαν πρόοδος στο παρελθόν, δεν ήταν παρά μονάχα μια αστραπή που έσβησε στο σκοτάδι. Συμφώνησε πως οι δικτατορίες καταδιώκουν τις δημοκρατίες, επειδή η δημοκρατία είναι στην ουσία ανεφάρμοστη, πως η χριστιανική καλή θέληση είναι φαντασίωση και στόμφορ, και ότι ο πυρηνικός πόλεμος θ' αφανίσει τον πολιτισμό και πιθανώς και την ανθρώπινη φυλή. Αν αποφασίσεις να γίνεις απαισιόδοξος, γίνε τουλάχιστον πραγματικός: Πάψε να προσπαθείς να ελπίζεις! Δεν μπορείς... Αμέσως αρχίζουν να ξεπηδούν επιχειρήματα από την άλλη πλευρά, που δεν γίνεται ν' αποσιωπηθούν. Βγαίνεις στον κόσμο με μια γενιά σκληρή και θυελλώδη, όμως και με ελπίδα μαζί και με εμπιστοσύνη ότι μια νίκη μπορεί να κερδιθεί κατά των δυνάμεων του κακού που απειλούν τον κόσμο. Η εύκολη αισιοδοξία είναι ανόητη. Η βαθιά απαισιοδοξία είναι καταστροφή. Εκείνο που χρειαζόμαστε είναι ευφυΐα, πίστη, καλή θέληση, θάρρος»³.

Οι σκηνές του πολέμου και της φρίκης συνεχίζονταν στη μικρή οθόνη και με γύριζαν σε χρόνια εφιαλτικά, τότε που, νήπιο ακόμα, γνώριζα ως πρώτη επαφή με την πραγματικότητα τον απαίσιο ήχο της σειρήνας, τον τρόπο των βομβαρδισμών, το αποπνικτικό, αφόρητο κλείσιμο στο μουχλιασμένο καταφύγιο, το έρεβος του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου και τη νύχτα της Γερμανικής κατοχής στην Αθήνα...

Εκείνη τη φοβερή εποχή, μέσα στην αντάρα του πολέμου, άρχιζα λίγο λίγο να μαθαίνω ανάγνωση, παρακολουθώντας το μεγαλύτερο αδελφό μου, που είχε αρχίσει να πηγαίνει σχολείο. Και το 1943, έξι μόλις χρονών, κατά-

φερα να διαβάσω για πρώτη φορά το *Παραμύθι χωρίς όνομα* της Πηνελόπης Δέλτα.

Θυμάμαι ολοζώντανα την ευεξία που ένιωσα στο τέλος. Την πεποίθηση ότι αξίζει κανείς να μάχεται για το καλό και το δίκιο, όπως κατάλαβαν κι έπραξαν τελικά οι κάτοικοι της χώρας των Μοιρολάτρων. Την ελπίδα που φούντωσε μέσα μου ότι ο πόλεμος θα τελειώσει. Ότι από τα ερείπια και το θάνατο που έβλεπα γύρω μου θ' αναστηθεί τελικά ένας κόσμος ειρηνικός, μια ζωή που ν' αξίζει κανείς να τη ζήσει. Εκείνη, δίχως άλλο, πρέπει να ήταν η πρώτη φορά που «κόλλησα» το μικρόβιο της ευεξίας.

Από τότε, το *Παραμύθι χωρίς όνομα* είχε γίνει το γιατρικό μου για την απελπισία. Γι' αυτό και πλήθος ήταν οι φορές που από τότε το ξαναδιάβασα.

Αυτό αποφάσισα να ξανακάνω κι εκείνες τις δύσκολες ανοιξιάτικες μέρες του 1999. Ίσως ο Συνετός, ο Μονοχέρης, η Γνώση και η Φρόνηση να μ' έβαζαν πάλι στη «ροή» της ελπίδας. Ο Παναγιώτης Φωτέας είχε αναμφισβήτητα δίκιο σαν έγραφε: «Η ελπίδα είναι ο μεγαλοδύναμος πυρήνας της πράξης. Η ελπίδα όχι σαν υπνωτικό ή κατευναστικό καταπότι, αλλά σαν εσώτερη και ευγενιστική διαδικασία που αντλεί από την ψυχή τους πολυτιμότερους χυμούς της. Επ' ελπίδι οφείλει ο αροτριών αροτριών»⁴.

Έτσι, σε πείσμα των χαλεπών καιρών, των διαψευσμένων προσδοκιών της γενιάς μου και των δυσοίωνων προβλέψεων των συγχρόνων μου για ένα σκοτεινό 21^ο αιώνα, άρχισα ν' αναζητώ ξανά το ζωογόνο μικρόβιο της ευεξίας. Αν η πρόσκαιρη «ανοσία» μου επέμενε, ήξερα πως ό,τι θα έγραφα θα ήταν μόνο για ενήλικες. Αν όμως πετύχαινα να προσβληθώ και πάλι από το επιθυμητό μικρόβιο, τότε θα μπορούσα ίσως να το μεταδώσω μέσ' από τις σελίδες μου. Και τότε, μονάχα τότε, θα ήμουν βέβαιη πως είχα γράψει ένα βιβλίο για παιδιά.

Σημειώσεις

1. Περ. *Ευθύνη*, τεύχ. 102/1980, σ. 378.
2. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
3. Χάρρυ Έμερσον Φόντικ, στο περιοδικό *Ευθύνη*, τεύχ. 123 (1982), σσ. 143-145.
4. *Ευθύνη*, τεύχ. 102, ό.π.

Εικονογράφηση
Μάριον Χωρεάνθη
από το βιβλίο
της Ελένης Χωρεάνθη
Το κορίτσι που μιλούσε στο φεγγάρι
(Εκδόσεις Φυτράκη).

Έλεη και απώθηση

ΩΣ ΓΝΩΣΤΟΝ ελάχιστοι Έλληνες διαβάζουν. Σύμφωνα με την έρευνα αναγνωσιμότητας του Ε.ΚΕ.ΒΙ. περισσότεροι από τριάντα δεν έχουν ανοίξει βιβλίο¹ και η απώθηση αυτή για το βιβλίο ξεκινάει από νωρίς. Μια πρόσφατη έρευνα για τη θέση την οποία κατέχει το εξωσχολικό λογοτεχνικό βιβλίο στη ζωή των μαθητών καταλήγει μεταξύ άλλων στο συμπέρασμα ότι από τη σκοπιά των μαθητών η ανάγνωση σχολικών βιβλίων σκοτώνει γενικώς το διάβασμα. Ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων μαθητών πιστεύει ότι το σχολείο ευθύνεται για την απώθηση που αισθάνονται για την ανάγνωση βιβλίων².

Φαίνεται ότι τα σχολικά βιβλία ταλανίζουν τόσο τα παιδιά, ώστε μέσα από μια διαδικασία γενίκευσης εξηρημένων αντανακλαστικών αισθάνονται στην υπόλοιπη ζωή τους απέχθεια για οποιοδήποτε έντυπο (με την εξαίρεση ίσως των επιταγών).

Επίσης, το ότι τα παιδιά καταγίνονται ευκολότερα με δημιουργικές δραστηριότητες στον ηλεκτρονικό υπολογιστή δεν οφείλεται μόνο στις εγγενείς ιδιότητες του μέσου, αλλά μεταξύ άλλων στον παιγνιώδη χαρακτήρα της προσπάθειας που δημιουργεί και συντηρεί τη διάθεση για δημιουργία³.

Το ερώτημα είναι με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να γίνουν τα σχολικά βιβλία λιγότερο απωθητικά. Ή ακόμα αντί να απωθούν τον μαθητή να κερδίζουν το ενδιαφέρον του.

Στο κείμενο αυτό θα εξετάσω κάποιους από τους λόγους που πιστεύω ότι οδηγούν σε αυτή την απώθηση στα πρώτα βήματα εκπαίδευσης του παιδιού και θα διερευνήσω τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να μετατραπεί σε έλεη. Τέλος, θα παραθέσω παραδείγματα από προσωπικές μου εμπειρίες σε αυτόν τον χώρο.

Αδιαφορία, εφησυχασμός και σύγχυση – Πώς γράφεται ένα γράμμα

Πιστεύω ότι κατά κανόνα ένα κλίμα αδιαφορίας, εφησυχασμού και ευκολίας επικρατεί σε οτιδήποτε έχει σχέση με το μικρό παιδί και την μάθηση.

Μου προξένησε, για παράδειγμα, έκπληξη πρόσφατα η διαπίστωση, όταν ετοίμαζα τη σειρά των βιβλίων «Οι παρεούλες της αλφαβήτας», ότι το παιδί εισπράττει αυτή την αδιαφορία από την πρώτη κιόλας επαφή του με το βιβλίο, όταν μαθαίνει δηλαδή τα πρώτα γράμματα της αλφαβήτας. Αλλιώς βλέπει τα γράμματα τυπωμένα στο βιβλίο και αλλιώς καλείται να γράψει το ίδιο.

Το γάμα, για παράδειγμα, όταν το βλέπει τυπωμένο, μοιάζει με ύψιλον ενώ καλείται να το γράψει με κενό στο κάτω μέρος. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με αρκετά ακόμα γράμματα. Αντί να κάνουμε δηλαδή ό,τι είναι δυνατόν να το διευκολύνουμε το παιδί, του προκαλούμε σύγχυση από τα πρώτα του βήματα, προτού μάθει ακόμα να συλλαβίζει.

Όταν έθεσα σε εκδότες και επιμελητές βιβλίων το θέμα, αντιμετώπισα την έκπληξη – δεν το είχαν προσέξει – ή εισέπραξα την απάντηση ότι έτσι συνηθίζεται και ακολουθούν την πεπατημένη, λες και πρόκειται για κάποιο αναγκαίο κακό. Για κάποιο αναπόφευκτο φυσικό φαινόμενο, ανεπίδεκτο αντιμετώπισης.

Ενώ υπάρχουν σήμερα εκατοντάδες ελληνικές γραμματοσειρές με πάμπολλες παραλλαγές και ενώ είναι σχετικά εύκολο και γρήγορο να σχεδιαστούν νέες σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, από ό,τι γνωρίζω δεν ενδιαφέρθηκε κάποιος εκδότης ούτε άλλος εκπαιδευτικός φορέας να παραγγείλει τον σχεδιασμό μιας γραμματοσειράς ακριβώς στα μέτρα των παιδιών που μαθαίνουν να γράφουν την αλφαβήτα, η οποία να χρησιμοποιείται με συνέπεια στην εκτύπωση αναγνωστικών και παιδικών και σχολικών βιβλίων για αυτή την ηλικία.

Όταν, λοιπόν, από τα πρώτα του βήματα το παιδί αντιμετωπίζει τέτοιου είδους σύγχυση και αδιαφορία, πώς περιμένουμε να αγαπήσει το διάβασμα, το βιβλίο και τη μάθηση;

Ο λογοτέχνης και το σχολικό βιβλίο

Επίσης, πιστεύω, σημαντικό μέρος αυτής της απώθησης οφείλεται στον αμελητέο ή δευτερεύοντα ρόλο που διαδραματίζει ο λογοτέχνης στη διαδικασία συγγραφής σχολικών βιβλίων.

Συνήθως τα βιβλία αυτά τα γράφουν, όπως άλλωστε είναι φυσικό, εκπαιδευτικοί ή ειδήμονες σε συγκεκριμένους γνωστικούς τομείς και όχι λογοτέχνες. Μόνο κατά σύμπτωση οι δυο αυτές ιδιότητες συμπίπτουν. Οι λογοτέχνες είτε δεν ενδιαφέρονται να ασχοληθούν είτε δεν καλούνται να συμμετάσχουν στη συγγραφή σχολικών βιβλίων.

Ειδικότερα στην περίπτωση αναγνωστικών, αλλά και γενικότερα βιβλίων που στόχο έχουν να διδάξουν γραμματική και συντακτικό, δύο είναι οι συνήθεις διαδικασίες:

1. Να συντάσσονται από μη λογοτέχνες κείμενα τα οποία περιλαμβάνουν τα προς διδασκαλίαν γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα.
2. Να επιλέγονται από την υπάρχουσα λογοτεχνική παραγωγή κείμενα ή αποσπάσματά τους, τα οποία τυχαίνει να περιλαμβάνουν στοιχεία χρήσιμα για τη διδασκαλία των προς εκμάθηση γλωσσικών και γραμματικών φαινομένων (π.χ. ένα υπάρχον λογοτεχνικό κείμενο, το οποίο περιλαμβάνει πρωτόκλιτα ουσιαστικά ή υποτακτικές).

Στην πρώτη περίπτωση τα κείμενα είναι μεν κατάλληλα από εκπαιδευτικής πλευράς, αλλά από λογοτεχνικής υστερούν. Στη δεύτερη περίπτωση τα κείμενα έχουν (έστω και στην αποσπασματική τους παρουσίαση) αναμφισβήτητη λογοτεχνική αξία, αλλά μόνο κατά σύμπτωση περιλαμβάνουν τα στοιχεία και χαρακτηριστικά εκείνα, τα οποία είναι χρήσιμα για την εκμάθηση των συγκεκριμένων γραμματικών ή συντακτικών φαινομένων. Άρα από εκπαιδευτικής πλευράς απέχουν κατά πολύ από το ιδεώδες.

Μια γονιμότερη κατά την γνώμη μου από εκπαιδευτικής πλευράς επιλογή θα ήταν να ζητηθεί από καλούς λογοτέχνες να συγγράψουν νέα λογοτεχνήματα, τα οποία θα είναι κατάλληλα για τη διδασκαλία των προς εκμάθηση γραμματικών, συντακτικών και άλλων φαινομένων. Μια ουσιαστικότερη συμμετοχή λογοτεχνών στη συγγραφή όχι μόνο βιβλίων, που έχουν σχέση με τη γλώσσα, αλλά στη συγγραφή πάσης φύσεως σχολικών βιβλίων, θα ήταν πιστεύω αναμφισβήτητα γόνιμη και θα απέδιδε καρπούς.

Ίσως, βέβαια, δεν είναι εύκολο να πεισθούν οι λογοτέχνες να γράψουν κείμενα κατά παραγγελία, υπακούοντας σε ποικίλους περιορισμούς, να γράψουν δηλαδή κείμενα κομμένα και ραμμένα στα μέτρα διαφόρων εκπαιδευτικών προδιαγραφών (π.χ. να γράψουν ένα κείμενο, το οποίο να περιλαμβάνει μετοχές της παθητικής φωνής ή δίψηφους φθόγγους).

Πιστεύω όμως ότι για ένα λογοτέχνη οι περιορισμοί αυτοί μπορεί να λειτουργήσουν όχι μόνο ως άσκηση, αλλά και ως πρόκληση, και να καταλήξουν στη συγγραφή ενδιαφερόντων κειμένων, εν πάση περιπτώσει ποιοτικότερων από αυτά που θα συνέθεταν μη λογοτέχνες.

Η αβάσταχτη ανία της καθημερινότητας

Τα κείμενα, τα οποία χρησιμοποιούνται για την εκμάθηση της γλώσσας από ελληνόπουλα του εξωτερικού ή μειονότητες του εξωτερικού αναφέρονται ως επί το πλείστον σε στιγμιότυπα και καταστάσεις της καθημερινής ζωής, με θέματα όπως το Πάσχα, τα Χριστούγεννα, εθνικές γιορτές, επισκέψεις σε εκκλησίες και συγγενείς, καταστήματα και αγορές.

Αυτό φαντάζομαι ότι συμβαίνει για να μεταδοθούν με αυτό τον τρόπο διάφορα πολιτιστικά στοιχεία με την ευρεία έννοια του όρου και να μνηθεί με φυσικό τρόπο το παιδί στη γλώσσα.

Τα κείμενα αυτά μπορεί βέβαια να μεταδίδουν κάποια χρήσιμα στοιχεία του πολιτισμικού περιβάλλοντος, αλλά δεν είναι κατά την γνώμη μου η ενδεικνυόμενη βάση για την εκμάθηση των κανόνων της γλώσσας, της γραμματικής κ.λπ. Η αρνητική πλευρά αυτής της προσέγγισης, της έμφασης δηλαδή στην παράθεση της καθημερινότητας, είναι ότι τα κείμενα καταλήγουν να είναι κοινότοπα, κουραστικά και βαρετά.

Για μεν τα παιδιά, τα οποία έχουν βιώσει και γνωρίζουν τις αναφερόμενες καταστάσεις, τα κείμενα δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή αναπαριστούν βιωματικές εμπειρίες και επαναλαμβάνουν θέματα τα οποία ήδη γνωρίζουν. Για παιδιά, πάλι, που δεν έχουν βιώσει αυτά τα δρώμενα, μια ρηχή παράθεση εθίμων, συνηθειών και καταστάσεων δεν είναι εύκολο να κεντρίσει το ενδιαφέρον τους.

Αν όμως ο κύριος στόχος είναι να ενδιαφερθεί το παιδί, να μνηθεί στην γλώσσα, να κατανοήσει τους μηχανισμούς της και να αποτυπωθεί στην

μνήμη του κάποιο φωνητικό, γραμματικό, συντακτικό ή άλλο φαινόμενο, χρειάζεται μια διαφορετική προσέγγιση. Μια μετανάστευση από το καθημερινό στο φανταστικό.

Όσο πιο ασυνήθιστο, πιο παράξενο, φαντασμαγορικό, μυθολογικό και χιουμοριστικό είναι το κείμενο του αναγνωστικού, τόσο πιθανότερο να προσελκύσει και να διεγείρει σε πρώτο στάδιο την προσοχή του παιδιού – και στην συνέχεια να βοηθά στην απομνημόνευση των προς εκμάθηση στοιχείων.

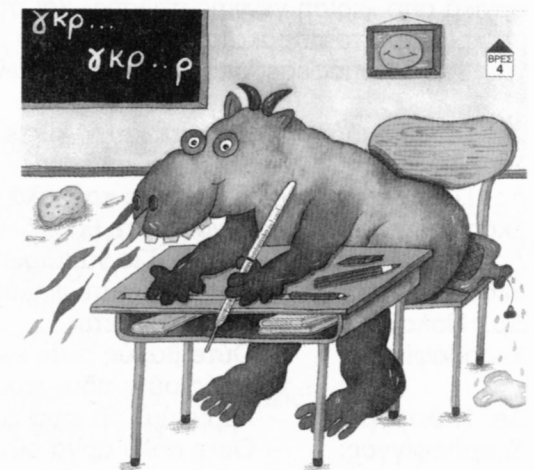
Και αυτό, γιατί αποτυπώνεται ευκολότερα στην μνήμη μας το διαφορετικό από το τετριμμένο, το καινοφανές από το κοινότοπο, το παράδοξο από το συνηθισμένο. Η καθημερινότητα ούτε εντυπωσιάζει ούτε εντυπώνεται εύκολα.

Η μύτη και οι πατάτες

Στη συνέχεια θα ήθελα να παραθέσω μερικά παραδείγματα από προσωπικές μου λύσεις και αντιδράσεις στα παραπάνω θέματα. Αφορμή για να ασχοληθώ με τέτοιου είδους κείμενα ήταν η συνεργασία μου με το Mother Tongue Project (Πρόγραμμα Εκμάθησης της Ελληνικής Γλώσσας από μειονότητες της Μ. Βρετανίας), στην Αγγλία· αργότερα πρόταση εκδοτών μου να γράψω τις σειρές «Παραμύθια με αριθμούς»⁴ και «Διακοπές στο νησί των πυροτεχνημάτων»⁵· αργότερα, η ανάθεση του υπουργείου Τύπου να γράψω ένα βιβλίο για τα παιδιά ξένων χωρών, που ενδιαφέρονται για την Ελλάδα και τον ελληνικό πολιτισμό, και πρόσφατα του Ινστιτούτου Επεξεργασίας Λόγου να συνθέσω τα κείμενα στο πλαίσιο ενός προγράμματος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας από τουρκόφωνες μειονότητες της Θράκης.

Ομολογώ ότι πολλά από τα σχολικά βιβλία, τα οποία μου έστειλαν οι αρμόδιοι ως βοηθητικό υλικό τα βρήκα μάλλον κουραστικά, ίσως και βαρετά.

Αργότερα κατά τη διαδικασία συγγραφής μια άσκηση γραμματικής που μου είχαν προτείνει περιλάμβανε τη φράση «Η θεία μου έφαγε μακαρόνια»

Εικονογράφηση:
Κέλλυ Ματαθία Κόβο
από το βιβλίο
του Ευγένιου Τριβιζά
Το αλφαβητάρι με γλωσσοδέτες
(Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα).

ή κάτι παρόμοιο. Τους είπα ότι αυτό ελάχιστα θα κινούσε το ενδιαφέρον του παιδιού και αν χρειαζόμαστε μια άσκηση που να περιλαμβάνει τον ρηματικό τύπο «έφαγε», να την αντικαθιστούσαμε με τη φράση «Ένας δράκος έφαγε την θεία μου».

Πόσο πιο ελκυστικό και γόνιμο θα ήταν, αν μια πολύ απλή άσκηση του τύπου «Ένα κιλό πατάτες κάνει 200 δραχμές. Πόσο κάνουν 10 κιλά πατάτες;» δινόταν με έναν ελαφρά διαφορετικό τρόπο, δηλαδή «Όταν ο Πινόκιο λέει ψέματα, η μύτη του μεγαλώνει δυο πόντους. Πόσο θα μεγαλώσει, αν πει είκοσι ψέματα;» ή «Για κάθε δέκα χρόνια που κοιμόταν η Ωραία Κοιμωμένη χρειάζεται ένα φιλί για να ξυπνήσει. Πόσα φιλιά χρειάζεται για να ξυπνήσει, αν κοιμόταν δώδεκα χρόνια;». Ένα επιπλέον πλεονέκτημα των δύο τελευταίων παραδειγμάτων είναι ότι δεν επηρεάζονται εύκολα από τον πληθωρισμό. Η άσκηση παραμένει ουσιαστικά η ίδια, αλλά ο τρόπος με τον οποίο εκφράζεται διεγείρει αποτελεσματικότερα το ενδιαφέρον και την δεκτικότητα του παιδιού.

Στην συνέχεια, αποφάσισα να προσπαθήσω να μεταδώσω τις συγκεκριμένες γνωστικές έννοιες μέσα από εύθυμες ιστορίες και κόμικς, δημιουργώντας μια σειρά χαρακτήρων, τύπων και καταστάσεων, όπως ο δεκανέας Παραδέκας (για την εκμάθηση των δεκαδικών αριθμών), Ο Εμβασκός Κιχώτης (για την εκμάθηση κανόνων της γεωμετρίας), Ο Αλέξης Πτωτιστής για την εκμάθηση των πτώσεων της γραμματικής, Οι δύο χαζοί από την Χαζαμπλάνκα (δυο χαρακτήρες που κάνουν συνέχεια γκάφες, επειδή αγνοούν στοιχειώδεις κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού), ο σοφός Κομπούζιος, Το εστιατόριο των Λεξιδράκων κ.λπ. Για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιώ και το χιούμορ καταστάσεων, όπως στην ιστορία που τα ρήματα κάνουν διαδήλωση, απαιτώντας αύξηση, ή στις ιστορίες στο γραφείο ζευγαρώματος, όπου φωνηέντα ζητούν να ζευγαρώσουν με άλλα φωνηέντα για να σχηματίσουν διφθόγγους κ.λπ.

Πτώσεις και επιπτώσεις

Για παράδειγμα, στη σειρά κόμικ «Παλαβομάρ και Σκορδοφίγγος», το οποίο έχει εικονογραφήσει ο γελοιογράφος Στάθης, ο ασθενής υποφέρει αρχικά από «κρίση γενικής πτώσης» και στη συνέχεια από διάφορες ακόμα κρίσεις. Στο παρακάτω απόσπασμα ο ήρωας επισκέπτεται τον ψυχίατρο, επειδή υποφέρει από κρίση αντιθέτων.

- Δρ. Παλαβομάρ: — Είσατε καλά, κύριε Σκορδοφίγγο;
 Σκορδοφίγγος: — Και καλά και κακά.
 Δρ. Παλαβομάρ: — Τι εννοείτε και καλά και κακά;
 Σκορδοφίγγος: — Εννοώ ούτε θαυμάσια ούτε απαίσια.
 Δρ. Παλαβομάρ: — Έστω... Για να πάρω το ιστορικό σας, τι ύψος έχετε;
 Σκορδοφίγγος: — Δεν είμαι ούτε ψηλός ούτε κοντός, γιατρέ μου.
 Δρ. Παλαβομάρ: — Πόσο ζυγίζετε;
 Σκορδοφίγγος: — Ούτε βαρύς ούτε ελαφρύς είμαι, γιατρέ μου. Ούτε χοντρός ούτε αδύνατος.
 Δρ. Παλαβομάρ: — Χμμμμ... Τι ώρα ξυπνάτε το πρωί;
 Σκορδοφίγγος: — Ούτε πολύ αργά ούτε πολύ νωρίς, γιατρέ μου.

- Δρ. Παλαβομάρ: — Καλά, δεν σας ανησυχεί το γεγονός ότι μιλάτε συνέχεια με αντίθετα;
 Σκορδοφίγγος: — Ούτε ζέστη μου κάνει ούτε κρύο, γιατρέ μου.
 Δρ. Παλαβομάρ: — Δηλαδή δεν θέλετε να γίνετε καλά;
 Σκορδοφίγγος: — Ούτε να χειροτερέψω θέλω ούτε να καλύτερέψω, γιατρέ μου. Καλά είμαι έτσι.
 Κ^α Σκορδοφίγγου: — Λοιπόν, γιατρέ μου; Τι έχει;
 Δρ. Παλαβομάρ: — Τι να σας πω, κυρία μου; Μου φαίνεται μάλλον ισοροπημένος τύπος, όχι όμως εντελώς. Δηλαδή ούτε ισοροπημένος ούτε ανισόρροπος. Ούτε τρελός ούτε γνωστικός. Ούτε για λύσιμο ούτε για δέσιμο.

Όταν το δύο πάει στο ωδείο

Με παρόμοιο τρόπο μπορεί να μεταδοθούν έννοιες της αριθμητικής και της γεωμετρίας. Σε ένα κείμενο αριθμητικής με σκοπό τη διάκριση των άρτιων και περιττών αριθμών, για παράδειγμα, η πριγκίπισσα τεσσσερούλα, κόρη του βασιλιά των ζυγών αριθμών, ερωτεύεται έναν περιττό αριθμό. Αλλά ο πατέρας της, ο βασιλιάς των ζυγών αριθμών, αντιτίθεται στο γάμο και προσπαθεί να την πείσει να παντρευτεί ζυγό αριθμό.

*Παντρέψου τον πρίγκιπα το δύο
 που 'χει τελειώσει το ωδείο.
 Παντρέψου έστω ένα τεσσάρι,
 λεβέντη παλικάρι.
 Παντρέψου έστω ένα έξι,
 γιατί τα έξι είναι σέξι!
 Αλλά, κόρη μου, σ' εκλιπαρώ,
 ξέχνα, το εφτά το περιττό.
 Βγάλτο για πάντα απ' το μυαλό σου,
 σοβαρέψου, προσγειώσου!*

Και εκείνη απαντά:

*Τι κι αν είναι περιττός!
 Ο έρωτας είναι τυφλός.
 Κάνε μου, μπαμπά, τη χάρη,
 άσε με να πάρω το εφτάρι!*

Όταν τα πάθη των φωνηέντων δεν γίνονται πάθη των παιδιών

Σε μια άλλη ενότητα έπρεπε να μεταδοθούν οι γραμματικές έννοιες συγκοπή, αποκοπή, έκθλιψη και αφαίρεση. Ομολογώ ότι δεν θυμόμουν τη σημασία τους και όταν την διάβασα, το ξέχασα. Στο κόμικ που έγραφα πρωταγωνιστεί ένα «στάρι», το οποίο επισκέπτεται τον γιατρό.

- Πώς λέγεσαι; ρώτησε ο γιατρός.
 — Στάρι.
 — Αχά... Και για ποιο λόγο ήρθες, στάρι, να με δεις;
 — Έχω ένα πόνο στην μέση, γιατρέ μου.
 — Για να σε εξετάσω.

Ο γιατρός βγάζει το στηθοσκόπιό του και εξετάζει την άρρωστη λέξη.

– Αγαπητό μου στάρι, τα νέα είναι πολύ άσχημα. Έχεις πάθει...

– Τι, γιατρέ μου;

– Συγκοπή!

– Τι θα πει αυτό, γιατρέ μου;

– Ότι σου έφυγε ένα φωνήεν από τη μέση σου.

– Πώς μου έφυγε, γιατρέ μου, ολόκληρο φωνήεν και δεν το πήρα χαμπάρι;

– Συμβαίνει αυτό καμιά φορά σε λέξεις που έχουνε ένα φωνήεν ανάμεσα σε δύο σύμφωνα. Φεύγει το φωνήεν, εξαφανίζεται δηλαδή, η λέξη παθαίνει συγκοπή, όπως λέμε εμείς οι ειδικοί.

– Δεν σας καταλαβαίνω, γιατρέ μου.

– Είναι απλό. Για να σου δώσω να καταλάβεις, εσύ ήσουν σιτάρι. Το γιώτα ήτανε ανάμεσα σε δύο σύμφωνα, το σίγμα και το ταυ, έπαθε συγκοπή και έμεινες στάρι.

– Θεέ και Κύριε! Πώς την έπαθα έτσι! Υπάρχουν ελπίδες, γιατρέ μου;

– Υπάρχουν. Πώς δεν υπάρχουν. Μια εγχειρησούλα και θα είσαι περδίκι. Μεταμόσχευση γιώτα χρειάζεσαι. Αυτό είναι όλο.

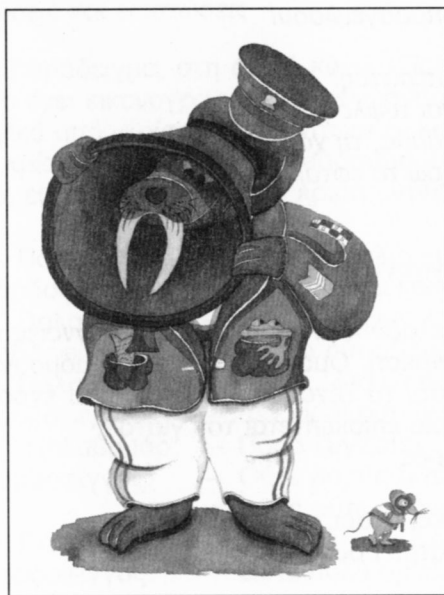
– Είναι εύκολη η εγχείρηση, γιατρέ μου;

– Η εγχείρηση είναι εύκολη, άλλο είναι το δύσκολο· να βρεθεί δότης.

– Τι πρέπει να κάνω, γιατρέ μου;

– Να μπεις στο λεξι-νοσοκομείο και όταν βρούμε δότη, θα σε ειδοποιήσουμε.

Στη συνέχεια το στάρι μπαίνει στο νοσοκομείο, όπου συναντάει διάφορες άλλες νοσηλευόμενες λέξεις που πάσχουν από άλλα πάθη φωνηέντων. Το διώχνουν από τον όμιλο των τρισύλλαβων λέξεων και έχει πολλές περιπέτειες μέχρι το χάπι εντ, όταν, αντί να του προσθέσουνε το γράμμα που του λείπει, του αφαιρούν και το γιώτα και το στάρι γίνεται ένας διάσημος σταρ.

Εικονογράφηση
Κέλλυ Ματαθία Κόβο
από το βιβλίο
του Ευγένιου Τριβιζά
Ποιος έκανε πιπί στο Μισοισιπή;
(Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα).

Ο Πήγασος και το γαϊδουράκι⁶

Στα κείμενα για το υπουργείο Τύπου έπρεπε να μεταδοθούν ιστορικές, λαογραφικές και μυθολογικές γνώσεις, αλλά και στοιχεία του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού. Έγραψα, λοιπόν, μια ιστορία η οποία αρχίζει ένα βράδυ σε μια σκοτεινή βιβλιοθήκη. Σε ένα από τα ράφια της βιβλιοθήκης βρίσκεται μια σειρά παλιών βιβλίων ελληνικής μυθολογίας και στο αντικρινό ράφι μια σειρά βιβλίων με θέματα από τη σύγχρονη Ελλάδα.

Ο πρώτος ήρωάς μας, ο Πήγασος – μια ζωγραφιά σε ένα από τα βιβλία της μυθολογίας – ζωντανεύει εκείνο το βράδυ και βγαίνει ανάμεσα από τις σελίδες του βιβλίου, αναζητώντας περιπέτειες στο αντικρινό ράφι. Διακρίνει κάποιον που έχει βγει κι αυτός από το βιβλίο του. Είναι ο δεύτερος ήρωάς μας, το γαϊδουράκι.

Ο Πήγασος και το γαϊδουράκι γνωρίζονται, γίνονται φίλοι και ο ένας ξεναγεί τον άλλον στις σελίδες του βιβλίου του. Ο Πήγασος δηλαδή ξεναγεί το γαϊδουράκι στις σελίδες της μυθολογίας και το γαϊδουράκι ξεναγεί τον Πήγασο στις σελίδες του βιβλίου της σύγχρονης Ελλάδας. Έτσι, μέσα από τις περιπέτειες των ηρώων μεταδίδονται ιστορικές, λαογραφικές και άλλες γνώσεις, έμμεσα και ευχάριστα.

Το κάστρο των γραμμάτων⁷

Τέλος, στα κείμενα για το Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου για τουρκόφωνες μειονότητες της Θράκης έπρεπε να γράψω κείμενα, λαμβάνοντας υπόψη τις συγκεκριμένες δυσκολίες που αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη μειονότητα (προβλήματα με τα βοηθητικά ρήματα, σύγχυση των γραμμάτων θήτα και ταυ κ.λπ.).

Για τον σκοπό αυτό, χρησιμοποιώντας την τεχνική των πολυμέσων, το παιδί συμμετέχει σε μια διασκεδαστική περιπέτεια αναζήτησης. Κεντρικός ήρωας της ιστορίας είναι ο ιππότης Αλφαλίφ, ο οποίος, για να αποκρυπτογραφήσει τα μυστηριώδη μηνύματα μιας πεντάμορφης πριγκίπισσας, την οποία ελπίζει να παντρευτεί, πρέπει να βρει διάφορα γράμματα της αλφαβήτας, τα οποία βρίσκονται κρυμμένα στα μαγικά και απρόσιτα δωμάτια του μυθικού κάστρου των γραμμάτων. Η μια έκπληξη διαδέχεται την άλλη, καθώς ο ιππότης και μαζί του το παιδί που χρησιμοποιεί το πρόγραμμα, ανοίγουν μια μια τις πόρτες των δωματίων του κάστρου, αντικρίζοντας παράξενα πλάσματα και ζώντας απίστευτες περιπέτειες. Για να καταφέρουν να πάρουν μεταξύ άλλων ένα θήτα από το θεόρατο θηρίο, ένα δέλτα από τον δεινόσαυρο που ζει στο δάσος με τις δαμασκηνιές, ένα σίγμα από το σχολείο των σκαντζόχοιρων και ένα ξι από το ξενοδοχείο των ξιφομάχων, πρέπει να αντιμετωπίσουν χίλιους δυο κινδύνους, να ξεφύγουν από φριχτά τέρατα και πεινασμένους δράκους. Να αποφύγουν κρυφές καταπακτές και να περάσουν τις πιο απίθανες δοκιμασίες. Ταυτόχρονα, χωρίς να το υποπτεύονται, εξασκούνται στην προφορά, το λεξιλόγιο και την γραμματική των ελληνικών, μια και η κάθε ενότητα είναι ειδικά γραμμένη για να καλύψει ορισμένα φαινόμενα της ελληνικής γραμματικής.

Για παράδειγμα, ακούγοντας την ποντικίνα να εκτοξεύει εντολές στα επτά άταχτα ποντικάκια της, μαθαίνουν να χρησιμοποιούν την προσταχτι-

κή και, παρακολουθώντας τον ζαχαροπλάστη που ζυγίζει ροζ ζάχαρη, ενώ κοντά στο τζάκι τα δυο τσακάλια πίνουν τσάι και τρώνε τσουρέκια, μαθαίνουν να προφέρουν το ζ, το τσ και το τζ. Μοιράζοντας αργότερα έναν αμύθητο θησαυρό ανάμεσα στο θηρίο και το τέρας, εξοικειώνονται με την διάκριση ανάμεσα στο θήτα και το ταυ.

Αν είναι τυχεροί, μπορεί να παίρνουν εύκολα γράμματα από τα πηγάδια των φωνηέντων χωρίς να κοπιάζουν, στις περισσότερες όμως περιπτώσεις πρέπει να κερδίσουν τα γράμματα, παίζοντας παιχνίδια, τα οποία κρύβουν διάφορες ασκήσεις. Έτσι, βοηθούν τον ιππότη Ρουλεμάν να κερδίσει την καρδιά της δύσκολης καλής του και την ευτυχία που του αξίζει.

Αυτά δεν είναι παρά ελάχιστα παραδείγματα της προσέγγισης την οποία προτείνω. Πιστεύω ότι, όταν σταματήσουμε να αντιμετωπίζουμε το θέμα με γνώμονα την δική μας ευκολία, όταν ο λογοτέχνης αρχίζει να συνεργάζεται αποτελεσματικότερα με τον εκπαιδευτικό και όταν τα εκπαιδευτικά κείμενα διεγείρουν, διασκεδάζουν και δραστηριοποιούν το παιδί, και η διαδικασία της μάθησης θα γίνει ευκολότερη, αλλά και η απώθηση για το βιβλίο ίσως αρχίσει να μετατρέπεται σε... έλξη.

Σημειώσεις

1. Διαβάζω, τεύχ. 398, Ιούλιος-Αύγουστος 1999, σ. 33.
2. Γεώργιος Γιακουμής, «Πρωτοέφηβοι και έφηβοι ως αναγνωστικό κοινό – Συμπεράσματα από ερευνητικά δεδομένα», στον τόμο *Σύγχρονες οπτικές και προοπτικές της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, Εκδόσεις Τυπωθείτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 1998, σσ. 161-174/181.
3. Αγγελική Γιαννικοπούλου, «Η Αλίκη στην χώρα των πολυμέσων – Μια άλλη προσέγγιση της λογοτεχνίας», στον τόμο *Σύγχρονες οπτικές και προοπτικές της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, ό.π., σ. 218. Για την σχέση λογοτεχνίας – διαλογικών πολυμέσων βλ. Τζίνας Καλογήρου, «Λογοτεχνία και διαλογικά πολυμέσα: θεωρία και πράξη», *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης. Μελετήματα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο*, Εκδόσεις της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Αθήνα 1999, σσ. 145-156.
4. Τα παραμύθια με τους αριθμούς «Άρης ο τσαγκάρης», «Η μάγισσα φουφήχτρα», «Η πριγκίπισσα δυσκολούλα», «Η Φιφή και η Φωφώ», «Οι φαντασμένες φάλαινες», Εκδόσεις Μίνωας.
5. *Διακοπές στο νησί των πυροτεχνημάτων (Η λιωμένη σοκολάτα, Ο γαλαξίας των λέξεων, Οι βαλίτσες του γίγαντα, Η συμμορία των σκώρων, Το αόρατο καγκουρώ, Η σπανακόπιτα του τσάρου, Η σπάνια αλατιέρα, Η κόρη του φακίρη, Ο χρυσός χαρτοπόλεμος)*, Εκδόσεις Πατάκης.
6. *Ο Πήγασος και το γαϊδουράκι* (υπό έκδοση, υπουργείο Τύπου).
7. *Ένας ιππότης στο κάστρο των γραμμάτων* (υπό έκδοση, Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου – CD ROM).

Α'. Προβληματισμοί και διαπιστώσεις

Σήμερα έχει ξαναφουντώσει η συζήτηση για το τι είναι λογοτεχνία και τι παραλογοτεχνία κι αναζητούνται νέοι όροι που θα συμπεριλάβουν όλα τα είδη γραπτών κειμένων. Όπως αναφέρει η Ελισάβετ Κοτζιά, «[...] Στη λογοτεχνία η κατάσταση είναι διαφορετική, εφόσον με τον όρο τούτο χαρακτηρίζουμε όχι οποιαδήποτε έμμετρη ή πεζή αφήγηση, αλλά την τέχνη του λόγου»¹.

Τα παιδικά αναγνώσματα ανήκουν όμως στην «τέχνη του λόγου»; Όπως στα αναγνώσματα των ενηλίκων υπάρχουν αμφιβολίες, αμφισβητήσεις, αλλά και κείμενα που όλοι αναγνωρίζουν τη λογοτεχνική τους αξία, έτσι και στη λεγόμενη παιδική και νεανική λογοτεχνία (εφεξής Π.Λ.). Ο Μάνος Κοντολέων αναφέρει: «Έχει γίνει πια σχεδόν απόλυτα αποδεκτό πως η λογοτεχνία για παιδιά και για νέους αποτελεί τμήμα της γενικότερης λογοτεχνικής παραγωγής. Όμως, για να φτάσουμε σ' αυτή την αποδοχή, έπρεπε τόσο τα ίδια τα κείμενα, όσο και οι συγγραφείς τους να πείσουν το ενήλικο αναγνωστικό κοινό και για την ποιότητα που διαθέτουν, αλλά και γι' αυτή την ίδια την ύπαρξη μιας λογοτεχνίας που απευθύνεται σε παιδιά και νέους»².

Επίσης, η Αλεξάνδρα Ζερβού επισημαίνει ότι «[...] Η λογοτεχνία των παιδιών και η λογοτεχνία των ενηλίκων φαντάζουν σαν δυο όψεις του ίδιου πυκνογραμμένου χαρτιού, που κάθε φορά διπλώνεται περίτεχνα σαν γιαπωνέζικη χαρτοκατασκευή, αφήνοντας να φαίνονται λίγα ή πολλά συρρικνωμένα κομμάτια από κάθε σελίδα»³.

Γιατί όμως να διαβάσει ένας ενήλικος Π.Λ.; Η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου αναφέρει ότι στην Π.Λ. θα βρουν «οι μικροί έναν καλόβολο φίλο. Οι μεγάλοι ευκαιρίες για να θρέψουν το παιδί που κρύβουν μέσα τους και να πάρουν κουράγιο για τη ζωή. Μικροί-μεγάλοι μια θαυμαστή ευκαιρία για πνευματική απόλαυση»⁴.

Αναρωτιέται, βέβαια, κανείς αν ο προσδιορισμός «παιδική» περιχαράκωνει αυτό τό είδος λογοτεχνίας και το περιορίζει. Ο σωστότερος όρος αναφέρεται από τον Μάνο Κοντολέων: «Ίσως ο πλέον σωστός ορισμός να είναι “λογοτεχνία και για παιδιά”. Είναι ένας ορισμός που υπονοεί καθοριστικά ότι τα κείμενα τα οποία καλύπτει, μπορούν να αναγνωστούν τόσο από μικρούς, όσο και από μεγάλους»⁵.

Πολλοί εκδότες, βέβαια, αναγράφουν στα βιβλία την ηλικία των αναγνωστών που απευθύνονται. Αυτό περιορίζει την αξία της

αληθινής δημιουργίας. Μπορεί να βοηθά βιβλιοπώλες και γονείς, δεν σέβεται όμως την ελευθερία του κάθε παιδιού-αναγνώστη να διαλέγει τα κείμενα που επιθυμεί. Ποιος μπορεί να αποκλείσει ένα δεκάχρονο παιδί από το διάβασμα κλασικών παραμυθιών;

Με μεγάλη μου χαρά με κάποια κείμενά μου ένιωσα ότι έφερα σε αμηχανία τους ειδικούς που δεν μπορούσαν να οριοθετήσουν την ηλικία των αναγνωστών στους οποίους απευθύνονταν. Και, πράγματι, νιώθω μεγάλη χαρά όταν κείμενά μου τα απολαμβάνουν μεγάλοι και μικροί εξίσου. Όταν ένα παραμύθι μου συναρπάζει το παιδί εξίσου με τη μητέρα που του το διαβάζει, ή ένα μυθιστόρημά μου το απολαμβάνουν εξίσου μαθητές και καθηγητές.

Στην ελληνική πραγματικότητα, βέβαια, το κατεστημένο της λογοτεχνίας ενηλίκων κρατά με ευλάβεια την Π.Λ. μακριά από τα σαλόνια της καταξίωσης. Ο συγγραφέας που τα βιβλία του απευθύνονται και σε παιδιά εκτιμάται κυρίως από τα παιδιά, ίσως και από τους γονείς τους. Ακόμα κι αυτό το κρατικό βραβείο παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας συχνά δεν αναφέρεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μαζί με τα υπόλοιπα λογοτεχνικά βραβεία. Όλοι θυμούνται την παιδική λογοτεχνία εκεί γύρω στη 2α Απριλίου, γενέθλια ημέρα του Χ.Κ. Άντερσεν, τότε που γιορτάζεται από την Ι.Β.Β.Υ. η παγκόσμια ημέρα παιδικού βιβλίου. Και τότε είναι που ακούς και διαβάζεις τις πιο ατυχείς δηλώσεις. Θα αναφέρω, για παράδειγμα, ότι σε πρωινή εκπομπή στην τηλεόραση, το 1998, σε ειδικό αφιέρωμα, ακούστηκε ότι τα παιδικά βιβλία πρέπει, πριν εκδοθούν, να κρίνονται από παιδοψυχιάτρους. Επίσης, σε ανάλογη εκπομπή το 1999, καταξιωμένη συγγραφέας κατακεραυνώθηκε από τη δημοσιογράφο με το ερώτημα: «και πώς θα γράψω εγώ καλές εκθέσεις, αν δε διαβάζω βιβλία με μηνύματα;». Αναφέρω τα δυο αυτά παραδείγματα για να δείξω ότι ακόμα και όσοι έχουν την πρόθεση να παρουσιάσουν την Π.Λ., δεν την αντιμετωπίζουν συχνά σαν μια μορφή καθαρής τέχνης. Γιατί, βέβαια, μια μορφή καθαρής τέχνης δεν μπορεί να λογοκρίνεται από ψυχιάτρους ούτε να είναι στρατευμένη στην υπηρεσία της εκπαίδευσης.

Απ' την άλλη πρέπει να παραδεχτούμε ότι τα βιβλία που κυκλοφορούν είναι πάρα πολλά και βέβαια δεν είναι όλα της ίδιας ποιότητας. Οι περισσότεροι εκδότες βλέποντας ότι τα βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά εξασφαλίζουν ένα σημαντικό κέρδος εκδίδουν ό,τι φτάσει στα γραφεία τους. Στην ερώτηση: «Γράφετε για παιδιά;», πριν προλάβεις να απαντήσεις ακούς συχνά από τον ίδιο που σε ρωτά να αναφωνεί: «κι εγώ!». Θεωρείται τόσο απλό κι εύκολο το να γράψεις για παιδιά, λες κι είναι μια διαδικασία άλλη, πέρα από την τέχνη του λόγου.

Τέλος, ολοκληρώνοντας την περιγραφή της κατάστασης σήμερα, θέλω να τονίσω ότι ένας νέος συγγραφέας Π.Λ. έχει πολύ λίγες δυνατότητες προβολής και αναγνώρισης από τα πρώτα του βιβλία. Λίγα έντυπα ασχολούνται με την αληθινή κριτική της παιδικής λογοτεχνίας, ενώ άλλα περιορίζονται σε ισοπεδωτικές παρουσιάσεις. Επίσης, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί και γονείς δεν έχουν την απαραίτητη ενημέρωση, και η ευθύνη δεν είναι μόνο δική τους. Πρέπει, βέβαια, να αναφέρω ότι στην Π.Λ. υπάρχει κάτι σημαντικό που δεν γνωρίζω αν υφίσταται και στη λογοτεχνία ενηλίκων. Πρόκειται για τη συμπαράσταση από ομότεχνους και μάλιστα από τους ήδη καταξιωμένους, που πράγματι δίνει σε εμάς τους νεότερους συγ-

γραφείς, τους συγγραφείς της γενιάς του '90, κουράγιο και δύναμη να συνεχίσουμε.

Σ' αυτά τα πλαίσια θέλει τόλμη και κουράγιο να ξεκινήσει κάποιος μια πορεία στην Π.Λ. Έχουν περάσει πέντε χρόνια από τότε που ένα καλοκαιρινό πρωινό χτύπησε τό τηλέφωνό μου και ο Πέτρος Σταθάτος, από τις εκδόσεις Δελφίνι, μου ανακοίνωσε ότι προτίθεται να εκδώσει το πρώτο μου βιβλίο, την *Περιπέτεια της ζαρωμένης κάλτσας*. Έτσι ξεκίνησε κι η δική μου περιπέτεια στον κόσμο της Π.Λ.

Β'. Η έκφραση μέσω της παιδικής λογοτεχνίας

*Εις σε προστρέχω Τέχνη της Ποίησης,
που κάπως ξέρεις από φάρμακα
νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω.*

*Είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι. –
Τα φάρμακά σου φέρε Τέχνη της Ποίησης,
που κάμνουνε – για λίγο – να μη νοιώθεται η πληγή®.*

Γιατί όμως να γράφει κανείς και μάλιστα κείμενα Π.Λ.; Θα έλεγα για τους ίδιους λόγους που γράφει και κείμενα οποιουδήποτε άλλου είδους λογοτεχνίας, για «να μη νοιώθεται η πληγή», όπως λέει κι ο ποιητής. Μόνο που αυτή η πληγή για φάρμακο θέλει μια νεανική, παραμυθένια, φρέσκια έκφραση και δημιουργία.

Από την παιδική μου ηλικία θυμάμαι ότι έπλαθα ιστορίες και τις έπαιζα είτε με ήρωες τους φίλους και τις φίλες μου είτε με τα παιχνίδια μου. Όπως μεγάλωνα, οι ήρωές μου δεν με εγκατέλειπαν αλλά έγιναν πρόσωπα φανταστικά, τα οποία με συντρόφευαν στην πορεία μου προς την ενηλικίωση. Ευτυχώς, τη δυνατότητά μου να πλάθω μύθους και ιστορίες δεν την ανακάλυψαν στο σχολείο κι έτσι έμεινε πηγαία και ατόφια.

Όταν άρχισα να δουλεύω ως δάσκαλος, ένας κόσμος ξαναπαρουσιάστηκε μπροστά μου, ο κόσμος των παιδιών. Η καθαρή σκέψη τους, η αφοπλιστική αθωότητά τους κι η ορμή για να ανακαλύψουν τον κόσμο με μάγεψαν. Χωρίς να το συνειδητοποιήσω έπιασα το μίτο από τα παιδικά μου χρόνια κι άρχισα να τους λέω τις ιστορίες μου. Βρήκα επιτέλους το κοινό που μαζί του ήθελα να μοιραστώ τις δημιουργίες μου. Και πέρασαν αρκετά χρόνια που, όταν ήθελα να εκφραστώ, έπλαθα ιστορίες κι όταν ήθελα να επικοινωνήσω με τους μαθητές, τις έλεγα και μετά όλο λαχτάρα περιμένα τις αντιδράσεις, τις απόψεις και τα σχόλιά τους.

Ένα διάστημα μακριά από σχολεία – η θητεία μου στο Πολεμικό Ναυτικό – υπήρξε η περίοδος που η ζύμωση όλων αυτών λειτούργησε δημιουργικά. Στρώθηκα στη δουλειά και η πρώτη ιστορία μου πέρασε στο χαρτί κι από κει στην κρίση του εκδότη. Τότε συνειδητοποίησα ότι ο σύγχρονος συγγραφέας Π.Λ. κινείται πάνω στο τεντωμένο σκοινί της «διαπαιδαγώγησης» ή της κατηγορίας για «διαφθορά» των νέων. Αυτή η συνεχής απειλή, αν τον επηρεάσει, κινδυνεύει να τον κάνει έναν απλό γραφιά κειμένων με «μηνύματα», κινδυνεύει να τον απομακρύνει από την αληθινή τέ-

χνη. Όταν, λοιπόν, αποφάσισα να γράψω στο χαρτί τις ιστορίες που για χρόνια έλεγα στους μαθητές μου, ένιωσα το βάρος αυτής της απειλής. Γρήγορα όμως απαλλάχτηκα κι άφησα την παιδική πλευρά του εαυτού μου να με κρίνει. Όταν γράφω, έχω σα μοναδικό μου στόχο να εκφραστώ, να ανοίξω την ψυχή μου. Αν κρίνω ότι τα κείμενά μου δεν είναι για νέους ή ότι ακόμη μπορεί να τους βλάψουν, απλά θα τα αφήσω στο συρτάρι μου. Γράφω όμως για μένα, αλλά και για όλους αυτούς που επιθυμώ να με διαβάσουν. Κάθε συγγραφέας επιθυμεί να διαβαστεί. Κι εγώ επιθυμώ να με διαβάσουν τα παιδιά και οι νέοι. Αυτό από μόνο του αναιρεί τις ανησυχίες. Η λειτουργία του κειμένου στον αναγνώστη είναι αυτή που ολοκληρώνει τη δημιουργία. Έτσι, ίσως, «γιατρεύεται» τελικά η πληγή.

Γ. Η θεματολογία της παιδικής λογοτεχνίας

[...] λόγια παλιά 'ναι η τέχνη μου με ντύμα νέο
και το σπαταλημένο εκ νέου να σπαταλώ.

Κι ως κάθε ημέρα ο ήλιος νέος και παλιός,
έτσι κι η αγάπη μου λέει ό,τι ειπώθη αλλιώς⁷.

Είναι γεγονός ότι στη λογοτεχνία, και βέβαια και στην Π.Λ., ό,τι έπρεπε να ειπωθεί, έχει ειπωθεί. Ο σύγχρονος συγγραφέας τι έχει λοιπόν να κάνει; Μήπως τα κλασικά ή τα λαϊκά παραμύθια δεν τα έχουν πει όλα; Ο συγγραφέας, λοιπόν, σήμερα πρέπει να πει τα ίδια, μα κι εκεί βρίσκεται το ταλέντο, πρέπει να τα πει «αλλιώς». Ο συγγραφέας πρέπει να μιλήσει στα σημερινά παιδιά στη γλώσσα τους και με τα δεδομένα της εποχής τους. Αυτό δεν στερεί το παραμικρό από την αξία των κλασικών κειμένων – αυτή άλλωστε η αδιαμφισβήτητη αξία και η δυνατότητά τους να συνδιαλέγονται με τα παιδιά ανεξαρτήτως εποχής, τα έκανε κλασικά – αντίθετα τα αναδεικνύει. Σήμερα στις παιδικές βιβλιοθήκες συνυπάρχουν νέοι και κλασικοί ήρωες. Από την κατανόηση της δικής του εποχής μπορεί κανείς να κατανοήσει και το παρελθόν· απ' τις σύγχρονες του ιστορίες ένας έφηβος μπορεί να περάσει και στα κλασικά αριστουργήματα της λογοτεχνίας.

Εικονογράφηση
Σπύρος Γούσης
από το βιβλίο
της Αγγελικής Βαρελλά
9 τηλεφωνήματα
κι ένας λαγός
(Εκδόσεις Μίνωας).

Έρχομαι σε επαφή με παιδιά καθημερινά, προσπαθώ να είμαι κοντά τους και να νιώθω τις ανησυχίες τους, να αντιλαμβάνομαι τις ανάγκες τους, να εκπέμπω στο μήκος κύματός τους. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα χαϊδεύω ή ότι δεν παρουσιάζω και τις αρνητικές πλευρές. Αντίθετα, μάλιστα, ο συγγραφέας οφείλει να επισημαίνει, να καυτηριάζει, να προβληματίζει. Αλλά πρέπει να ζει και στο σήμερα. Ο σύγχρονος συγγραφέας Π.Λ. πρέπει να μπορεί να κατανοήσει και να βιώσει τα συναισθήματα, τις χαρές και τις λύπες των σημερινών νέων. Δεν είναι δυνατόν να μην παρακολουθεί από κοντά τους αναγνώστες στους οποίους θέλει να απευθυνθεί. Και σήμερα έχουν αρθεί και οι τελευταίες αντιρρήσεις και όλοι συμφωνούν ότι η Π.Λ. μπορεί να θίξει όλα τα θέματα, αρκεί να τα θίξει με τον κατάλληλο τρόπο.

Οι πηγές έμπνευσης, βέβαια, είναι πραγματικά πολλές. Δεν θίγεται όμως ένα θέμα, απλά επειδή πρέπει. Κάτι πρέπει να σε συγκλονίσει αληθινά, να φτάσει να χτυπήσει τις ευαίσθητες εκείνες χορδές που θα σε ταραξουν και θα προκαλέσουν τα κύματα της δημιουργίας. Όλη η πορεία επίπονη, σα μια γέννα, μα και ανεπανάληπτη, όπως κάθε εμπειρία δημιουργίας. Κι αυτό το κείμενο που μόλις δημιουργήθηκε από σένα είναι πλέον κάτι «δικό σου», έξω, όμως, και ανεξάρτητο από εσένα. Κάτι που σε «εκθέτει» και σε αποκαλύπτει! Αν δεν υπήρξες ειλικρινής, αυτό πρώτο θα σε προδώσει, αυτό θα σε «ξεμπροστιάσει». Από τους ήρωές του δεν μπορεί να κρυφτεί κανείς. Κι οι αληθινοί ήρωες της Π.Λ. δεν προορίζονται μόνο για να διαβαστούν. Οι δικοί μας ήρωες μπαίνουν στη φαντασία των παιδιών και εκεί αποκτούν τη δική τους υπόσταση, συνεχίζοντας τη ζωή τους ανεξάρτητα από τον αρχικό τους δημιουργό και υπό τις εντολές της παιδικής φαντασίας. Οι δικοί μας ήρωες κοιμούνται αγκαλιά με τους αναγνώστες, μπαίνουν στα πιο ωραία όνειρά τους, παίζουν μαζί τους. Πρέπει, λοιπόν, να 'ναι πέρα ως πέρα αληθινό. Η Π.Λ. από την ίδια τη φύση της απορρίπτει και διώχνει ό,τι δεν είναι αληθινό. Η Πεντάμορφη, το Ασχημόπαπο, ο μικρός Πρίγκιπας, δεν έχουν ανάγκη από κρίσεις και πιστοποιητικά ότι ταιριάζουν στα παιδιά και μάλιστα αυτής ή της άλλης ηλικίας. Ο χρόνος και τα παιδιά διαφορετικών εποχών ανακάλυψαν την αυθεντικότητά τους και τους καταξίωσαν. Αυτό επιδιώκει και ο σύγχρονος συγγραφέας Π.Λ. Να 'ναι τα κείμενά του αληθινά κι αυθεντικά.

Το παραμύθι που πάντα αγαπούσα είναι *Η πεντάμορφη και το τέρας*. Δεν είναι, λοιπόν, καθόλου παράξενο ότι στα παραμύθια που γράφω, στις ιστορίες και στα μυθιστορήματα, αν κάποιος έψαχνε να βρει τον κοινό θεματικό άξονα, θα ανακάλυπτε ότι είναι η αγάπη. Ο Μάνος Κοντολέων αναφέρει: «Πιστεύω πως ένας συγγραφέας ό,τι κι αν γράψει, είναι ένα βιβλίο [...]. Και πίσω από κάποια λέξη, κάποια φράση, αν είναι ευαίσθητος ο αναγνώστης θα συλλάβει το προσωπικό στοιχείο του συγγραφέα»⁸.

Αυτό το δικό μου βιβλίο είναι ένα βιβλίο για την αγάπη. Ένα θέμα που όχι μόνο δεν το φοβήθηκα, αλλά το διαπραγματεύομαι σε πολλές μορφές του και σε διάφορες εκφάνσεις του. Η αγάπη για το σύντροφο, η ερωτική αγάπη, η αγάπη που διατηρείται και μετά το χωρισμό, το πρώτο σκίρτημα στην εφηβεία, η αγάπη για τον πλησίον, η αγάπη και ο σεβασμός στο διαφορετικό, η αγάπη προς τους γονείς, η αγάπη σαν μοχλός ελευθερίας και ανεξαρτησίας κ.λπ. Κι αν όλα έχουν ειπωθεί, εγώ τα ξαναλέω, αλλά αυτός

ο μοναδικός τρόπος της προσωπικής αφήγησης αναιρεί το «Ξανά». Καθετί είναι σα να λέγεται για πρώτη φορά. Κάθε βιβλίο μπορεί να προσφέρει στον αναγνώστη του μια μοναδική εμπειρία. Η περιπέτεια της ανάγνωσης μπορεί να είναι συναρπαστική, κι αυτό πρέπει να επιδιώκει ο κάθε συγγραφέας. Το παιδί που ίσως για πρώτη φορά διαβάζει κάποιο κείμενο για ένα θέμα είναι ένας νέος αναγνώστης που πρέπει να τον συναρπάσει και να τον κερδίσει για λογαριασμό όλων των συγγραφέων που έγραψαν για το ίδιο θέμα. Κι εδώ έχει σημασία πέρα από το ταλέντο, η ειλικρίνεια, η αυθεντικότητα και γνησιότητα με την οποία έχεις δουλέψει. Κι εγώ πραγματικά προσπαθώ σκληρά να είμαι με τους ήρωές μου, με τους αναγνώστες μου, και κυρίως με τον εαυτό μου, ειλικρινής και αυθεντικός.

Σημειώσεις

1. Ελισάβετ Κοτζιά, «Διακρίνοντας», εφημ. *Η Καθημερινή*, Κυριακή 30 Μαΐου 1999, σ. 56.
2. Μάνου Κοντολέων, «Σύγχρονα λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά και νέους», *Πρακτικά του Γ Επιμορφωτικού Σεμιναρίου*, των Εκδόσεων Πατάκη με θέμα: «Η διδακτική της λογοτεχνίας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση», Αθήνα 1992, σ. 65.
3. Αλεξάνδρας Ζερβού, *Στη χώρα των θαυμάτων*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1997, σ. 122.
4. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, συνέντευξη στην Τασούλα Τσιλιμένη, στο περ. *Διαδρομές*, τεύχ. 41, 1996, σ. 72.
5. Μάνου Κοντολέων, «Σύγχρονα λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά και για νέους», *ό.π.*, σ. 65.
6. Από το ποίημα «Μελαγχολία του Ιάσωνος Κλεάνδρου ποιητού εν Κομμαγηνή» του Κωνσταντίνου Καβάφη.
7. Από το σονέτο αρ. 76 του William Shakespeare, σε μετάφραση του Βασιλή Ρώτα.
8. Μάνου Κοντολέων, συνέντευξη στην Τασούλα Τσιλιμένη, *ό.π.*, σ. 69.

Εικονογράφηση Εύη Τσακνιά από το βιβλίο των Πόλυς Βασιλάκη - Βαγγέλη Ηλιόπουλου...*Που Χριστούγεννα σημαίνει...* (Εκδόσεις Πατάκη).

ΜΟΥ 'ΛΕΓΕ Ο ΚΥΡ ΦΩΤΗΣ, ο πατέρας μου, πως εκείνα τα χρόνια, μεσούσης της δεκαετίας του '50, όταν οι φούρνοι στη Λήμνο άρχισαν να βγάζουν κι άσπρο ψωμί, τα παιδιά αμάθητα στη νέα μορφή της γεύσης, γοητευμένα απ' το πρωτόγνωρο, κρατούσαν για κολατσιό στο ένα χέρι μια γωνιά απ' το παραδοσιακό μαύρο και στο άλλο χέρι ένα μικρότερο κομμάτι απ' το πολύτιμο, λαχταριστό λευκό, που υποκαθιστώντας φαντασιακά το τυρί ή τις ελιές τρωγόταν φειδωλά, σχεδόν με ευλάβεια, μπουκίτσα την μπουκίτσα, καθότι ακριβότερο. Όμως ψωμί με ψωμί, όπως και να το κάνουμε...

Αυτή η εικόνα του μαύρου κι άσπρου ψωμιού μου έρχεται αυτόματα στο νου κάθε φορά που εισπράττω παροτρύνσεις εκδοτών, την εύλογη απορία φίλων και συναδέλφων αρχαιολόγων γιατί δεν καταπιάνομαι, επιτέλους, και με το αρχαιολογικό βιβλίο για παιδιά, το αρχαιοτραφές γενικότερα βιβλίο γνώσης, που σαν τύχει και πάρει τη μορφή καλοχτισμένης γέφυρας διακινεί, ενώνει, γίνεται πέρασμα για συναρπαστικά παιδευτικά ταξίδια.

Βέβαια, σκέψεις και ιδέες τέτοιες για το εξωσχολικό παιδικό βιβλίο αρχαιολογικής γνώσης κάθε άλλο παρά ξένες μου ήταν. Συχνά με τραβούσαν απ' το μανίκι ή απ' το αφτί, με ταλάνιζαν, ιδίως οσάκις έπεφταν στα χέρια μου βιβλία του είδους που, για τα δικά μου μέτρα και σταθμά, βοούσαν αναφομοίωτη γνώση, άλλοτε μέσα από τα λάθη τους, τις αβλεψίες, τις ασάφειες και τις αλόγιστες εκπτώσεις, κι άλλοτε πάλι μέσα από αφειδείς απλουστεύσεις ή τον δυσβάσταχτο φόρτο πληροφοριών. Αναφομοίωτη γνώση, διδακτικά μεγαλόστομη, τις περισσότερες φορές, και λουστραρισμένη με επίφαση αισθητικής. Και να τ' ομολογήσω;... Για ένα διάστημα, δίχως να το πολυνιώσω, παρασύρθηκα στη μανιώδη άγρα τέτοιων εξωσχολικών βιβλίων και λογής συναφών αναγνωσμάτων, έχοντας τη φθοροποιό αίσθηση του σιωπηρού τιμητή, και μάλιστα τυπτόμενου γιατί μένει αδρανής, αμέτοχος, επιμένοντας να πληγώνεται σχεδόν μαζοχιστικά με ό,τι πολύ αγαπάει.

Η Αρχαιότητα, όπως και να το κάνουμε, για ευνόητους λόγους που περιττεύει να αναλύσουμε εδώ, μοσχοπουλάει. Κι είναι γνωστή, απ' την άλλη, η αρχή πως όταν το πολιτισμικό αγαθό περάσει στην εμπορευματική αρένα, με τους αδήριτους νόμους ζήτησης και προσφοράς, το υψηλό εύκολα, χωρίς περίσκεψη και σεβασμό, ταπεινώνεται, ευτελίζεται, σύρεται και διασύρεται. Γιατί, λοιπόν, άραγε το παιδικό βιβλίο να αποτελούσε φωτεινή εξαίρεση; Και όχι πως δεν ευτύχησε η Αρχαιότητα στα χέρια υπεύθυ-

νων όσο και φτερωμένων δημιουργών που ξέρουν πως για να πετάξει στα ύψη ο χαρταετός χρειάζεται να έχει καλά τα ζύγια, δημιουργών που ούτε ανάλατο αφήνουν το φαί ούτε το κάνουν λύσσα. Όμως ο αμητός των καλών εξωσχολικών βιβλίων είναι συγκριτικά φτωχός, αν θέλουμε –και πρέπει– ακονισμένα τα κριτήρια. Θα αποφύγω εδώ τον σκόπελο να κατονομάσω τέτοια καλά βιβλία, για να μην αδικήσω όσα τυχόν θα ξέχναγα ή εκείνα που δεν υπέπεσαν στην αντίληψή μου. Ούτε να στηλιτεύσω έχει νόημα αναφέροντας συγκεκριμένους τίτλους ελλιποβαρών αναγνωσμάτων. Ας πούμε πως δεν είναι του χαρακτήρα μου, δεν είναι του φυσικού μου.

Κάνοντας τον ίδιο καιρό ανάλογες κριτικές εξορμήσεις στην Αρχαιότητα όπως αυτή αποτυπώνεται σε σχολικά εγχειρίδια της πρόσφατης παραγωγής όσο και παλαιότερα, διαπίστωνα κι εκεί –όχι σπάνια– ανεπάρκειες και προχειρότητες οι οποίες, στην περίπτωση τους όμως, μεγεθύνονται δραματικά από το γεγονός της κατευθυνόμενης γνώσης που προτείνουν τα επίσημα, τα έγκριτα παιδαγωγικά όργανα της πολιτείας, με ό,τι τούτο συνεπάγεται. Όταν η αρχαία τέχνη, λογουχάρη –για να αρκεστώ σε ένα μόνο ενδεικτικό παράδειγμα– κωδικοποιείται σε καταγιγισμούς ονομάτων και χρονολογιών, με λιγοστές τις συνοδευτικές εικόνες, κι αυτές αμφίβολης ποιότητας, ενώ αντίθετα αφθονούν οι γενικευτικές μεγαλοστομίες, οι στεγνές περιγραφές και στερεότυπες αποτιμήσεις, πώς να μη στρέψει από πλήξη το παιδί τα νώτα σ' αυτό, που πέρα από αρχαιοπληκτες ιδεοληψίες και αγκυλώσεις, αποτελεί αναμφίβολα ένα στιβαρό, πολυσήμαντο κεφάλαιο της κληρονομιάς μας; Πλήξη και απαξίωση που επιτείνονται, εξ ορισμού, από τον πειθαναγκασμό της διδακτέας ύλης και συχνά –γιατί να μην το πούμε;– από την αδεξιότητα ή την ανεπάρκεια του διαμεσολαβητή, του δάσκαλου.

* * *

Καμιά φορά αναλογίζομαι με θλίψη το παιδί εκείνο που, επιθυμώντας να γευτεί περισσότερο τον αρχαίο κόσμο, έχει την ατυχία να πλανηθεί από την γκριζα ζώνη του σχολικού εγχειριδίου στην γκριζα ζώνη του εξωσχολικού βιβλίου. Θα μου έλεγε κανείς εδώ –και δικαιολογημένα– πως οι μεμφίμοιρες κριτικές και οι αφοριστικές απόψεις δεν είναι τόπος γόνιμος, ουτοπία είναι. Ή θα μπορούσε να μου πει ακόμη πως, αντί να κριτικάρω εκ του ασφαλούς, γιατί δεν δοκιμάζομαι κι εγώ στο ίδιο πεδίο; Αλήθεια, γιατί όχι; Κατ' αρχαιολογικήν ύλην αρμόδιος, με μακροχρόνια την ερευνητική θητεία μου στο χαρτί και στο χώμα και η θητεία μου στο παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο, ας πούμε, ευδόκιμη. Τα παιδαγωγικά μου εργαλεία αρκούντως ακονισμένα και δοκιμασμένα σε ηλικίες διάφορες, από την πρωτοβάθμια ίσαμε την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μα πάνω απ' όλα η από φυσικού μου ανάγκη να μιήσω κι άλλους σε ό,τι πολύ αγαπώ, σε ό,τι με συνεπαίρνει.

Όσες φορές όμως έκανα να καταπιαστώ με το αρχαιολογικό βιβλίο για παιδιά, ποτέ μου δεν κατάφερνα να ξεπεράσω τα αρχικά σχεδιάσματα ή έστω μερικές αράδες. Κάποιο γρανάζι μάγκωνε, κάτι αντιστεκόταν μέσα μου δρώντας ανασταλτικά. Κι όλο μετέθετα τη συγγραφή για ευθετότερο χρόνο, βάζοντας στο μεταξύ σφήνες άλλα παιδικά βιβλία. Έτσι, λογουχάρη, αντί για τα κυκλαδικά ειδώλια, βγήκε *Η παράξενη αγάπη του αλόγου και της λεύκας*, και τα σχεδιάσματα για τις μινωικές τοιχογραφίες ή για τη

γραφή στο προϊστορικό Αιγαίο έκαναν τόπο να γραφτεί *Το στρατιωτάκι που ήθελε να γίνει αρχιτέκτονας και ποιητής*, κι ύστερα *Ο κύριος Αύριο-Βράδυ*, οι *Τρεις ιστορίες για δυο πολιτείες κι ένα χρυσό αβγό* κ.ά. κ.ά. Χωρίς να εκλογικεύω στην αρχή αναστολές και χρονομεταθέσεις, δεν άργησα να καταλάβω ότι μπροστά από το χρέος και την οφειλή ορθωνόταν εγωιστικά –τ' ομολογώ– η προσωπική μου ευχαρίστηση. Για το παιδί με τις τιράντες έγγραφα το πιο πολύ, που μένει ακόμη κουρνιασμένο μέσα μου. Ναι, για εκείνο το μικρό αγόρι απ' τη Λήμνο της άγονης γραμμής, το χαϊδεμένο των παραμυθιών, που λίγο νοιαζόταν τότε για τη γνώση, αν αυτή δεν ακουμπούσε γλυκά κι ανάλαφρα σε μαγικούς, παραμυθένιους κύκλους. Εξάλλου, η συγγραφή αρχαιολογικού βιβλίου για νεόκοπους αναγνώστες –το έψαξα έτσι, το έψαξα αλλιώς– δεν μου υποσχόταν μυθοπλαστική πρόκληση στην απαιτούμενη για τις προσωπικές μου ανάγκες κινητήρια δόσολογία. Και για να γράψω, χρειάζομαι τούτη την πρόκληση, όπως η φτερωτή του μύλου το αεράκι ή το τρεχούμενο νερό. Πρέπει να μοιάζει περιπέτεια και πανηγύρι η διαδικασία της γραφής, αλλιώς δύσκολα μου φτουράει. Όταν, λοιπόν, ο χρόνος μου, από πολλά χρόνια τώρα, χρονομετρείται αρχαιολογικά και όσο πάει και στενεύει απ' τις λογής υποχρεώσεις μου, τις ερευνητικές και άλλες συναφείς, τότε οσάκις στρέφομαι κλεφτά στα παιδιά, εν ονόματι εκείνου του αγοριού με τις τιράντες απ' τη Λήμνο, το 'χω ανάγκη τα γραπτά μου να αποκλίνουν από τα πεδία της δικής μου αρχαιολογίας, όσο προσφιλή κι αν μου είναι.

Κοντολογής, να... η εικόνα του ψωμιού που είπα στην αρχή: γράφοντας αρχαιολογικά βιβλία γνώσης για παιδιά, θα ήταν σαν να έτρωγα συνέχεια ψωμί, μαύρο ψωμί με άσπρο. Με την ίδια λογική, κατανοώ πέρα για πέρα τον επαγγελματία μάγειρα που σπάνια μόνο μαγειρεύει για το σπίτι του, κι ακόμη τη λαντσιέρισσα που αφήνει στο δικό της νεροχύτη άπλυτα τα πιάτα.

* * *

Όμως δεν αληθεύει πως έστρεψα τα νώτα μου ολότελα στην Αρχαιότητα, στην Αρχαιολογία. Και πώς θα ήταν άλλωστε δυνατόν; Απλώς μου πήρε καιρό ώσπου να 'ρθουν και να ωριμάσουν μέσα μου τα πράγματα, να βρω το όχημα εκείνο που και μένα θα ταξίδευε προκλητικά και τα παιδιά μαζί μου.

Όχι ο πειθαναγκασμός της γνώσης στο προσκήνιο, αλλά το ευάγωγο συναίσθημα, το όνειρο, της φαντασίας τα παιχνιδίσματα και οι ακροβασίες. Παραμυθένιες ιστορίες, λοιπόν! Ίδου η πρόκληση! Το όχημα ιδού! Και το όχημα τούτο, όπως θα εξηγήσω παρακάτω, με περίμενε σχεδόν ετοιμοκίνητο, λαμπρό, στην αυλή του αρχαιολογικού μουσείου της Θήβας, φορτωμένο υποσχέσεις. Παραμυθένιες ιστορίες με αφετηρία τα μουσεία μας: αυτά ο καμβάς για γοητευτική μυθοπλασία. Δεν είμαι από εκείνους που πρεσβεύουν ότι εξ ορισμού η τέχνη μαραζώνει στις παγερές αίθουσες των μουσείων. Μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι είναι τα μόνα αυθεντικά σκηνικά, όπου μέσα τους μπορεί το παιδί να αγγίξει τον αρχαίο κόσμο τρισδιάστατο, να τον οσφρανθεί, να αφεθεί να το τυλίξουν οι εικόνες του, όσο αποσπασματικές κι αν είναι αυτές και πληγωμένες απ' του χρόνου τα γυρίσματα. Με δίδαξε η μακρόχρονη προσωπική μου πείρα πως η γνώση για την Αρχαιότητα δεν ριζοβολά, αν πρώτα δεν καλλιεργηθεί το έδαφος κατάλληλα, αν δεν δοθεί στο παιδί η αίσθηση πως εκείνος ο μακρινός

κόσμος είναι συνάμα τόσο κοντινός που, να, έτσι ν' απλώσει το χέρι του θα τον νιώσει. Γι' αυτό και αποδίδουν ζουμερούς καρπούς τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία, όταν, από παθητικό θεατή, καταφέρνουν να αναβαθμίσουν τεχνηέντως το παιδί σε εξερευνητή, δημιουργικό συνεργό, ρυθμιστή και πλάστη. Αν ο χλωρός επισκέπτης δεν αλωθεί γλυκά μέσα στα αυθεντικά σκηνικά, δύσκολα θα νοσταλγήσει το δρόμο για την Αρχαιότητα, δύσκολα θα αναζητήσει αργότερα περισσότερη γνώση. Κι η γλυκιά άλωση των παιδιών του Δημοτικού, που έχω συνήθως στο μυαλό μου, όταν γράφω, μπορεί ν' αρχίσει –γιατί όχι– και με παραμυθένιες ιστορίες, που θα τους δώσουν τα πρώτα ερεθίσματα, το εναρκτήριο λάκτισμα, θα τα κάνουν να αγαπήσουν το μουσείο ως χώρο όπου μπορούν να συμβούν πράγματα θαυμαστά και παράξενα, και μάλιστα με τους δικούς μας χρόνους μορφοποιημένα, με πρόσωπα και σημάδια υπαρκτά.

Έτσι ξεκίνησα, με συνοδεία μου τη δεινή κολυμβήτρια και μανιώδη ποδηλάτισσα Φωτεινή, την εικονογράφο Φωτεινή Στεφανίδη, για να ντύνει αυτή με τον αισθαντικά ποιητικό χρωστήρα της των μουσειών τις παραμυθένιες ιστορίες – ως τώρα δύο, οι εναυσματικές μιας σειράς που στοχεύω να τραβήξει σε μάκρος.

* * *

Την πρώτη μου αρχαιολογική παραμυθένια ιστορία, με τίτλο *Ο Κάδμος, η σκυλίτσα του και το φεγγάρι* (εκδ. Καστανιώτη, 1996), δεν τη βρήκα. Με βρήκε, θα ήταν το πιο σωστό να πω. Καλοκαιριάτικες παρυφές της άνοιξης του '96, δοξαστικό της φύσης στην αυλή του αρχαιολογικού μουσείου της Θήβας. Τότε που μελετούσα μυκηναϊκά τοιχογραφικά σπαράγματα απ' την ακρόπολη του Γλα, απλώνοντάς τα απ' τα χαράματα ίσαμε τ' απόβραδο στο πέτρινο αυτοσχέδιο τραπέζι κάτω από τη θεριεμένη κληματαριά, πλάι στον μεσαιωνικό πύργο, και γύρω τριγύρω μου σπασμένα μάρμαρα, επιτύμβιες στήλες, θνητοί κι αθάνατοι, λιοντάρια και πιθάρια, ντυμένα όλα πράσινο, πολύχρωμες μοσχοβολιές. Τότε που έμενα στον ξενώνα του μουσείου, μέσα στην ίδια εκείνη μυριόφυτη αυλή, την ανθοβόλα, όπου ξυπόλητος μοιραζόμουν ολονυχτίες με τον Βασίλη Αραβαντινό – φίλο καρδιάς απ' τα φοιτητικά μου χρόνια και νυν διευθυντή του εκεί μουσείου– ψηλαφώντας μαζί του στην πέτρα αρχαίες επιγραφές και συζητώντας από τα πιο ταπεινά έως τα πιο υψιπετή.

Το πρώτο, λοιπόν, κιάλας πρωινό μου στην αυλή του μουσείου, κι ενώ σχεδιάζα το αποσπασματικά σωζόμενο προφίλ εράσμιας Μυκηναίας, ήχησε στ' αφτιά μου σοβαρή και στεντόρεια η φωνή του φίλου Βασίλη: «τα μακαρόνια για τον Κάδμο έτοιμα;». Ξάφνιασμα... Μου φάνηκε ακαταλαβίστικη η αστεία τούτη φράση, που τάζε μακαρόνια τον μυθικό βασιλιά της Θήβας! Κι έτσι, ρωτώντας για να μάθω, έκανα τη γνωριμία με τον Κάδμο, το λυκόσκυλο, τον ανελέητο φύλακα, τον αεικίνητο, που δήθεν τρελαινόταν για μακαρονάδες. Μια χιουμοριστική ιστορία για παιδιά, με πρωταγωνιστή τον φύλακα Κάδμο, δεν θα ήταν, σκέφτηκα προς στιγμή, καθόλου άσχημη ιδέα. Έλα όμως που την πρώτη νύχτα μου στη Θήβα ήρθε και θρονιάστηκε σ' εκείνη την παραδείσια αυλή μια αυτοκρατορική πανσέληνος ασημώνοντας με ποίηση τα πάντα. Κι από πάνω, οι μουσικοί ψίθυροι, οι μέσα και οι έξω ψίθυροι, τα άναρχα φτερουγίσματα των αγριοπερίστε-

ρων στον μεσαιωνικό πύργο, της θαλερής κληματαριάς τα άγουρα τσαμπιά που ευαγγελίζονταν πλούσια συγκομιδή, οι εγκάρδιες εκμυστηρεύσεις των φυλάκων. Κι ένα σωρό ακόμη ευλογημένες εικόνες, σκόρπια λόγια, στιγμιότυπα, που όλα μαζί συνάρθρωναν ένα φανταστικό, εμψυχωμένο σκηνικό – προκλητική πρόσκληση και υπόσχεση συνάμα για παραμυθένιες ιστορίες! Κι όσο καιρό έμεινα στη Θήβα, έλεγα και ξανάλεγα μέσα μου πως τούτη η μαγεία, όπως τη βίωνα στην αυλή του μουσείου, τις νύχτες προπαντός, έπρεπε να αποτυπωθεί στο χαρτί, να σωθεί έπρεπε, από δική μου, πρώτα πρώτα, πιεστική ανάγκη, σαν αποφόρτιση συναισθηματική και δημιουργική ανάπλαση, σαν ένα είδος, ας πούμε, πλάγιας ημερολογιακής καταγραφής κι αντίδωρο συνάμα για όσα αξιώθηκα. Αλλά και στους μικρούς μου αναγνώστες το όφειλα, που φιλοδοξούσα να τους μάθω αλλιώς, ηδέως, με τη γλώσσα του θυμικού, την αλφαβήτα των μουσειών. Και τέλος –γιατί όχι;– ένωθα την οφειλή κι απέναντι σε όσους καταθέτουν τα χρόνια μιας ζωής στη φύλαξη και τη φροντίδα των αρχαίων –φύλακες, αρχαιολόγους και συντηρητές–, που όμως συχνά συμβαίνει να στομώνει η ματιά τους μέσα στην αυτονόητη πλέον γι' αυτούς ομορφιά.

Εκεί, στο αυθεντικό σκηνικό του μουσείου, γράφτηκαν εν θερμώ, με αγαπησιάρικο μολύβι στην ώρα των αρχαιολογικών μου σημειώσεων, τα πρώτα σχέδια της παραμυθένιας ιστορίας που δεν άλλαξε και πολύ μέχρι την τυπωμένη της μορφή, λίγους μήνες αργότερα. Ο Κάδμος, το λυκόσκυλο, έγινε αυτοδίκαια το υφάδι της ιστοριούλας, που μέσα σ' ένα τέτοιο σκηνικό πώς να μην έσταζε ποιητικά δροσοσταλίδες κι αγριόμελο;

Εικονογράφηση
Φωτεινή Στεφανίδη
από το βιβλίο
του Χρήστου Μπουλώτη
*Ο Κάδμος, η σκυλίτσα του
και το φεγγάρι*
(Εκδόσεις Καστανιώτη).

Κι απ' την ανεμελιά ίσαμε τον γλυκό καημό του έρωτα, που θα νιώσει μια νύχτα φεγγαρόφωτη ο Κάδμος για τη μακρινή σκυλίτσα, την αδέσποτη μες στους μυθικούς κύκλους του φεγγαριού, κι από εκεί έως την πανηγυρικά λυτρωτική ανάβαση-ανάληψη λυκόσκυλου κι αρχαιολόγου στην πανσέληνο με μεταξένια σκάλα, βάλθηκα να χωρέσουν όλα τα άψυχα και έμψυχα του μουσείου. Χώρεσε μέχρι κι η θηβαία υμνωδός της πανσελήνου, η καλή μας Χαρούλα Αλεξίου, χώρεσαν και τα παιχνιδιάρικα δίδυμα της κυρίας Αλεξάνδρας. Όσο για την αρχαιολογία, αυτή διάχυτη στην παραμυθένια ιστορία, όμως κατά κανόνα έμμεσα, διαθλαστικά, τόσο, όσο για να πλεχτούν τα δρώμενα, να φωτισθεί καλύτερα το σκηνικό, να χρωματιστούν τα συναισθήματα, και μαζί τους να πλεχτούν γερά, να φωτιστούν και να χρωματιστούν τα ερεθίσματα για τους μικρούς αναγνώστες, τους αυριανούς επισκέπτες του μουσείου της Θήβας.

* * *

Τη δεύτερη παραμυθένια ιστορία, που κυκλοφόρησε μεσούντος του 1999 με τίτλο *Το άγαλμα που κρύωνε* (εκδ. Πατάκη), την κουβαλούσα μέσα μου, γλυκό φορτίο, απ' τα φοιτητικά μου χρόνια. Ένα μικρό αγόρι από μάρμαρο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, όρθιο με κουκούλα κι ένα σκυλάκι αγκαλιά, είναι το άγαλμα που κρύωνε. Κι όσο κι αν θαμπώνεται η ματιά του επισκέπτη από τα υψηλής τέχνης περικαλλή αγάλματα που στεγάζονται στις αίθουσες του μουσείου, δεν γίνεται να μη σκαλώσει η ματιά του τρυφερά στο μικρό μαρμάρινο αγόρι. Κι η τρυφεράδα μεταλλάσσεται σε γλυκιά συγκίνηση μόλις διαβάσει στη συνοδευτική λεζάντα: «Το μικρό προσφυγάκι». Συμβολική ονομασία, καιρία, φορτισμένη, ερεθιστική, που την εμπνεύστηκε η μεγάλη κυρία της ελληνικής αρχαιολογίας κι αλλοτινή διευθύντρια του Εθνικού Μουσείου, η αείμνηστη Σέμνη Καρούζου. Γιατί τούτο το ταπεινό, κατά τα άλλα, άγαλμα ήρθε στο φως λίγες μέρες πριν την καταστροφή της Σμύρνης, με τις ανασκαφές του Κωνσταντίνου Κουρουγιώτη στο Γεροντικό της Νύσσας, και πήρε κι αυτό μαζί με τις αλαφιασμένες ψυχές το δρόμο της προσφυγιάς.

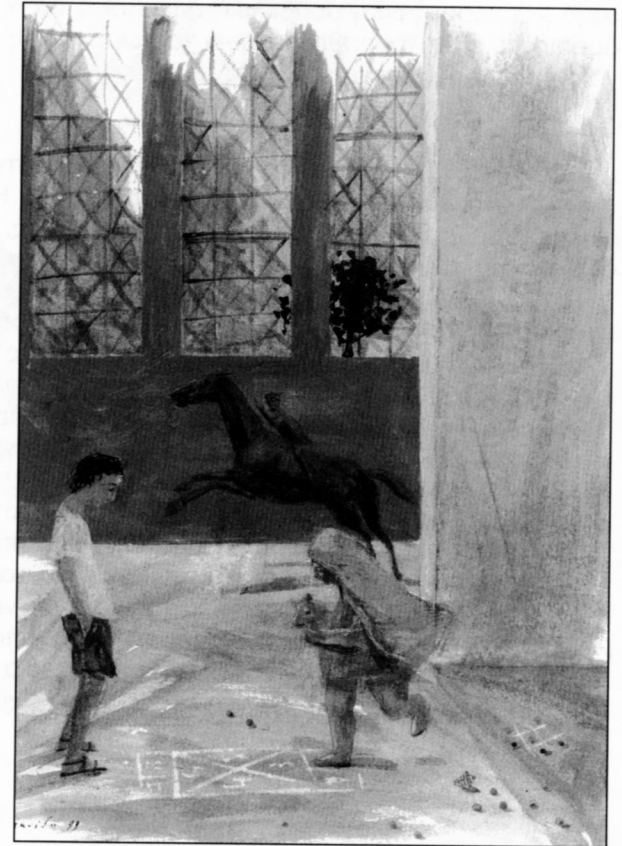
Η δική μου αμφίπλευρα μικρασιάτικη καταγωγή, η γαλούχησή μου με μνήμες, ανασαιμιές και παραμύθια της αντίπερα ακτής του Αιγαίου με έκαναν συχνά να βλέπω στο μαρμάρινο αγόρι τον πατέρα μου μικρό, που θα είχε την ίδια πάνω κάτω ηλικία μ' εκείνο, όταν με τον Διωγμό τον φέρανε στη Λήμνο, στην αιγαιακή γειτονιά του Ελλήσποντου και της Τρωάδας. Κάποτε μίλησα γι' αυτά στη Σέμνη Καρούζου πίνοντας μαζί της καφεδάκι στο μικρομάγαζο του Κρητικού, οδός Φειδίου, πλάι στη Βιβλιοθήκη του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Και θυμάμαι πώς υγράνθηκε το ζεστό της βλέμμα! Νωπό ακόμη πάνω στην παλάμη μου το όλο νόημα άγγιγμα του χεριού της. «Γράψε κάτι... πρέπει...», μου είχε ψιθυρίσει τότε. Κι ένα χρόνο αργότερα, στην Αίγινα, με ξαναρώτησε «πώς πάει το προσφυγάκι;»

Με τη συγκινησιακή, άνευ όρων, προδιάθεσή μου για το μικρό προσφυγάκι ήρθε κι έδεσε σταυροβελονιά η αρχαιολογική μου έγνοια, η ιστορική γνώση κι η επίγνωση: το μικρό άγαλμα, ως λαλούν σύμβολο της προσφυγιάς, δεν παραπέμπει σε οποιοδήποτε αλησμόνητες πατρίδες, αλλά στο διαχρονικά ζωτικό λίκνο του πολιτισμού μας, την πεφιλημένη Μικρασία.

Έτσι, λοιπόν, τη μαγιά της παραμυθένιας ιστορίας που πλάστηκε γύρω

απ' το προσφυγάκι, δεν θα μπορούσα να την αναζητήσω αλλού παρά στην επίμονη αντοχή της μνήμης, στην ευλογημένη νοσταλγία, που ανεμίζουν διεκδικητικά από κοινού τη σημαία τους, δίνοντας ταυτότητα, τη σιγουριά της σκυταλοδρομικής συνέχειας στο χρόνο. Το βάζω να θυμάται το μικρό μαρμάρινο αγόρι και να νοσταλγεί, να θέλει να μάθει αν ανθίζουν ακόμη οι παπαρούνες στους αγρούς της Σμύρνης, αν τα κύματα ξεβράζουν ακόμη κοχύλια στις ακρογιαλιές της Τροίας, να πεθυμάει η καρδούλα του να ξαναδεί από κοντά, έστω για λίγο, την πρώτη του πατρίδα, να πει νερό απ' τις πηγές της, να κυλιστεί στα θερισμένα σταροχώρα, να φάει εκεί μια λαχταριστή φέτα καρπούζι.

Έχοντας κατά νου πόσο εύκολα παρεξηγήσιμα είναι από μερικούς αστάθμητα ιδεοληπτικούς τέτοια νοσταλγικά ταξίδια, φρόντισα επιμελώς να κρατήσω τη δέουσα ισορροπία και χαμηλούς τους τόνους, να κάνω το «μικρό μάθημα ιστορίας» όσο πιο «ακίνδυνα» παραμυθένιο γινόταν, πιο ελκυστικό για τους μικρούς αναγνώστες. Συνάμα όμως θέλησα να ενεργοποιήσω τα παιδιά, να τα παρακινήσω σε αναζήτηση του προσφυγόπουλου στις αίθουσες του μουσείου, σαν να ήταν δικός τους άνθρωπος, φιλαράκι από καιρό. Να γίνει αυτό η αφορμή για να νοιαστούν, να ρωτήσουν, να μάθουν κι άλλα κι άλλα, και προπαντός, όπως λέω στις τελευταίες αράδες, «για τα παλιά, τα τωρινά και τα μελλούμενα, και πιο πολύ για τα μελλούμενα που ακουμπάνε στα παλιά». Γιατί το συγκεκριμένο «μάθημα ιστο-

Εικονογράφηση
Φωτεινή Στεφανίδη
από το βιβλίο
του Χρήστου Μπουλώτη
Το άγαλμα που κρύωνε
(Εκδόσεις Πατάκη).

ρίας» πάνω στη μνήμη και τη λήθη, μάθημα που έτσι κι αλλιώς το οφείλουμε στα παιδιά, θέλω να πιστεύω πως αρχίζει ουσιαστικά μετά το κλείσιμο του βιβλίου.

Ακολουθώντας λίγο πολύ τη δοκιμασμένη συνταγή του Κάδμου μόλις κι εδώ την ανεκδοτολογική πραγματικότητα με την υπέρβασή της μέσα από ονειροφαντασίες, μυθοπλαστικές επινοήσεις προσώπων και καταστάσεων. Πλάι στη Σέμνη Καρούζου, που ξέρει να μιλάει με τ' αγάλματα και γίνεται με αρχοντική μετροέπεια κι εύγλωττες σιωπές συνεργός στις παραμυθένιες φυγές, ο πρωθυπουργός της Χώρας των Πράσινων Χελιδονιών, ο ηθοποιός Πήτερ Ουστίνωφ, ο μικρός γιος του νυχτοφύλακα, που ονειρεύεται να γίνει μια μέρα γλύπτης. Ωστόσο, σ' αυτόν τον ετερόκλητο θίασο βάζω να πρωτοστατεί αιθέρια η επινοημένη φιγούρα της κυρίας Γαλάτειας. Η Γαλάτεια, η καθαρίστρια του μουσείου με τα γαλάζια μάτια, που είναι κι αυτή προσφυγοπούλα κι αρχίζει, μετά τα σημάδια αναγνώρισης, να κατοικεί στην ίδια νοσταλγία με το μικρό άγαλμα που κρύωνε.

Στην αρχαιολογικά αυθεντική σκηνή, που από τον κήπο μεταφέρεται τώρα στις αίθουσες του μουσείου, τα αγάλματα μεταπορίζονται τις νύχτες, σεργιανούν αθόρυβα, όταν δεν τα βλέπει ανθρώπου μάτι, το μικρό προσφυγάκι γαληνέει για λίγο με τα μικρασιάτικα τραγούδια και τα παραμύθια της κυρίας Γαλάτειας, χορταίνει παιχνίδι με τον γιο του νυχτοφύλακα. Και βέβαια, για το πολυπόθητο ταξίδι στη Μικρασία θα πετάξει μες στην παραμυθένια ιστορία μας ένα φανταστικό γαλάζιο πουλί. Χάρη σ' αυτό και μέσα απ' τη συμβολική υπέρβαση της λογικής, η νοσταλγία θα δροσιστεί, επιτέλους, θα πατήσει τα χώματα της αντίπερα ακτής του Αιγαίου μιαν αυγουσιάτικη νύχτα με πανσέληνο.

* * *

Η τρίτη ιστορία, που είπα να έχει για αφετηρία της το αρχαιολογικό μουσείο της Λήμνου, βρίσκεται κιόλας στα σκαριά. Κι η Φωτεινή Στεφανίδη ανακατεύει ανυπόμονα τις ώχρες της, τις σιένες, το σκούρο πράσινο, το διάφανο γαλάζιο.

Έχω ανοίξει από καιρό ένα τεράστιο, πολύχρωμο σακούλι και, με την αίσθηση του φρόνιμου αποταμιευτή, ρίχνω μέσα σκόρπιες ιδέες, τις πολύτιμες δεκάρες μου, πρόχειρα σημειώματα και λογής εικόνες για μουσεία μας και αρχαιολογικούς χώρους, φιλοδοξώντας να αναπλεύσω σε μια πλατιά γκάμα θεματικής, ασυμβίβαστης κι ευέλικτης, φιλοπερίεργης, τρυφερής αλλά και παιχνιδιάρικης, εν ονόματι εκείνου του μικρού αγοριού με τις τράντες, θα ξανασυλλαβίσει τον αρχαίο κόσμο με τη μαγική γλώσσα των παραμυθιών. Γιατί τώρα το ξέρω πιο καλά, το βιώνω: το καθετί, ακόμη και το πιο ταπεινό έκθεμα, ένα μετέωρο βλέμμα ίσως, μια σημαδιακή κουβέντα, μπορεί να κυοφορεί την αφορμή για παραμυθένια ταξίδια σε μια αρχαιότητα παλλόμενη και ζώσα, όσο δεν την καταδικάζουμε να μένει δεσποτικά ξεκομμένη απ' τα τρωινά, όσο μαθαίνουμε να την αγαπάμε και με χιτώνια και με τριμμένο μπουφάν, όσο της δίνουμε την ευκαιρία να μπερδεύει τις λέξεις της με τις δικές μας καθημερινές λέξεις. Αυτά είχα να καταθέσω εδώ.

Κυκλοφορεί
Αύγουστο 2000

ΠΑΙΖΩ
ΜΕ ΠΙΝΑΚΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

ΠΑΙΞΝΙΑΙΑ & ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ
Ένα βιβλίο με πέντε πινάκ. - 12 ασκήσεις το κεφάλαιο

ΠΑΙΖΩ
ΜΕ ΠΙΝΑΚΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

ΠΑΙΖΩ
ΜΕ ΠΙΝΑΚΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

ΚΑΤΟΙΚΙΑΙΑ ΖΩΑ
Ένα βιβλίο με πέντε πινάκ. - 12 ασκήσεις το κεφάλαιο

ΠΑΙΖΩ
ΜΕ ΠΙΝΑΚΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

ΤΡΟΦΙΜΑ
Ένα βιβλίο με πέντε πινάκ. - 12 ασκήσεις το κεφάλαιο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΩΣΣΗ

1895-2000
μία σχέση
βιβλίου
που κρατάει
αιώνια!

ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΤΗΣ ΔΑΝΗΣ
Δημήτρα Φωτεινή - Κική

Αθήνεια δακρύζουν
τα ελάφια:
Καταρράκτης
Παναγιώτα - Αλφειά Βασιλειάδου

ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΤΗΣ ΔΑΝΗΣ
Δημήτρα Φωτεινή - Κική

ΤΟ ΕΡΩΤΕΥΜΕΝΟ ΑΣΤΕΡΙ
Ευαγγελία Μαντά - Ευαγγελία Βασιλειάδου

ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΤΟΥ
ΚΥΝΗΓΟΥ
Paul Geraghty

Ο χορός των
σηγμάτων

Ο χορός των
αριθμών

Ο χορός των
ημερών

Ο χορός των
χρωμάτων

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΔΑΣΟΣ
Paul Geraghty

Ο ΠΑΠΠΟΥΣ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ε.ΡΩΣΣΗ

καλλιεργούν τη γνώση

Κυκλοφορεί
Σεπτέμβριο 2000

Κυκλοφορεί
Οκτώβριο 2000

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΩΣΣΗ: ΚΙΑΦΑΣ 5 - 106 78 ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ.: 330 1854, 330 4440 - FAX: 330 4440

Βιβλία γνώσεων

Οι Ιστορίες του Βαλτό

Αρχίζω να διαβάζω

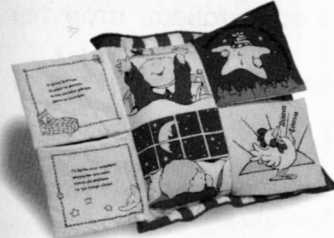
Σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά

Λογοτεχνία για νέους

Βιβλία για μωρά και πολύ μικρά παιδιά

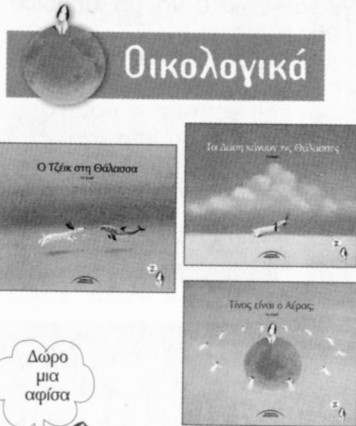
Ποιήματα για παιδιά

Παιδικά εικονογραφημένα

Οικολογικά

Ιστορίες από τη ζωή

• Αθήνα: Κεραμεικού 93-95, Τ.Κ. 104 35, Τηλ.: 3460224 - Fax: 3460183, e-mail: sa_orizontes@hellasnet.gr
 • Θεσσαλονίκη: Μοναστηρίου 139 & Χαλκίδος 3, Τ.Κ. 546 27, Τηλ.: 543828 - Fax: 501824, e-mail: s_orizontes@hellasnet.gr

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ
ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Φίλε κ. Βίτσο
Πολύ φοβούμαι, ότι θα πρέπει να διαφωνήσω μαζί σας («Περίπλους», τεύχος 48, εν σελ. 133).

Ειδικότερα.

Παρά την προθυμιά μου να δέχωμαι και τα, τυχόν, απίθανα ως πιθανά, δεν ημπορώ εν τούτοις, να φαντασθώ έναν αχθοφόρο, να «τρέχει» το καρτσίνο με λύματα, π.χ. του εκδοροσφαγείου, σφυρίζοντας μια «Arabesque». Το μάγερα να «σωτάρει» τις γλώσσες κατά τας αποχρώσεις της «Calunnia» και το λάλο μπαρμπέρη του «Τράφου» να «σιάζει» το μύστακα κρεοπώλου τινος φιλομειδούς, άδοντας μια «Berceuse» αισθαντική ή το τραγούδι του Alfio – κατά το «είδος» του μύστακος.

Κάθε πράγμα κατά το αντικείμενό του' το χώρο του και την ώρα του – αποφαίνεται ο λαός.

Έτσι, και σεις, κ. Βίτσο, όταν συνοδεύετε στην ταβέρνα τη φίλη σας ή κάποιο Φενιά-κι', δε νομίζω να της μουρμουράτε – ανάμεσα σ' έναν κεφτέ και σ' ένα ποτηράκι «σώσμα» – την άρια «In fermen land» ή (κατά συγκατάβασιον στοργής) το Violette Grazie...».

Μάλλον τη «Φούγκα» της «Καμωματούς» ή το «vínase» εκ του – κατά Μπάτην – θυμώδους Απολυτικίου «Γιαμ-γιουμ δε σε θέλω πια...» θα της λέτε... (ως εκ των περιστάσεων).

Θερμώς ευχαριστώ διά την ανοχήν υποσημειούμαι ως «ένας ταξιδιώτης ταπεινός του Περίπλου».

1. Έστιν ουν Φενιά-κι (το και, παρά τοις λαϊκοίς, ως «μπέμπα» ή «μωρό» λατρευόμενον) θήλυ εύ-κωλον κι ευκόλως χαρίεν μη αρεσκόμενον – ως αι Dopphe εις το βιολίνο και τη σπινέτα, αλλά (και μόνον) εις το «τραγούδι» παντός του μαγαλαμά. Σημ. Ρητέον ότι: σήμερον τα Φενιά-κια θάλλουσι παντού, έχοντα (φευ) εκτοπίσει ντόνας, σπινέττες και γιασεμιά αποτελούσι, δε, αναγκαίον (και αφορολόγητον – ως μη υπαχθέν εις τα «τεκμήρια» accessoire της «Μπεμβέ» παντός «γνωστού επιχειρηματίου», ως, π.χ. ένας Τρίκλιнос σουβλακίων.

Υ. Γ. Διευκρίνις αναγκαία – ώστε να μη αποδώσητε – μάτην – το παρόν εις τον «φθόνον» εχθρών σας. Λοιπόν:

- 1) Το εις χείρας σας, δεν είναι μάντσια καθ' ότι, δεν κατάγομαι εκ Ζακύνθου, αλλ' εκ τινος χωρίου βοοβριθούς της «Στερεάς» – λεγομένης – Ελλάδος. Τουτέστιν βλάχος... (εντεύθεν και το στείρον της φαντασίας μου).
- 2) Λατρεύω τη Ζάκυνθο. Δι' ο κι αυθορμήτως εκεί διέπραξα τον τε γάμον μου και του μέλιτός του το πρόπον εγχείρημα. (Άλλο αν μου βγήκε Ξυνό – Μαχαιράδο.)
- 3) Γιατί δε βάνω τ' όνομά μου στο σχόλιο... Και γιατί, παρακαλώ, να το βάνω; Γελάσατε, που το διαβάστε' εγέλασε, κι εγώ που το 'γραψα... Δεν αρκεί αυτό;

Μετά πλήρους τιμής

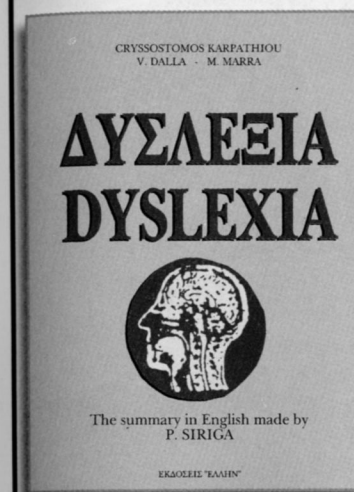
Ο αυτός – ως ανωτέρω ιμπετσίλλες (εκ προθέσεως).

Η απάντηση του «Περίπλου»:

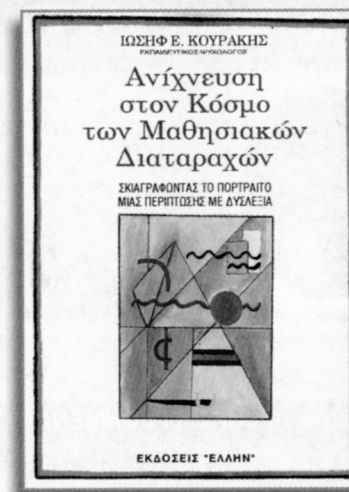
Ευχαριστούμε για την επιστολή σας. Τη χαρήκαμε για το χιούμορ και τη μαεστρία της. Φαίνεται πως η «Ξινή» Ζακυνθινή σύζυγος σας άφησε τη σφραγίδα της, τουλάχιστον όσον αφορά την αγάπη σας για το νησί της. Αν και το Μαχαιράδο, φαίνεται, πως το ίδιο έκανε. Να είστε καλά.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ "ΙΩΝ"

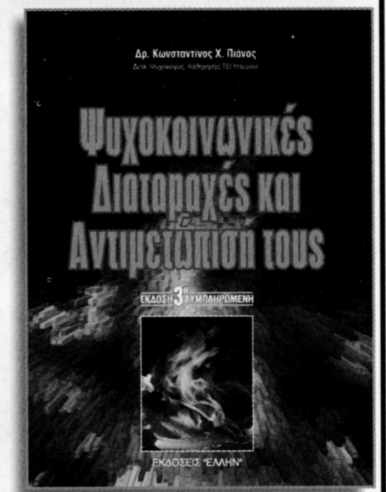
Βιβλία για κάθε Επιστήμη, Τέχνη & Επάγγελμα

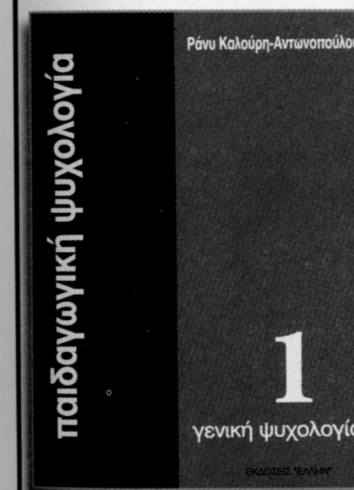
TIMH: 7000 δρχ.

TIMH: 4000 δρχ.

TIMH: 8000 δρχ.

TIMH: 5000 δρχ.

TIMH: 6000 δρχ.

TIMH: 3000 δρχ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΩΝ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝ - ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΣΥΜΠΛΗΓΑΔΩΝ 7 - 12131 ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ - ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ.: (01) 5747729, 5742686, 5768853

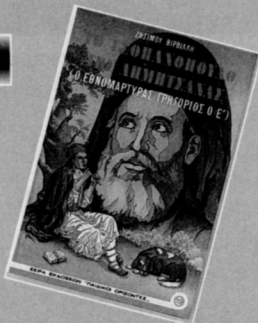
FAX. (01) 5751438 - E-MAIL: ion_publ@hol.gr

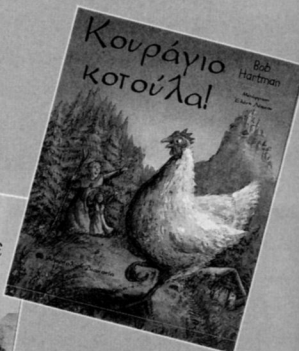
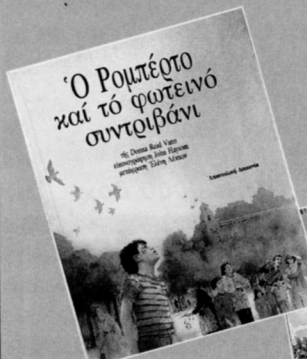
**ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Λογοτεχνία για τὰ παιδιά

Σειρά: «ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ»

Σειρά: «ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ»

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Διεύθυνση: Ἰασίου 1 - 115 21 Ἀθήνα
τηλ. 7228008 καὶ 7248682 ἔσωτ. 204,
fax 7238149.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ:

Ἀθηνών:

Δραγατσανίου 2 - Πλατεία Κλαυθμώνος
Τ.Κ. 105 59, τηλ. 3310977, 3228637 (καὶ fax).

Θεσσαλονίκης:

Ἐθνικῆς Ἀμύνης 9α καὶ Τιμισοκῆ
Τ.Κ. 546 21, τηλ. (031) 275126, fax 278559.

Το φόρεμα της Σταχτοπούτας

«Αλλά», εἶπε ἡ Σταχτοπούτα, «δὲν μπορῶ να πάω στη γιορτὴ μ' αὐτὰ τα κουρέλια!»
Ἡ νεράιδα τὴν ἄγγιξε με τὸ μαγικὸ τῆς ραβδί κι ἡ Σταχτοπούτα βρέθηκε ντυμένη μ' ἓνα ολόχρυσο φόρεμα γεμάτο πολύτιμα πετράδια. Στὰ πόδια τῆς παρουσιάστηκαν γυάλινα γοβάκια, τὰ ωραιότερα ποὺ ἔγιναν ποτέ.

ΣΑΡΑ ΠΕΡΟ

Ἡ Σταχτοπούτα

Εἰκονογράφηση: Λουκ Κότμαν
Μετάφραση: Μαρία Μούγιαννη
Εκδόσεις Κάστωρ, Ἀθήνα 1999

Σ' ΑΥΤΗΝ ΤΗ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ του γνωστού παραμυθιού, με την αριστουργηματική εικονογράφηση, αληθινός πρωταγωνιστής αναδεικνύεται το πολύτιμο φόρεμα της Σταχτοπούτας. Η ματιά του αναγνώστη σαγηνεύεται από τα αφράτα κύματα λαμπερής μουσελίνας σε κιτρινόχρυσο χρώμα, από τα πέπλα, τα πετράδια και τα κόκκινα λουλούδια της υπέροχης τουαλέτας που αντικατέστησε τα σταχτιά κουρέλια της ηρωίδας. Το φόρεμα της Σταχτοπούτας στροβιλίζεται γύρω της και ανεμίζει όταν αυτή χορεύει ξέγνοιαστα με τον πρίγκιπα, όταν διασχίζει τους μεγαλόπρεπους εσωτερικούς χώρους του παλατιού ή όταν φεύγει τρέχοντας, αφήνοντας πίσω της ένα κομψό γυάλινο γοβάκι.

Το πανέμορφο φόρεμα της Σταχτοπούτας θυμίζει το, συχνά εμφανιζόμενο στο λαϊκό παραμύθι, μοτίβο του τέλειου φορέματος¹, το οποίο έχει επάνω του κεντημένο τον ουρανό με τ' άστρα, τη γη με τα λουλούδια της, τη θάλασσα με τα ψάρια. Το τέλειο φουστάνι έχει θαυμαστή φύση, αποκτάται συνήθως με τρόπο μαγικό και συμβολίζει την αρμονική και αδιάταρακτη σχέση ανθρώπου και φυσικού κόσμου. Το φόρεμα της Σταχτοπούτας συνδέεται με τη φυσική ομορφιά, αλλά και με την ηθική ακεραιότητα της ηρωίδας και, ως σύμβολο, βρίσκεται στο κέντρο του μυθικού κόσμου του παραμυθιού, ενός κόσμου λυτρωτικών μαγικών μεταμορφώσεων, ονείρου, απρόσκοπτης πραγματοποίησης των επιθυμιών. Το παραμύθι της Σταχτοπούτας ταξιδεύει μέσα στο χρόνο και δείχνει μια θαυμαστή ανθεκτικότητα, καθώς μάλιστα επανεμφανίζεται συχνά μέσα από διάφορες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης στα μυθιστορήματα ευρείας κατανάλωσης και στις ιστορίες του εγχώριου και παγκόσμιου κινηματογράφου. Η ιστορία της κοπέλας που συνήθιζε να ξαπλώνει κοντά στις στάχτες του τζακιού καλλιεργεί ορισμένες παρηγορητικές ψευδαισθήσεις και εμφανίζεται ως αντίδοτο στον ασφυκτικά καταπιεστικό ορθολογισμό της πραγματικότητας: μας μαθαίνει ότι το καλό θριαμβεύει και ότι τις ατυχίες και τις δυσκολίες της ζωής διαδέχονται η ευτυχία και ο αμοιβαίος έρωτας.

Είναι γνωστό σε όσους ασχολούνται με το παιδικό βιβλίο ότι οι εκδόσεις Κάστωρ εκδίδουν αποκλειστικά εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά, που διακρίνονται για την υψηλή αισθητική τους ποιότητα. Με αυτήν τη σαγηνευτική έκδοση της Σταχτοπούτας συνεχίζουν την παράδοση του οίκου και δείχνουν ότι τα κλασικά παραμύθια δεν παύουν να συγκινούν τους αναγνώστες (μικρούς και μεγάλους), αλλά και να τροφοδοτούν με χίλιους δυο διαφορετικούς τρόπους τη φαντασία των καλλιτεχνών.

ΤΖΙΝΑ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ

1. Βλ. Μ.Γ. Μερακλή, Ἐντεχνος λαϊκὸς λόγος, Ἀθήνα 1993, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σσ. 95-100.

Ένας ασυνήθιστος τίτλος

ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΟ αυτό τίτλο κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Άγκυρα» το βιβλίο της γνωστής συγγραφέως και εικονογράφου βιβλίων για παιδιά, κυρίως, Φιλομήλας Βακάλη-Συρογιαννοπούλου,

που κάνει πλέον δυναμικά την είσοδό της στο χώρο της λογοτεχνίας για εφήβους, αν και οι διαχωρισμοί είναι εντελώς συμβατικοί. Η γραφή της είναι καλοζυγισμένη, τρυφερή, περιεκτική, ανεβασμένη, σαφής, κατασταλαγμένη. Η συγγραφέας έχει πλέον κατακτήσει τα εκφραστικά της μέσα.

Ο Γιάγκος, που έχει δώσει και τον τίτλο στο μυθιστόρημα, αν και δεν είναι πρόσωπο πρωταγωνιστικό, κυριαρχεί ως ένα βαθμό στο περιβάλλον του και πάνω του αντικατοπτρίζεται όλος ο κοινωνικός περίγυρος της επαρχιακής πόλης, όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα της καθημερινής ζωής, όπως τα βιώνει η οικογένεια της Δανάης κατά τις παραμονές πολέμου και τις πρώτες μέρες του πολέμου – προφανώς του '40. Η συγγραφέας, υποθέτω, σκόπιμα δεν κατονομάζει τον πόλεμο, γιατί ο πόλεμος κι η δυστυχία κι η βία, δυστυχώς, είναι... διαχρονικά δεινά.

Ο Γιάγκος, ένας διανοητικά ανάπηρος νέος άνθρωπος, μια τρυφερή, άδοξη, αγαπητική παρουσία, ένας άγγελος χωρίς φτερά, που τα μισόλογά του είναι εύγλωττα μιας καλοσύνης αδιαμφισβήτητης, αποτελεί σημείο αναφοράς της συγγραφέως και γίνεται το πρώτο τραγικό θύμα της θηριωδίας του κατακτητή. Όμως η ακρωτηριασμένη φράση του, «αγαπάει Γιάγκο, αγαπάει» λέει όσα η φωνή και η καρδιά των άλλων δεν μπορεί να αρθρώσει. Αυτή η φράση αιωρείται πάνω από το φόβο και την τρομάρα, τις στερήσεις και τα βάσανα των κατακτημένων σαν μια ασπίδα ελπίδας και σαν καταδίκη του πολέμου...

Η Δανάη θυμάται τα γεγονότα της παιδικής της ηλικίας. Οι αναμνήσεις έρχονται καυτές, πολύ έντονες, από το παρελθόν, φορτωμένες δωρήματα, αλλά και τα βάσανα ενός παρωχημένου χρόνου κι ενός αλλοτριωμένου χώρου, μιας πατρίδας χαροκαμένης. Εικόνες ζοφερές μιας σκληρής εποχής, οπότε η πατρίδα κι οι άνθρωποί της δεν είχαν ν' αντιμετωπίσουν μόνο τον εξωτερικό εχθρό, που τη βρήκε αδύναμη και μπήκε και καταστρέφει και ποδοπατεί ανελέητα τα πάντα, έχει κι έναν άλλο εχθρό, εσωτερικό, χειρότερο. Αυτόν που ακολούθησε τον όποιο πόλεμο και δεν είναι άλλος από την ξαφνική αλλαγή του τρόπου ζωής, τόσο στην Αθήνα όσο και στις επαρχιακές μεγαλουπόλεις, που συγκέντρωσαν τους αγροτικούς πληθυσμούς, κι έφερε τα πάνω κάτω! Ισοπέδωσε όχι μόνο τις παλιές μονοκατοικίες, αλλά και κάθε στοιχείο παραδοσιακό και ύψωσε τατσιμεντένια κάστρα των πολυώροφων και πολυάνθρωπων, απρόσωπων κτιρίων. Και αφάνισε ό,τι περιείχε τις μνήμες και τη φυσιογνωμία του χώρου.

Η συγγραφέας, με την ευαισθησία που τη διακρίνει, ανασκαλεύει τις μνήμες και με δεξιοτεχνία και δυναμικά στήνει μπροστά στα μάτια του

ΦΙΛΟΜΗΛΑ ΒΑΚΑΛΗ-ΣΥΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Αγαπάει Γιάγκο, αγαπάει...

Εικονογράφηση: *Θόδωρος Συρογιαννόπουλος*
Εκδόσεις *Άγκυρα*, Αθήνα 1997

αναγνώστη αυτό τον όμορφο, τον απλό, τον άδολο, ευλογημένο κόσμο της, που και τα πάθη και τα αμαρτήματά του ακόμα φέρνουν τα σημάδια μιας αθωότητας και μιας απλής, τίμιας, φυσικής ζωής.

Το σημαντικό εδώ είναι το ότι ο πόλεμος και τα δεινά που επισωρεύει, καθώς και οι χαρμόσυνες εικόνες της ειρηνικής ζωής, περνούν μέσα από τα δρώμενα μιας οικογένειας, όπως βέβαια έρχονται στη μνήμη της Δανάης, χωμένα, αποκαθαρμένα, τελειωμένα μέσα στο βιωμένο, αποθησαυρισμένο μέσα της χρόνο: Η κήρυξη του πολέμου σπάει τη συνοχή της οικογένειας και τα παιδιά βρίσκονται μπροστά σε μια άλλη πραγματικότητα, χάνουν τα πάντα, βουλιάζουν στην αμφιβολία και στο φόβο, όλα τρέμουν, η γη σαν να καταποντίζεται μαζί με την ψυχή τους. Κι όμως η συγγραφέας δεν βουλιάζει. Στέκεται ορθή πάνω από τη δυστυχία και ανυψώνει τους ήρωές της σε φορείς μνημύτων αγάπης, ειρήνης, ελπίδας, ισότητας και δικαιοσύνης, που όλα συνοψίζονται σε μια και μόνη πραγματικότητα: ελευθερία. Έτσι απλά, έτσι ανθρώπινα κι ειρηνικά: «Στο χαγιάτι συγκεντρωμένοι όλοι [...] πήραν από τη γλυκιά θέρμη του ήλιου [...] και μπορούσαν να αγωνίζονται, να ελπίζουν, να περιμένουν [...] μια Κυριακή σαν τον ήλιο. Ένα τραπέζι φορτωμένο χαρούμενες ώρες, έναν κόσμο χωρίς σύνορα, να περνάει η αγάπη ανενόχλητη, να γεμίζει τα ποτήρια τους Ζωή». Τι άλλο να χρειάζεται ο κόσμος μας για να είναι ευτυχισμένος στην τόσο σύντομη αιωνιότητά του;

Μέσα στις ματωμένες μνήμες η Δανάη ξεχωρίζει κι εκείνη του «ξένου», που μπήκε στο σπίτι εχθρός φοβερός κι έγινε φίλος και συμπαίκτης των παιδιών με τα αθύρματά τους – είχε κι εκείνος παιδιά και δεν τον ρώτησαν αν θέλει να πολεμήσει εναντίον μιας ξένης πατρίδας – κι έφυγε πικραμένος για τον πόλεμο, που υπηρετούσε, αφήνοντας μετέωρη την απορία: Έφτασε άραγε ποτέ στην οικογένειά του; Είχε κι ο «ξένος» μια πατρίδα... κι η φωνή του σπασμένη, ακρωτηριασμένη, αντηχεί ακόμα στα ώτα της Δανάης, όμως φιλική, ανθρώπινη, πονεμένη, τρυφερή σαν άδολου παιδιού:

– Ω Δαναή, ω Αντρείας!

Πόσο ειρωνικά παράξενο παιγνίδι είναι ο πόλεμος...

Όμως η Φιλομήλα Βακάλη, πέρα από το μύθο της, που είναι στέρεος, πέρα από τη δομή, που δείχνει πως έχει κατακτήσει τα εκφραστικά της μέσα και πως κατέχει την τέχνη και την τεχνική να στήνει ένα καλό σκηνικό, όπου να κινεί άνετα και με δεξιοτεχνία τους ήρωές της, ήρωες πραγματικούς, καμωμένους από ελληνικό χρώμα και νερό και γεμάτους ήλιο και θάλασσα κι ουρανό, απλά καθημερινά πρόσωπα, γι' αυτό σημαντικά, μές' από τα δρώμενα της κάθε μέρας και με τα πρόσωπα της τραγωδίας, δίνει μαθήματα ευπρέπειας, συνέπειας και ανθρωπιάς τόσο σε συγγραφικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο.

Το χαρακτηριστικό εξώφυλλο και οι εκφραστικές ασπρόμαυρες εικόνες, που δίνουν τη δική τους διάσταση στα ιστορούμενα, έγιναν από το νέο ταλαντούχο καλλιτέχνη ζωγράφο Θόδωρο Συρογιαννόπουλο.

ΕΛΕΝΗ ΧΩΡΕΑΝΘΗ

«Σινιάλα ψυχής»: Μια κριτική προσέγγιση στο μυθιστόρημα της Έλσας Χίου

«Κάτω η θάλασσα γαλανό ζελέ για τ' ασημένια κουταλάκια λιχουδιών αγγέλων, που νόμιζες πως όπου να 'ναι θ' ανοίξει μια πόρτα στον ορίζοντα να βγουν. Μια κάτασπρη βάρκα ξεχώριζε μόνο, σταματημένη βαθιά μέσα στην πάχνη της κάλμας, σαν ζαχαρωμένος κύκνος στη μέση του ζελέ» (σ. 47).

«Οι χαρακιές στα πρόσωπά τους μοιάζουν με τις ρυτίδες των βράχων... Όσο γερνούν, τόσο μοιάζουν με τους βράχους. Κι όταν πεθάνουν, μπορεί να γίνουν πραγματικοί βράχοι και να φυτρώσουν απ' τη γη, σαν τη μαύρη Καλογριά του λιμανιού...» (σ. 258).

ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ομορφιάς και της αιώνιας αρμονίας της φύσης και του ανθρώπου κυριαρχούν και χαρακτηρίζουν το μυθιστόρημα της Έλσας Χίου *Σινιάλα με καθρέφτες*. Η συγγραφέας έχει ήδη κάνει την εμφάνισή της στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους με το βραβευμένο από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά μυθιστόρημα *Νενέ η Σμυρνιά* (Καστανιώτης, 1998). Σ' αυτό το πρώτο της έργο, που έχει τιμηθεί και στο εξωτερικό με το βραβείο Ιπεκτσί, η συγγραφέας παρουσιάζει με νηφαλιότητα και καθαρότητα ψυχής τις διαπροσωπικές και διαπολιτισμικές σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων.

Η ίδια διάθεση ανάδειξης της παράδοσης και σκιαγράφησης της αυθεντικότητας των απλών ανθρώπων της ελληνικής υπαίθρου χαρακτηρίζει και το μυθιστόρημα *Σινιάλα με καθρέφτες*.

Η ιστορία διαδραματίζεται σ' ένα μικρό νησί του Λυβικού πελάγους, στο ερημονήσι της νύμφης Καλυψώς. Κεντρικό πρόσωπο του έργου είναι ο Αντρέας, το μοναδικό παιδί του νησιού και ο μοναδικός μαθητής της έκτης τάξης, που ζει με τη μητέρα του σ' ένα απόμερο σπίτι του νησιού. Ο ερχομός της καινούργιας δασκάλας θα καθορίσει την προσωπική πορεία του μαθητή της, αλλά και τη δική της, προς την αναζήτηση της ταυτότητάς τους και την ανεύρεση του προορισμού τους, μέσα από πράξεις και αισθήματα.

Η συγγραφική πένα της Χίου επεκτείνεται με την ίδια ακρίβεια και ευστοχία και στην παρουσίαση όλων των άλλων προσώπων-ηρώων του βιβλίου. Στους θαυμάσια ψυχογραφημένους χαρακτήρες των κατοίκων διαγράφονται οι αξίες της υπερηφάνειας και της αξιοπρέπειας. Μέσα από τις διηγήσεις και τα παραμύθια τους συμπληρώνεται η εικόνα της ιστορικής εξέλιξης των ηθών και εθίμων του νησιού, και προβάλλεται το πρόβλημα της ερήμωσης και εγκατάλειψης των ακριτικών νησιών του Αιγαίου. Με το ευρηματικό τέχνασμα της πολυφωνίας, η συγγραφέας προβάλλει την ανάγκη προστασίας των τοπικών παραδόσεων και της ελληνικής υπαίθρου

ΕΛΣΑ ΧΙΟΥ

Σινιάλα με καθρέφτες

Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999

(Σειρά: Εφηβική Βιβλιοθήκη)

από τις επεμβάσεις των πολυεθνικών εταιρειών στο φυσικό περιβάλλον των ελληνικών νησιών.

Η πολυδύναμη γραφή της Έλσας Χίου καταφέρνει να συνδυάσει σε μια αρμονική συνύπαρξη το ρεαλιστικό με το λυρικό στοιχείο για την προβολή καθημερινών καταστάσεων, ανθρώπινων προβλημάτων και προβληματισμών, αποφεύγοντας με επιτυχία τις ακρότητες και τις συναισθηματικές εξάρσεις. Το μυθιστόρημα *Σινιάλα με καθρέφτες* πληροί όλες τις προϋποθέσεις για μια αισθητική και ψυχική αρτίωση του αναγνώστη· είναι ένα κείμενο που «έχει γραφεί μες την απόλαυση» (Barthes).

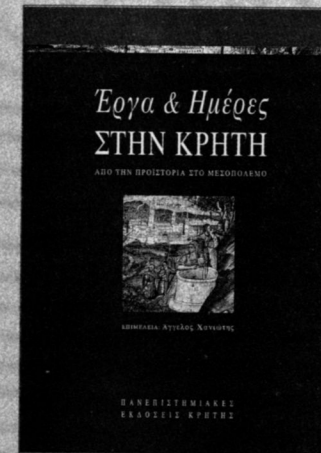
ΒΑΣΩ ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Μάνης 5, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: (01) 38 18 372, Fax: 33 01 583

Άγγελος Χανιώτης
(επιμέλεια)

ΕΡΓΑ
ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ
ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Από την προϊστορία
στο μεσοπόλεμο

Οι ευωδιές των κήπων της μινωικής Κνωσού μαγεύουν έναν αιγύπτιο ταξιδευτή· ο Ριχάρδος ο Στυμπαλιώτης αφήνει τη δουλειά στον γρίπο για να καλλιεργήσει γη στα ερημωμένα από την πανώλη Γιοφυράκια· στον πολιορκούμενο Χάνδακα, καθώς ο Μαρκαντώνιος Φόσκολος γράφει τους τελευταίους στίχους του *Φορτουνάτου*, ένας μαθητευόμενος ζωγράφος εγκαταλείπει την Κρήτη τουρκονίκητη και φονοσκλαβωμένη· στο Μεγάλο Κάστρο του μεσοπολέμου, η κυρα-Γιασιμίνα δακρύζει χαϊδεύοντας το κλειδί του σπιτιού που άφησε στα Κριτζαλιά της Ιωνίας...

Αυτοί είναι ορισμένοι από τους πρωταγωνιστές των δώδεκα αφηγημάτων όπου αρχαιολόγοι, ιστορικοί και φιλόλογοι ανασυνθέτουν στιγμιότυπα από τη ζωή στην Κρήτη, από την προϊστορία μέχρι το μεσοπόλεμο. Ο αναγνώστης θα γνωρίσει βασικές πηγές και κεντρικά προβλήματα της ιστορικής έρευνας όχι με το ύφος και τις μεθόδους ενός εγχειριδίου, αλλά με την αμεσότητα του αφηγήματος.

Η λογοτεχνία στα Δημοτικά σχολεία μας

Η ΚΡΙΤΙΚΗ δεν βλέπει συχνά με καλό μάτι βιβλία που συναποτελούνται από πολλά και ποικίλα κείμενα, τα οποία μάλιστα έχουν γραφεί σε διάφορα χρονικά διαστήματα και συγκεντρώνονται κάποτε σε τόμο. Το ετερόκλητο των κειμένων αυτών, η μεγάλη πολλές φορές απόσταση χρόνου συγγραφής μεταξύ τους, η συγκατοίκηση στον ιδιότυπο και ευαίσθητο χώρο ενός βιβλίου διαφόρων ειδών του γραπτού λόγου ή του προφορικού που μεταφέρθηκε σε γραπτόν (δοκίμια, μελετήματα, άρθρα, επιφυλλίδες και διαλέξεις, ανακοινώσεις, ομιλίες κ.λπ.) αποτελούν τα συνήθη –και εύλογα θα προσθέσουμε εμείς– επιχειρήματα των κριτικών, όταν τοποθετούνται αρνητικά μπροστά σε τέτοιες προσπάθειες.

Ωστόσο, υπάρχουν και οι σπάνιες γενικά περιπτώσεις που δικαιώνονται επιλογές του είδους αυτού και διαπιστώνουμε με ευχαρίστηση ότι μεμονωμένα κείμενα, γραμμένα το καθένα για άλλο σκοπό και υπό διαφορετικές συνθήκες αναδεικνύονται, συγκεντρωμένα σε ένα τόμο, βρίσκουν στέγη και γίνονται πιο λειτουργικά, δημιουργούν μια δεμένη οικογένεια με ανεξάρτητα μέλη.

Η αρμονία αυτή είναι χαρακτηριστική στο βιβλίο της λέκτορος του Πανεπιστημίου Αθηνών Τζίνας Καλογήρου με τον εύγλωττο τίτλο *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης* και η διαπίστωση αυτή νομίζουμε ότι αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αν σκεφθεί κανείς ότι απευθύνεται σε ένα ευαίσθητο κοινό, που σχετίζεται αμεσότητα με την αγωγή, την κοινωνικοποίηση και, επιπροσθέτως, με την τόσο παραμελημένη αισθητική καλλιέργεια των παιδιών του Δημοτικού. Οι δάσκαλοι και οι εκκολλημένοι δάσκαλοι κυρίως, οι παιδαγωγοί γενικότερα, αλλά και οι γονείς θα βρουν ενδιαφέρουσες γνώσεις και ευαίσθητες αντιμετωπίσεις θεμάτων που αφορούν στη λογοτεχνία και στις ευεργετικές επιδράσεις της στην ψυχή του σύγχρονου παιδιού.

Πριν προβούμε σε αναλυτικότερη παρουσίαση των μερών του βιβλίου, κρίνουμε σκόπιμο να επιστημονοποιήσουμε α) τη συστηματική πλέον προσπάθεια της εισαγωγής και της επιστημονικής διδασκαλίας της λογοτεχνίας στα Δημοτικά σχολεία μας, β) την άνοδο του επιπέδου της διδασκαλίας αυτής, που, όταν γίνεται προγραμματισμένα και σωστά, πόρρω απέχει από τους ερασιτεχνικούς πειραματισμούς, γ) την απομάκρυνση από τον αποκρουστικό και στείρο διδακτισμό και δ) την ενεργό συμμετοχή του παιδιού, που καλείται να παίξει με τα κείμενα του έντεχνου λόγου, να δοκιμάσει και να δοκιμαστεί με αυτά, και τελικά να ευαισθητοποιηθεί και να αυτενεργήσει, έχοντας «γευθεί» τερπνές γνώσεις και παράλληλα έχοντας ενισχυθεί με ανθρωπιά.

Οι *Τέρψεις και ημέρες* χωρίζονται σε δύο μέρη, των οποίων προτάσσο-

ΤΖΙΝΑ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ

Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης.

Μελετήματα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο.

Πρόλογος: Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου.

Επίμετρο: Ευγένιος Τριβιζάς.

Εκδόσεις της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου.

Αθήνα 1999, σσ. 224.

νται ένας καλογραμμένος και χιμώδης Πρόλογος της Άντας Κατσίκη-Γκίβαλου, καθηγήτριας της Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και ένα κατατοπιστικό Εισαγωγικό σημείωμα της συγγραφέως. Επιτάσσεται ένα γλαφυρό «Επί...μετρο» του πολύ γνωστού και αγαπητού στα παιδιά συγγραφέα βιβλίων παιδικής λογοτεχνίας Ευγένιου Τριβιζά.

Στο πρώτο και μεγαλύτερο μέρος κατατάσσονται οκτώ μελετήματα, θεωρητικής φύσεως, εμπλουτισμένα με πρακτικές εφαρμογές και με βιβλιογραφικές επιστημάνσεις, σχετικά με τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε μικρά παιδιά. Στο δεύτερο μέρος ανήκουν τέσσερα κείμενα, με κεντρικό άξονα το έργο συγκεκριμένων συγγραφέων, το οποίο έχει σχέση με τη λογοτεχνία για παιδιά, και επιστημαίνει τη διδακτική ή αισθητική αξία του έργου αυτού.

Συγκεκριμένα, οι «*Τέρψεις και Ημέρες*» Ανάγνωσης», που έδωσαν και τον τίτλο στο βιβλίο, δίνουν το γενικό πνεύμα και το κεντρικό μήνυμα, προδιαγράφοντας τους στόχους του: Η λογοτεχνία είναι ζωή και ο άνθρωπος στενά δεμένος με την τέχνη. Έτσι, είναι ευχής έργο να μυηθούν οι μικροί μαθητές σ' αυτήν, γνωρίζοντας το μαγικό κόσμο του λογοτεχνικού βιβλίου. Η γνωριμία με ποικίλους ανθρώπινους χαρακτήρες, με την κοινωνία στη συνθετότητα και τις αντιφάσεις της, οι πολύτροπες συγκινήσεις, συντελούν στη σταδιακή σύλληψη του νοήματος της ζωής. Αν σ' αυτά προστεθεί και η αισθητική απόλαυση, η τέρψη της παιδικής ψυχής, η αναψυχή, καταλαβαίνει κανείς τη σημασία της εισαγωγής της λογοτεχνίας στο Δημοτικό και την καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας, σε καιρούς πνευματικής ανομβρίας και ψυχικής ακαλλιέργειας, όπως οι σημερινοί.

Στο κείμενο «*Τύχη, τέχνη, τόλμη*»: Τα παιδιά ως δημιουργοί ποιημάτων» μπορεί να παρακολουθήσει κανείς τις ιδέες και τις πλούσιες τεχνικές, με τις οποίες τα παιδιά θα δημιουργήσουν ποιητικές συνθέσεις. Πρόκειται για ένα παιχνίδι μύησης, μέγιστης σημασίας, με αισθητικά και γλωσσικά αποτελέσματα. Η μελέτη αυτή, όπως και οι περισσότερες του βιβλίου έχουν ως βασικό αποδέκτη το δάσκαλο, στον οποίο επιστημαίνει πώς η εφαρμοσμένη λογοτεχνία καθίσταται αιτία μάθησης και πώς ανταποκρίνονται τα παιδιά ασμένως στις προσφορές της.

Η εργασία «*Με τα μάτια ανοιχτά, με τα μάτια κλειστά*» καταδεικνύει τις ευεργετικές επιδράσεις που ασκεί ο υπερρεαλισμός στην ανάπτυξη της φαντασίας του παιδιού. Η ανάπτυξη και εξήγηση των εννοιών, πράγμα που γίνεται συστηματικά και μεθοδικά στο βιβλίο, η βιβλιογραφική υποστήριξη των γραφομένων, που αποτελεί κατευθυντήρια γραμμή και κατοχύρωση του δασκάλου, αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία των τεράστιων δυνατοτήτων που διαθέτουμε για να αξιοποιήσουμε τη λογοτεχνία παίζοντας. Τα διάφορα υπερρεαλιστικά παιχνίδια που βασίζονται στο τυχαίο και το ονειρικό, στο κωμικό και το απρόσμενο, στη μαγεία και τη γοητεία εντυπωσιάζουν πράγματι με τις δυνατότητες που προσφέρουν για τη συλλογική προσπάθεια συνάντησης τέχνης και ζωής.

«*Στο μαγικό χαλί της φαντασίας...*» διατυπώνεται μια παιγνιώδης πρόταση διδασκαλίας της λογοτεχνίας μέσω ενός φυλλαδίου με συμπληρωματικές εργασίες στα *Μαγικά μαξιλάρια* του Ευγ. Τριβιζά. Πρόκειται για μια ακόμη διδακτική τεχνική, που μπορεί να αποτελέσει πυξίδα για παρόμοιες εφαρμογές σε άλλα λογοτεχνικά έργα για παιδιά. Σημασία, λοιπόν, έχουν οι προτάσεις που διατυπώνονται και που αφορούν άμεσα στο δά-

σκαλο και –γιατί όχι– και στον ευαίσθητο γονέα, προτάσεις που οδηγούν και πάλι στην ελεύθερη δημιουργική εργασία με την αξιοποίηση του χιούμορ, το μαγικό συνδυασμό λογοτεχνίας και άλλων τεχνών, την ανάπτυξη της μυθοπλαστικής και της αφηγηματικής ικανότητας και πολλών άλλων που δεν είναι δυνατό να αναπτυχθούν στο στενό αυτό χώρο.

Και το επόμενο μελέτημα της Τζίννας Καλογήρου («Η συμβολιστική ποίηση και η διδασκαλία της...») είναι χαρακτηριστικό για τον εύληπτο τρόπο, με τον οποίο υποδεικνύει στο δάσκαλο-αναγνώστη την τεχνική της διδασκαλίας του συμβολισμού στα παιδιά. Έτσι, χάρη στα γνωρίσματα του σπουδαίου αυτού ρεύματος, μαθαίνουμε τη σημασία της μουσικότητας και της μορφής, τον αισθητισμό, τον ερμητισμό, την υποβολή, το λυρισμό κ.ά., και κατανοούμε πόσο ευχάριστα και βιωματικά μπορούν να περάσουν και στο παιδί με τη διδασκαλία της συμβολικής ποίησης.

Γόνιμη γνωριμία με τον αισθητισμό πραγματοποιείται στο μελέτημα «Η ζωή ως τέχνη...», στο οποίο και πάλι γίνονται προσιτές στο δάσκαλο λογοτεχνικές ή φιλοσοφικές έννοιες, που θα συντελέσουν στην ουσιαστική διαμεσολάβησή του μεταξύ του λογοτεχνικού κειμένου και του παιδιού, το οποίο πρέπει να συνειδητοποιεί πάντοτε το ζωντανό ρόλο της τέχνης και τη σύζευξή της με την πράξη και την ίδια τη ζωή.

Με πολύ όμορφο τρόπο αναπτύσσεται η έννοια και η ηθοπλαστική δύναμη του διηγήματος στο κείμενο «Ζητήματα θεωρίας, ανάγνωσης και διδασκαλίας του διηγήματος». Οι ευέλικτες και παιγνιώδεις τεχνικές, οι ενδιαφέρουσες προτάσεις για την αξιοποίηση του μεστού αυτού είδους δείχνουν πόσο έχουν αλλάξει οι διδακτικές συνθήκες στις μέρες μας, αρκεί να εκμεταλλευτούμε τις δυνατότητες που διαθέτουμε, για να δημιουργήσουμε ευαίσθητους φιλιναγνώστες.

Στο κείμενο «Λογοτεχνία και διαλογικά πολυμέσα...» μας δίνεται η ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τις δυνατότητες μεταφοράς των λογοτεχνικών κειμένων σε προγράμματα διαλογικών πολυμέσων και να διαλύσουμε το μύθο περί ασυμβατότητας τεχνολογίας και λογοτεχνίας. Το παιδί μπορεί να συμμετάσχει δημιουργικά και παραγωγικά, το βιβλίο δεν αφανίζεται, αλλά ανασηματοδοτούνται τα περιεχόμενά του χάρη στην τεχνολογία. Τα περιθώρια σύζευξης των παραδοσιακών τρόπων διδασκαλίας της λογοτεχνίας και των σύγχρονων μέσων είναι ευρύτατα, το κοινό και το δημόσιο δεν αντιστρατεύονται το ιδιωτικό και το προσωπικό, αλλά μπορεί και πρέπει να συνυπάρξουν. Σκοπός της συγγραφέως και εδώ, αλλά και στα προηγούμενα θεωρητικά κείμενά της είναι η καλλιέργεια της φαντασίας του παιδιού, η ανάδειξη της αφηγηματικής ικανότητάς του, η προβολή διάφορων δομικών προτύπων. Επιστρατεύει παραδοσιακές, αλλά και ξένες τεχνικές, που θα συντελέσουν στη δημιουργία ενός καλύτερου μαθησιακού και αισθητικού επιπέδου και θα ανεβάσουν την ποιότητα και θα καταδείξουν τη χρησιμότητα του μαθήματος της λογοτεχνίας στο Δημοτικό.

Τα μελετήματα του δεύτερου μέρους αναδεικνύουν τη λογοτεχνική αξία έργων δόκιμων και νέων συγγραφέων μας, τα οποία έχουν γραφεί με κεντρικούς ήρωες παιδιά ή μπορεί να διαβαστούν και από παιδιά. Το δεύτερο, μάλιστα, σκέλος είναι πολύ καίριο, εφόσον υπάρχουν μέσα στα λογοτεχνικά έργα για ώριμους αυτούσια ή αποσπασματικά κείμενα κατάλληλα για παιδιά, πράγμα που δεν έχει γίνει ακόμη αντικείμενο συστηματικής

επιστημονικής εκμετάλλευσης. Η νεοελληνική λογοτεχνία κρύβει μέσα της θησαυρούς του είδους αυτού, που ολοένα και περισσότερο θα έρχονται στην επιφάνεια και θα αποδεικνύουν το ενιαίο της λογοτεχνικής μας παραγωγής και θα καταρρίπτουν το ψευδοδίλημμα: ώριμη λογοτεχνία ή παιδική λογοτεχνία.

Στο τμήμα, λοιπόν, αυτό συμβιώνουν με ίσα και αναφαίρετα δικαιώματα μελετήματα για την παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου, τη μυθοπλαστική δύναμη και το παραδοσιακό ήθος του Χρήστου Μπουλώτη, τη διακειμενική συνάντηση του Αλέξ. Παπαδιαμάντη και της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου και, τέλος, εκπέμπονται τα οικολογικά μηνύματα του Βαγγέλη Ηλιόπουλου και οι απόψεις του για τη διαφορετικότητα.

Το βιβλίο της Τζίννας Καλογήρου δικαιώνει, χωρίς άλλο, τον ελπιδοφόρο τίτλο του και αποτελεί, ασφαλώς, υπόδειγμα προτάσεων διδασκαλίας και ελεύθερης δημιουργίας. Είναι πλουραλιστικό, αλλά και συστηματικό, υπό την έννοια ότι τιθασειεί και δεν αφήνει μετέωρη τη γνώση. Περιέχει δύσκολα θέματα, που τα απλουστεύει με μαγικό τρόπο, άλλοτε επιστρατεύοντας τον ονειρώδη υπερρεαλισμό, άλλοτε τον συναισθηματικό συμβολισμό και άλλοτε άλλα ρεύματα, τεχνικές, διδακτικές μεθόδους. Ο κεντρικός στόχος του, ότι η λογοτεχνία είναι ένα εξαίσιο παιχνίδι όπως και η ζωή, διαπερνά όλα τα μελετήματά του, που χορεύουν ξένιαστα και χαίρονται γύρω από τον κεντρικό άξονα που δεν είναι τίποτε άλλο από την τερπνή ανάγνωση ή την ανάγνωση με τέρψη ή την τέρψη εξαιτίας της ανάγνωσης ή μια άλλη σύνθεση, τέλος πάντων, από οποιονδήποτε λεκτικό σχηματισμό των δύο αυτών σημαντικών λέξεων, που αφήνουν ακόμη περιθώρια να φτερουγίσουν η μαγεία και το όνειρο γύρω από τα σημερινά παιδιά των Δημοτικών σχολείων μας και να προασπίσουν την αθωότητα και την αγνότητά τους.

Θ.Π.

**ΔΟΥΛΕΨΕ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΗ-ΑΣΙΑ-ΑΦΡΙΚΗ-ΑΜΕΡΙΚΗ-ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

SERVICE CIVIL INTERNATIONAL

ΔΙΠΥΛΟΥ 10, ΘΗΣΕΙΟ ΤΗΛ. 3311379, 3250491 FAX:3311378

E-mail:scigr@x-treme.gr <http://www.geocities.com/scigr>

Η γοητεία των παραμυθιών

ΕΙΝΑΙ ΕΥΡΕΩΣ ΓΝΩΣΤΗ η δύναμη και η πολλαπλή και μεγάλη επιρροή και σημασία των παραμυθιών στην ανάπτυξη των παιδιών: σημασία παιδαγωγική, ψυχαγωγική, κοινωνική, πνευματική, ψυχολογική. Μεγάλες και σημαντικές προσωπικότητες των γραμμάτων και των τεχνών έχουν αποφανθεί υπέρ της μεγάλης ηθικοπλαστικής δύναμης και αξίας των παραμυθιών. Από παιδαγωγική σκοπιά το παραμύθι οδηγεί το παιδί στην ωρίμανση. Με τις συμβάσεις του απαλλάσσει το παιδί από τις ενοχές του, ενισχύει την αυτοπεποίθηση και το οπλίζει με θάρρος και αισιοδοξία για τη ζωή. Το βοηθά να ενταχθεί στον κόσμο των ενηλίκων, να αναπτύσσει την πρωτοβουλία του και την αυτονομία του, να αποκτήσει δική του θετική ταυτότητα. Αποτελεί δηλαδή την ύψιστη μορφή παιδαγωγικής πράξης, γιατί ταξιδεύει το παιδί στον θαυμαστό κόσμο του ονείρου και της φαντασίας, της μαγείας και της ομορφιάς, καλλιεργεί την ευαισθησία του, εμπλουτίζει την επικοινωνιακή του εμπειρία, πλαταίνει και βαθαίνει το πνεύμα του. Οι συγκινήσεις, η γοητεία και το θάμβος που ασκεί το παραμύθι στο παιδί, λειτουργούν ως καταπραυντικό στην ψυχή και στα συγκεχυμένα του αισθήματα. Ακόμη, καλλιεργεί τα αισθητικά του κριτήρια και το εισάγει στον όμορφο κόσμο της Τέχνης. Το παραμύθι, ως μορφή υψηλής τέχνης, σκοπό έχει να τέρψει και να ψυχαγωγήσει το παιδί, φωτίζοντας καλύτερα τις πτυχές του εαυτού του, δίνοντας διέξοδο στα άγχη του και προσφέροντας νόημα και λύσεις σε τόσο πολλά επίπεδα, ώστε να εμπλουτίσει τη ζωή του και να το εφοδιάσει για την αναζήτηση του πραγματικού νοήματος της ζωής. Το παραμύθι, λοιπόν, είναι σημαντικό μέσο για την ολοκλήρωση της ανάπτυξής μας. Αποτελεί τροφή για την ψυχοπνευματική ανάπτυξη και διάπλαση ενός παιδιού, αλλά και ενός λαού ολόκληρου.

Στο βιβλίο της Χέλγκα Τσίτσλοπεργκερ *Τα παιδιά παίζουν παραμύθια*, των Εκδόσεων Πατάκη, η συγγραφέας λαμβάνει υπόψη της την πολύτιμη αυτή συνεισφορά των παραμυθιών στην ανάπτυξη ενός παιδιού. Γνωρίζοντας την παιδαγωγική και ψυχολογική σημασία ενός παραμυθιού, αναλύει και ερμηνεύει με τις αρχές της ψυχολογίας, της συμβολικής και της παιδαγωγικής μια σειρά από παραμύθια και μέσα από πρακτικές και ένα πλήθος από δραστηριότητες προσπαθεί να βοηθήσει το παιδί να αντιληφθεί τον κόσμο γύρω του, να αντιμετωπίσει και να ξεπεράσει τις δυσκολίες που του παρουσιάζονται.

Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη: Στο πρώτο η συγγραφέας αναφέρει γενικά στοιχεία για το παραμύθι. Καθορίζει την έννοια του παραμυθιού, κάνει λόγο για το ύφος του, επιχειρεί διάκριση μεταξύ θρύλου-παραδοσης-μύθου και παραμυθιού –απαραίτητη προϋπόθεση για τον εκπαιδευτικό να γνωρίζει τις ομοιότητες και τις διαφορές του και να ξεχωρίζει τα τρία αυτά είδη, προκειμένου να τα χρησιμοποιήσει και να τα διδάξει στα παιδιά. Επίσης, υπογραμμίζει την αναγκαιότητα των παιδιών για παραμύθια μέσα από επιχειρήματα. Στη συνέχεια, κάνει αναφορά στους συμβολι-

ΧΕΛΓΚΑ ΤΣΙΤΣΛΟΠΕΡΓΚΕΡ

Τα παιδιά παίζουν παραμύθια

Μετάφραση: Δέσποινα Παπαδοπούλου

Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 1999

σμούς που υπάρχουν στα παραμύθια, αφιερώνοντας ένα κεφάλαιο στην ερμηνεία των συμβολισμών, εξετάζει τη σχέση μεταξύ παραμυθιού, μύθου και ονείρου, και αναλύει το κατά πόσο, τελικά, επιτυγχάνεται μάθηση μέσα από το παραμύθι.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, αρχικά αναφέρει κάποιες γενικές προκαταρκτικές ιδέες και προτάσεις για τις δραστηριότητες που μπορούν να πλαισιώσουν ένα παραμύθι, προκειμένου να το εμπλουτίσουν, συμβάλλοντας έτσι στην καλύτερη κατανόηση, εμβάθυνση και επεξεργασία τόσο του παραμυθιού, όσο και της ψυχής του παιδιού. Διότι τα παραμύθια από ψυχολογικής πλευράς προσφέρουν έναν ανεκτίμητο ρόλο στην κατανόηση της ψυχοσύνθεσης του παιδιού, καθώς μέσα από αυτά το παιδί λυτρώνεται, απαλλάσσεται από τις διάφορες φοβίες και τα άγχη που το καταβάλλουν, δίνουν διέξοδο σε όποιες πιέσεις, επιθυμίες ή φόβους κυριεύουν το παιδί και βοηθούν στο να εξαλειφθούν. Ειδικά για τους εκπαιδευτικούς, αυτό θεωρείται πάρα πολύ σημαντικό, καθώς μέσα από την παρατήρηση και την αφιέρωση αρκετού χρόνου για δημιουργική δράση, παιχνίδια ρόλων, επινόηση ιστοριών, ζωγραφική και μια ποικιλία δραστηριοτήτων, μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα την παιδική ψυχή και να το βοηθήσουν να ξεπεράσει το όποιο πρόβλημά του, οδηγώντας το στην ωριμότητα, στην αυτοπραγμάτωση, στην ευτυχία.

Οι δραστηριότητες που προτείνει η συγγραφέας ποικίλλουν, είναι ειδικά σχεδιασμένες στο να εξυπηρετούν κάθε φορά κάποιο συγκεκριμένο σκοπό –για παράδειγμα την κοινωνικοποίηση του παιδιού, την ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων, τη διαισθητική κατανόηση, τη γνωστική μάθηση κ.ά.– και κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τη σχολική βαθμίδα στην οποία απευθύνονται (προσχολική, σχολική κ.ο.κ.), την ηλικία και την ανάπτυξη του παιδιού. Αναφέρουμε μερικές δραστηριότητες: παιχνίδια ρόλων και ακουστικά παιχνίδια, ζωγραφική, παιχνίδια παντομίμας, φωτοσύνθεση, μελοποίηση, πλαστικές τέχνες, κουκλοθέατρο κ.ά. Όλες αυτές οι δραστηριότητες σκοπό έχουν να βοηθήσουν αφενός τα παιδιά να εκφραστούν ελεύθερα, χρησιμοποιώντας το σώμα τους, τις κινήσεις τους, το ρυθμό, και αφετέρου τους εκπαιδευτικούς που ενδιαφέρονται για μια ολοκληρωμένη διδασκαλία και δημιουργική μάθηση, και αναζητούν υλικό και μεθόδους για να κατακτήσουν όχι μόνο τους γνωστικούς τομείς, αλλά και τους κοινωνικούς, ψυχοκινητικούς και πνευματικούς. Παράλληλα, οι δραστηριότητες αυτές καταδεινούν το πλήθος των δυνατοτήτων για βαθύτερη επεξεργασία των παραμυθιών. Η συγγραφέας με την παρουσίαση και ανάλυση εννέα λαϊκών παραμυθιών αποδεικνύει επιτυχώς τη μεγάλη συμβολική εκφραστική δύναμη των παραμυθιών και την πολυσημία της ερμηνείας τους.

Το βιβλίο της Χέλγκα Τσίτσλοπεργκερ αποτελεί σημαντικό και απαραίτητο βοήθημα για τους εκπαιδευτικούς μέσα κι έξω από τη σχολική τάξη, καθώς και για τους γονείς που θα τους βοηθήσει να καταλάβουν καλύτερα τον ψυχισμό των παιδιών τους και ανάλογα να ανταποκριθούν στο δύσκολο ρόλο τους.

Σήμερα τα παραμύθια, περισσότερο από ποτέ, πρέπει να βρουν μια θέση στην εκπαίδευση. Είναι ένα αντίδοτο στις ψυχοφθόρες επιδράσεις της σύγχρονης ζωής, στην ασκήμια, την κενότητα, την κακοφωνία, τη βία, τα υλιστικά ρεύματα σκέψης. Εκτός του ότι δίνουν βάσεις για τη ζωή και περιγράφουν κοσμικά συμβάντα, διδάσκουν ηθική, το πεπρωμένο, ιδεαλι-

σμό, παγκόσμια δικαιοσύνη. Ας προσέξει κανείς την ανάσα ικανοποίησης από ένα παιδί, που μόλις έχει πάρει μια καλή πνευματική τροφή, στη μορφή ενός παραμυθιού.

Επιλογή βιβλιογραφίας

- Β. Αναγνωστόπουλος, *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1997.
- Ζορζ Ζαν, *Η δύναμη των παραμυθιών*, μετάφρ.: Μαρία Τζαφεροπούλου, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1996.
- Μ.Γ. Μερakλής, *Τα παραμύθια μας*, Αθήνα 1991. Του ίδιου, *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.
- Α. Μιχαηλίδης-Νουάρος, «Η παιδική ψυχή και το παραμύθι», *Μακεδονικό Ημερολόγιο*, Θεσσαλονίκη 1997.
- Μπ. Μπετελχάιμ, *Η γοητεία των παραμυθιών – Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση*, μετάφρ.: Ε. Αστερίου, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1995.
- R. Wilkinson, *Η συμβολική ερμηνεία των παραμυθιών*, εκδ. Τρόπος Ζωής, Αθήνα 1994.

ΑΘΗΝΑ ΝΤΟΥΛΙΑ

ΑΚΡΙΤΑΣ
ΠΑΙΔΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΠΠΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ Πολυξένης Τσαλίχη.

Πλούσια εικονογραφημένα επεισόδια από τις ευεργετικές σχέσεις του παππού Δημήτρη με τα εγγόνια του.

Ο ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ ΠΡΟΦΗΤΗΣ Ευγένιου Σπαθάρη

Τέσσερις παραστάσεις του Καραγκιόζη (Ο Καραγκιόζης Ψαράς, Ο Καραγκιόζης Προφήτης, Ο Καραγκιόζης Πλοίαρχος, Το Μαγεμένο Τσίρκο), με τις φιγούρες τους από τον Ευγένιο Σπαθάρη.

ΕΓΩ, Η ΧΕΛΩΝΑ ΚΑΡΕΤΤΑ-ΚΑΡΕΤΤΑ

Αντιγόνης Καραγκούνη.

Τέσσερα βιβλία (Εγώ η Καφέ Αρκούδα, Εγώ η Φώκια Μοναχός, Εγώ ο Αργυροπελεκάνος, Εγώ η Χελώνα Καρέττα-Καρέττα), που σκοπό έχουν να γνωρίσουν στους μικρούς αναγνώστες τις ιδιαιτερότητες αυτών των ζώων που κινδυνεύουν με αφανισμό.

ΑΥΡΙΟ ΕΙΝΑΙ ΚΥΡΙΑΚΗ Γαλάτειας Γρηγοριάδου-Σουρέλη.

Η γνωστή συγγραφέας με αγάπη και πίστη καθοδηγεί τα βήματα των μικρών χριστιανών και τους εισάγει στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΚΡΙΤΑΣ • Αθήνα: Εφέσου 24, 171 21 Νέα Σμύρνη, τηλ.: 9334 554, 9314 968,
και Στοά του Βιβλίου, τηλ.: 3247 678 • Θεσσαλονίκη: Τσιμισκή 5, τηλ.: 031 540610

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ! του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 15, 106 79 ΑΘΗΝΑ, ☎ 3622810

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

Χάρης Τζάλας
Επτά ημέρες στην Αλεξάνδρεια
(μυθιστόρημα)

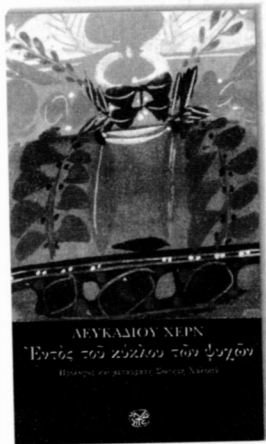
Ένα ταξίδι επιστροφής και αναζήτησης στην Αλεξάνδρεια, την πόλη του μύθου της ιστορίας και της μνήμης, μιας ομάδας ανθρώπων που κάποτε έζησαν σ' αυτή. Σε επτά ημέρες — όσο κρατάει το ταξίδι — ο καθένας απ' αυτούς μιλάει για την Αλεξάνδρεια που βίωσε, ενώ δίπλα τους η σύγχρονη πόλη μπορεί να ασφυκτιά αλλά δεν χάνει την μαγεία της.

Ισμαήλ Κανταρέ
Τρία τραγούδια πένδιμα για το κοσσυφοπέδιο
(μυθιστόρημα)

Στο τελευταίο μυθιστόρημα του μεγάλου βαλκάνιου και υποψήφιου για νόμπελ συγγραφέα ξεδιπλώνονται μ' ένα λόγο μεστό και συνάμα συμβολικό οι ώρες πριν, κατά και μετά τη φονική μάχη του κοσσυφοπεδίου το 1389. Ένα έργο που δικαιολογεί την διεθνή καταξίωση του Ι. Κανταρέ.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Π. ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ Α.Ε.
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 10, ΑΘΗΝΑ
☎ 3639336 Fax: 3638489

ΛΕΥΚΑΔΙΟΥ ΧΕΡΝ
ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ
ΤΩΝ ΨΥΧΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ -
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΩΤΗΡΗ ΧΑΛΙΚΙΑ

Ναός, έθιμα, θεότητες, λατρευτικές εκδηλώσεις, είναι τα θέματα των σημειώσεων και των παρατηρήσεων του. Αρχαία και βασανιστικά θα πάρουν τη μορφή των δοκιμών και των θρύλων που θα γράψει. Δοκίμια και θρύλοι που φανέρωσαν στα μάτια των Δυτικών αναγνώστων του την ψυχική ενδογύρα απ' όπου αντλούσε τ' άποθέματα της δύναμης που τόσο τους εντυπωσίασε στους πρώτους μεγάλους σύγχρονους πόλεμους της Ίαπωνίας (πόλεμος με την Κίνα, Ρωσία-πονηλικός πόλεμος).

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ
Η ΜΟΝΑΞΙΑ
ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΗΛΙΚΙΑ

Όκτω πορτραίτα-ψυχογραφήματα καθημερινών ανθρώπων. Τους γνωρίζουμε κάθε στιγμή. Τους συναναστρέφουμε, τους αγαπάμε, τους πονάμε, τους παντρεύουμε, τους χωρίζουμε, τους απεχθόμαστε. Ένας από αυτούς είμαστε κι εμείς. Μέσα από τα διηγήματα που ενώνονται με μία άρακτη κλωστή ψυχής, ένα συναίσθημα ξεπροβάλλει από τον όριζοντα της καρδιάς, φωτίζοντας μία επιγραφή στο μονοπάτι κάθε ανθρώπου: «Η ζωή μας είναι επιλογές μας».

ΓΙΩΡΓΟΥ ΡΩΜΑΝΟΥ
ΚΑΤΑΚΟΚΚΙΝΟ
...ΣΧΕΔΟΝ ΘΗΛΥΚΟ

Από τον έρωτισμό ως την τρέλλα, κι από τη σημειολογία της μνήμης ως το σύμβολο. Δέκα διηγήματα που χρησιμοποιούν τον ρεαλισμό σαν αφετηρία για υπόγειες διαδρομές. Ένας μεγεθυντικός φακός απρόβλεπτων καταστάσεων της ύπαρξης, τελικά, μαγείας της ίδιας της ζωής. Το θηλυκό στοιχείο κι ο έρωτισμός λειτουργούν σε δεύτερο επίπεδο αναγνώστης, μαζί με τις πλαστικές αξίες των λέξεων και των εικόνων. Ήρωες που παλιάζονται, ερωτεύονται, ζούν στα όρια της τρέλλας, αναζητώντας την άυπνακτη, απόλυτη, ελευθερία.

Δημοσθένης Κούρτοβικ
Η νοσταλγία των δράκων,
μυθιστόρημα
Εκδόσεις Εστίας, Αθήνα 2000

ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ ΑΚΟΥΜΕ ή διαβάζουμε αφορισμούς ότι κάποιο βιβλίο είναι «ποιοτικό» ή αντιθέτως «εμπορικό», είναι μεταμοντέρνο, εύκολο (αυτό με κάποια υποτιμητική χροιά), προχωρημένο, αστυνομικό κ.λπ. Αυτό το τελευταίο με κάποια βδελυγμία.

Δεν μπόρεσα ποτέ να κατανοήσω επαρκώς αυτές τις κατατάξεις, ειδικά δε όσον αφορά ορισμένους συγγραφείς, δεν ξέρω καν σε ποιο λογοτεχνικό είδος ανήκουν τα έργα τους.

Αυτό συμβαίνει με τον Δημοσθένη Κούρτοβικ του «Τετέλεσθαι», του «Τελευταίου Σεισμού», της «Ημεδαπής Εξορίας», του «Αντιλεξικού της Νεοελληνικής Χρηστοθήειας», βάσει των οποίων έχεις αδυναμία και αμηχανία να τον κατατάξεις στους αφηγηματογράφους ή δοκιμιογράφους-κριτικούς.

Ναι, αλλά δεν μ' ενδιαφέρει, γιατί προέχει το ότι τα χάρηκα αυτά τα βιβλία, έτσι καθώς ανοίγουν νέους δρόμους, τέρπουν, ψυχαγωγούν και, χωρίς να ηθικολογούν, διδάσκουν.

Η Νοσταλγία των δράκων είναι αστυνομικό μυθιστόρημα, ένα βιβλίο που κατ' αρχάς διαβάζεται. Μια στέρεη ιστορία, ένας πρωτότυπος μύθος με αρχή, μέση και τέλος. Ούτε δηλαδή μεταμοντέρνα σχέδια ούτε «αντιμυθιστόρημα» και τα τοιαύτα.

Αστυνομικό ολκής με ρέουσα, ζωντανή γλώσσα, με σωστά ελληνικά χωρίς λογοτεχνισμούς. Κι αυτά τα παραπάνω αρκούν για να έχουμε ένα αξιοπρεπές πεζογράφημα. Η Νοσταλγία όμως των δράκων δεν εξαντλείται εκεί, έχει κι άλλα επίπεδα: είναι ένα θρίλερ που καταγράφει τη ρημαγμένη ψυχή της Ευρώπης στην εποχή μας, όχι «τουριστικά» κι επιδερμικά, αλλά με το μάτι και τη διορατική ψυχή του μυημένου και φιλοσοφημένου στοχαστή. Μια Ευρώπη, η οποία δυστυχώς δεν φαίνεται να ξέρει τι της γίνεται και πού βαδίζει, μια Ευρώπη που κοιμάται και θα χρειαστούν πολλά Κόσσοβα και πολλές Βοσνίες για να ξυπνήσει.

Μέσα από γλώσσες, φυλές, κράτη που χάθηκαν στις στάχτες των πολέμων, μυστικές εταιρείες και επτασφράγιστα μυστικά σηματοδεδεμένα με το σήμα του θανάτου, ο συγγραφέας εμβαθύνει στο σκοτεινό υποσυνείδητο της ανθρώπινης ψυχής, στην ουσία του Κακού μ' όποια μορφή κι αν μας το εμφανίζουν.

Φανατικοί - ιδεοληπτικοί όλων των αποχρώσεων, καιροσκόποι, αρπακτικά, ύαινες, πωρωμένοι ψυχροί εκτελεστές, περιστασιακές όσο και κατ' επάγγελμα πόρνες, παλιοί αγωνιστές προδομένοι αλλ' ακλόνητοι, ένας ιδιόρρυθμος αλλά με τεράστιο ψυχικό πλούτο καθηγητής, μια όμορφη αστυνομικός - μια ποικιλία χαρακτήρων που τους κινεί σοφά μέσα στην εξέλιξη της δράσης ο συγγραφέας. Οι ήρωες αυτοί δεν είναι σε καμία περίπτωση μονολιθικοί ούτε μανιχαϊστικές φιγούρες. Είναι - όπως όλοι μας - άνθρωποι, ο καθένας των οποίων φέρει επάνω του τις βιολογικές, οικογενειακές και λοιπές καταβολές και απωθημένα.

Μίσος, φθόνο και λαγνεία στα όρια της παθολογικής, προϊούσης καβλότρελας, αλλά και τα πιο αγνά αισθήματα της αληθινής αγάπης και στοργής. Όλοι οι ήρωες έχουν (σαφώς αναγνωρίσιμα και διακριτά) ήθος και διάνοια.

Κι αντιφάσεις.

Τάμα νταλέκο «... Εκεί μακριά, / Πέρα στα μέρη της θάλασσας, / Εκεί είναι το χωριό μου, / Εκεί και η αγάπη μου. / *** / Εκεί μακριά, Εκεί είν' οι άνθρωποι οι δικοί μου, / Ο κόσμος μου...».

Τι ωραίο, τρυφερό τραγούδι και ποιες ευαίσθητες ψυχές το τραγουδούν στο μυθιστόρημα; Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσαν οι «Λύκοι», του Αρκάν, οι δολοφόνοι με τα Rolex, στη σπαραγμένη ήρωήν Γιουγκοσλαβία, όταν γυρνούσαν από τις φρικτές νυχτερινές καταδρομές τους.

Οι αντιφάσεις, οι ανατροπές που λέγαμε. Μια αφήγηση μ' όλη της την τέχνη. Που ξεκινάει γραμμικά αλλά διανθίζεται με flash back, αποκαλύψεις, επίσημες υπηρεσιακές αναφορές, e-mail, διαθήκες, προσευχές κι ανομολόγητα ξόρκια, εγκιβωτισμούς και υπερβάσεις.

Κι αν όλα τα παραπάνω τα διέκρινα εγώ, ως μέσος αναγνώστης, φαντάζομαι τι μπορεί να βρουν οι ειδικοί περί τα τοιαύτα.

Δεν ξέρω αν έχουν δίκιο ή αν υπερβάλλουν αυτοί που μίλησαν για το ωραιότερο μυθιστόρημα της δεκαετίας. Διάβασα ένα ωραίο βιβλίο κι αυτό αρκεί.

Κ. Α. ΚΟΛΟΒΟΣ

Η Ζάκυνθος ένα θέατρο

Διονύσης Ν. Μουσμίου
Το θέατρο στην πόλη της Ζακύνθου
 Τόμος Β' (1901-1915)
 Εκδόσεις Μπάστας, Αθήνα 1999

«ΘΑ ΕΛΕΓΕ ΚΑΝΕΝΑΣ πως συμβαίνει με το Επτανησιακό Θέατρο ό,τι και με την ποίηση γενικότερα». «Κι αυτό γιατί, ουσιαστικά, το μοναχό από τα επτά νησιά του παρουσιάζει μια συστηματική καλλιέργεια της Τέχνης της Θάλειας, είναι το Φιόρο του Λεβάντε». Οι δύο αυτές φράσεις δεν είναι δικές μου, αλλά του Διονύση Ρώμα, στον οποίο οφείλουμε — εκτός των άλλων — κι ό,τι θεμελιώδες έχει μέχρι σήμερα συστηματικά γραφεί για την ιστορία του Θεάτρου στη Ζάκυνθο. Άλλο τώρα αν το πολύτιμο, κι από θεατρολογικής αλλά κι από λογοτεχνικής πλευράς, αυτό κείμενο είναι καταχωνιασμένο εκεί που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά, στο τεύχος 14 του περιοδικού «Θέατρο», πριν 36 χρόνια.

Το βιβλίο του Διονύση Μουσμίου έρχεται, τόσα χρόνια μετά, να καταθέσει ένα ιδιαίτερα πολύτιμο όσο και σπάνιο υλικό. Υλικό άγνωστο, που περιμένει το Ρώμα του — μακάρι να ξαναγεννιόταν ένας ισάξιος του στη Ζάκυνθο, πριν απ' όλα οι δικές του προφητείες θα επαληθεύονταν, όταν μιλούσε για νέους Σολωμούς και Κάλβους που θα ξαναγεννηθούν στο μέλλον — ένα νέο Ρώμα λοιπόν που θα το απέσταζε για να πάρει ό,τι μπορεί να προκύψει ως θεατρικής υπόστασης συμπέρασμα.

Κάθε κοινωνία καλλιεργεί τις μορφές της τέχνης που ως κοινωνία την ενδιαφέρουν. Και οι τέχνες καλλιεργούν την κοινωνία που τις καλλιεργεί. Πρόκειται για μια ανακυκλούμενη διαδικασία στην οποία απομένει κάτι για να ξεκαθαριστεί: Τι τις χρειάζεται μια κοινωνία τις τέχνες; Έχουν ακουστεί διάφορες θεωρίες κι απόψεις. Η πραγματικότητα είναι πως μια κοινωνία θα μπορέσει ν' αναπυχθεί πνευματικά και καλλιτεχνικά στο βαθμό που έχει καταλάβει πως αξίζει να βάλει στη ζωή της την τέχνη για τον ίδιο λόγο που το έκανε και η ζακυνθινή: «Για ξεφάντωση των φίλων». Μόνον τότε η ζωγραφική, η μουσική, η λογοτεχνία, το θέατρο, αλλά κι ο κινηματογράφος, θα μπορέσουν να προσδεύσουν και ν' αναβαθμίσουν το επίπεδο του πολιτισμού, όταν επιδιώκουν να κάνουν ομορφότερη την καθημερινότητα. Όταν όλοι έχουν συμφωνήσει πως τα έργα της τέχνης υπάρχουν και δημιουργούνται για να μας κάνουν να περνάμε καλύτερα κι όχι για να προβληματιζόμαστε περισσότερο. Άλλο αν αυτό ακολουθεί.

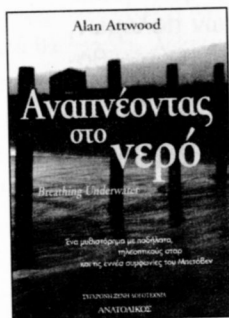
Έχει ειπωθεί πολύ επιτυχώς πως τρία πράγματα ενδιαφέρουν κυρίως το Ζακυνθινό: ο έρωτας, η τέχνη και η πολιτική. Μη νομίσετε πως και σε κάθε κοινωνία συμβαίνει το ίδιο. Ακόμα και μέσα στην ίδια την Ελλάδα, πολύ δε περισσότερο σε άλλες χώρες του πλανήτη, υπήρξαν και υπάρχουν περιοχές που ο έρωτας θεωρείται ταμπού, η τέχνη επιλήψιμη ιστορία και η πολιτική εκφράζεται με πολύ διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στη Ζάκυνθο.

Τι λοιπόν φυσικότερο από το να λατρεύει ο Ζακυνθινός την τέχνη που περικλείει όλες τις τέχνες, δηλαδή το θέατρο. Και τι λιγότερο από το να την κάνει κοινωνό και της πολιτικής και του έρωτα. Εδώ δε μιλάμε μόνον για τους μέχρι φαλιμέντου έρωτες για τις πρωταγωνίστριες των διαφόρων θιάσων που έδιναν παραστάσεις στο νησί, ούτε για τον επεισοδιακό συχνά χωρισμό σε κόμματα

ΔΥΟ ΔΡΟΣΕΡΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

ALAN ATTWOOD

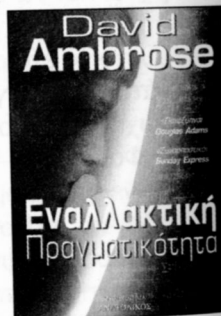
Αναπνέοντας στο νερό

Μια απρόσμενη ερωτική ιστορία. Ένα απολαυστικό, ευχάριστο και δροσερό μυθιστόρημα. Μια ερωτική ιστορία με απολαυστικούς χαρακτήρες, χιούμορ, σασπένς και απρόοπτες εξελίξεις που οδηγούν σε ένα από τα πιο περίεργα εγκλήματα που έχετε διαβάσει.

DAVID AMBROSE

Εναλλακτική πραγματικότητα

Ένα πρωτότυπο cult μυθιστόρημα που θα σας καθηλώσει με την απρόβλεπτη εξέλιξή του. Ένα συναρπαστικό θρίλερ που συνδυάζει σύγχρονες επιστημονικές θεωρίες της κβαντικής θεωρίας για παράλληλους κόσμους και εναλλακτικές πραγματικότητες με την αγωνία, το ψυχολογικό δράμα και την περιπέτεια.

Εκδόσεις και περιοδικό
ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ

Αποστολοπούλου 64, 152 31 Χαλάνδρι, Τηλ.: 6775.147, email: apt@x-treme.gr

του κοινού της πλατείας, του εξώστη και των θεωρείων, υπέρ και κατά της τάδε ερμηνείας. Μιλάμε για εκφράσεις όπως την υιοθέτηση της θεατρικής τακτικής στην καθημερινή ζωή και την εισδοχή της πολιτικής κριτικής σε μια παράσταση Ομιλίας. Για να μην πούμε ότι την παράσταση Ομιλίας την περίμεναν όλοι πώς και πώς για την πολιτική κριτική της και ότι ακριβώς γι' αυτό οι Ομιλίες παίζονταν τις Απόκριες, τότε δηλαδή που η κοινωνία επέτρεπε το κλίμα που υπέθαλπε το ξεπέραςμα των ορίων της σε όλα τα επίπεδα και που άφηνε τα ήθη να μετατρέπονται από, κατά τη γνώμη της, «ελεύθερα» σε ελευθεριάζοντα.

Είναι γνωστή η ιστορία με τον καπετάνιο που ψάχνει να μάθει πώς θα βρει τη Ζάκυνθο. Ένας Ζακυνθινός αναλαμβάνει να τον κατατοπίσει: «Τράβα περ οστριογάρμπη και μόλις δεις ένα μεγάλο Θέατρο μ' ένα μικρό νησάκι από πίσω, τότε βρίσκεσαι στο Τζάντε!». Ενοώντας, φυσικά, το θέατρο «Φώσκολος», το μεγάλο πρωταγωνιστή της ζακυνθινής καθημερινότητας κοντά έναν αιώνα, διαδεχόμενο το μικρότερο θέατρο «Απόλλων» που μετά τριάντα μόλις χρόνια λειτουργίας κρίθηκε μικρό για τον πάνδημο θεατρισμό των Ζακυνθίων.

Η αλήθεια είναι πως και πίσω από το «Φώσκολο» υπήρχε κι άλλο θέατρο: το ίδιο το «μικρό νησάκι» της πιο πάνω φράσης, αφού όλη η ζακυνθινή κοινωνία αποτελεί ένα θέατρο. Κάθε Ζακυνθινός στην καθημερινή του ζωή δίνει μια παράσταση. Τον ενδιαφέρει τι θα φορέσει, πώς θα μιλήσει στον καθένα που θα συναντήσει, κυρίως πώς θα σχολιάσει και πώς θα σατιρίσει, να φανεί ευχάριστος κι ευγενής, να γίνει αρεστός στο συνομιλητή του, ασχέτως αν την ίδια στιγμή τρέφει τα αντίθετα συναισθήματα από εκείνα που εκφράζει. Αυτό κάποιος το λένε υποκρισία. Είναι όμως κάτι άλλο: είναι υποκριτική. Μια υποκριτική που μαθαίνει κι υιοθετεί κανείς άθελά του ζώντας μέσα στη ζακυνθινή κοινωνία και που αποσκοπεί να κάνει τις ανθρώπινες σχέσεις κομψές και την κοινωνία πιο φιλόξενη για τα ίδια της τα μέλη. Αυτή τη διαφορά δεν την καταλαβαίνει ο Ζακυνθινός όσο δεν έχει ζήσει σε άλλο τόπο. Την καταλαβαίνει όμως με την πρώτη, όταν πρωτοπάει σ' ένα άλλο μέρος διαμαρτυρούμενος που δεν του λένε καλημέρα και δεν του χαμογελάνε και την εξηγεί όταν ζήσει στο άλλο μέρος μερικά χρόνια.

Στο ερώτημα αν το θέατρο διαμόρφωσε έτσι τη ζακυνθινή κοινωνία ή επειδή ήταν έτσι η ζακυνθινή κοινωνία αγάπησε τόσο το θέατρο απάντηση δεν υπάρχει. Είναι σαν το ερώτημα με την κότα και το αβγό. Ένα είναι το σίγουρο: ότι από τη Ζάκυνθο προήλθε το νεοελληνικό θέατρο και ότι τα έργα από τα οποία προέκυψε το νεοελληνικό θέατρο ήταν η ίδια η καθημερινή ζωή του Ζακυνθινού.

Για να γιορτάσουν τη νίκη των Χριστιανών επί των Τούρκων, ανεβάζουν το 1571 οι Ζακυνθिनοί στο Κάστρο τους «Πέρσες» του Αισχύλου. Οι ζακυνθινές Ομιλίες είναι κομμάτια από τη ζακυνθινή καθημερινότητα. Το πρώτο έργο του νεοελληνικού θεάτρου είναι ο «Χάσης»: δεν είναι παρά μια πιο έντεχνη – ασ πούμε – Ομιλία. Λέει ο Ρώμας για το «Χάση» πως αποτελεί τη συνοπτική ψυχογραφία μιας πλευράς του ζακυνθινού χαρακτήρα. Κι ο πατέρας της σύγχρονης ελληνικής σκηνης, ο Ξενόπουλος – που επίσης άντλησε όλα σχεδόν τα θέματα των έργων του από τη ζακυνθινή καθημερινότητα – λέει ότι «κάθε Ζακυνθινός έχει μέσα του και λίγο Χάση. Κι είναι, μου φαίνεται», συνεχίζει, «ο μεγαλύτερος έπαινος που μπορούμε να κάνουμε στη δημιουργία του Γουζέλη!». Το ίδιο συνέβηκε και με το δεύτερο θεμελιώδες έργο του ελληνικού θεάτρου το «Βασι-

λικό» του Αντωνίου Μάτση που γράφτηκε τριάντα χρόνια μετά το «Χάση», αλλά και με τον ελάσσονα Καρατζά, ο οποίος στην «Κακάβα» του καταγράφει τα βωμολοχικά τσακώματα των Ζακυνθινών στου Αϊ-Γιαννιού το Καντούνι, γύρω από μια παδέλα πατσά. Ο Ζακυνθινός θεατρικός συγγραφέας δε χρειάστηκε να κατασκευάσει ονειρικές ή ιδεατές ιστορίες ή ιστορίες παράλογες ή να θεατροποιήσει ιστορικά γεγονότα για να περάσει τις ιδέες του, όπως έγινε αλλού. Η καθημερινότητα της κοινωνίας του είχε έτοιμα και τους ήρωες και τα θεατρικά έργα κι αυτός δεν είχε παρά να επιλέξει τι θα καταγράψει. Την πρακτική αυτή του Ξενόπουλου την ακολούθησαν στη συνέχεια όλοι οι μη Ζακυνθινοί Έλληνες θεατρικοί συγγραφείς του 20ου αιώνα.

Μια απέραντη θεατρική σκηνή η Ζάκυνθος κι όλοι μας παίζουμε ένα ρόλο. Πρωταγωνιστικό ή όχι δεν έχει σημασία, αλλά κανείς δε θέλει να μείνει έξω από τη διανομή. Θυμόμαστε όλοι τους μεγαλύτερους να μας μαλώνουν, όταν ήμασταν μικροί επειδή δεν καθίσαμε φρόνιμα στο ξένο σπίτι, λέγοντάς μας πως τους «κάναμε θέατρο». Φαντάζεστε μήπως καμία μάνα από τη Θράκη ή τη Θεσσαλία να μαλώνει μ' αυτή τη φράση το παιδί της;

Μεγάλο είναι το κεφάλαιο με θέμα την αλληλένδετη σχέση του Ζακυνθινού με το μελόδραμα, το οποίο κυριάρχησε στη ζακυνθινή ζωή από σκηνης του θεάτρου της Ζακύνθου. Ένα ανέκδοτο όμως, που διασώζει πάλι ο Διονύσης Ρώμας, είναι ικανό να σκιαγραφήσει αυτή τη σχέση. Ένας Ζακυνθινός βρίσκεται στην καρέκλα του οδοντογιατρού. Ύστερα από λίγες στροφές της μαρτυρικής ρόδας ο άρρωστος σηκώνεται θυμωμένος και τραβάει για την πόρτα. «Πόνεσες;» τον ρωτάει μ' απορία ο γιατρός που ήταν βέβαιος για το αντίθετο. «Ωσκε», του λέει ο άλλος, «αλλ' εφτούνο το στρουμέντο σου, τζόγια μου, φαλτσάρει και δεν μπορώ να το ακούω!». Και συνεχίζει: «Στο θέατρο, οι κοινωνικές διαφορές ξεχνιούνται κι οι επιδιώξεις ταυτίζονται. Για το Ζακυνθινό ποπολάρο ζωή δίχως θέατρο δεν είναι νοητή. Προτιμάει να μη φάει παρά να χάσει μια παράσταση. Σ' αυτό το κλίμα μέσα ανατράφηκε κι έζησε ως τα φοιτητικά του χρόνια ο Γρηγόρης Ξενόπουλος! Δεν είναι λοιπόν καθόλου παράδοξο ότι ξεκινώντας από το "Βασιλικό" δημιούργησε μόνος του το πρώτο πραγματικά ζωντανό και βιώσιμο Νεοελληνικό Θέατρο!».

Το ζακυνθινό θέατρο λοιπόν είναι στην ουσία η ζακυνθινή κοινωνία από το 16ο αιώνα μέχρι σήμερα. Και ό,τι το αφορά σχετίζεται με κάθε τι άλλο ζακυνθινό. Κι ακόμα σχετίζεται με ολόκληρο το νεοελληνικό πολιτισμό, αφού η μοίρα το θέλησε έτσι ώστε, παρά τις αντίξοες συνθήκες, να είναι η Ζάκυνθος που κυοφόρησε και το θεατρικό κομμάτι του.

Δεν μπορούμε λοιπόν παρά να νιώσουμε ευγνωμοσύνη για το συγγραφέα του βιβλίου που κρίνουμε εδώ, ο οποίος ανέσυρε και τόσο ωραία παρουσίασε όλο αυτό το κρυμμένο υλικό, αλλά και για τον εκδότη που φρόντισε μια τόσο κομψή και σύγχρονη έκδοση.

Ας τους ευχηθούμε: «Και σ' άλλα!». Αν αντέχουν βέβαια!

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΜΙΑΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ Θ. ΝΙΑΡΧΟΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ Θ. ΝΙΑΡΧΟΣ

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΜΙΑΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

Έκδόσεις Άρμος

Τά σύντομα αυτά κείμενα καθώς έχουν έκκολαφθεϊ καί αναθραφεϊ μέσα στον κατ' έξοχήν χώρο τής επικοινωνίας, πού εϊναι ή εφημερίδα, αναθερμαίνου, μέ τή μάζωξή τους, άφές, χειρονομίες, συναντήσεις, έκμυστηρεύσεις, ένα τηλεφώνημα άργά μέσα στή νύχτα «Δέν μέ γνωρίζετε, ήθελα, ώστόσο, νά σās πω ότι εκείνη ή φράση στό προχθεσινό σας κομμάτι, εϊναι σά νά τήν έγγραφα έγώ». Άκόμη ανθρώπους όρκισμένους νά μήν σοϋ πούνε ποτέ μιá καλή

κουβέντα για κείνα πού γράφεις καί πού, εϋάλωτοι στον «καθημερινό» λόγο τής εφημερίδας, σοϋ έξομολογούνται, αϊφνιδιαστικά, τή συγκίνησή τους. Άν τελικά ή κίνηση νά ρίχνεις ένα βιβλίο στό πέλαγος του χρόνου καί των ανθρώπων, φαίνεται έξαιρετικά φιλόδοξη, γίνεται άκρωσ ταπεινόφρονη όταν όμολογεϊς πώς ό,τι περισσότερο επιθυμεϊς, εϊναι νά διασώσεις για τον έαυτό σου, όπως σ' ένα ήμερολόγιο, κάποια περιστατικά πού όταν θά τά έχεις ξεχάσει, θά υπάρχει κάτι για νά σοϋ τά θυμίζει. Τό πολύ-πολύ καί σέ μερικούς άκόμη ανθρώπους πού δέν έχουν καμιά σχέση μέ όσους αναφέρονται μέσα στό βιβλίο, αλλά μποροϋν οι ίδιοι νά αναγνωρίζουν τά σημάδια πού άφησαν επάνω σου.

Δοκίμιο

Ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος, ένας από τους σημαντικότερους κριτικούς λογοτεχνίας, συγκέντρωσε στον παρόντα τόμο τις κριτικές που δημοσίευσε στα «Νέα» την περίοδο 1993-96, για τα νέα βιβλία (130 τον αριθμό) πεζογράφων, ποιητών, δοκιμογράφων και μεταφραστών.

Γραμμένα με τρόπο επαγωγικό και μεθοδικό, τα κείμενα αποτελούν ευσύνοπτη εισαγωγή στο έργο κάθε κρινόμενου και, ταυτόχρονα, αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα της γραφής. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον προσεγγίζονται οι πρωτοεμφανιζόμενοι λογοτέχνες, ονόματα χωρίς παρελθόν αλλά με προβλέψιμο μέλλον στο λογοτεχνικό χώρο.

Μια γοητευτική και εν πολλοίς διδακτική διαδρομή που μας μεταφέρει από τον Ελύτη στη Δημουλά, από το Βαλτινό στο Χωμενίδη, από το Μέσκο στον Πρατικάκη, από το Νόλλα στον Ασωνίτη, από το Σουρούνη στον Τασόπουλο, από τον Πατρίκιο στη Δαράκη, από τη Δούκα στη Ζατέλη, από τον Γκόρπα στο Βλαβιανό.

Ένα πολύτιμο βιβλίο, άκρωσ απαραίτητο σε όλους όσους ασχολούνται με την ελληνική λογοτεχνία.

• ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ **Ανισόπεδες διαβάσεις**, Πατάκης 1999

Ο συγγραφέας καταπιάστηκε μ' ένα ιδιαίτερα δύσκολο θέμα, την ιστορία της Έδεσσας κατά το πρώτο μισό του 10' αιώνα, για την οποία υπάρχουν ελάχιστες πηγές και στοιχεία. Όμως, δουλεύοντας επίμονα και συστηματικά, αξιοποιώντας κάθε στοιχείο (σημαντικό ή όχι) που είχε στη διάθεσή του, ψάχνοντας και μελετώντας (αρκεί να δει κανείς τη βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου), κατάφερε δύο πράγματα. Πρώτον ν' ανασυνθέσει για πρώτη φορά τις προσωπογραφίες σημαντικών ανθρώπων που σημάδεψαν αυτή την εποχή (Νικόλαος Δημητρίου του Λογοθέτη Βοδενών, Οικουμενικός Πατριάρχης Χρυσάνθος, Μηνάς Μηνωίδης κ.ά.) και που έχουν δυστυχώς ξεχαστεί ή περνούν απαρατήρητοι και δεύτερον να μας δώσει μία γλαφυρή και απόλυτα πειστική εικόνα αυτής της περιόδου ρίχνοντας το βάρος στην παιδεία και τον πολιτισμό.

• ΓΙΩΡΓΟΣ Φ. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ **Ο Νέος Ελληνισμός στην Έδεσσα (Βοδενά) του πρώτου μισού του 10' αιώνα**, Λαογραφική Εταιρεία Νομού Πέλλας, 2000

Πρόκειται για μία ιδιαίτερα επιμελημένη έκδοση 589 σελίδων, εικονογραφημένων με 87 έγχρωμες και σπάνιες ασπρόμαυρες φωτογραφίες κι ένα χάρτη του Αγίου Όρους, με πολυσέλιδη ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, γλωσσάρι και ευρετήριο ονομάτων και πραγμάτων που αποκαλύπτει στον αναγνώστη, την άλλη, την άγνωστη πλευρά του Άθω, συνήθως αθέατη στα μάτια του βιαστικού επισκέπτη και απρόσιτη στις γυναίκες, η είσοδος των οποίων απαγορεύεται. Ο συγγραφέας που ασχολείται εδώ και μία 25ετία με το Άγιον Όρος (το 1977 ίδρυσε τον Πανελλήνιο Σύλλογο «Οι φίλοι του Αγίου Όρους») κατάφερε να μας δώσει μια καθ' όλα έξαιρετική και ιδιαίτερα χρήσιμη μελέτη.

• Ι. Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ **Η καθημερινή ζωή στο Άγιον Όρος**, Παπαδήμας, 1999

Έπειτα από μισό αιώνα, το αφιέρωμα του περιοδικού «Ελληνική Δημιουργία» στο Άγιον Όρος (τεύχη 149-150, Απρίλιος-Μάιος 1954) εξακολουθεί να παραμένει πολύ χρήσιμο. Γι' αυτό και η ανατύπωσή του, με πρόλογο του Ι. Μ. Χατζηφώτη και ανανέωση του εικονογραφικού υλικού, προσφέρει στο σύγχρονο αναγνωστικό κοινό την ευκαιρία να αποκτήσει ένα δυνατό κρίκο στην αλυσίδα της σοβαρής βιβλιογραφίας για το Άγιον Όρος.

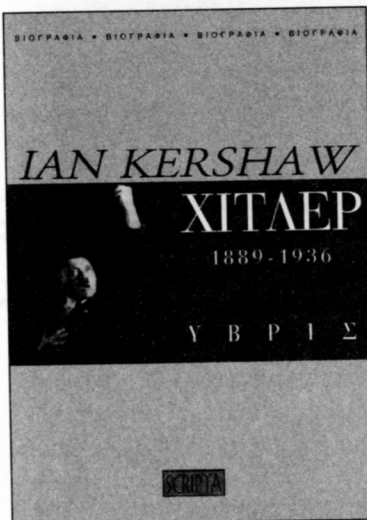
• Άγιον Όρος-Άθως, πρόλογος-επιμέλεια: Ι. Μ. Χατζηφώτης, Παπαδήμας, 1996

Το βιβλίο περιλαμβάνει κείμενα που δημοσίευσε στα «Νέα» την περίοδο 1994-1999 ο γνωστός ηθοποιός και σκηνοθέτης. Αντιγράφουμε από τον πρόλογο του Κώστα Γεωργουσόπουλου: «Τα κείμενα κρατούν συχνά καρότο και μαστίγιο, μοιάζουν με σκοτσέζικο λουτρό». Δεν προδίδω τον Φασουλή αν πω πως όλα αυτά είναι επιθετικές ασκήσεις ενός πανικόβλητου στρατηγού, οργισμένες φωνές ενός πληγωμένου εφήβου, τρυφερότητα με περιτύλιγμα δασκάλου. Ο Φασουλής απεχθάνεται τη μετριότητα, την υποκρισία και τη φτήνια και γι' αυτό ανεβαίνει ψηλά στ' αστέρια κι από κει πετροβολάει τα μέτρια, αλλά τότε τότε τα πασπαλίζει με αστερόσκηνη».

• ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΦΑΣΟΥΛΗΣ Ένας ηθοποιός διημερεύει, Καστανιώτης, 1999

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

Β Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

IAN KERSHAW

ΧΙΤΛΕΡ 1889-1936: ΥΒΡΙΣ

Η καινούργια αυτή βιογραφία παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον και σύντομα θα γίνει η εργασία αναφοράς στον Χίτλερ και το καθεστώς του.

THOMAS CHILDERS, *Boston Globe*

Το έργο του Ίαν Κέρσοου για τον Χίτλερ συγκαταλέγεται μεταξύ των πλέον σημαντικών εργασιών για τη σύγχρονη ιστορία που εμφανίστηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

FRANK SCHIRRMACHER, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

Μια από τις σημαντικότερες ιστορικές βιογραφίες της εποχής μας που προορίζεται να είναι το οριστικό έργο για πολύ καιρό.

JACKIE WULLSCHLAGER, *Financial Times*

Οι καλύτερες βιογραφίες της χρονιάς

Είναι υποχρεωτικό να διαβαστεί.

PIERS BRENDON, *Mail on Sunday*

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 106 80 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 3616 528 FAX: 3616 529

Τα βιβλία του καλοκαιριού

BRET EASTON ELLIS:
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΨΥΧΩΣΗ

Ένας νέος, ωραίος και πετυχημένος χρηματιστής της Γουόλ Στριτ μεταμορφώνεται τις νύχτες σε ανθρωπόμορφο τέρας. Το συνταρακτικό μυθιστόρημα του Bret Easton Ellis που προκάλεσε σάλο στις αρχές της δεκαετίας του 90 σε επανέκδοση που συνοδεύει την πρεμιέρα της ταινίας.

DINITIA SMITH:

Ο ΘΑΥΜΑΤΟΠΟΙΟΣ

Η παράξενη και αισθησιακή ιστορία ενός νεαρού ερασιτέχνη μάγου και ταχυδακτυλουργού, που μια μέρα καταφθάνει σε μια μικρή επαρχιακή πόλη των ΗΠΑ και την αναστατώνει με την παρουσία του. Γιατί, αντίθετα από τους υπόλοιπους αρσενικούς της μικρής πόλης είναι ευαίσθητος, ευφιέστατος, χαρισματικός και γνωρίζει περισσότερο από τον καθένα τι θέλει μια γυναίκα... Ένα βιβλίο πάνω στο θέμα ταμπού της σεξουαλικής ταυτότητας.

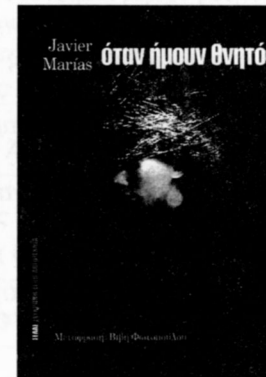
GILBERT ADAIR: ΕΡΩΤΑΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟ ΛΟΝΓΚ ΑΙΛΑΝΤ

Ένας ιδιόρρυθμος μεσήλικας Άγγλος συγγραφέας, γνωστός για την απέχθειά του προς τη δημοσιότητα και τα σύγχρονα ήθη, ερωτεύεται παράφορα τον νεαρό πρωταγωνιστή μιας σαπουνόπερας, αναθεωρεί όλη του τη ζωή και αφήνεται να γίνει έρμαιο του πάθους του. Μια σύγχρονη εκδοχή του *Θάνατου στη Βενετία* γραμμένη με τη στιλίστικη δεξιοτεχνία ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της σύγχρονης βρετανικής λογοτεχνικής σκηνής.

JAVIER MARIAS:
ΟΤΑΝ ΗΜΟΥΝ ΘΗΗΤΟΣ

Ένας σωματοφύλακας σχεδιάζει τον θάνατο του ανθρώπου που έχει αναλάβει να προστατεύει. Ένα φάντασμα υφίσταται την ύψιστη κατάρα να γνωρίζει όλα όσα συνέβησαν στη ζωή του. Μια επίδοση πορνιστήρ περιμένει να αρχίσει το γύρισμα και ακούει τις εξομολογήσεις του παρτενέρ της. Ένας άντρας και μια γυναίκα δολοφονούνται με αφρικάνικο ακόντιο σε μια καλοκαιρινή Μαδρίτη... Μια αριστουργηματική συλλογή διηγημάτων από τον βραβευμένο Ισπανό συγγραφέα.

από τη Μέδουσα/Σέλας

Πεζογραφία

Πρόκειται για το όγδοο βιβλίο και πέμπτο μυθιστόρημα (κατά τη γνώμη μας το πιο πετυχημένο) του γνωστού πεζογράφου, δοκιμιογράφου, κριτικού και δημοσιογράφου.

Και σ' αυτό το μυθιστόρημα ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την αστυνομική πλοκή ως όχημα και ως πρόσχημα για να μιλήσει για τη σύγχρονη ελληνική αστική κοινωνία. Καταγράφει σκηνές και επεισόδια της καθημερινότητας, σκιαγραφεί συνηθισμένους ανθρώπινους χαρακτήρες που κυκλοφορούν δίπλα μας, γύρω μας, κοντά μας, και δημιουργεί μια υποβλητική νουάρ ατμόσφαιρα. Είναι φανερό πως τον ενδιαφέρουν πρωτίστως οι φθοροποιές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους ήρωες και τις ηρωίδες του, οι επικίνδυνες καταστάσεις αγάπης και μίσους, ζήλειας και μνησικακίας, τα ανομολόγητα πάθη.

Το «Αντίο, Θεσσαλονίκη», που κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη απ' την πρώτη ως την τελευταία σελίδα, αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ελληνικά αστυνομικά βιβλία των τελευταίων ετών.

- ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ **Αντίο, Θεσσαλονίκη**, Πόλις, 1999

Το ογκωδέστατο αυτό ιστορικό μυθιστόρημα αποτελεί το δέκατο βιβλίο της γνωστής (κυρίως από το χώρο της παιδικής-εφηβικής λογοτεχνίας) συγγραφέως. Μετά από πολύχρονη και κοπιαστική έρευνα (αρκεί να ρίξει κανείς μια ματιά στη βιβλιογραφία που παρατίθεται) και, επιστρατεύοντας όλη την αφηγηματική της δεινότητα, η Ελένη Σαραντίτη κατάφερε να μας δώσει ένα γλαφυρό κείμενο με ηρωίδες τέσσερις σπουδαίες γυναίκες, τέσσερις γενιές της ίδιας οικογένειας, εκατόν είκοσι χρόνια στη γη της Λακωνίας, όπου έρωτες και μάχες, στέρηση και ταπείνωση, εκδίκηση και πράξεις θεικές, θυσίες και ολοκαυτώματα, προδοσίες, απώλειες αλλά και η λατρεία της ζωής δεν έχουν αρχή και τέλος.

- ΕΛΕΝΗ ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ **Ο Κάβος του Αγίου Αγγέλου**, Καστανιώτης, 1999

Ο δόκτορας Τζέιμς Μάρει έχει επιφορτιστεί με την ευθύνη της επιμέλειας του αγγλικού λεξικού της Οξφόρδης, ενός μνημειώδους έργου, που τελικά χρειάστηκαν εβδομήντα χρόνια για να ολοκληρωθεί. Χιλιάδες εθελοντές στέλνουν στην έδρα σύνταξης του λεξικού ερμηνευτικά παραθέματα λέξεων για να συμβάλουν στο έργο. Ο Γ. Τ. Μάινιορ, ένας από τους πιο παραγωγικούς και πολυτίμους εθελοντές, στέλνει για δυο δεκαετίες αμέτρητους και ιδιαίτερα ακριβείς ορισμούς. Όμως, παρά τις επανειλημμένες κρούσεις του στον Τζέιμς Μάρει για προσωπική συνάντηση, η απάντηση του μυστηριώδους λογίου είναι πάντα αρνητική...

Το χρονικό της ιστορίας των λέξεων και της λογοτεχνίας αλλά και η συναρπαστική ματιά στην πορεία της τρέλας και της ιδιοφυΐας καθηλώνουν τον αναγνώστη.

- ΣΑΪΜΟΝ ΓΟΥΙΝΤΣΕΣΤΕΡ **Ο καθηγητής και ο τρελός**, Λιβάνης, 2000

Η ιστορία διαδραματίζεται κάπου στην Ήπειρο, στα ταραγμένα χρόνια που ακολούθησαν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, το αίτημα όμως του ανθρώπου που βρίσκεται αντιμέτωπος με τη μοίρα του — αυτό το ίδιο αίτημα που μας βασανίζει και σήμερα — παραμένει αναλλοίωτο και είναι ίδια τα ερωτήματα που μένουν τελικά χωρίς απάντηση. Το πέμπτο μυθιστόρημα — ιστορικό, όπως και τα προηγούμενα — της γνωστής συγγραφέα.

- ΙΣΜΗΝΗ ΚΑΠΑΝΤΑΗ **Η Φλώρια των νερών**, Καστανιώτης, 1999

Η Ραμόνα Μοντόγια επιστρέφει στο χωριό της στη Γουαδελούπη, μετά από απουσία πολλών χρόνων, αποφασισμένη να ζήσει στη μοναξιά του καλλιτέχνη. Η ζωή της όμως ανατρέπεται όταν ο αδερφός της και η νύφη της σκοτώνονται σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα. Η Ραμόνα παίρνει μαζί της το μικρό Χοσέ, τον ανιψιό της, αλλά στο σπίτι της συμβαίνουν παράξενα πράγματα. Πολύ σύντομα, η Ραμόνα θα καταλάβει ότι κάποια μέλη της οικογένειας Μοντόγια είναι περισσότερο ζωντανά από ποτέ... Ένα ημερολόγιο ξεχασμένο σε κάποιο παλιό μπαούλο θα τη βοηθήσει να μάθει το γιατί, μέσα από ένα ταξίδι στο παρελθόν.

Ένα πολύ όμορφο μυθιστόρημα του πρωτοεμφανιζόμενου Μεξικανού συγγραφέα Ρικ Κόλιγκνον που επί είκοσι χρόνια η δουλειά του ήταν να επισκευάζει στέγες σπιτιών!

- ΡΙΚ ΚΟΛΙΓΚΝΟΝ **Το ημερολόγιο του Αντόνιο Μοντόγια**, μετάφραση: Μαρία Αγγελίδου, Ψυχογιός, 2000

Μόνος στο σπίτι ο Πέτρος, ανασκαλεύει το παρελθόν, σκιαγραφεί νοερά την παρελθούσα ζωή του. Σήμερα δε θέλει να δει κανέναν, ν' ακούσει κανέναν. Σήμερα κάνει τον απολογισμό μιας ζωής άτολμης, της δικής του. Μιας ζωής που τη διέγραψε ως το μισό της χωρίς να την αφήσει να τον αγγίξει με το μαγικό ραβδί της, χωμένος στις φοβίες του. Μια μεγάλη φίλια κι ένας δυνατός έρωτας πέρασαν από δίπλα του κι έφυγαν, γιατί δεν επέτρεψε να τον αγγίξουν, να τον ξετυλίξουν σαν τον μίτο της Αριάδνης στο δρόμο προς την ελευθερία από το λαβύρινθο των προσωπικών παθών. Κι έτσι, αρκετά χρόνια αργότερα, ώριμος κι επιτυχημένος πια, αλλά με την ψυχή άδεια, σαν καράβι καταμεσής του σκοτεινού ωκεανού, αναζητά το φως κάποιου μακρινού φάρου που θα τον φέρει στη στεριά, σ' ένα απάνεμο λιμάνι, στην πολυπόθητη Ιθάκη της καρδιάς του. Κι αυτή η Ιθάκη έχει το άρωμα και το όνομα μιας γυναίκας που έρχεται από παλιά, από τα νεανικά του χρόνια. Μιας γυναίκας που την εγκατέλειψε χωρίς καμιά εξήγηση, χωρίς ν' αφήσει ίχνη και που τη βρίσκει είκοσι χρόνια μετά, πάντα ωραία, πάντα μελαγχολική μα όχι πια μόνη...

- ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΟΥΤΑΣ **Στο λυκόφως της πόλης**, Ενάλιος, 1999

Ο αφηγητής του βιβλίου είναι καθηγητής γαλλικών στο Σουδάν. Έχει καταλύσει στο Ξενοδοχείο των Μοναχικών αναμένοντας την αστυνομία για να λογοδοτήσει για έναν πιθανό φόνο. Περνά τις μέρες του πίνοντας λεμονάδες στο Blue Nile, μιλώντας στο Χάραλντ, έναν πελεκάνο, για χαμένους έρωτες, διαβάζοντας μια παλιά εγκυκλοπαίδεια, συναντώντας μια Σουδανή στρατιωτίνα σε κάποιο εγκαταλειμμένο ποταμόπλοιο. Αιτία της εξορίας του στο Σουδάν η Αλφά, μια γυναίκα που τον σημάδεψε και τον εγκατέλειψε. Η Μερρόη είναι το πέμπτο μυθιστόρημα του Ολιβιέ Ρολέν. Χαιρετίστηκε σύσσωμα από την κριτική όταν κυκλοφόρησε το 1998 στη Γαλλία.

- ΟΛΙΒΙΕ ΡΟΛΕΝ **Μερρόη**, μετάφραση: Έφη Γιαννοπούλου, Άγρα, 1999

Γιατί οι ιερές κόμπρες πνίγονται στο Λούξορ, ενώ οι επιβάτες του «Όσιρις» άρχισαν να αλληλοεξοντώνονται; Ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα σ' αυτή την εκατόμβη που μοιάζει με καινούρια πληγή του Φαραώ και στο αναμενόμενο άνοιγμα ενός νέου τάφου του Τουταγχαμών; Τα μυστήρια αλληλοδιαδέχονται το ένα το άλλο, τα ερωτηματικά πληθαίνουν καθώς εξελίσσεται ο μύθος...

Ο βραβευμένος με Goncourt Κομπεσκό έφτιαξε ένα γοητευτικό μυθιστόρημα παραμύθι.

- ΠΙΕΡ ΚΟΜΠΕΣΚΟ **Το όνειρο του Φαραώ**, μετάφραση Ρένα Χατχούτ, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2000

Το μυθιστόρημα αυτό αποτελεί το δεύτερο μέρος της Τριλογίας του Κόσμου κι όταν κυκλοφόρησε στις Η.Π.Α. εξάντλησε την πρώτη έκδοση των 100.000 αντιτύπων την πρώτη κιόλας μέρα. Ο δωδεκάχρονος Γουίλ, κυνηγημένος από κάποιους μυστηριώδεις άντρες, το σκάει και προσπαθεί να ανακαλύψει την αλήθεια που κρύβεται πίσω από την εξαφάνιση του πατέρα του. Και ξαφνικά, μέσα από ένα παράθυρο, περνάει σ' έναν άλλο κόσμο. Εκεί συναντά την πανέξυπνη και θαρραλέα Λύρα. Και οι δύο θα περιπλανηθούν στην πόλη με τα Φαντάσματα (τα οποία δεν είναι τίποτ' άλλο από τα βάσανα που κουβαλάμε μέσα μας) και στο μυστηριώδη Πύργο των Αγγέλων θα ανακαλύψουν ένα σπουδαίο μυστικό — ένα αντικείμενο που άνθρωποι απ' όλους τους κόσμους θα έκαναν τα πάντα για να το αποκτήσουν — το κοφτερό μαχαίρι. Πολύ καλή η μετάφραση της Κώστιας Κοντολέων.

• ΦΙΛΙΠ ΠΟΥΛΜΑΝ **Ο άρχοντας των δύο κόσμων**, μετάφραση: Κώστια Κοντολέων, πρόλογος: Μάνος Κοντολέων, Ψυχογιός, 2000

Συλλογή από τέσσερα διηγήματα-νουβέλες υπό τον τίτλο της πρώτης «Ένας περιπτερός και ταχυδρόμος». «Ο Σιμοτάς, ο Λαμαρτίνος και εγώ», «Μαμμόθρεφτα», «Η λαλιά» τα άλλα τρία. Σκηνική ή προδικτατορική Θεσσαλονίκη. Πρωταγωνιστές φοιτητές, κυρίως, της περιόδου εκείνης. Δεκαπέντε τουλάχιστον αξιοπρόσεκτοι αλλά αντιφατικοί χαρακτήρες σ' ένα γαϊτανάκι που το συνθέτουν αναζητήσεις και προβληματισμοί, ερωτικά σκιρτήματα και τραυματικές εμπειρίες από τις επαφές με τα πολιτικά δρώμενα, σαφή προανάκρουσμα του «εξεχαραβλώματος» της ελληνικής κοινωνίας που μέλλει να ακολουθήσει και χαλαρές αντιστάσεις που δε διαλέγουν συνήθως τη σύγκρουση αλλά την «αξιοπρέπεια» της φυγής, του ακίνδυνου και ανώδυνου, με άλλα λόγια, συμβιβασμού. Κυρίαρχα στοιχεία οι ανατροπές της πλοκής, ο σαρκασμός και κυρίως ο αυτοσαρκασμός, η διάχυτη και υπαινικτική ειρωνεία, η διαρκής αμφισβήτηση.

• ΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ **Ένας περιπτερός και ταχυδρόμος**, Καστανιώτης, 1999

Το κείμενο που περιέχεται σ' αυτό το κομψό βιβλιαράκι είχε πρωτοδημοσιευτεί σε κάποιο ιταλικό έντυπο κι από εκεί αναδημοσιεύτηκε στο περιοδικό Ημερολόγιο των Κυριών σε μετάφραση Π. Α. Βάλβη. Δέκα χρόνια περίπου πριν από το τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα, ο άγνωστος συγγραφέας του φαντάζεται, κάνοντας μια προβολή στο μέλλον, πώς θα είναι ο κόσμος και μάλιστα η Ευρώπη μετά από 110 χρόνια και ακριβέστερα την 31η Δεκεμβρίου 1999.

Έξυπνο κείμενο, πολύ βέβαια επίκαιρο, γραμμένο με γλαφυρότητα και χιούμορ.

Ιδιαίτερα περιεκτικός και κατατοπιστικός ο πρόλογος του Κώστα Λάππα.

• ΑΓΝΩΣΤΟΥ **Η τελευταία μέρα του έτους 1999**, μετάφραση: Π. Α. Βάλβης, Παρασκήνιο, 1999

Το γραφείο τελετών «Εντμόν Γκαλιόν και Υιός» σ' ένα μικρό χωριό της Γαλλίας έχει να δει πελάτη μήνες. Ο ιδιοκτήτης του δεν μπορεί να το χωνέψει. Ώσπου κάποια μέρα γίνεται το θαύμα. Κάποιος πεθαίνει και ο Γκαλιόν σε συνεργασία με τους δύο υπαλλήλους του αναλαμβάνουν την οργάνωση της κηδείας. Την ώρα που ψέλνεται η νεκρώσιμη ακολουθία αλλά και κατά τη διάρκεια της νεκρικής πομπής συμβαίνουν ευτράπελες καταστάσεις, με αποκορύφωμα την... ανάσταση του πεθαμένου.

Ένα πολύ καλογραμμένο μυθιστόρημα σάτιρα του πρωτοεμφανιζόμενου εικοσιεννιάχρονου συγγραφέα.

• ΖΟΕΛ ΕΓΚΛΟΦ **Και η ζωή συνεχίζεται**, μετάφραση: Ρένα Λεγκού-Δάντου, Λιβάνης, 2000

Θέατρο

Πρόκειται αναμφισβήτητα για ένα από τα σημαντικότερα έργα του διεθνούς δραματολογίου. Ο ίδιος ο Γκαίτε το χαρακτήριζε «σάρκα εκ της σαρκός του και οστόν εκ των οστέων του». Η παρούσα, ιδιαίτερα φροντισμένη έκδοση, περιλαμβάνει την εξαιρετη μετάφραση της Στέλλας Νικολούδη, εισαγωγή του Τ. J. Reed, σημειώσεις, συνομιλίες του Γκαίτε με τον Έκκερμαν, το κείμενο «Ιδέα, προθέσεις, γέννηση, μορφή, υποδοχή» του Hippolyte Loiseau καθώς και την «εργοβιογραφία Γκαίτε» του Joseph-François Angelloz.

• ΓΚΑΙΤΕ **Τορκουάτο Τάσσο**, μετάφραση: Στέλλα Νικολούδη, Άγρα, 1999

Σ' αυτό το θεατρικό έργο (που εκτυλίσσεται σε οκτώ σκηνές) πρωταγωνιστής είναι ο άνθρωπος του 20ου αιώνα. Το θέμα του είναι η ζωή στη γη, στο τέλος του αιώνα, μια ζωή μολυσμένη κι εφιαλτική. Η μόλυνση δεν είναι μόνον αυτή του περιβάλλοντος, αλλά και η ψυχική, η διανοητική, γι' αυτό και ζούμε τη ζωή μας περισσότερο σαν ζωντανό εφιάλτη ενός «καταραμένου» όντος, σαν το άθροισμα πολλών — και παράλογων — θανάτων, που ο ίδιος ο άνθρωπος κάθε τόσο εφευρίσκει, παρά σαν μια «ζώσα» ζωή, σαν μια πηγή δημιουργικής ενέργειας, ατομικής και συλλογικής ευτυχίας, μέσα απ' την ισορροπία των φυσικών και ανθρωπίνων δυνάμεων.

• ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ **Εφιάλτες**, Καστανιώτης, 1999

Μια παρέα φίλων που σπουδάζουν στη Θεσσαλονίκη δίνουν απόψε το τελευταίο τους πάρτι. Σε λίγες ώρες θα ορκιστούν δικηγόροι και ο καθένας θα επιστρέψει στην πόλη του. Το «αύριο» είναι πλέον «παρόν». Κατά τη διάρκεια της νύχτας, και μετά την παταγώδη αποτυχία του πάρτι, μέσα από το φίλτρο του χιούμορ και της τρυφερότητας περνάνε οι προβληματισμοί της σημερινής νέας γενιάς. Παραμερίζοντας τις επιμέρους αδυναμίες του, διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για μία αρκούτως ικανοποιητική προσπάθεια του πρωτοεμφανιζόμενου συγγραφέα και ηθοποιού.

• ΓΙΩΡΓΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ **Desperados**, Καστανιώτης, 2000

Ένα από τα κύρια προσόντα που έχει η γραφή της Αγγελικής Βαρελλά (μιας από τις σημαντικότερες συγγραφείς παιδικής λογοτεχνίας) είναι το χιούμορ. Το άφθονο και πηγαίο χιούμορ τόσο στη σύλληψη του θέματος και στον τρόπο πραγμάτευσής του όσο και στους σπαρταριστούς διαλόγους. Ήρωας αυτού του πανέξυπνου βιβλίου είναι ένας λαγός. Ένας παράξενος λαγός που βλέπει αισθηματικές ταινίες, διαβάζει Επίκουρο, Πλάτωνα και Σεφέρη και μένει σ' ένα διαμέρισμα στο Παγκράτι υιοθετημένος από κάποιον καθηγητή Πανεπιστημίου. Η συγγραφέας καίγεται από περιέργεια. Τι κάνει αυτός ο λαγός στην πόλη; αναρωτιέται. Ήρθε για ψώνια; Ήρθε να δει αγώνες δρόμου στο στάδιο; Ήρθε να σπουδάσει; Ή ήρθε να δώσει διάλεξη «Περί ταχύτητας» στο Πολιτιστικό Κέντρο της Αθήνας; Τελικά κάνει εννιά τηλεφωνήματα στον καθηγητή και μαθαίνει τα πάντα και μας τα λέει με το νι και με το σίγμα και το λάμδα του λαγού. Πετυχημένη και αρμονικά δεμένη με το κείμενο η εικονογράφηση του Σπύρου Γούση.

• ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΒΑΡΕΛΛΑ **Εννιά τηλεφωνήματα κι ένας λαγός**, εικονογράφηση: Σπύρος Γούσης, Μίνωας, 1999 (για παιδιά από 8 ετών και πάνω)

Τα σαράντα ένα ποιήματα της συλλογής, μέσα από απλούς, κατανοητούς αλλά και περίτεχνα εύρυθμους στίχους, απηχούν τους προβληματισμούς του σημαντικού ποιητή (αλλά και εξαιρετου μεταφραστή, δοκιμογράφου και κριτικού) πάνω στα ζητήματα που αφορούν και απασχολούν τον κάθε σύγχρονο άνθρωπο. Η ρύπανση του περιβάλλοντος, η οικολογική καταστροφή καθώς και θέματα διαχρονικά, όπως ο πόλεμος, η ειρήνη και ο αγώνας του ανθρώπου για να κερδίσει τη ζωή του, θίγονται με τρόπο εύγλωττο και ουσιαστικό, πλάι σε γεμάτες πηγαία ευαισθησία και χιούμορ εικόνες από την καθημερινότητα των παιδιών, τη φύση και τη ζωή των ζώων.

• ΚΩΣΤΑΣ ΧΩΡΕΑΝΘΗΣ **Το δέντρο της γης**, εικονογράφηση: Διατσέντα Παρίση, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2000

Ο Ρίγκι το μυρμήγκι είναι ο ήρωας τεσσάρων βιβλίων («Βρέχει στο δάσος», «Βόλτα στο πάρκο», «Διακοπές στην παραλία», «Στο διαμέρισμα του κυρίου Αφηρημένου»). Δε μοιάζει καθόλου με τα άλλα μυρμήγκια, αυτά που απ' το πρωί έως το βράδυ δουλεύουν ασταμάτητα. Αυτός τρελαίνεται για καλή ζωή. Κι εμείς τον ακολουθούμε παντού όταν πηγαίνει βόλτα με τους φίλους του στο πάρκο, όταν αποφασίζει να κάνει διακοπές στην παραλία και παιχνίδια στον ήλιο, όταν επισκέπτεται τον ξάδελφό του στην πόλη, στο διαμέρισμα του κυρίου Αφηρημένου αλλά και όταν προσπαθεί να προστατέψει τη φωλιά του από τη βροχή, μαζί με τα άλλα μυρμήγκια του δάσους.

Βιβλία γραμμένα με πολύ κέφι και μαστοριά από δύο νέους ανθρώπους.

• ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΣΙΑ-ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ **Ρίγκι το μυρμήγκι**, εικονογράφηση: Ειρήνη Ηλιακοπούλου, Φυτράκης, 1999

Πρόκειται για μια εξαιρετικά καλαίσθητη έκδοση που περιέχει σαράντα τέσσερα ποιήματα με παραδοσιακή μορφή αλλά πρωτότυπα θέματα, γραμμένα με πολύ χιούμορ. Η εικονογράφηση του Τάσου Παυλόπουλου εντυπωσιάζει.

• ΜΑΡΙΑ ΜΑΜΑΛΙΓΚΑ **Αβγάτισμα**, εικονογράφηση: Τάσος Παυλόπουλος, Άγρα, 1999

Ο Μίμης είναι ένα μικρό, χαριτωμένο μυρμηγκάκι, που αντιμετωπίζει όμως ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα: έχει δυο πελώριες πατούσες, που σε κάθε του βήμα κάνουν έναν περίεργο κι ασταίο θόρυβο, προκαλώντας έτσι τα γέλια και τα πειράγματα όλης της Μυρμηγκούπολης. Κι όταν στη μεγάλη γιορτή των μυρμηγκιών αποφάσισε, γοητευμένος απ' τη μουσική, να χορέψει οι μεγάλες πατούσες έφεραν την καταστροφή. Για καλή του τύχη όμως το μαύρο τριζόνι σκέφτηκε κάτι πολύ έξυπνο κι όλα αμέσως άλλαξαν...

• ΛΕΤΤΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ **Ο Μίμης ο Πατούσας**, εικονογράφηση: Λήδα Βαρβαρούση, Μίνωας, 1999 (για παιδιά από 4 ετών και πάνω)

Μια ποιητική συλλογή στην οποία βασιλεύουν το απρόοπτο, το παράξενο, το απίθανο. Στο ποιητικό τοπίο του βιβλίου όλα μπορούν να συμβούν. Οι νύχτες μιλούν, τα βατράχια ετοιμάζονται για τη μεγάλη μάχη, τα μυρμήγκια εξορμούν στην κορυφή της πυραμίδας, οι ποπτικοί τρώνε, πίνουν και χορεύουν στο μεγάλο γλέντι με τους γάτους.

• ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΤΑΣΙΟΠΟΥΛΟΣ **Χίλιοι μύθοι, ένα μαρούλι**, εικονογράφηση: Ανθή Σαμαρτζίδου, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2000

Ο Ρόμπερτ είναι ένα αγόρι που απεχθάνεται τα μαθηματικά κι οτιδήποτε έχει σχέση με αριθμούς, πράξεις και σύμβολα. Ώσπου ένα βράδυ βλέπει στ' όνειρό του το Πειραχτήρι των Αριθμών, έναν αινιγματικό, διασκεδαστικό και πανέξυπνο ανθρωπάκο που κάνει ταχυδακτυλουργικά κόλπα με τους αριθμούς. Για δώδεκα νύχτες το Πειραχτήρι των Αριθμών επισκέπτεται το Ρόμπερτ στον ύπνο του και τον διδάσκει με τα παιχνίδια του. Κύβοι, πυραμίδες, σύμβολα και χρώματα στήνουν ένα τρελό πανηγύρι και καταφέρνουν να μυήσουν το παιδί στο μαγικό κόσμο των αριθμών. Ο Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ, ένας από τους σημαντικότερους Γερμανούς συγγραφείς καταφέρνει με αυτό το βιβλίο του να κάνει μικρούς και μεγάλους να τα έχουν καλά με τα μαθηματικά.

• ΧΑΝΣ ΜΑΓΚΝΟΥΣ ΕΝΤΣΕΝΣΜΠΕΡΓΚΕΡ **Το πειραχτήρι των αριθμών**, μετάφραση: Μαρία Αγγελίδου, εικονογράφηση: Ροτράουτ Σουζάνε Μπέρνερ, Ψυχογιός, 2000

Το βιβλίο γεννήθηκε από την ανάγκη μιας ουσιαστικής γνωριμίας των παιδιών της Σχολής Χιλ με την πόλη στην οποία ζουν: το τοπίο, τα μνημεία, το φυσικό περιβάλλον, τους ανθρώπους και τις ασχολίες τους. Τα παιδιά, με αφετηρία την Πλάκα, μάζεψαν πληροφορίες, έκαναν επισκέψεις, πήραν συνεντεύξεις, φωτογράφισαν, οργάνωσαν ξεναγήσεις κι επινόησαν τα δικά τους παιχνίδια μέσα στην πόλη. Ένας ιδιαίτερα πρωτότυπος οδηγός για τους νεαρούς επισκέπτες της πρωτεύουσας, που θα τη γνωρίσουν μέσα από τη ματιά συνομηλίκων τους.

• Περπατώντας στην Αθήνα, Σχολή Χιλ και Καλειδοσκόπιο, 1999

Στο βιβλίο αυτό βρίσκουμε την ιστορία του άταχτου Πινόκιο, του ξύλινου παιδιού με τη μεγάλη μύτη, που έκανε τόσες σκανταλιές και είπε τόσα ψέματα ώσπου έγινε στο τέλος... πραγματικό παιδί. Οι εκπληκτικές εικόνες του διάσημου Kestutis Kasparavicius δίνουν στην κλασική αυτή παιδική ιστορία μια νέα διάσταση, που ανοίγει δρόμους σε καινούριες κι ανεξερεύνητες περιοχές της φαντασίας.

• CARLO COLLODI **Πινόκιο**, μετάφραση: Μαρία Αγγελίδου, Παπαδόπουλος, 1998

Για όλα έφταιγε ο Φρεντ, το αγαπημένο αρκουδάκι της Τουτς. Γιατί, αν δεν είχε χαθεί, η Τουτς δε θ' αναστάτωνε όλο το σπίτι ψάχνοντάς τον, από δωμάτιο σε δωμάτιο, και πάνω στην παλιά σκονισμένη σοφίτα. Κι έτσι, δε θα είχε κάνει τη μεγαλύτερη ανακάλυψη της ζωής της: έναν κόσμο άνω-κάτω γεμάτο όμορφες νεράιδες, πονηρούς καλικάντζαρους κι επικίνδυνα ξωτικά. Και φυσικά δε θα είχε μπλέξει σε τόσο απίθανες περιπέτειες.

• ΚΑΡΟΛ ΧΙΟΥΖ **Τουτς, ένας κόσμος άνω-κάτω**, μετάφραση: Πηνελόπη Δαλακούρη, Ψυχογιός, 1999 (για παιδιά από 9 ετών και πάνω)

Ένα βιβλίο που αναφέρεται στο λεπτό θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης των παιδιών και στη δυσκολία που έχουν αυτά να καταλάβουν τι τους συμβαίνει. Με πολύ διακριτικό τρόπο τα πληροφορεί και δίνει οδηγίες για το πώς πρέπει να συμπεριφερθούν σε περίπτωση που τύχει να έχουν μια τέτοια δυσάρεστη εμπειρία και τα μαθαίνει να υπερνικούν το φόβο και την ντροπή. Κι από την άλλη μαθαίνει στους γονείς να μην αποφεύγουν αλλά ν' απαντούν στις πιο προσωπικές ερωτήσεις των παιδιών με λεπτό τρόπο, χωρίς να υπάρχει κίνδυνος να τους δημιουργήσουν προβλήματα. Ένα βιβλίο πολύτιμο που πρέπει να διαβάζεται απ' όλη την οικογένεια.

• ΒΙΡΖΙΝΙ ΝΤΥΜΟΝ **Κάποιος μ' ενοχλεί**, μετάφραση: Ελίνα Μαρμαρίδου, εικονογράφηση: Μαντλέν Μπρυνλέ, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 1999 (για παιδιά από 7 έως 12 ετών)

Είκοσι τέσσερις ενότητες-λήμματα (όσα και τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου) από την Κύπρο συνθέτουν την προσωπογραφία του νησιού σ' αυτό το πανέμορφο λεύκωμα. Πολύτιμο βοήθημα στη διδασκαλία της ιστορίας, της γλώσσας, της γεωγραφίας, απευθύνεται στα παιδιά των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και των πρώτων του Γυμνασίου που θα θελήσουν ν' ανοίξουν ένα παράθυρο σ' αυτό το άκρο του ελληνισμού. Το βιβλίο κυκλοφορεί και στα αγγλικά με τίτλο «Cyprus from A to Ω».

• ΑΛΕΞΑ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ-ΕΛΕΝΗ ΣΤΑΜΠΟΓΛΗ **Αλφαβητάρι της Κύπρου**, Καλειδοσκόπιο, 1997

Γενναίος, θαρραλέος, λιγομίλητος και πάντα ήρεμος, ο μικρός καπετάνιος ξεκινάει με το καράβι του τον «Αβύθιστο» για μεγάλες περιπέτειες. Παρέα με το φοβητσιάρη Θωμάκο, το Μαρινάκι και το χοντρο-Σταφίδα, περνάνε από την Πύλη του Δράκου, φτάνουν στο Νησί των Πάντα-Μεγάλων, αράζουν στο Λιμάνι του Παπαγάλου και φέρνουν τη χαρά στην πόλη της ομίχλης. Ακόμη ένα διασκεδαστικό βιβλίο περιπέτειας από το μάστορα του είδους Ολλανδό Πάουλ Μπίχελ.

• ΠΑΟΥΛ ΜΠΙΧΕΛ **Ο μικρός καπετάνιος**, μετάφραση: Ελένη Χουκ-Αποστολοπούλου, απόδοση: Μάνος Κοντολέων, Ψυχογιός, 1999 (για παιδιά από 12 ετών)

Ένας αρκετά έξυπνος τύπος μεγαλώνει σ' ένα είδος φυλακής, πουλιέται, αλλάζει χέρια, όχι μόνο μια φορά και τελικά καταφέρνει να δραπετεύσει για να βρει τη λευτεριά χάρη στην εξυπνάδα του. Αυτός είναι ο Φρέντυ, το πρώτο χρυσόμαλλο χάμστερ που κατάφερε να γράψει την πρωτότυπη και πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία της ζωής του.

• ΝΤΙΤΛΟΦ ΡΑΪΧΕ **Φρέντυ**, μετάφραση: Κατερίνα Παπαγεωργίου, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2000 (για παιδιά από 11 ετών και πάνω)

Ποίηση

Η παρούσα ανθολογία προσφέρει μια γενική εικόνα της επιτάφιας ποίησης από την ελληνική αρχαιότητα, την κλασική εποχή (5ος-4ος αι. π.Χ.) ως τα πρωτοβυζαντινά χρόνια (4ος-5ος αι. μ.Χ.), από τις ακτές της Δυτικής Μεσογείου ως το Αφγανιστάν και το Πακιστάν: χίλια χρόνια πόνου και πένθους, αλλά και καρτερίας μπροστά στο Άφευκτο. Από τους πλούσιους στους ταπεινούς, από τους γέροντες στα παιδιά, από τις παρθένες στους νεόνυμφους, από τους θαλασσινούς στους ξενιτεμένους, μια ολόκληρη κοινωνία αποκαλύπτεται και περιγράφεται. Μια ολόκληρη κοινωνία αλλά και μια κουλτούρα αυτή που, από τους γνωστότερους ποιητές της έως τους πλέον ανώνυμους ομότεχνούς τους, οδηγεί τους επιγραμματοποιούς να ανταγωνιστούν σε εφευρετικότητα και χάρη για να εικονίσουν, σ' έναν αδιάκοπο διάλογο με τους ζωντανούς, τις χαρές και τις δυστυχίες των ανθρώπων.

• **Επιτάφιος Λόγος**, αρχαία ελληνικά επιτύμβια επιγράμματα, επιλογή εισαγωγή: Denis Roques, μετάφραση-επίμετρο: Παντελής Μπουκάλας, Άγρα, 1999

Πρόκειται για την τέταρτη ποιητική συλλογή (προηγήθηκαν «Νηφάλιος μέθη» 1985, «The Holy Mountain Today» 1983, «Συμεών Μνήμα» 1994) του Ιερομόναχου Συμεών ο οποίος απ' το κελί του Τιμίου Σταυρού στο Άγιον Όρος δημιουργεί ολιγόστιχα ποιήματα-κοσμήματα (τα περισσότερα χαι-κου). Κόσμημα είναι και η ίδια η έκδοση που σχεδίασε κι επιμελήθηκε ο Σταύρος Πετσόπουλος. Το εξώφυλλο και οι ζωγραφιές (που δένουν αρμονικά με το περιεχόμενο) είναι του ποιητή.

• ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΣΥΜΕΩΝ **Με ιμάτιον μέλαν**, Άγρα, 1999

Ω μάνα μου τα υπάρχοντα / Περιουσίες όλο αστροφεγγιές και δωρεάν φθινόπωρα / Και θέα προς το αμίλητο / Κι ένας τόσος δα μικρός τάφος / Κενός / Που λύθηκε απ' τη νύχτα / Και τριγυρνάει στους δρόμους / Με μαλλί ελκτικό / Κι ένα θαμπό φορεματάκι ως το γόνατο.

• ΜΑΡΙΑ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ-ΠΟΘΟΥ **Και θέα προς το Αμίλητο**, Κέδρος, 1998

Α, φίλε, πόσο φαρμάκι έχει το Ουράνιο / του χρώματός μας που σκεπάζει όσια κόκαλα, βακούφια ιερά / κι ανώνυμα — για να κομπάζεις τώρα εσύ πατριώτης φανερά.

• ΜΑΡΚΟΣ ΜΕΣΚΟΣ **Χαιρετισμοί**, Νεφέλη, 1999

Στο χάρτη που μου 'φερεις / απ' τις Ινδίες / ακόμη ψάχνω τις πολιτείες / με τα μαβιά ποτάμια. Να φύγω. / για κει που λεν πως το νερό / γιατρεύει τις λαβωματιές / του Αυγούστου. / Το ξέρω. Εσύ τις έσβησες / μην και πλυθώ / στους ποταμούς / και σε ξεχάσω.

• ΝΙΚΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ **Κύπρια πάθη**, Ποίηση 74-89, Άλφα πι, 1999

Κι έτσι μας κερδίζει πάλι ο χρόνος. / Κι έτσι ο πόνος μας γίνεται όνειρο, γίνεται μουσική / ντέρτι κρυφό που ψηλαφεί τη δίκοπη πληγή. / Και μας γυρίζει πίσω στη χαμένη μας πίστη.

• ΘΑΝΑΣΗΣ Κ. ΚΩΣΤΑΒΑΡΑΣ **Η μακρινή άγνωστη χώρα**, Νεφέλη, 1999

Νιώθεις τον φακό της μηχανής / να εστιάζει στην πλάτη σου. / Δεν υπάρχει λόγος να γυρίσεις. / Κανείς δεν θα σε ρωτήσει / για ποιον υποφέρεις / για ποιον στέκει ακίνητος.

• ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ **Ο άγγελος της ιστορίας**, Νεφέλη, 1999

Στη βιβλιοθήκη, στο γραφείο, στα βιβλία μου / πάνω στη σκέψη μου κάθετα ένας γάτος / με τη στυλπνή / βελούδινη / σιωπηλή / κλειστή / βουβή / αυστηρή / μορφή του. / Δεν ξέρω αν είναι απρόσιτος ή ανέκφραστος — / δεν ξέρω αν είναι απόλυτα γαλήνιος ή θλιμμένος. / Είν' ένας γάτος-βούδας / κι ονειρεύεται.

- ΔΗΜΗΤΡΑ ΣΙΜΟΥ **Μικρή σουίτα για γάτους**, Καλειδοσκόπιο, 1997

Ξένοι / σε ξένο τόπο καταντήσαμε. / Αναχωρητές κι ερημίτες / σφίγγες κωφάλαες / ευδαίμονες εραστές της σιωπής / σ' αυτή τη χώρα που άνθιζε ο Λόγος / κάτω απ' το βλέμμα των αγαλμάτων.

- ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ **Σκοτεινή Πανσέληνος**, 1963-1993, Νεφέλη, 1999

Μα το ρήμα του το εξάντλησε ο Πλάτων. / Γράφοντας ζούσε και πέθανε γράφοντας, / διαλέγοντας τη στιγμή που τον κάλαμο θα 'σπαγε. / Αυτός και μόνος. Και καμιά άτροπος καμιά.

- ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ **Οπότεν πλάτανος**, Άγρα, 1999

Στιγμή αμήχανου κάλλους. / Άστρα ανατέλλουν οι ποιητές των Ελλήνων εμάς. / Ό,τι σαν μετάδοση, μετα-Γαλαξίες' εν τω μεταξύ / Ψηλά που έμειναν πώς μοιάζουν με τους αστρικούς ανέμους! / Ποιητές που δεν τους έλειψε η αρκαδική αμεριμνησία.

- ΙΑΣΩΝ ΔΕΠΟΥΝΤΗΣ **Από το ύστερο σύμπαν**, Μανδραγόρας, 2000

Όμως τη νύχτα ανοίγονται οι πηγές / βαθαίνουν οι στιγμές σαν περιβόλια / γίνεται η λύπη φως / η μνήμη δέντρο / κελαρυσμοί νερών τ' άχαρα χρόνια.

- ΟΡΕΣΤΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ **Υπήρξε**, Απόστροφος, Κέρκυρα, 1999

Το ποίημα τις νύχτες / αλλάζει άρωμα, / κάτι από νυχτολούλουδο / το τραβάει στη γη / και κάτι από γιασεμί / το στέλνει στ' άστρα.

- ΗΡΩ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ **Ανέμου**, Πλανόδιον, 1999

Χαϊδεύεις το τραπέζι / που δέκα χρόνια πριν / έπινε η μάνα σου γουλιά γουλιά / καφέ φαρμάκι / και πάει καιρός πολύς / που η σιωπή της είναι μάρμαρο / ήσυχο μάρμαρο απρόθυμο / να σου μιλήσει / λόγια κρυμμένα μες στην πέτρα / που σ' ακούνε.

- ΘΕΩΝΗ ΚΟΤΙΝΗ **Μικρογραφία**, Πλανόδιον, 1998

Μια μέρα φτάνει το τέλος του κόσμου / αυτό που πίστευες για τέλος / και είσαι ακόμη ζωντανός / δεν βλέπεις γύρω σου τα ερείπια, δεν ακούς γέλια / και φωνές παιδικές να σε υποδέχονται / στο άδειο σπίτι.

- ΝΙΚΟΣ ΔΑΒΒΕΤΑΣ **15 Οκτωβρίου 1960**, Κέδρος, 1999

Οι γυναίκες κάθισαν / η μία απέναντι στην άλλη / και με μικρά κομμάτια ανάμνησης / στόλισαν τα πρόσωπα της ποίησης.

- Χ. Π. ΣΟΦΙΑΣ **Ελικώνια**, Γαβριηλίδης, 1999

Είναι μήπως η βροντή που με διώχνει; / Η μήπως είναι η βροχή που νοσταλγώ; / Θα μείνω εδώ. / Αν βρέξει θέλω να βραχώ!

- ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ ΤΣΑΡΔΑΚΑΣ **Ατμοσφαίριο του ουρανού**, Αχαϊκές Εκδόσεις, 1998

Στ' ακροθαλάσσι σταυροκοπιούνται οι ξεσιπιτωμένοι. / Μεσ στην καρδιά όλο το βιος τους το στοιβάξανε / κι αυτή η καρδιά συνέχεια βαραίνει — πληγωμένο φτερό — / κι ύστερα υψώνεται — σκούνα καλοτάξιδη — / στο μπάρκο μιας καινούρια μέρας.

- ΦΡΙΝΤΑ ΜΙΡΑΜΠΙΤΑ «**Εκτη πατρίδα**» **ασπίδα μου**, Ι. Σιδέρης, 1999

Θα ξαναγίνουμε άνθρωποι των σπηλαίων / στο πυροτέχνημα πολύ θα διακτινιστεί / ο ουρανός μας / και τ' άλογα θα σέρνουν τους κίονες / των ναών με το χαλινό τους / Απόλλωνας Ηλίας, Ιλιάς / και τα σκυλιά θα οργώνουν τη νύχτα / με τις υλακές τους / αδέσποτα στις επιθυμίες των βράχων / θα πελαγώσουμε / με τα διαμάντια / και το ζαφείρι / λιωμένα στο δεξί σου μάτι.

- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ **Έρως παλίψηστος**, Ροδακίό, 1999

Αδέκαστη ζυγαριά η σιωπή / μετράει του λόγου τη βαρύτητα / όταν αμφίσημες οι λέξεις / κάνουν την ιστορία του ενός / μύθος να γίνεται του άλλου.

- ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΝΤΑΒΟΣ **Η τρυφερότητα του φόβου**, Αρμός, 1999

Σκοτεινιάζουν νωρίς / οι δρόμοι της Κυψέλης / Και είναι ακόμα καλοκαίρι. / Παίζει / αργόσυρτη η σκία μου / με τα φώτα του δρόμου / Κάποτε / σέρνεται εμπρός / Στις διαστάσεις της / γυρεύω / τον καινούργιο μου εαυτό / Με τον παλιό ξεμπερδεψα / Νομίζω / Ο καινούργιος όμως / ο καινούργιος πού είναι;

- ΓΙΟΥΛΗ ΚΟΥΓΙΑ **Ημερολόγιο σε φόντο παραμυθιού**, Ίδμων, 1998

Κοιτώ, νιώθω και υποκλίνομαι / άθελα / στην δύναμη της φύσης / στη βροχερή μέρα / στην σκοτεινιά / και στο μούγκρισμα / ενός βλοσυρού Θεού / που επιπλήτει / σπέρνοντας θλίψη / ακαθόριστη / κυριεύοντας όμοια / με την πιο ωραία λογοτεχνία.

- ΜΑΝΟΣ ΒΑΡΥΠΑΤΗΣ **Σαράντα οκτώ ποιήματα**, Θωμάς Κώτσιας, 2000

Δεύτερος Τόμος. Οι δημιουργοί της «Λεσβιακής Άνοιξης» και οι διάδοχοί τους (1890-1929). Ανθολογούνται περισσότεροι από εκατό ποιητές.

Τρίτος Τόμος. Οι επίγονοι των «ιερών τεράτων (1930-1949), οι νεότεροι τραγουδοποιοί (1950-1979) και οι εραστές του ξένου μόχθου και της ντοπιολαλιάς. Βρίσκουμε ποιήματα περισσότερων των εκατό πενήντα ποιητών.

- ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΜΙΣΣΙΟΣ **Ανθολόγιο Λεσβίων Ποιητών**, Μυτιλήνη, 1998

Ανθολογούνται 87 ποιήματα 57 Ελλήνων και ξένων ποιητών τα οποία αναφέρονται είτε στην ίδια τη γενέτειρα του Αισχύλου είτε στη Δήμητρα είτε στην Περσεφόνη είτε στον Τριπτόλεμο. Εργασία χρόνων της οικογένειας Καλομενίδη.

- ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΟΜΕΝΙΔΗΣ **Ποίηση Ελευσίνα** (Ανθολογία), Ελευσίνα, 1999

ευτυχώς που δεν γνωρίζω ήλιο παραδείσου / κι άνοιξη ξανά ορατή / και στόμα λουλουδένιο ηχείο κήπου / και πατρίδα / έκρηξη των ματιών έρωτα / κι ανάσταση αμαρτία / ευτυχώς που χώθηκα βαθιά στα χείλη σου / κι αχτένιστος φωτιά την μέρα αποκομήθηκα.

- ΗΛΙΑΣ Ν. ΜΕΛΙΟΣ **Χέρατ**, χαρακτηριστικά Άριας Κομιανού, Ελίτροχος, Πάτρα, 1998

Στις πλαγιές με τα λιόδεντρα / στους απέραντους κάμπους / στην ανάσα της Άνοιξης / Την νιότη μου βάφτισα / σε ανιστόρητους τόπους / προς τα πίσω κοιτάζοντας.

- ΤΑΚΗΣ ΣΥΡΕΛΛΗΣ **Ήχοι πλάγιοι**, Παρουσία, 1999

Όλοι αυτοί που τους τραβούνε / σπρώχνοντας σαν να 'ναι τσουβάλια σανό / για ζωντανά. / Όλους αυτούς, τόσο πλήθος ανθρώπων / ταλαιπωρημένων που με χείλια στεγνά / και ωχρή όψη / βαδίζουν με απόγνωση, δίχως καν / να προσέχουν μπρος τους... / τους παν στο νησί του / «διαβόλου» το είπαν...

- ΣΩΣΩ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΨΙΔΑΚΗ **Ουσίες ζωής**, Αθήνα, 1999

Κάνεις το κορμί σου φεγγάρι / κι έρχεσαι από τον Αύγουστο, / χορεύοντας το άγιο ρυθμό / ξεκινάς τη νύχτα / Ελένη, Ελένη, Ελένη / το πιο πικρό ελληνικό όνομα, μια κλειστή ελπίδα όλη / και μια θάλασσα σφιχτή σαν πέτρα.

• ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΡΑΤΖΑΣ **Ποιήματα (1972-1997)**, Διάττων, 1999

Μα η καρδιά μου, ίσκιος / απ' τη δαμασκηλιά πέφτει στα ερείπιά σου / και όλη τρυφερότητα σκύβει κι ασπάζεται / τα μεταμόρφωμένα χλοερά πλακάκια σου, / καθώς τ' απρόσμενο κι ολέθριο ταρακούνημα / τα σκόρπισεν επάνω στο σκισμένο πρόσωπο / της αυλής σου. Σε γνωρίζω μέσα μου, ω πατρικό μου / κι αρχίζω μες στη μνήμη να σε ξαναχτίζω.

• Π. Β. ΠΑΣΧΟΥ **Η πηγή και το ελάφι**, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη, 1999

Συλλάβιζες το θάνατο / στη γλώσσα των στιγμών, / του σώματος... / Οιάκιζες σύγγεφο κάτασπρο / στου ουρανού το κεφαλόσκαλο / με ανεπίδοτα γιατί γιομάτος... / Έγινες πεφταστέρι που οδηγεί σύγχρονους μάγους / στο Ιράκ, την Κύπρο, το Σαντιάγκο, / το Σεράγεβο, / το χρυσοφώς του ουρανού / που καταυγάζει / κάθε π' ένας Χριστός γεννιέται / ή ανασταίνεται / στη φτωχογειτονιά, / μια χρυσαυγή... ανέσπερη...

• ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΕΛΛΕΣ **Χιμαιρικό σεργιάνι**, Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη, 1999

Ρόδινο μάγουλο / πέντε-δέκα νησιά / παλλόμενα στην καταιγίδα / ένα δάκρυ, ύστερα δεύτερο, τρίτο / το άλλο μάγουλο / λίγες μικρές φακίδες / στο μουτράκι, / φρούδες σταγόνες / δυο εφηλίδες στη μύτη / στο μέτωπο — μονάχα δύο / κρυμμένες τρεις στο φρύδι αριστερά / δυο ανάλαφρες κοτσίδες ν' ανασηκώνονται / σε χαμόγελα πνιγμένα / πάντοτε κυνηγημένα / ένα τσίμπημα στο μάγουλο — τράβηγμα στο αυτί / κι η μπόρα πέρασε, κοιτάζει πίσω / γλυκασμός ανήσυχος / κι ονειρεμένος.

• ΑΝΤΩΝΕΤΑ ΚΩΤΣΗ **Σμαράγδα**, Γαβριηλίδης, 1998

Here though it's all about her voice. / Any other metaphor is misplaced. / Her voice. / I remove from the setting all dramatic elements, / gestures, footsteps, future optatives, / so that her voice will spread / like oil / over the fragmented picture.

• ΗΑΡΙΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ **Adieu**, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, 1998

και συ Μάνα Γοργόνα / στην ντάπια επάνω του Αγίου Ανέμου / βιγλατόρισα / ω και να σ' έβλεπα μια Κυριακή απολείτουργα / να μοιράζεις και πάλι τα παιδιά σου των γλάρων / κάτι σαν δούρειος έρωσ.

• ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ **Ενύπνιο μετά τρούλλου**, Πίνακες Μαρίας Ρουσέα, Α. Α. Μπάστας & Συν., 1999

Και να τρίμμα από δαφνοκούκουτσα, / κομματάκια τσάγαλο, γιασεμόλαδο / — από τα καλύτερα — / και γρόμποι-σγρούμποι αλισάχνη / (για τη ζάλη.)

• ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΒΕΛΑΚΗΣ **Σαπρικά και άλλα**, Δημιουργία, 1999

Δυο χέρια σύγκλισης / σχήμα το νησί. / Κατάρτια και δίχτυα / Ξέσυραν τις μνήμες. / Η αγνότητα της απανεμιάς, θαλασσινή πρύμνη / η αιωνιότητα δε μας φτάνει. / Για πού έφυγες; / Μια Ελπίδα. / Δοσμένη στα χέρια μας / η μετανωμένη ομίχλη / το γαλάζιο που περικλείει / το περιούσιο δίλημμα.

• ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΩΜΕΡΙΤΗΣ **Μεταγωγές**, Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη, 1999

Έμαθε αριθμητική με τα ποντίκια / με τις κατσαρίδες τα νησιά. / Κι έγινε πιο σοφός όταν / — χρόνια πόσα; — / γύφτοι ήρθαν και λιώσανε / το σίδερο γύρω από το φως. / Τώρα στο πιο μικρό νησί του χάρτη του / φυτεύει πικραμυδαλιές.

• ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ **Ενδοφλεβίως**, Γαβριηλίδης, 1998

Εύχεσαι να βρεθεί μια αιχμηρή πέτρα / να σπάσει γρήγορα το κεφάλι / να χάσει τις αισθήσεις ή να πεθάνεις / πριν νιώσεις να σχίζεσαι στα δυο / Τούτη η γη με τα όνειρα σε γδέρνει κυριολεκτικά / σου παίρνει κάθε μόριο που σου έδωσε με ταχύ ρυθμό / μόλις αφηγιάσουν τα άλογα.

• ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΡΕΦ **Αύρα Μετέωρη**, Έψιλον, 1999

Μετά φωνές από γαλάζιο μπαρ, / κορίτσια με σεξ της προηγούμενης νύχτας. / Ο ήλιος γίνεται δελφίνι και με γλείφει / καθώς τρυπιέμαι από το ξίφος της αγνότητας.

• ΙΓΝΑΤΗΣ ΧΟΥΒΑΡΔΑΣ **Η αναζήτηση της ομορφιάς**, Τα τραμάκια, 1998

Εκμεταλλεούμενοι / τις συνθήκες των στιγμών, / τις αναγκαιότητες ή τις προσδοκίες / της ζωής, θησαυρίζουν / αιφνιδιασμούς πάντα / ξεβάφοντας απάνω μας εξάρσεις, επάρσεις, πλάνες, / ιδιοτελή σχέδια, μα / και σκοπιμότητες οδυνηρές — / οι καιροί!...

• ΑΘΑΝ. Β. ΝΤΑΟΥΣΑΝΗΣ **Καθρέφτης της άλλης μνήμης**, Ροές, 1998

Τούτα τα λόγια / πυροβολούν το νου μου / μέρα τη μέρα / λεπτό το λεπτό σημειώνουν / το τέλος της απαγωγής / του μαγεμένου ταξιδιού...

• ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΠ. ΚΑΣΣΑΒΕΤΗΣ **Έντεκα ποιήματα**, Χαλκίδα, 1997

Λόφοι του φθινόπωρου λουσμένοι στο τελευταίο φως / Πουλιά πετάνε, το ταίρι ακολουθεί το ταίρι του / Λαμπερό πράσινο ριγμένο εδώ κι εκεί / Η βραδινή καταχνιά δεν έχει θέση γι' ανάπαυση.

Από την τρύπα / Της χάρτινης ομπρέλας μου / Μια ιτιά.

• WANG WEI και BASCHO **Η γραφή των καλαμιών**, Ξένη ποίηση, Μετάφραση: Μένης Καλαντζόπουλος, Ακτή, Λευκωσία 1999

είμαστε στο σκίοφως / πάντα / κρυμμένοι αναπόσπαστα / ο ένας μέσα στον άλλο / δεμένοι με του ανέμου τις κλωστές / λευκές για μένα / με τη φεγγαρίσια σου κατατομή / κόκκινες για σένα / με του δικού μου πόνου τ' απομεινάρια.

• ΒΙΤΟ Α. ΝΤ' ΑΡΜΕΝΤΟ **Ελαφρά αποσκευή**, Μετάφραση: Μελίτα Τόκα-Καραχάλιου, Διαβαλκανικό Κέντρο Βιβλίου, 1998

Ένας ποιητής / μοιράζει την ψυχή του / σαν ταχυδρόμος.

Κίτρινο φύλλο / φίλησε τα μάτια της / πριν την αγγίξεις.

• ΜΕΝΗΣ ΚΑΛΑΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ **Οι ορειβάτες**, χαϊκού, Ακτή, Λευκωσία, 1999

Και σε υποχρεώνει να περάσεις μέσα από τον ουρανό / Να δεις τον Αυγερινό και την Πούλια / Να γίνεις έγκαιμα στον μαστό του πελάγους / Και να ορθώσεις το ανάστημά σου εγκάρδια.

• ΘΑΝΟΣ ΑΣΙΚΗΣ **Καστελόριζο**, Ίδμων, 1999

την ώρα που ένωθα ασφαλής, με ξύπνησε το κίτρινο περπάτημα στα χόρτα κι είδα μέσα στο φως να ξεπροβάλλει η τίγρη.

• ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ **Χώμα στον ουρανό**, Νέα Πορεία, 1998

οι σκιές, το ανεπαίσθητο άρωμα. και η αυλή, το σπίτι, εκείνοι που αγαπήσαμε. το αίμα μας λευκό πανί στο χάος, επίκληση στο τίποτα, υπόσχεση και πάλι από το τίποτα.

• ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ **Γαλάζιο βαθύ σαν αντίο**, Νέα Πορεία, 1999

Έσβησαν τα φώτα στους πυλώνες. / Κι αυτός εκεί. / Να χάνεται στους δρόμους της βροχής / μ' ένα σχισμένο πανωφόρι τυλιγμένος. / Αθώς και καταδικασμένος. / Τρελή φιγούρα, / διάχυτη στον κόσμο της σιωπής.

• ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΕΡΑΜΙΔΗΣ **Δρόμοι της βροχής**, Καβάλα, 1998

Επουράνιο φως / Ανάβλυζε / Μέσα απ' την αρχοντιά της / Κι έλουζε με γαλήνη / Την φανερή ταραχή μας / Απ' την απροσδόκητη συνάντηση / Με το θείον.

• ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΥΤΣΟΚΛΕΝΗΣ **Δίνη**, Έρεισμα, 1999

Ένα βλέμμα, χνούδι καρδιάς / τις γκρίζες πέτρες θωπεύει. / Ύστατος αποχαιρετισμός / φλογάτης παπαρούνας / στην ολύμπια αρμονία.

• ΜΕΛΙΤΑ ΤΟΚΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ **Η νύχτα γεννιέται υγρή**, Τα τραμάκια, 1998

Δεν θα 'τανε καλύτερα να φρόντιζες λιγάκι / την λυγερή κορμιοστασιά σου / έτσι που άσπλαχνα τα χρόνια φεύγουνε / κυλάνε και πίσω δεν ματαγυρνάνε;

• ΑΓΓΕΛΟΣ Ε. ΦΩΚΑΣ **Θαλασσινά μετέωρα**, Αρμός, 1999

Επιβιβαστείτε λοιπόν κι εσείς / Ενδοφλέβια και επειγόντως / Περιπέτειες μεγάλες σας προσμένουν / Διακλαδιστείτε σε κορμούς άλλους / Ως άλικα τριαντάφυλλα ενοφθαλμισθείτε / Δυναμώνοντας της Ζωής το υπόγειο ρεύμα.

• ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΒΑΡΑΣ **Μέσα θάλασσα**, Σοκόλης, 1999

Τον κόσμο ετούτον αν / από κοντά δεν τον δεις / για να τον νοιώσεις, / μες στην κεφαλή σου μισός / και άχαρος θα κρέμεται / ως τον θάνατό σου. / Τα βιβλία μου 'δωκαν το φως. / Τα ταξίδια το άπλετον φως.

• ΑΣΣΟΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ **Τα μπουρλότα του Γκιώνη**, Γεωργιάδης, 1998

Είσαι το κεφάλι αγάλματος γυναίκας αρχαϊκής, / που βρέθηκε στο χωράφι του φτωχού γεωργού / και κείνος το κρύβει, / το απόγευμα, να το βλέπει μονάχος.

• ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ **Μη σκεπάζεις το ποτάμι**, Κέδρος, 1998

Ασπιδοφόροι με τρόπιδες. / Οικείοι οι δρόμοι των τρητών αγαμάτων. / Ακινήτούν γλύφανα. / Νοσταλγία των μεγάλων ποταμών η ευτελισμένη πέτρα.

• ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΖΗΛΟΥΚΑΣ **Αρμολί αιχμητές**, Ακτή, Λευκωσία, 1998

Έστρωσε η μέρα / ένα φιλί / να περπατήσεις, / έστρωσε ο ήλιος / την χαρά / για να χαρείς, / κι ο δρόμος / απ' τα βάρη του / στα χείλη σου / να λάμψει.

• ΒΑΣΙΛΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ **Μικρά ερωτικά**, Πανδώρα, 1998

Μάθαμε να προσμένουμε, κι έτσι, γυρτοί, αγναντεύουμε αδειλιαστοί, / ανασαίνοντας μονάχα τη θάλασσα, ξεδιψώντας μονάχα στο κύμα της.

• ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΣ **Εν τω γίνεσθαι**, Ίδμων, 1998

Το κρυστάλλινο φως του κήπου, / που περνά τη διαύγεια των γραμμών μου, / ρουφώ. / Το κορμί της ανήξερο δίπλα μου / τυλιγμένο με πρόσφατα όνειρα / το κρατούσε ακόμη ζεστό.

• ΠΕΤΡΟΣ ΞΕΝΑΚΗΣ **Σημάδια (της ίδιας πίστης)**, Αθήνα, 1998

Και κείνος ο άνεμος κρατάει στα χέρια / τη λάμψη της ηδονής / που αιμορραγεί ασταμάτητα. / Διώχνει με την παλάμη του / τα φαντάσματα σε μάχες μυστικές / που οι γαλαξίες καταυγάζουν / φως, λευκό φως / στη ματαίωση του ταξιδιού / με τα φυτεμένα δάκρυα / στην τέφρα των λυγμών.

• ΣΕΦΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΟΣ **Άβατα**, Αρμός, 1999

Τώρα πια μέσα στο ίδιο μου το κορμί δεν είμαι πια μόνη. Νοιώθω τη ζωή να κυλάει καυτή σ' έναν γλαυκό ορμαγαδό. Βουλιάζουμε τη νύχτα στα όνειρά μας, κλεισμένοι κρατήρες μελιού, αιωρούμενοι σε χάος γλυκό. Γυναίκα κι άντρας...

• ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ - ΤΖΑΒΑΡΑ **Η θάλασσα είναι γένους θηλυκού**, Ίδμων, 1998

Πάμε λοιπόν / προτού μας πολεμήσουν τα θεμέλια / και πέσει ασπερώτο το έκτο μου παιδί / — χώρια απ' αυτά που ανομάτισμα μου φύγαν, / που ανομάτιστο κι αβάντιστο / το άγνωστο να μείνει.

• ΣΠΥΡΟΣ Λ. ΒΡΕΤΤΟΣ **Ανιστόρητο**, Καστανιώτης, 1999

Επισκέψου τις πόλεις των εχθρών. / Κρίνε αυστηρά την παρόρμηση, τη φαντασία, τη φήμη. / Ψάυσε ο ίδιος την απειλή.

• ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ **Ευνοημένοι**, Καστανιώτης, 1998

Δεν ξέρει πως το μόνο της αμάρτημα / είναι το κεντημένο αυτό παγώνι / ανοσιούρημα που εκθέτει απερίσκεπτα / μοιραίως ανασύροντας / τις δικές μας οδυνηρές ψευδαισθήσεις.

• ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΙΔΗΡΑ **Ο πιο μικρός περίπατος**, Πλανόδιον, 1998

Με το δεξί μου χέρι κλειδί / ανοίγω το κλειστό κορμί μου. / Με το δεξί μου χέρι κουτάλι / ζάχαρη ρίχνω της φαντασίας / στο πικρό κορμί μου.

• ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΤΣΗΣ **32 + μία φορές έρωτα**, Μανδραγόρας, 1999

Οι φυλακισμένες ενδοχές / κατηφόρισαν την οδό του σκοινιού / έρμια των μηχανών και των λακτισμάτων στους / αγωνιστικούς χώρους.

• ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΓΛΑΣ **Το μαύρο χιόνι**, Ελλέβορος, 1999

Οι νύχτες σου πλαγιάσανε αλλού. / Δεν περίττειαν δικαιολογίες άλλες / ή οφέλη πια: / τι θα ημέρευε, άλλωστε / τα μοναχικά σεντόνια σου.

• ΦΩΤΗΣ ΜΟΤΣΗΣ **Το μικρό απέραντο**, Ελλέβορος, 1999

Οι δρομείς αίφνης / Σταματούν / Και παίρνουν ταξί / Για την κεντρική πλατεία της πόλεως / Όπου ο δήμαρχος / Φορώντας τα καλά του / Έχει ανάψει τις ψησταριές.

• ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ **Το κακό σπυρί**, Ελλέβορος, 1999

Ακόμα κι αν κατακτηθούν / τ' άστρα απ' τους αστροναύτες / δικά τους δε θα γίνου-νε ποτέ. / Στους ποιητές θ' ανήκουν πάντα.

• ΧΡΗΣΤΟΣ Ε. ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗΣ **Ως εν παρόδω**, Περγαμηνή, 1999

Το ξημέρωμα, εξαυλωμένος, / απ' την παραβολή προβάλλεις του Τελώνη / κι ακού-
σια το χρόνο εξουσιάζεις, / κάτω απ' το τόξο της μεγάλης αψίδας.

• ΓΙΩΓΙΑ ΣΙΩΚΟΥ **Η αναπαράσταση του ανέφικτου**, Πατάκης, 1998

Διάσπαρτη ψυχή των Ανοιξεων / γεφύρι με θόλο γαλάζιο πέρασμα / σιωπή ροή του
ήλιου πρωτομάστορα / Διάσπαρτη ψυχή των ποιητών χρησιμοδότη λιγόθυμη της
γης / του πλάτανου αίθρια βλαστογέννηση.

• ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΟΥΣΟΣ **Τρεις ωδές, β' έκδοση**, Σελάνα, 1999

Πήγαινε μία βόλτα στη Δανία / στο Τίβολι δε θα αισθανθείς ανία / είναι μια χώρα με
ιδανικά / που δε γυρεύει αιωνίως δανεικά...

• ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΩΣΤΟΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ **Αριάδνη, μικρή εκπατρισμένη**, Ρόδος, 1998

Ψάχνοντας το είδωλό μου / στην τρικυμία του τζαμιού / τα χέρια μου σκληραίνουν
/ και ο καθρέφτης μαλακώνει.

• ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ **Σύντομες πατρίδες**, Λάρνακα, 1998

Και δε λυγώ στην προσευχή / μου 'χουνε πάρει την ψυχή / κι έχω σκληρούς τους
τρόπους / Μα η πλάση με δοξολογεί / που δε μ' αρέσει η φραγή / και μοιάζω στους
ανθρώπους.

• ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΙΣΤΙΚΟΣ **Η μικρή ανάγνωση**, Δωδώνη, 1999

Χίλιες ζωές διαφέντεψες, ν' αρπάξεις / από του θεριστή μας το δρεπάνι, / χιλιάδες
οι φορές που πλέξανε στεφάνι / μιας δόξας φρούδας, άυλης και απατηλής.

• ΤΟΥΛΑ ΣΟΥΒΑΛΙΩΤΗ-ΜΠΟΥΤΟΥ **Σπαράγματα**, Φύλλα, 1999

Σαν κήπο / σε περπάτησα ψυχή μου / γλυκά τρυγώντας χρώματα / και χάρη. / Κι ό-
λα τ' αφήνω εδώ: / Του ονείρου μου αστραπές / Νιότης δοξάρι.

• ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ **Φωνές χρωμάτων**, Ανατολικός, 1999

Τα σκοτεινά φαντάσματα της κόλασης / σκόρπισαν και χάθηκαν. Ο ερευνητής λευ-
τερώθηκε, / η επιστήμη αναγεννήθηκε. / Το έλλογο ον συνταράσσεται, / κι αγωνιά
να στηρίξει την πίστη / στην αιώνια ύπαρξή του.

• ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ **Λόγος**, Πάτρα, 1999

Κι εγώ, ντυμένη όλη την αγάπη, / καθημαγμένη, / το στήθος μου πρόταξα / ν' ανα-
χαιτίσω τον άνεμο. / Τις πόρτες, εκραύγαζα τις πόρτες! / Να φράξω τις εμπάτες
των οριζόντων, / να σώσω από το λίβα την Άνοιξη.

• ΕΛΕΝΗ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ **Αμοιβαία μετάθεση**, Οι Εκδόσεις των
Φίλων, 1999

Ασήμαντα όσο δυο ασημένιες περόνες / Τώρα το ξέρω είσαστε / τόσο φοβισμένη /
κι εγώ στη φαρμακεία / της γλώσσας / σας λησμόνησα / Νόμιζα ότι κρεμούσα / στο
δέντρο της άγνοιας / αφιερώματα γνώσης.

• ΜΑΤΙΝΑ ΜΟΣΧΟΒΗ **Αιμωδία για τσέλλο και δύο φωνές**, Στιγμή, 1998

Βράχοι κομμένοι με του χρόνου το μαχαίρι / ημέρες λίοκαφτες, στρογγυλεμένες /
σαν αχνιστές φέτες ψωμιού / κομμένες απ' το μεγάλο ζεστό σώμα του καλοκαιριού.

• ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ **Παράθυρα**, Πανδώρα, 1999

Παλιά βιβλία, παλιά σπίτια, παλιά έπιπλα / Και ιδίως παλιά κοσμήματα και παλιές ι-
στορίες. / Προσεκτικές χειρονομίες του παρελθόντος / Για το φόβο του μέλλοντος
/ Είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει. / Μια μαρτυρία της υποταγής / Ανάμεσα στο πριν
και στο μετά.

• ΡΟΥΛΑ ΚΑΚΛΑΜΑΝΑΚΗ **Λίγο πριν, λίγο μετά**, Καστανιώτης, 1999

Αθέατος χειμώνας παλεύει / με τις ώχρες του προσώπου σου / ώσπου να ξαναβγεί
/ στην επιφάνεια το κόκκινο / ν' απλώσει πάλι τους / χρωστίρες του ο ήλιος.

• ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΙΝΑΚΗ **Τις νύχτες που κατεβαίνω**, Έρεισμα, 1998

Μια νεροποντή θα 'σβηνε το καλοκαίρι / κι όμως θα 'μενες όπως θα ήσουν / δεν θα
υπήρχαν ακυρώσεις / Τις σιωπές ίσως θα διέκοπτε / μια εισβολή / ένα λαχάνιασμα
/ μια έκσταση / ίσως / δύο περιστεριών το φευγαλέο πέρασμα / κι εσύ / όπως θα ή-
σουν.

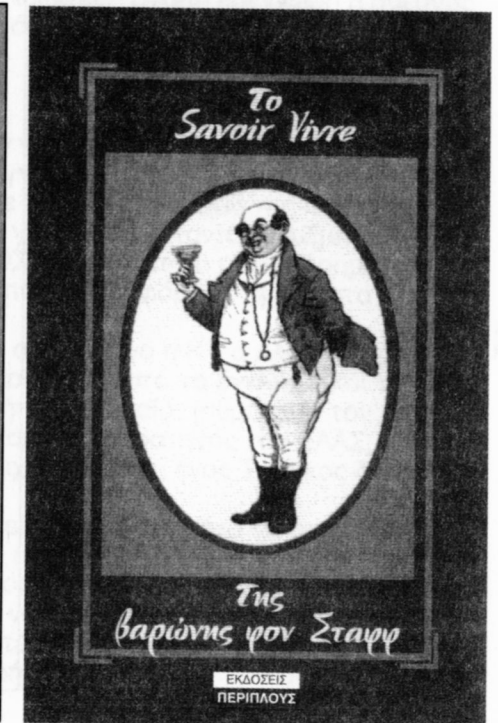
• ΙΩΣΗΦ ΒΕΝΤΟΥΡΑΣ **Αριθμητική μιας ανάμνησης**, Γαβριηλίδης, 1998

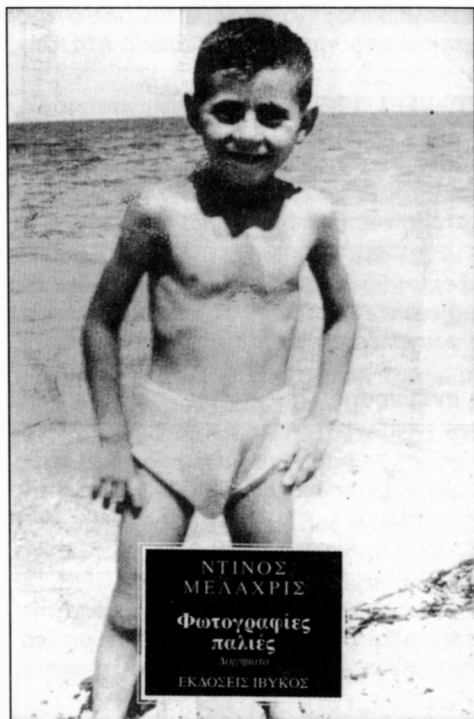
Όλη τη μέρα δε σε σκέφτομαι / κι όταν έρχεται το βράδυ / το μυαλό μου διαλύεται
/ τινάζεται στον αέρα / γεμίζει ο τόπος. / Όλη τη μέρα δουλεύω / σα σκυλί / κι όταν
έρχεται το βράδυ / το σκυλί / με κυνηγάει με λύσσα.

• ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΠΥΡΕΛΗΣ **Γαλάζιος πάγος**, Ίβικος, Αργίνο, 1999

Η περί ης ο λόγος αγρέπαυλις / ήταν η κεφαλή σου τελικώς. / Διότι είχε μέσα της
μια όρνιθα / που έβοσκε φόβους / είχε ιδέες οξείες ως καρότα, / είχε αρωματικά
φυτά, φυτείες πόθων, / είχαν εν τέλει κι έναν ξενώνα, / για να κοιμούνται οι αμαρτίες
σου.

• Β. Σ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ **Ορέων και θανάτων**, Ίβικος, Αργίνο, 1999

ΝΤΙΝΟΣ
ΜΕΛΑΧΡΙΣ
Φωτογραφίες
Πάλιες
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΉΒΥΚΟΣ

ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ

Εξ αντικειμένου

παρατηρητής

«ΟΙ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ» είναι το πέμπτο βιβλίο του κορυφαίου συγγραφέα ΤΟΛΗ ΚΑΖΑΝΤΖΗ που εκδίδεται στην καλαίσθητη σειρά «Σύγχρονη Ελληνική Πεζογραφία» των εκδόσεων ΝΕΦΕΛΗ. Είχαν προηγηθεί «Το τελευταίο καταφύγιο», «Ματαιότητες ματαιοτήτων», «Καταστροφές», «Η παρέλαση-ενηλικίωση» (όλα βιβλία-διαμάντια), ενώ μένει το αριστουργηματικό και τιμημένο με κρατικό βραβείο «ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΜΕ ΤΟ ΣΚΑΡΙΜΠΑ» για να κλείσει ο κύκλος των πεζογραφημάτων. Ελπίζουμε ότι σύντομα ο ίδιος εκδοτικός οίκος θα μας παρουσιάσει τις βιβλιοκριτικές, τα δοκίμια, τα μελετήματα και τα χρονογραφήματα αυτού του τόσο σημαντικού δημιουργού που βρίσκονται διάσπαρτα σε πολλά περιοδικά κι εφημερίδες (με εξαίρεση τα 12 μελετήματα που συγκρότησαν το βιβλίο «Η Πεζογραφία της Θεσσαλονίκης 1912-1983», ό,τι καλύτερο έχει γραφτεί μέχρι σήμερα για το θέμα).

Τι είναι λοιπόν «Οι πρωταγωνιστές»; Ας δούμε τι λέει στο οπισθόφυλλο του βιβλίου (αν και από λάθος δεν αναφέρεται το όνομά του) ο πολύ σημαντικός θεατρικός συγγραφέας και μυθιστοριογράφος Κώστας Μουρσελάς: «Αυτό το βιβλίο συγκεντρώνει όλα εκείνα τα στοιχεία που κάνουν ένα βιβλίο απολαυστικό και ταυτόχρονα πνευματικά ερεθιστικό, που σοφά ο συγγραφέας χρησιμοποιεί σε σωστές δόσεις το διανοητικό με το συναίσθημα. Ανάλογα από ποια οπτική θα το δεις, είναι ένα βιβλίο σπαρακτικό και κεφάλτο, απαισιόδοξο και αισιόδοξο, ένα βιβλίο που συγκεντρώνει και συμπυκνώνει την ιστορία του τόπου μας και των ανθρώπων του – και γιατί όχι – και του κόσμου μας. Αν και αναφέρεται στη μετακατοχική εποχή, εντούτοις παραμένει και επίκαιρο και με πάρα πολλούς σύγχρονους χαρακτήρες».

Ας σημειωθεί τέλος ότι το έργο του Τόλη Καζαντζή φροντίζει, μετά το θάνατό του (Δεκέμβριος του 1991), με ιδιαίτερη αγάπη και γνώση η σύζυγος και συνεργάτης του, πανεπιστημιακός (του Αριστοτέλειου Π.Θ.) Φανή Κισκήρα-Καζαντζή.

Ευχάριστη έκπληξη ήταν για μας η επανεμφάνιση της ΤΙΤΙΝΑΣ ΔΑΝΕΛΛΗ, γνωστής συγγραφέα και δημοσιογράφου (ακόμη θυμόμαστε και γελάμε με το χρονογράφημά της «Μου θυμίζεις τη μάνα σου», γραμμένο για τον Κωνσταντίνο Γλίξμπουργκ και δημοσιευμένο στο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ») με το μυθιστόρημά της «Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ», το οποίο κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ.

Τον Αύγουστο του 1999 σκοτώνεται στην Αθήνα η Κλέα Αλεξάκη, αδερφή του Υπουργού Δημόσιας Τάξης. Γύρω από αυτό το έγκλημα και την εξιχνίασή του κινούνται σε Αθήνα, Κρήτη και Παρίσι (πέρα από τον υπουργό) ένας υφυπουργός, ο αρχηγός και ένας στρατηγός της ΕΛΑΣ, μια δημοσιογράφος-συγγραφέας, ένας επιχειρηματίας, ένας Τούρκος διπλωμάτης και πολλά άλλα πρόσωπα.

Η συγγραφέας μάς δίνει ένα ιδιαίτερα καλογραμμένο αστυνομικό μυθιστόρημα που κρατά το ενδιαφέρον μας αμείωτο απ' την πρώτη έως την τελευταία σελίδα. Βαθύτερος στόχος της όμως (όπως ακριβώς και στα άλλα πεζά της – μυθιστορήματα και νουβέλες – καθώς και στο βραβευμένο θεατρικό της «Έρως... διατηρητέος... έως» των εκδόσεων ΑΡΜΟΣ) ήταν να μιλήσει για τη σύγχρονη ζωή και τις σχέσεις των ανθρώπων. Και τον πέτυχε θαυμάσια.

Είναι μια πολύ σημαντική συγγραφέας διεθνούς επιπέδου. Λέγεται Μπίλλι Οικονόμου-Ρόζεν, γεννήθηκε στην Ελλάδα και σε μικρή ηλικία έφυγε για τη Σουηδία για να ζήσει αργότερα στην Ελβετία και την Αγγλία διδάσκοντας και δημοσιογραφώντας. Τώρα μοιράζει το χρόνο της ανάμεσα στο Λονδίνο και την Κέρκυρα. Το πρώτο της βιβλίο «Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ» απέσπασε τρία σημαντικά βραβεία, μεταφράστηκε από μεγάλους εκδοτικούς οίκους σε 17 (!) γλώσσες κι έγινε τηλεοπτική σειρά στο Β.Β.Σ. Ανάλογη επιτυχία γνώρισαν και τα επόμενα βιβλία της. Πριν από ένα μήνα «Η ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΒΟΥΝΟΥ» μεταφράστηκε και στην Κίνα, ενώ το «ΕΝΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙ ΤΟ ΧΕΙΜΩΝΑ» απέσπασε πέρσι το βραβείο της UNESCO στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου της Μπολόνιας. Κι όμως στην Ελλάδα την ξέρουμε ελάχιστα κι ας κυκλοφορούν στην ελληνική αγορά τέσσερα βιβλία της... Θα επανέλθουμε.

Όσοι γράφουν βιβλία για παιδιά ας σημειώσουν ότι η προθεσμία υποβολής έργων (χειρόγραφα) για τον 45ο Πανελλήνιο Διαγωνισμό της ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑΣ είναι μέχρι την 1η Οκτωβρίου 2000 (πληροφορίες στα τηλέφωνα 8080605 και 8077652), ενώ η προθεσμία υποβολής έργων (βιβλία που έχουν εκδοθεί το 1999 και χειρόγραφα) για το νέο Πανελλήνιο Διαγωνισμό του ΚΥΚΛΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ (Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα) είναι μέχρι το τέλος του 2000 (πληροφορίες στο τηλέφωνο 8222296, Τρίτη και Πέμπτη 11.00 έως 13.00). Και βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε τον Ετήσιο Διαγωνισμό του ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ (Κρατικά Βραβεία) καθώς και τον αντίστοιχο διαγωνισμό του περιοδικού ΔΙΑΒΑΖΩ που από φέτος (ορθά πράττοντας) θέσπισε βραβεία για παιδικά και εφηβικά βιβλία.

Με μια πρωτότυπη έκδοση, ένα διπλό βιβλίο – ένα μυθιστόρημα και μία συλλογή ποιημάτων – με δύο εξώφυλλα, εμφανίστηκε μετά από δύο χρόνια (το πρώτο του βιβλίο «ΠΟΙΟΣ ΠΑΙΖΕΙ ΜΕ ΤΟΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗ ΤΟΥ ΣΕΡΛΟΚ ΧΟΛΜΣ;», που έγραψε μαζί με το Διονύση Παπαδόπουλο, εκδόθηκε το 1988) ο ταλαντούχος ΣΕΡΓΙΟΣ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΣ. «Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΟΙΜΟΤΑΝ ΠΛΑΪ ΜΟΥ - ΧΡΟΝΟΧΡΩΜΑΤΑ» (εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ) μας μιλάει (ή μήπως το χρησιμοποιεί σαν αφορμή;) για τη ζωή μιας παρέας φοιτητών στη Θεσσαλονίκη τη δεκαετία του '80. Ο ίδιος σημειώνει ότι πρόκειται για τη «συνειδησιακή ροή μιας γενιάς, ένα μυθιστόρημα με κάποιους που μας μοιάζουν και είτε αγγίζουν την εξουσία είτε αδιαφορούν είτε αυτοκαταστρέφονται στο κοινωνικό περιθώριο...».

Έχουν περάσει εννιά χρόνια από το θάνατο του ΓΙΑΝΝΗ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ, του σημαντικότερου Έλληνα δημιουργού που ασχολήθηκε με επιτυχία με όλα σχεδόν τα είδη του γραπτού λόγου (ποίηση, θέατρο, διήγημα, σάτιρα, παιδική λογοτεχνία) αλλά που πάνω απ' όλα ήταν ποιητής. Οι εκδόσεις ΚΑΛΕΪΔΟΣΚΟΠΙΟ λοιπόν, πιστεύοντας ότι η ποίηση του Γ. Νεγρεπόντη είναι αναπόσπαστο κομμάτι της πνευματικής μας κληρονομιάς και πρέπει να ξαναβρεθεί στα χέρια του αναγνωστικού κοινού, προχώρησαν (και αξίζουν θερμά συγχαρητήρια γι' αυτό) στην επανέκδοση τεσσάρων ποιητικών έργων του. Πρόκειται για τα «ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΣ» (την πρώτη του ποιητική συλλογή που εκδόθηκε το 1958), «ΚΑΘΗΜΑΓΜΕΝΟΙ» (στην οποία μιλάει για το σπαραγμό των ανθρώπινων σχέσεων και το μεγάλο θέμα της μοναξιάς), «ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΚΑ» (που τον καθιέρωσαν ως έναν από τους κορυφαίους χιουμορίστες μας) και «ΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΑΣ» (που γράφτηκε – τον καιρό της εξορίας του ποιητή στη Λέρο – σε μικρά τσιγαρόχαρτα τα οποία έκρυβε στην κορνίζα ενός αυτοσχέδια συναρμολογημένου πίνακα). Η φιλολογική επιμέλεια έγινε με γνώση και μεράκι από τη Δήμητρα Α. Δημητρά, υπεύθυνη των αρχείων του Γιάννη Νεγρεπόντη.

Στις μέρες μας που η ποίηση φαίνεται πολυτέλεια, ο ΘΑΝΟΣ ΦΩΣΚΑΡΙΝΗΣ με το νέο του βιβλίο "ΑΥΤΟΧΕΙΡΗ ΑΣΚΗΜΙΑ" (ΠΑΡΟΥΣΙΑ, 1999) επιβεβαιώνει την ανάγκη που έχουμε για την καθαρή ματιά των ποιητών. Η ποιητική συλλογή μάς εκθέτει μια σύγχρονη αρένα παθών και σκέψεων στην οποία διαδραματίζονται έντονες σκηνές βιαιοπραγιών και καταστροφών αλλά και σπαρακτικής τρυφερότητας. Ανάμεσα σε αρχετυπικές φιγούρες, όπως λ.χ. οι Ιούδας, Δον Ζουάν, Δράκουλας, Σεχίδης, Παπαχρόνης, Δουρής, και μορφές, όπως οι Μακρυγιάννης, Βιγιόν, Ντε Σαντ, Σαγκάλ και Μελισσάνθη, εκδηλώνεται η κοινωνική ευαισθησία, η αβεβαιότητα και ο απεγνωσμένος αγώνας των ανθρώπων ν' αλληλοκατανοηθούν και ν' αγαπηθούν. Ο ρομαντισμός και η αθωότητα των παλαιότερων λυρικών δίνει πλέον το λόγο σε μια τραγικά άμορφη και εφιαλτικά άσκημη κατάσταση απ' όπου όμως, παρά τους κλυδωνισμούς, προβάλλουν ήδη ζωντανές οι αξίες του ωραίου στην εποχή μας.

Στα τρία βιβλία («Ο ΤΖΕΪΚ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ», «ΤΑ ΔΑΣΗ ΚΑΝΟΥΝ ΤΙΣ ΘΑΛΑΣΣΕΣ» και «ΤΙΝΟΣ ΕΙΝΑΙ Ο ΑΕΡΑΣ;») που έγραψε και εικονογράφησε ο Γιαπωνέζος ΓΙΟ ΣΟΜΕΪ (εκδόσεις ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ) πρωταγωνιστής είναι ένα μικρό σκυλάκι, ο Τζέικ. Μέσα από τις περιπέτειές του στον ουρανό, στη στεριά και στη θάλασσα τα παιδιά μαθαίνουν αλήθειες για την ατμοσφαιρική ρύπανση, τη μόλυνση της θάλασσας και την αλυσιδωτή σχέση που έχουν δάση-ποτάμια-θάλασσες-ζωντανό οργανισμοί. Πόσο υπεύθυνος είναι ο ίδιος ο άνθρωπος για τις οικολογικές καταστροφές στη Γη και τι μπορεί ο καθένας μας να κάνει για την προστασία της φύσης. Τα κείμενα είναι πολύ όμορφα (υποδειγματική και η μετάφραση των ΓΙΑΝΝΗ ΔΗΜΑΚΟΥ και ΒΑΓΓΕΛΗ ΤΑΣΙΟΠΟΥΛΟΥ), αλλά αυτό που εντυπωσιάζει είναι η εικονογράφηση, τα λιτά σχέδια και τα απαλά χρώματα που δημιουργούν εικόνες ονειρικές.

Μπορεί το «Έχεις φχαριστηθεί ποτέ σου νερό;» (ΠΑΤΑΚΗΣ, 1999) να είναι το πρώτο βιβλίου του ΜΑΝΟΥ ΤΣΙΛΙΜΙΔΗ (γνωστού παραγωγού του ραδιοφώνου αλλά και ηθοποιού του θεάτρου και της τηλεόρασης), όμως η σχέση του με το λόγο ξεκινάει από παλιά, καθώς άρχισε να δημοσιεύει διηγήματα σε λογοτεχνικά περιοδικά από τα είκοσι-τρία του και στη συνέχεια έγραψε τηλεοπτικά σενάρια, μετέφρασε θεατρικά έργα, διασκεύασε μυθιστορήματα για παιδιά κι έγραψε στίχους που μελοποίησαν γνωστοί συνθέτες. Το βιβλίο, που οδεύει κιάλας στην πέμπτη έκδοσή του, περιέχει τέσσερα διηγήματα («Κάποιος άφησε το φως αναμμένο», «Έχεις φχαριστηθεί ποτέ σου νερό;», «Η επικράτεια της δεσποινίδος Νόνης», «Η Ούλρικε περιμένει στο Μπίτερφελντ»), τέσσερα ταξίδια στη θάλασσα, στην αγάπη, στη μοναξιά και την άσφαλτο. Άνεση στο χειρισμό των θεμάτων, καλοδουλεμένη γλώσσα, πετυχημένη σκιαγράφηση προσώπων και καταστάσεων, ευαισθησία και ανθρωπιά.

Με τίτλο «Τα Ελληνικά» οι Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ εγκαινίασαν πριν από λίγο καιρό μια εξαιρετική σειρά βιβλίων μεγάλου σχήματος που απευθύνεται σε παιδιά 8-13 χρόνων και περιλαμβάνει γνωστά διηγήματα κλασικών Ελλήνων συγγραφέων, διασκευασμένα από το γνωστό φιλόλογο ΚΩΣΤΑ ΠΟΥΛΟ και εικονογραφημένα από ταλαντούχους εικονογράφους (Νικόλας Ανδρικόπουλος, Έφη Λαδά, Άντα και Σβετλίν). Μέχρι τώρα έχουν κυκλοφορήσει δέκα τίτλοι (*Γουτού-Γουπατού, Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη και Εξοχική Λαμπρή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Ο Τρομάρας και Το μόνο ταξίδι της ζωής μου του Γεωργίου Βιζυηνού, Η Στραβοκώστα και Το λαγούμι του Αργύρη Εφταλιώτη, Η γοργόνα, Ο κουτσοφλέβαρος και Η θάλασσα του Ανδρέα Καρκαβίτσα*), ενώ ετοιμάζονται άλλοι δεκαοχτώ. Σκοπός της σειράς είναι να γνωρίσουν τα παιδιά τους κορυφαίους αυτούς Έλληνες συγγραφείς. Θα ήταν ευχής έργον αν κάποια από τα βιβλία αυτά μεταφράζονταν και κυκλοφορούσαν στο εξωτερικό.

Επιμελείται και παρουσιάζει στην TV ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ την εκπομπή «Οδός Βιβλίου», γράφει στο πολιτιστικό ένθετο «6η Ημέρα» της εφημερίδας ΗΜΕΡΗΣΙΑ, είναι αρχισυντάκτης της πολιτιστικής εφημερίδας ΤΟ ΟΡΑΜΑ, είναι στέλεχος του Γραφείου Τύπου του Συνδέσμου Εκδοτών Βόρειας Ελλάδας και του Γραφείου Τύπου του Συνδέσμου Ο.Τ.Α. Μείζονος Θεσσαλονίκης και παρ' όλα αυτά βρίσκει το χρόνο να γράφει και βιβλία!

Ο λόγος για τον εκλεκτό Θεσσαλονικιό δημοσιογράφο ΒΑΣΙΛΗ ΛΕΒΑΝΤΙΔΗ το τελευταίο βιβλίο του οποίου κυκλοφόρησε πριν από λίγο καιρό. Πρόκειται για την ποιητική συλλογή «Τακτικοί Επισκέπτες» (της σειράς ΜΙΚΡΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ των εκδόσεων ΜΠΙΜΠΗΣ) που περιλαμβάνει 50 ποιήματα και αποτελεί την πέμπτη εκδοτική κατάθεση του δημιουργού της. Η σκηνοθέτης ΜΟΝΑ ΚΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ λέει στον πρόλόγό της: «Φιλοσοφική σκέψη, λεπτή ειρωνεία, συναίσθημα, κοινωνική κριτική, μελαγχολία και όραμα, ουτοπία και αγάπη, ουσιαστική αγάπη για το παρελθόν, έγνοια για το καινούριο έχουν τούτα τα ποιήματα. Η αγωνία και ο αγώνας συνεχίζονται...».

Τους 38 τίτλους έφτασε αιώως η σειρά περιπέτειας και μυστηρίου Ο ΑΛΦΡΕΝΤ ΧΙΤΣΚΟΚ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΝΤΕΤΕΚΤΙΒ των εκδόσεων ΨΥΧΟΓΙΟΣ. Ήρωες όλων των βιβλίων είναι οι Τρεις Ντετέκτιβ, οι οποίοι βρίσκονται συνέχεια μπροστά σε μυστήρια που προσπαθούν να διαλευκάνουν χρησιμοποιώντας τη λογική και την παρατηρητικότητα τους. Κι αυτό είναι ένα από τα κύρια προσόντα αυτής της σειράς: με αναλυτικούς συλλογισμούς οξύνει τη κριτική και βοηθά τα παιδιά ν' αποκτήσουν την καλή συνήθεια να σκέφτονται πολύ πριν καταλήξουν σε συμπεράσματα και αφού προηγουμένως μελετήσουν τα στοιχεία που έχουν στη διάθεσή τους. Οι δύο νέοι τίτλοι είναι «Μυστήριο του πεδίου μάχης νούμερο 3» και «Μυστήριο τρίποντο και δωροδοκίες».

Παίρνοντας κανείς στα χέρια του το «ΚΛΕΙΣΤΟΝ ΛΟΓΩ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ», το καινούριο βιβλίο (εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ) του ΚΩΣΤΑ ΜΟΥΡΣΕΛΑ, δεν μπορεί παρά να θαυμάσει τη στάση του δημιουργού: αν και το προηγούμενο μυθιστόρημά του, το πασίγνωστο πια «Βαμμένα κόκκινα μαλλιά» σημείωσε ρεκόρ πωλήσεων (γύρω στις 200.000 αντίτυπα), ο συγγραφέας δε βιάστηκε καθόλου να βγάλει το επόμενο βιβλίο του όπως κάνουν τόσοι και τόσοι συνάδελφοί του που, μόλις κάποιο βιβλίο τους σημειώσει εμπορική επιτυχία, σπεύδουν να ετοιμάσουν πυρετωδώς το επόμενο — και το εκδίδουν σε λιγότερο από δύο χρόνια — με την ελπίδα ότι κι αυτό θα έχει την τύχη του προηγούμενου... Ο Μουρσελάς άφησε να περάσουν 10 χρόνια (!) μέχρι να κυκλοφορήσει το «Κλειστόν λόγω μελαγχολίας». Κι έγραψε 14 ιστορίες-αποσπάσματα ζωής που, κομμάτι κομμάτι, σελίδα σελίδα, αποτέλεσαν ένα μυθιστόρημα. Με πάθος, μαεστρία και ταλέντο δημιούργησε 35 ανθρώπινους χαρακτήρες (μελαγχολικούς, ευάλωτους, τρυφερούς, αναιδείς) που ζουν, ονειρεύονται, απελπίζονται και πλήττουν σε μια σύγχρονη μικρή πόλη της ελληνικής επαρχίας, ενώ συχνά πυκνά παρεμβαίνει και σχολιάζει (με χιουμοριστική ή σατιρική διάθεση) κλείνοντας το μάτι στον αναγνώστη.

Με τίτλο «ΠΑΙΖΩ ΜΕ ΠΙΝΑΚΕΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ» οι εκδόσεις ΡΩΣΣΗ κυκλοφόρησαν τέσσερα πρωτότυπα βιβλία-παιχνίδια που... βάζουν τους μικρούς αναγνώστες μέσα στα πιο διάσημα μουσεία και γκαλερί του κόσμου, εξοικειώνοντάς τους με ευχάριστο και ευρηματικό τρόπο με τα έργα μεγάλων δημιουργών. Η δεξιά σελίδα απεικονίζει τον πίνακα σε παζλ, ενώ στην αριστερή πλευρά υπάρχουν λίγα λόγια για τον πίνακα και ερωτήσεις παρατηρητικότητας και απλών προμαθηματικών εννοιών. Έτσι το μικρό παιδί οξύνει τις δεξιότητές του παίζοντας και ταυτόχρονα έρχεται σε επαφή με τη ζωγραφική και τα αντιπροσωπευτικότερα έργα της. Τα θέματα απλά και κατανοητά (ΠΑΙΔΙΑ, ΤΡΟΦΙΜΑ, ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ, ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΑ ΖΩΑ) καλύπτουν τις βασικές εκφάνσεις της καθημερινής ζωής.

Ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για τη δημιουργική απασχόληση των παιδιών στο νηπιαγωγείο και τις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού.

Ήρωας και στα τέσσερα βιβλία της ΡΕΝΑΣ ΡΩΣΣΗ-ΖΑΪΡΗ (ΤΟ ΑΡΚΟΥΔΑΚΙ ΠΟΥ ΦΟΒΟΤΑΝ ΤΟ ΣΚΟΤΑΔΙ, ΤΟ ΑΡΚΟΥΔΑΚΙ ΠΟΥ ΦΟΒΟΤΑΝ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ, ΤΟ ΑΡΚΟΥΔΑΚΙ ΠΟΥ ΖΗΛΕΥΕ ΤΟ ΑΔΕΛΦΑΚΙ ΤΟΥ, ΤΟ ΑΡΚΟΥΔΑΚΙ ΠΟΥ ΦΟΒΟΤΑΝ ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ) είναι ο Πάκι, ένα γλυκό αρκουδάκι που αντιμετωπίζει, παρά με τα παιδιά, όλους τους φόβους, τις ανησυχίες και τις ανασφάλειές τους, μεγαλώνοντας μαζί τους... Πρόκειται για βιβλία διασκεδαστικά και ταυτόχρονα ιδιαίτερα χρήσιμα που κυκλοφορούν από τις εκδόσεις ΜΙΝΩΑΣ και απευθύνονται σε παιδιά από 3 έως 6 ετών. Την ταυριαστή εικονογράφηση έκανε η Λήδα Βαρβαρούση.

Η κρατική τηλεόραση (ΕΤ1) μας πρόσφερε πριν από λίγο καιρό μια μοναδική σειρά. Τίτλος της: «Γεώργιος Βιζυηνός. Η σιωπή των αγγέλων» και θέμα της η ζωή και το έργο του κορυφαίου Θρακιώτη συγγραφέα. Το εξαιρετο σενάριο του ΓΙΑΝΝΗ ΤΖΙΩΤΗ, οι πολύ καλές ερμηνείες των ηθοποιών (Αντώνης Θεοδωρακόπουλος, Μπέτυ Αρβανίτη, Πέγκυ Τρικαλιώτη, Βαλέρια Χριστοδουλίδου, Ράνια Οικονομίδου, Βέρα Κρούσκα, Αιμίλιος Χειλάκης, Βασίλης Βλάχος) και η αριστοτεχνική σκηνοθεσία του ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΗ κατάφεραν να αναπλάσουν μία ολόκληρη εποχή με πειστικότητα και μαεστρία, μακριά από το πομπώδες ύφος, τις ωραιοποιήσεις και τις γραφικότητες που παγιδεύουν συνήθως παρόμοιες προσπάθειες. Μόνη μας ένσταση η φτωχή παραγωγή (και να σκεφτεί κανείς ότι για άλλες σειρές η κρατική τηλεόραση έδωσε δεκάδες εκατομμυρίων!) που θα μπορούσε να αποβεί μοιραία αν δεν υπήρχε το ταλέντο των συντελεστών και κυρίως του πεπειραμένου σκηνοθέτη.

Το ΙΔΡΥΜΑ ΚΩΣΤΑ & ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ με απόφαση του Διοικητικού του Συμβουλίου ενίσχυσε το περιοδικό «Περίπλους» με το ποσό των 500.000 δρχ. προκειμένου να συνεχίσει την πορεία του και την επιδίωξη των σκοπών του. Το ευχαριστούμε.

«Εξ αντικειμένου» είναι ο τίτλος της νέας ποιητικής συλλογής του ΣΑΡΑΝΤΗ ΑΝΤΙΟΧΟΥ (εκδόσεις ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ). Έχουν προηγηθεί οι συλλογές «Φύλλα Ημερολογίου» (1965), «Madrigalia» (1982), «Τατουάζ» (1985), «Πρελούντια για τη Ζάκυνθο» (1988) και «Παράθυρο στη μεσημβρία» (1995). Τα τρία τελευταία βιβλία από τις εκδόσεις «Περίπλους». Εξίσου σημαντική δημιουργία του Σαράντη Αντίοχου και η αναβίωση μετά τη μεταπολίτευση της Διεθνούς Συνάντησης Μεσαιωνικού και Λαϊκού Θεάτρου, μιας από τις πιο σημαντικές και ουσιαστικές πολιτιστικές διοργανώσεις στον 20ο αιώνα, όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για το παγκόσμιο θέατρο. Με αντιστασιακές περγαμηνές που όχι μόνο ουδέποτε εξαργύρωσε αλλά και που ηθελημένα καταχώνιασε (όπως οφείλει κάθε αξιοπρεπής άνθρωπος), κατέληξε να διαθέτει τις αναμφισβήτητες ικανότητές του εργαζόμενος στο εξωτερικό, τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήταν αποτελεσματικός και καινοτόμος γι' αυτό η Ελλάδα δεν τον χρειαζόταν...

Ούτε και το ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΡΙΝΟ χρειάζεται η Ελλάδα, προφανώς για τους ίδιους λόγους. Κι όμως τα τελευταία δέκα χρόνια, αφότου εγκατέλειψε την Ελλάδα, δημιουργεί μια αξιοθαύμαστη καριέρα στο εξωτερικό, με ορμητήριο τις Η.Π.Α. Ο διεθνής τύπος των αποθεώνει ως έναν «από τους μεγάλους βιρτουόζους της σύγχρονης μουσικής», ως «ιδιοφυΐα του μαντολίνου», ως «μοντέλο διαύγειας και χάρης», ως «εκθαμβωτικής δεξιοτεχνίας», ως «μάγο συναισθημάτων». Έχει γίνει αιτία να γραφτούν, προκειμένου να τα ερμηνεύσει αυτός, πάνω από 70 καινούρια έργα για μαντολίνο στη μουσική γλώσσα του τέλους του 20ου αιώνα, και από τους μεγαλύτερους σύγχρονους ξένους συνθέτες, τα οποία έχει παρουσιάσει στις σημαντικότερες σκηνές του κόσμου.

Δύο νέες μελέτες, συμβολή στην τοπική ιστορική έρευνα, αλλά και, ταυτόχρονα, στην εν γένει εκκλησιαστική ιστορία, κυκλοφόρησε ο (και λογοτέχνης) π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ. Αφορούν σε δύο ανερεύνητα μέχρι στιγμής θέματα και αποτελούν αξιοπρόσεκτες επιστημονικές ανακοινώσεις. Τίτλοι τους: «Σύμμεικτα για τον αρχιεπίσκοπο Ζακύνθου Διονύσιο Λάτα» και «Το περί των Ζακυνθίων Αγίων υμνογραφικό έργο του μοναχού Γεράσιμου Μικραγιαννίτου».

Αν και η εισαγωγή της διδασκαλίας του θεάτρου στο ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων κινείται ακόμα στο χώρο του ευκαταίου είναι πια κοινή η πεποίθηση πως η ενασχόληση των μαθητών με το θέατρο, κορυφαίο καλλιτεχνικό αλλά και παιδευτικό αγαθό, πολλά έχει να τους προσφέρει. Με τίτλο «Πρόταση για πειραματική διδασκαλία θεατρικού έργου στο Λύκειο» μας έρχεται από την Κύπρο ένας θαυμάσιος οδηγός για ανέβασμα σχολικών παραστάσεων. Συγγραφέας του ο εκπαιδευτικός ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΙΚΕΛΗΣ.

Δύο χιλιάδες μεταφράσεις έργων νεοελληνικής λογοτεχνίας σε ξένες γλώσσες έχουν καταγραφεί μέχρι σήμερα από το ΑΡΧΕΙΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου. Εκδόσεις σε 33 γλώσσες, ανάμεσα στις οποίες τα ιαπωνικά, αραβικά, ουκρανικά, γεωργιανά, καταλανικά, βασκικά, αρμένικα, ινδονησιακά, φλαμανδικά, ισλανδικά και βιετναμικά! Οι περισσότερες όμως είναι στα αγγλικά κι έπειτα στα γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, ρουμάνικα (να είναι καλά η κυρία Έλενα Λαζάρ των εκεί εκδόσεων Ομόνοια) και τα ισπανικά. Κι από συγγραφείς: Ρίτσος, Καζαντζάκης, Καβάφης, Βασιλικός, Ελύτης, Σεφέρης, Ζέη και Σαμαράκης. Τι φτάνει λοιπόν που η νεοελληνική λογοτεχνία δεν έχει τη θέση που της ανήκει στο διεθνές στερέωμα; Μήπως ότι όλα αφήνονται στον «πατριωτισμό» των φιλελλήνων ξένων εκδοτών, στους οποίους κανείς από την Ελλάδα δε συμπαραστέκεται;

Τουλάχιστον εβδομήντα πέντε χιλιάδες ελληνικής ρίζας λέξεις διαθέτει η διεθνής αγγλική γλώσσα. Ανάλογος είναι ο αριθμός των ελληνικής προέλευσης λέξεων στη γαλλική γλώσσα, όπως και στις περισσότερες άλλες σύγχρονες ευρωπαϊκές. Το τόνισε με θέρμη στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο ο ευρωβουλευτής ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΡΙΝΟΣ, υπογραμμίζοντας επίσης ότι κατά συνέπεια η γνώση των βασικών γλωσσών ενδυναμώνει τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και ότι εκτός από ανθρωπιστική αξία είναι και όπλο επιβίωσης και ευδοκίμησης σε μια παγκοσμιοποιούμενη οικονομία.

Άνοιξε η Βιβλιοθήκη του ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΜΙΧΕΛΗ (Βασ. Σοφίας 79, τηλ. 7218626) που είναι εξειδικευμένη σε θέματα αισθητικής αλλά και γενικότερα αρχιτεκτονικής, τέχνης και φιλοσοφίας της τέχνης. Ο κύριος όγκος των βιβλίων της Βιβλιοθήκης προέρχεται από την προσωπική συλλογή του Παναγιώτη Μιχελή και της συζύγου του Έφης. Σήμερα περιέχει 11.000 βιβλία, ανάτυπα άρθρων καθώς και μεγάλη συλλογή περιοδικών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τμήμα της που καταλαμβάνεται από πλήρεις σειρές των εγκυροτέρων περιοδικών αισθητικής που κυκλοφορούν διεθνώς.

Μια συλλογή ποιημάτων γραμμένων από τη δεκαετία του 1940 μέχρι το 1995 παρουσίασε σε μια ωραία έκδοση (εκδόσεις ΑΙΟΛΟΣ) ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΥΔΑΚΗΣ, φανερώνοντάς μας μια ακόμη ωραία πλευρά του χαρακτήρα του και των ενδιαφερόντων του. Πατέρας του συγγραφέα Σπύρου Καρυδάκη, ο οποίος με το πρώτο του κιάλας μυθιστόρημα έκανε ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία του στα ελληνικά γράμματα («Ο άλλος με μαχαίρι», Καστανιώτης), περιέλαβε στο βιβλίο του «Ποιήματα» 56 λυρικά παραδοσιακά ποιήματά του αναφερόμενα σε θέματα που τον συγκινούν, όπως η φύση, ο έρωτας, η κοινωνία, η ζωή, ο θάνατος. Την επιλογή και την επιμέλεια έκανε ο Δημήτρης Αρβανιτάκης.

Από τις εκδόσεις «ΜΠΑΣΤΑΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ» κυκλοφόρησε η πολύ ενδιαφέρουσα και σοβαρή μελέτη του ΖΑΦΕΙΡΗ ΑΚΤΥΠΗ «*Ηράκλειτος ο Εφέσιος*». Ο μελετητής με τις «τρεις διαδοχικές αναγνώσεις» του, όπως σημειώνει στον υπότιτλο, προσεγγίζει με ιδιαίτερο, προσωπικό τρόπο, τον αρχαίο φιλόσοφο της Εφέσου.

Στην παραίτηση έφθασε ο τόσο δημιουργικός ΑΚΗΣ ΛΑΔΙΚΟΣ, πρόεδρος του Δημοτικού Θεάτρου Ζακύνθου. Επακολούθησαν διάφορες αντεγκλήσεις με το δήμαρχο Γιάννη Αγαλιανό και στο τέλος το Δημοτικό Θέατρο ενσωματώθηκε στη Δ.Ε.Π.Α.Ζ., δημοτική επιχείρηση, που σε τόσες αμαρτίες έχει περιπέσει ώστε οι Ζακυνθinoί έχουν κάνει μόδα να ερμηνεύουν τα αρχικά της με τρόπο που ταιριάζει περισσότερο στις πραγματικές δραστηριότητές της παρά στην επίσημη ερμηνεία τους που είναι Δημόσια: Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Ζακύνθου.

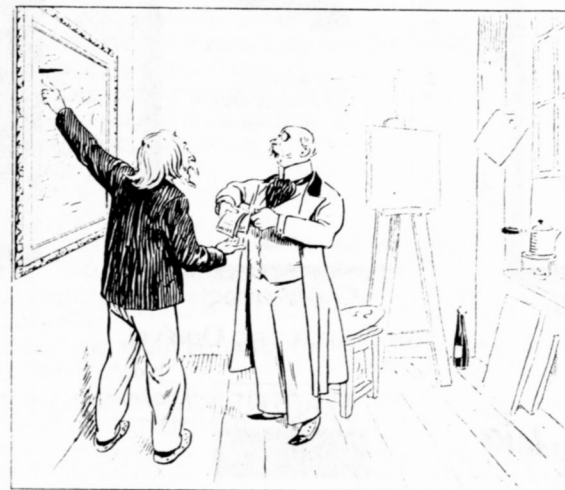
Στη ΛΕΥΚΑΔΑ από τις 12 -15 Οκτωβρίου 2000 το Πανεπιστήμιο Πειραιά και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας οργανώνουν ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ με θέμα: «Η ζωή και το έργο του ΙΩΑΝΝΗ Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ (Υποδιοικητή και Διοικητή της Εθνικής Τράπεζας, 1894-1914)».

Κατευθυντήριοι άξονες του Συνεδρίου είναι η διεπιστημονική προσέγγιση της ζωής και του έργου του Ιωάννη Α. Βαλαωρίτη, σημαντικής προσωπικότητας του επιστημονικού κόσμου της χώρας στο τέλος του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, και η αποτίμηση της συνεισφοράς του στο οικονομικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι.

Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθες θεματικές ενότητες:

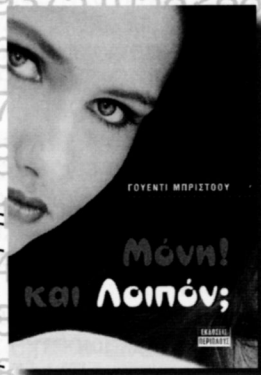
- I. Η επιστημονική προσφορά του Βαλαωρίτη: Στην οργάνωση και ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος στην Ελλάδα. Στην προώθηση και επίλυση των νομισματικών προβλημάτων της χώρας. Στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του συστήματος των Ελληνικών Μεταφορών. Στην προώθηση της Νομικής επιστήμης (Εμπορικό και Αστικό Δίκαιο, Ιόνιο Δίκαιο). Στην κάλυψη των πολεμικών δαπανών στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων.
- II. Η ανάπτυξη των Υποκαταστημάτων της Εθνικής Τράπεζας στα Επτάνησα και οι νέες χρηματοοικονομικές και τραπεζικές δραστηριότητες σήμερα.
- III. Ο Βαλαωρίτης και η σχέση του με τη γενέτειρά του Λευκάδα και τα Επτάνησα γενικότερα.
- IV. Η οικογένεια Βαλαωρίτη και ο Ιωάννης Α. Βαλαωρίτης.
- V. Η ανάπτυξη των μεθοδολογικών προβλημάτων στη βιογραφική προσέγγιση.

Προσωρινή Οργανωτική Επιτροπή: Διακογιάννης Γεώργιος, Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Πειραιώς. Σκιαδά Ζωή, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας. Γεωργάκης Βασίλειος, Δ/ντής Υποκ/ματος Λευκάδας της Εθνικής Τράπεζας. Καλαφάτης Θανάσης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Συνοδινός Ζήσιμος, Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας. Σφέτσα Σοφία, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας. Τσαγκαράκης Νίκος, Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Τσιριτάκης Εμμανουήλ, Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Φέτσης Θεόδωρος, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας. Φλογαίτης Σπύρος, Πανεπιστήμιο Αθηνών. ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, τηλ. 0645-21700, Φαξ: 0645-21704.

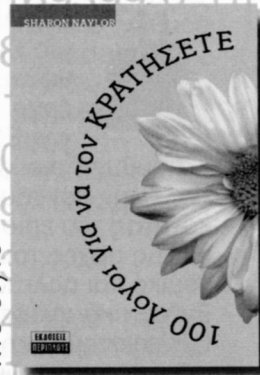

Μήπως με παχαίνει αυτό;

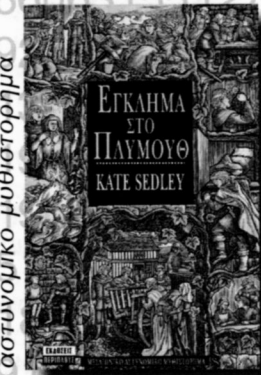
Μόνη! και λοιπόν;

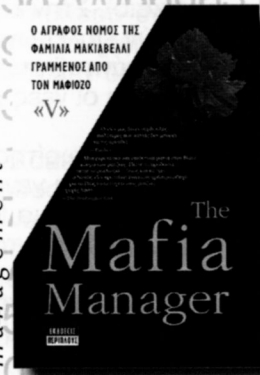
100 λόγοι για να τον κρατήσετε

Η γυναίκα του Καίσαρα

Έγκλημα στο Πλύμουθ

The Mafia Manager

Περί ορέξεως

Ο θάνατος του δούκα της Οφένα

Δολοφόνος έρωτας

Σε όλα τα βιβλιοπωλεία

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, Τηλ. Κέντρο: 33 07 000 - 4

Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος
 Αβούρης Μαρίνος, Γενικός Επιθεωρητής Μ. Ε., Αθήνα
 Αγγελόπουλος Διομήδης, Αθήνα
 Αθανασόπουλος Βαγγέλης, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Αθανασόπουλος Γεώργιος, λογοτέχνης, Βρυξέλες
 Αθανασιάδου Άννα, τραπεζικός, Αθήνα
 Αλεξανδροπούλου Λένα, Κηφισιά
 Αλισανδράτος Γιώργος, φιλόλογος, Αθήνα
 Ανδριώτης Γιάννης, λογοτέχνης, Αθήνα
 Αντίοχος Σαράντης, λογοτέχνης, Λουξεμβούργο
 Αντίοχου Τώνια, μαθήτρια, Ζάκυνθος
 Αντύπα Διονυσία, Αθήνα
 Αρβανιτάκη-Δερμάτη Ιωάννα, φιλόλογος, Αθήνα
 Αρβανιτάκη Τασία, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Αρχοντούλης Απόστολος, χημικός, Αθήνα
 Βαρβαρίγος Νίκος, ιδ. υπάλληλος, Ζάκυνθος
 Βασιλάκης Γιώργος, τοπογράφος, Ζάκυνθος
 Βενάρδου-Ξένου Αλίκη, δημοσιογράφος, Αθήνα
 Βενέτης Θανάσης, λογοτέχνης, Αθήνα
 Βενετσάνου Αδαμαντία, Ζάκυνθος
 Βεντούρας Σήφης, λογοτέχνης, Αθήνα
 Villar Lecumberri Alicia, φιλόλογος, Μαδρίτη
 Βίτσος Γιάννης, μουσικός, Ζάκυνθος
 Βίτσος Γιάννης, γιατρός, Ζάκυνθος
 Βίτσος Νίκος, φαρμακοποιός, Ζάκυνθος
 Βίτσος Τάσης, Ζάκυνθος
 Βλασσόπουλος Νίκος, εφοπλιστής, Λονδίνο
 Βουτσινάς Γιάννης, χημικός, Αθήνα
 Βυθούλκα Χρυσή, φιλόλογος, Αθήνα
 Βυθούλκας Διονύσης, φιλόλογος, Αθήνα
 Βυθούλκας Κων/νος, εκπαιδευτικός, Ζάκυνθος
 Γεροντόπουλος Κίμων, Αθήνα
 Γιαννόπουλος Σπύρος, δικηγόρος, Ζάκυνθος
 Γκανούδης Δημήτρης, ψυχολόγος, Αθήνα
 Γκούσκος Διονύσης, δικηγόρος, Αθήνα
 Γκρίτση-Μιλιέξ Τατιάνα, συγγραφέας, Αθήνα
 Γούναρη Αναστασία, ζωγράφος, Αθήνα
 Γουσέτη-Πατατούχα Ρίτα, Αθήνα
 Δάλκα Γιολάνδα, Αθήνα
 Δανελάτος Αντώνης, οδοντίατρος, Αθήνα
 Δεληγιαννάκη Ναταλία, φιλόλογος, Ηράκλειο
 Δεμέτης Γιάννης, Δ/τής Μουσείου Σολωμού, Ζάκυνθος
 Διακοπαναγιώτης Ναθαναήλ, Κάρπαθος
 Δούση Μαρία, ηθοποιός, Αθήνα
 Δρακοπούλου Κατερίνα, φιλόλογος, Αθήνα
 † Δρογγίτης Διονύσιος, συνταξιούχος δημοσίου, Ζάκυνθος
 Δρόσου Ελευθερία, φιλόλογος, Αμφιλοχία
 Ευαγγελάτος Γιάννης, επιχειρηματίας, Αθήνα
 Ζακυνθινή Δράση για Φυσική & Πολιτιστική Συντήρηση
 Ζαχαριά-Μυλωνά Στέλλα, δικηγόρος, Αθήνα
 Ζαχαροπούλου Νατάσα, λογοτέχνης, Αθήνα
 Ζαρκάδη Διονυσία, εκπαιδευτικός, Ζάκυνθος
 Ζερβός Γεώργιος, οδοντίατρος, Αθήνα
 Ζήβας Διονύσης, καθηγητής Πολυτεχνείου, Αθήνα
 † Ζιμπής Γεώργιος, διευθυντής δασών, Ζάκυνθος
 Ζουριδής Γιώργος, τοπογράφος, Ζάκυνθος
 Ζώη Κούλα, Ζάκυνθος
 Ηλιόπουλος Βασίλειος, τραπεζικός, Αθήνα
 Θέμελη Ελίζα, Θεσσαλονίκη
 Θέμελης Γιάννης, υπάλληλος ΕΟΚ, Λουξεμβούργο
 Θεοδόσης Κων/νος, λογοτέχνης, Ζάκυνθος

Τα μέλη της εταιρείας «Οι φίλοι του Περίπλου»

† Θεοδοσιάδου Ασημίνα, Αθήνα
 Θεοφάνης Γιώργος, ιδ. υπάλληλος, Αθήνα
 Θεοχάρης Γ. Χ., ποιητής, Ασπρα Σπίτια
 Ιθακήσιος Διονύσης, Διευθυντής Δημόκριτου, Αθήνα
 Ιστορική και Αρχαιολογική Εταιρεία, Αγρίνιο
 Ιωαννίδης Κώστας, λογοτέχνης, Δράμα
 Ιωαννίδης Χαράλαμπος, τραπεζικός, Γιαννισά
 Καββαδίας Σπύρος, Δρ. φιλολογίας, Ζάκυνθος
 Κάγκουρας Γεώργιος, έμπορος, Ζάκυνθος
 Καζαντζή Φανή, Πανεπιστημιακός, Θεσσαλονίκη
 Καζολέα Κατερίνα, ιστορικός τέχνης, Αθήνα
 Κακούρου-Χρόνη Γεωργία, φιλόλογος, Σπάρτη
 Καλλιγιάς Π. Γ., αρχαιολόγος, π. Δ/ντης Μουσείου Ακροπόλεως, Κηφισιά
 Καλογερία Φωτεινή, ψυχολόγος, Αθήνα
 Κανδύλας Θάνος, ποιητής, Αθήνα
 Καπάδοχος Δημήτρης, καθηγητής, Αθήνα
 Κάπαρης Σάκης, τραπεζικός, Πάτρα
 Καραμαλίκη Μαρία, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Καραπάνου Σάσα, φυσικοθεραπεύτρια, Ζάκυνθος
 Κάρδαρη Αικατερίνη, γιατρός, Ζάκυνθος
 Καρυδάκης Γεώργιος, Ζάκυνθος
 Κατσιμίγκα Παρασκευή, Αθήνα
 Κατσουράκη Λίλη, Αθήνα
 Καψοκέφαλος Σπύρος, συνταξιούχος, Αθήνα
 Κεφαλληνού Κατερίνα, ιδιωτ. υπάλληλος, Αθήνα
 Κεφαλληνού Ελισάβετ, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Αυστραλία
 Κεφαλόπουλος Νίκος, υπάλληλος ΕΛΤΑ, Ζάκυνθος
 Κλαμπάνη Μαύρα, συνταξιούχος Ο.Τ.Ε., Ζάκυνθος
 Κόκλα Γεωργία, Διευθ. Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζακύνθου, Ζάκυνθος
 Κοκλανάρης Νικόλαος, Η.Π.Α.
 Κολοβός Ντίνος, φιλόλογος, Αγρίνιο
 Κολυβά-Καραλέκα Μαριάννα, Διευθ. Γενικών Αρχείων Κράτους, Αθήνα
 † Κολυβάς Γιώργος, Διευθυντής ΕΡΤ, Αθήνα
 Κόμης Πέτρος, συνταξ. δημοσίου, Αθήνα
 Κομιανού Άρια, χαράκτρια, Αθήνα
 Κονιτόπουλος Ιάκωβος, μουσικός, Αθήνα
 Κοντογιάννης Κων/νος, Αθήνα
 Κοντονής Σπύρος, Αθήνα
 Κοριατοπούλου Πιερρίνα, δικηγόρος, Αθήνα
 Κορφιάτης Γεώργιος, διπλωματικός, Λουξεμβούργο
 Κοταμανίδου Εύα, ηθοποιός, Αθήνα
 Κουρκουμέλης Αντώνης, βιολόγος, Η.Π.Α.
 Κουρκουμέλης Νίκος, ιστορικός ερευνητής, Αθήνα
 Κραουνάκης Σταμάτης, συνθέτης, Αθήνα
 Κριαράς Εμμανουήλ, καθηγητής Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
 Κωνσταντοπούλου Γωγώ, Αθήνα
 Λαδός Βασίλειος, συνταξιούχος, Αχαρνάι
 Λαζίδης Γιάννης, αρχιτέκτονας, Αθήνα
 Λαμπίρης Λεωνίδας, τραπεζικός, Αθήνα
 Λασκαράτος-Τυπάλδος Κων/νος, δικηγόρος, Αθήνα
 Λασκαράτος-Τυπάλδος Ιωάννης, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Λευκαδίτης Νίκος, Βόλος
 Λιβανός Νικόλαος, καθηγητής, Αθήνα
 Λοϊζίδου Μαρία, εικαστική καλλιτέχνης, Λευκωσία, Κύπρος
 Λούντζης Νίκιας, λογοτέχνης, Αθήνα
 Μάνεσης Αριστόβουλος, Αθήνα
 Μάνεσης Διονύσης, εκπαιδευτικός, Ζάκυνθος
 Μάργαρης Ηλίας, τραπεζικός, Ζάκυνθος
 Μαρίνος Διονύσης, φωτογράφος, Αθήνα
 Μαρίνος-Κουρής Δημήτρης, καθηγητής Ε.Μ.Π., Αθήνα
 Μαρίνου Ιωάννα, Εξωχώρα, Ζάκυνθος

Μαρίνου Τασία, εφοριακός, Ζάκυνθος
 Μαρκαντωνάτου Μαρία, λογοτέχνης, Αθήνα
 Μαρκάτος Παναγής, Αθήνα
 Μαρκάτου Δώρα, Αθήνα
 Μαρκίδου Ελένη, φιλόλογος, Αθήνα
 Μαρνέρη-Μινώτου Φραγκίσκη, Αθήνα
 Μαρούδα Αικατερίνη, Αθήνα
 Μαρούδα-Πολυζωΐδη Χρυσούλα, γεωπόνος, Λάρισα
 † Μεγαδούκας Γιάννης, τραπεζικός, Αθήνα
 Μελά Κωνσταντίνα, τραπεζικός, Πειραιάς
 Μελίτας Νιόνιος, συνταξιούχος δημοσίου, Ζάκυνθος
 Μερκάτης Λώρης, ερευνητής, Αθήνα
 Μήτσιου-Παπαδοπούλου Ελένη, Θεσσαλονίκη
 Μήτσιου Φρίντα, φιλόλογος, Αγρίνιο
 Μητσού Μαριλίτσα, φιλόλογος, Αθήνα
 Μιαουδάκη Ντίνη, Αθήνα
 Μικέλης Γιώργος, Αγρίνιο
 Μινώτος Διονύσης, φιλόλογος, Αθήνα
 Μιχοπούλου Μαρία, Μεθώνη
 Μονοκρούσος Λεπτέρης, τραπεζικός, Αθήνα
 Μόσχοβης Αντώνης, τραπεζικός, Αθήνα
 † Μοτσηνίγος Σπύρος, συνταξιούχος ΟΣΕ, Αθήνα
 Μουζάκης Τάσος, λογοτέχνης, Η.Π.Α.
 Μπαγδατόπουλος Δημήτρης, Αθήνα
 Μπακαλάκος Χρήστος, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
 Μπακανάκη Σοφία, λογοτέχνης, Αθήνα
 Μπακόλας Χρήστος, αγιογράφος, Θεσσαλονίκη
 Μπάκουρη Βίκυ, Πρόεδρος Λυκείου Ελληνίδων, Ελβετία
 Μπαλουξή Παυλίνα, μεταφράστρια, Πάρος
 Μπαρούδης Χρήστος, Δοξάτο
 Μπάστας Αντώνης, επιχειρηματίας, Αθήνα
 Μπαχαράκης Μιχάλης, φιλόλογος, εκδότης, Θεσσαλονίκη
 Μπελούσης Παναγιώτης, γιατρός, Ραφήνα
 Μπελούσης Σπύρος, φιλόλογος, Αθήνα
 Μποζίκης Γιάννης, τραπεζικός, Ζάκυνθος
 Μπουρλέσα Σπυριδούλα, Καστοριά
 Μπούτου Τούλα, γιατρός, λογοτέχνης, Πειραιάς
 Μωραΐτη-Καπετσώνη Σοφία, συγγραφέας, Αθήνα
 Νάζου Παναγιώτα, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Αυστραλία
 Νειώδη Τίνα, Αθήνα
 Νικολαΐδης Κώστας, τραπεζικός, Γιαννισά
 Νικολουδάκης Αντώνης, Αθήνα
 Ντενίση Μιμή, ηθοποιός, Αθήνα
 Ντενίση Σοφία, φιλόλογος, Αθήνα
 Ξένος Βασίλης, συνταξιούχος, Αθήνα
 Ξένος Γεώργιος, δικηγόρος, Αθήνα
 Ξένος Νίκος, φυσικός, Αθήνα
 Ξένου Αγγελική, Αθήνα
 Ξένου-Ανέστη Ιουλία, Αθήνα
 Ορφανάκης Μιχάλης, ιδ. υπάλληλος, Αθήνα
 Παγανόπουλος Γιώργος, τραπεζικός, Αθήνα
 Παγανόπουλος Σταμάτης, Θεσσαλονίκη
 Παναγάκου Γκλόρια, Γλυφάδα
 Παπαδάτου-Παπαγιαννοπούλου Αγγελική, Αθήνα
 Παπαδάτου Όλγα, Ζάκυνθος
 Παπαδόπουλος Σεραφεΐμ, επιχειρηματίας, Γιαννισά
 Παπαϊωάννου-Αυγουστίνου Δανάη, φιλόλογος, Αθήνα
 Πατίλης Γιάννης, εκδότης, ποιητής, Αθήνα
 Πέττα Μαρία, φιλόλογος, ερευνήτρια, Αθήνα
 Πετροπούλου Ταζή, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Πετυχάκη-Μπάστα Νιόβη, Αθήνα

Πήλικα Αγγελική, Ζάκυνθος
 Πης Βασίλης, λογοτέχνης, Κως
 Πίστας Παναγιώτης, καθηγητής Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
 Πλατανιάς Δημήτρης, Αίθουσα Τέχνης Ζακύνθου, Ζάκυνθος
 Πλατής Χρίστος, Αθήνα
 Πομόνης-Τζαγκαράς Γιάννης, πολιτικός μηχανικός, Αθήνα
 Προβατά Μαρία, Αθήνα
 Προπαλάμος Ευθύμιος, δικηγόρος, Αθήνα
 Πυλαρινός Διονύσης, τ. βουλευτής, πρόεδρος Μουσείου Σολωμού, Ζάκυνθος
 Πυλαρινός Θεοδόσης, φιλόλογος, Αθήνα
 Ράντου Γεωργία, Αθήνα
 Ροζάνης Στέφανος, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 † Σαββίδης Γιώργος, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Σαμαρά Ζωή, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
 Σαμαρά Καίτη, εκδότρια, Θεσσαλονίκη
 Σαπουτζή Ελευθερία, ηθοποιός, ποιήτρια, Αθήνα
 Sargint Robert, αρχιτέκτονας, Ιταλία
 Σεραπετόπουλος Χρήστος, οφθαλμίατρος, Αθήνα
 Σέρρας Διονύσης, λογοτέχνης, Ζάκυνθος
 Σιδέρη Αικατερίνη, Αθήνα
 Σκανδάμη Κλαίρη, ιστορικός, Ισπανία
 Σκλαβούνος Γιώργος, Αθήνα
 Σκοπετέα Σοφία, πανεπιστημιακός, Κοπεγχάγη
 Σκορδούλης Κώστας, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Σκούφη Αγγελική, τραπεζικός, Αθήνα
 Σούλη-Μόρφη Αναστασία, Ζάκυνθος
 Σοφιανόπουλος Γιώργος, επιχειρηματίας, Κέρκυρα
 Σπαθάκη Διονυσία, Ζάκυνθος
 Σταυρίδης Σταύρος, Αγρίνιο
 Στήνιος Γιάννης, γιατρός, Αθήνα
 Στράνη Φαίη, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Συνετός Παύλος, δικηγόρος, Ζάκυνθος
 Τζαβαλάς Διονύσης, δικηγόρος, Αθήνα
 Τζεραμπίνας Στέλιος, δικηγόρος, Ζάκυνθος
 Τζίμη Στέλλα, γιατρός, Ζάκυνθος
 Τικτοπούλου Κατερίνα, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
 Τόδουλος Διονύσης, πολιτικός μηχανικός, Αθήνα
 Τόδουλος Ιωάννης, Χαλάνδρι
 Τοδούλου Ευτυχία, συνταξιούχος Ο.Τ.Ε., Αθήνα
 Τουλούπα Έβη, αρχαιολόγος, π. διευθύντρια Μουσείου Ακροπόλεως, Αθήνα
 Τουρόγιαννη Βιβή, τραπεζικός, Αθήνα
 Τριανταφύλλου Μαίρη, Βύρωνα
 Τσάμης Ιωάννης, Παλ. Φάληρο
 † Τσαντσάνογλου Ελένη, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
 Τσαντσάνογλου Κυριάκος, Θεσσαλονίκη
 Τσερδανέλης (Τσερδάνης) Παναγιώτης, Βάρκιζα
 Τσιμπίδα Λίλιαν, Αθήνα
 Τσούκας Τάσος, τραπεζικός, Πειραιάς
 Υφαντής Νικόλαος, τραπεζικός, Παλλήνη
 † Φάρρος Αλέξανδρος, καθηγητής, Αθήνα
 Φέκκας Κωνσταντίνος, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
 Φραγκογιάννης Ανδρέας, π. Γενικός Διευθ. Υπ. Δικαιοσύνης, Αθήνα
 Χαραλαμπίδου Νάντια, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
 Χαρτά Ελένη, Πειραιάς
 Ψαρούδη Μαρία, Κηφισιά
 Hartzniker-Μοντσενίγου Πηνελόπη, υπάλληλος Ε.Ε., Λουξεμβούργο
 Δ. Ο., λογοτέχνης, Αθήνα

Γίνετε φίλοι του «Περίπλου» εκτός των άλλων σας συμφέρει!!!

Πάνω από 200 άνθρωποι των Τεχνών και των Γραμμάτων, δημιουργοί αλλά και φιλό-
 τεχνοί, έχουν μέχρι σήμερα γίνει και στην πράξη «Φίλοι του Περίπλου».
 Συμπληρώστε το κουπόνι και ταχυδρομήστε το στη διεύθυνση που έχει πάνω μαζί με
 την ετήσια συνδρομή σας που είναι 15.000 Δρχ.

ΤΙ ΚΕΡΔΙΖΕΤΕ;

A • Ετήσια συνδρομή στο περιοδικό «Περίπλους» και τις ευχαριστίες του περιοδικού
 για την αγάπη σας που θα τις εκφράζει και εγγράφως με την αναφορά του ονόματός
 σας στον κατάλογο των φίλων που θα δημοσιεύει σε κάθε τεύχος του.

B • Απολύτως δωρεάν ταχυδρομικώς στο σπίτι σας τα εξής βιβλία των εκδόσεων
 «Περίπλους»:

1. Αρτύρ ντε Γκομπινώ: Στο βασίλειο των Ελλήνων.
2. Βαρώνη φον Σταφφ: *Savoir vivre*.
3. Καρολίν Λαμάρς: Η ημέρα του σκύλου.
4. Τζων Μάντοξ Ρόμπερτς: Εφτά φόννοι στο Forum.
5. Ελένη Γερασιμίδου: Αυτές.
6. Μιμή Ντενίση: Εγώ η Λασκαρίνα.
7. Λόγια του έρωτα.
8. Γουίλιαμ & Κλώντια Μάντσεν: Τελετές μαγείας στη σύγχρονη Λατινική Αμερική.
9. Ανδρέας Λασκαράτος: Γιατί τα τάλαρα τα λένε τάλαρα.

Η συνολική αξία των δέκα βιβλίων είναι 23.600.- Δρχ.
 Η αξία της ετήσιας συνδρομής στον «Περίπλου» 5.000.- Δρχ.

Το συνολικό κέρδος κάθε «Φίλου του Περίπλου» 28.600.- Δρχ.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΕΠΙΘΥΜΙΑΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΛΟΥΣ
 Θα ήθελα να με εγγράψετε μέλος της μη κερδοσκοπικής εταιρείας
 «Οι Φίλοι του Περίπλου».

Αποστέλλω το ποσό των 15.000 δρχ. ως ετήσια συνδρομή μου:

→ Με ταχυδρομική, τραπεζική ή ιδιωτική επιταγή στο όνομα:
 Διονύσης Βίτσος, Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα.

→ Με κατάθεση στους λογαρισμούς
 • ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ 345/749 012-77
 • ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 54/04870-00010/79
 • ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΙΣΤΕΩΣ 101-002101-685564

όπου πρέπει να ζητήσετε να σας αναγράψουν στον κομπιούτερ ως καταθέτη.
 → Στον κ. Γιάννη Δεμέτη, Μουσείο Σολωμού, στη Ζάκυνθο.

→ Με χρέωση της πιστωτικής μου κάρτας: ΕΘΝΟΚΑΡΤΑ MASTERCARD
 DINERS VISA AMERICAN EXPRESS

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΡΤΑΣ: .....

ΗΜΕΡ. ΛΗΞΕΩΣ: ...../..... ΥΠΟΓΡΑΦΗ: .....

(Παρακαλούμε σημειώστε τον τρόπο).

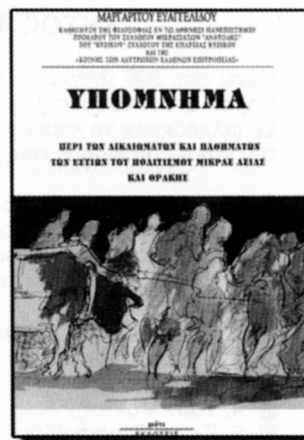
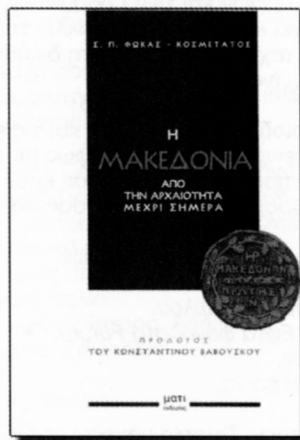
ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: _____

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: _____

Τ. Κ.: _____ ΠΟΛΗ: _____

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: _____

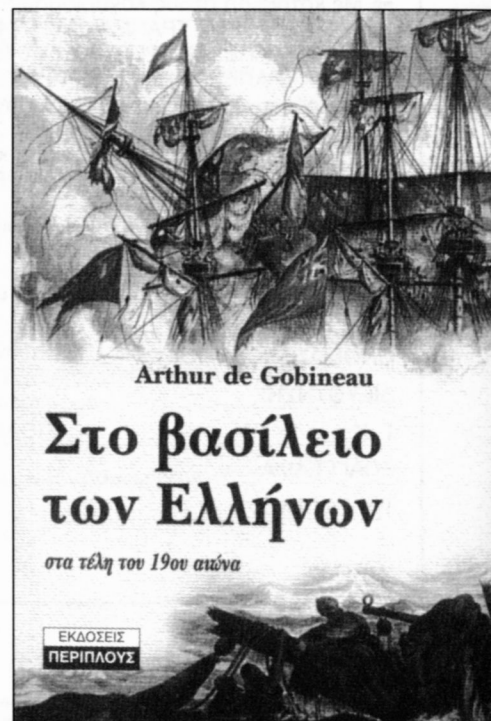
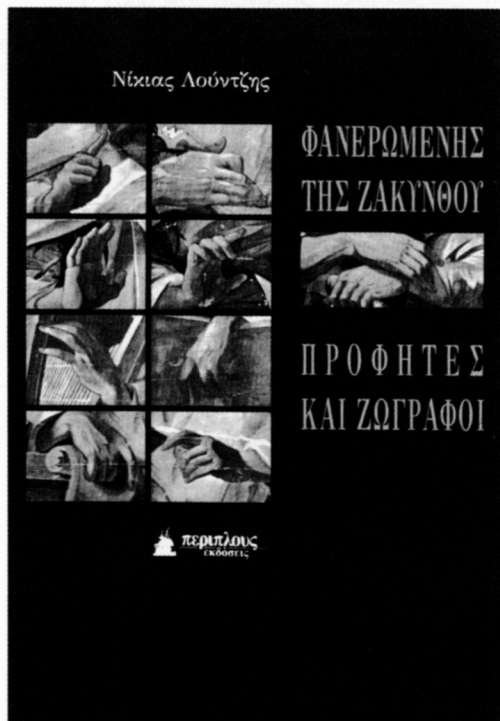
ΤΗΛΕΦΩΝΟ: _____

ματι

βιβλιοπωλείο - γκαλερί - εκδόσεις

ΠΑΡΜΕΝΙΩΝΟΣ 2 • 60 100 ΚΑΤΕΡΙΝΗ • ΤΗΛ. (0351) 31 275

Η Σοφία Αδαμίδου είναι δημοσιογράφος και ποιήτρια • Η Νίκη Αϊντενάιερ είναι εκδότρια • Η Πόλυ Βασιλάκη είναι συγγραφέας, εκπαιδευτικός, με μεταπτυχιακό στους ελληνικούς μύθους • Ο Διονύσης Βίτσος είναι ο εκδότης του «Περίπλου» • Η Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου είναι καθηγήτρια της Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών • Ο Βαγγέλης Ηλιόπουλος είναι εκπαιδευτικός και συγγραφέας • Η Τζίνα Καλογήρου είναι λέκτορας του Πανεπιστημίου Αθηνών • Ο Σπύρος Καρυδάκης είναι συγγραφέας • Κ. Α. Κολοβός είναι φιλόλογος και συγγραφέας • Ο Μάνος Κοντολέων είναι συγγραφέας και κριτικός λογοτεχνίας • Ο Ε. Ν. Μόσχος είναι συγγραφέας • Ο Χρήστος Μπουλώτης είναι αρχαιολόγος και συγγραφέας • Η Αθηνά Ντούλια είναι εκπαιδευτικός, με μεταπτυχιακό στην ιστορία-λαογραφία • Η Βάσω Οικονομοπούλου είναι μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών • Ο Γιάννης Σ. Παπαδάτος είναι σχολικός σύμβουλος και κριτικός λογοτεχνίας • Η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου είναι συγγραφέας • Ο Θεοδόσης Πυλαρινός διδάσκει λογοτεχνία στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών • Ο Ευγένιος Τριβιζάς είναι συγγραφέας • Η Ελένη Σαραντίτη είναι συγγραφέας και κριτικός λογοτεχνίας • Η Σοφία Χατζηδημητρίου-Παράσχου είναι φιλόλογος και συγγραφέας • Η Ελένη Χωρεάνθη είναι συγγραφέας και κριτικός λογοτεχνίας.

Οι συνεργάτες μας

**ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Κ. ΛΟΥΚΑ ΠΑΠΑΔΗΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1999
(Απόσπασμα)**

Η δημοσιονομική θέση της χώρας βελτιώθηκε περαιτέρω το 1999 και στήριξε τη διαμόρφωση συνθηκών σταθερότητας στην οικονομία. Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης, σε εθνικολογιστική βάση, περιορίστηκε κατά μία εκατοστιαία μονάδα, περίπου, στο 1,6% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ), δηλαδή στο ήμισυ περίπου της τιμής αναφοράς (3%) του σχετικού κριτηρίου σύγκλισης της Συνθήκης και σε επίπεδο ελαφρά υψηλότερο από τον αντίστοιχο μέσο όρο (1,2) στις χώρες της ζώνης του ευρώ. Επίσης, το ενοποιημένο χρέος της γενικής κυβέρνησης μειώθηκε κατά μία εκατοστιαία μονάδα, στο 104,4% του ΑΕΠ, παρά τη σημαντική αυξητική επίδραση στο χρέος σε συνάλλαγμα από την ανατίμηση του δολαρίου και του γιεν έναντι της δραχμής. Ο λόγος του χρέους της γενικής κυβέρνησης προς το ΑΕΠ εξακολουθεί να είναι πολύ υψηλότερος από την τιμή αναφοράς (60%) του σχετικού κριτηρίου της Συνθήκης και από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ζώνης του ευρώ (72,2%). Η συνεχής όμως μείωση του λόγου του δημόσιου χρέους κατά σχεδόν 7 εκατοστιαίες μονάδες συνολικά στα προηγούμενα τρία έτη οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτός «μειώνεται επαρκώς» και «με ικανοποιητικό ρυθμό» και επομένως κρίνεται ότι ικανοποιείται το σχετικό κριτήριο της Συνθήκης.

Η σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας, ενώ μπορεί να αποδειχθεί αποτελεσματικό μέσο αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού, δεν μπορεί να διασφαλιστεί μακροπρόθεσμα, εάν δεν στηρίζεται από νομισματική και, γενικότερα, μακροοικονομική πολιτική που αποσκοπεί στη διαμόρφωση συνθηκών σταθερότητας στην εγχώρια οικονομία.

Η σύγκλιση προς τη σταθερότητα και οι ευνοϊκές προσδοκίες των αγορών σχετικά με τη διατηρησιμότητα της ονομαστικής σύγκλισης στο μέλλον αντανακλώνται στην εξέλιξη των αποδόσεων των μακροπρόθεσμων τίτλων του Ελληνικού Δημοσίου. Η διαφορά μεταξύ της απόδοσης των δεκαετών ελληνικών τίτλων και της μέσης απόδοσης των αντίστοιχων τίτλων των χωρών της Ε.Ε. μειώθηκε, από 510 μονάδες βάσης στο τέλος του 1997, σε λιγότερο από 100 μονάδες βάσης τον Μάρτιο του 2000.

Το 1999 ήταν το τέταρτο κατά σειρά έτος στο οποίο ο ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας (3,5%) ήταν σαφώς υψηλότερος από τον ρυθμό ανάπτυξης της Ε.Ε. (2,3%).

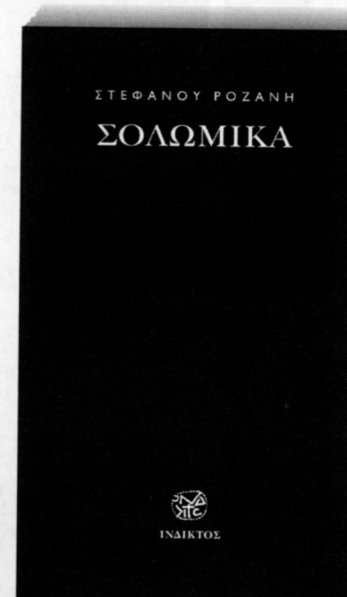
Οι προοπτικές για το τρέχον και τα αμέσως επόμενα έτη είναι σαφώς θετικές. Ο ρυθμός ανάπτυξης αναμένεται να παραμείνει υψηλότερος από τον αντίστοιχο της Ε.Ε. και επομένως η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης θα συνεχιστεί. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σύγκλισης, το ΑΕΠ θα αυξηθεί κατά 3,8% εφέτος και περίπου 4% το 2001.

Το 1999, σύμφωνα με τις διαθέσιμες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε ελαφρά στο 10,4-10,5% (στην Ε.Ε. μειώθηκε σε 9,2%), ενώ συνεχίστηκε η άνοδος της απασχόλησης.

Απαιτείται βελτίωση των συστημάτων γενικής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, ώστε οι νέοι να αποκτούν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέπουν να ανταποκρίνονται στη ζήτηση για διάφορες ειδικότητες, η οποία συνεχώς μεταβάλλεται λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων. Επίσης, η τόνωση και της προσφοράς εργασίας από νέους μπορεί να επιτευχθεί με τη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης της εργασίας, ιδίως της σχετικά ανειδίκευτης και χαμηλά αμειβόμενης, καθώς και με την ενίσχυση των κινήτρων για απασχόληση και κατάρτιση μέσω φορολογικών ρυθμίσεων ή ειδικών παροχών, ενώ η δημιουργία θέσεων εργασίας για νέους μπορεί να ενθαρρυνθεί με την ελάφρυνση του κόστους εργασίας για τις επιχειρήσεις.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ

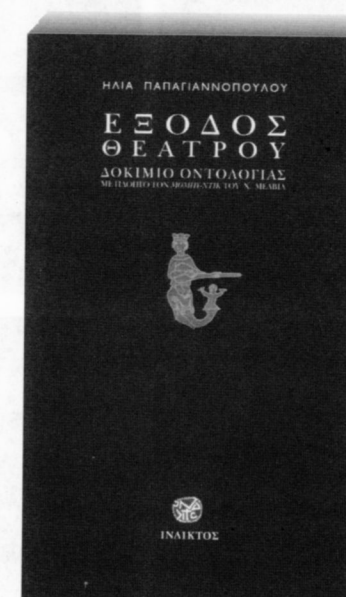
[ΣΕΙΡΑ ΔΟΚΙΜΙΩΝ]

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΟΖΑΝΗ

ΣΟΛΩΜΙΚΑ

Τα Σολωμικά συγκεντρώνουν την εργασία είκοσι τριών ετών πάνω σε θεμελιώδη προβλήματα έμμηνην της του έργου του Διονυσίου Σολωμού. Το γεγονός ότι τα προβλήματα αυτά, με τους όρους τους οποίους επεξεργάστηκε να θέσει ή εργασία αυτή, ή με άλλους παραπλήσιους, απασχόλησαν, ήδη από την έκδοση της πρώτης μελέτης, το 1976 (Το Δαιμονιακό Ύψιστο), και εξακολουθούν να απασχολούν ένα σημαντικό τμήμα των Σολωμικών έρευνών, αποτελεί άσφαλως απόδειξη της κρισιμότητας των προβλημάτων για τη συνολική θεώρηση και κατανόηση του Σολωμικού έργου, όσο και για την προώθηση των Σολωμικών μελετών μεταξύ νεότερων ερευνητών. Το έργο του Σολωμού τίθεται μέσα στο ευρύτερο συμφραζόμενο της ευρωπαϊκής ρομαντικής φιλοσοφίας και ποιητικής θεωρίας, και έτσι αναδεικνύεται ως κεντρικό γεγονός της ρομαντικής κοσμοαντίληψης.

ΗΛΙΑ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

**ΕΞΟΔΟΣ ΘΕΑΤΡΟΥ
ΔΟΚΙΜΙΟ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕ ΠΛΟΗΓΟ**

ΤΟΝ ΜΟΜΠΥ-ΝΤΙΚ ΤΟΥ Χ. ΜΕΛΒΙΑ

Παρακολουθώντας το γοητευτικό και συνάμα αποτρόπαιο ταξίδι του φαλαινθηρικού «Πίκουοντ» και των ήρώων του, ο συγγραφέας επιχειρεί μια καλειδοσκοπική ανασύνθεση της πνευματικής ιστορίας της νεώτερης Δύσης ή όποια, παραδόξως, προχωρά με τον ρυθμό αποσύνθεσης του θεμελιώδους φιλοσοφικού της προγράμματος. Ο συγγραφέας, ένας νέος Έλληνας στοχαστής, υποδεικνύει πώς στον τόπο μας μπορεί να ευδοκιμήσει γόνιμη πνευματική συμμετοχή στη Δύση, ούτως ώστε, μέσα ακριβώς από την εποχή μας και ανήκοντας άνα-δημιουργικά σ' αυτήν, να βρούμε τη φωνή μας και να αναθεμελιώσουμε την πνευματική μας ταυτότητα.

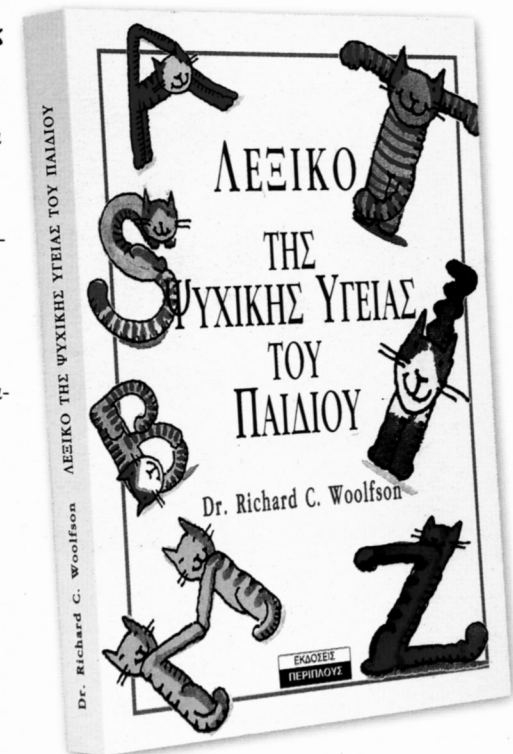

Διδότου 39, 106 80 Αθήνα. Τηλ.- Fax: 3616782

Λεξικό της ψυχικής ...Υγείας του παιδιού!

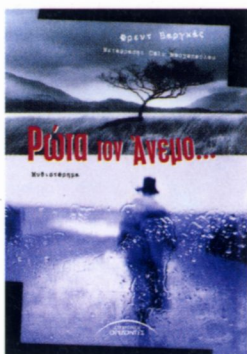
« Τελικά δεν είναι καθόλου δύσκολο να είσαι γονιός. Είναι εντελώς διαφορετικό απλά να το περιμένεις, από το να σου συμβαίνει! Γιατί τότε πρέπει ξαφνικά να κάνεις τα πάντα γι' αυτό το παιδί, σχεδόν χωρίς περιθώριο λάθους, ενώ έχεις ελάχιστη πείρα », προβληματίζεται ο βρετανός καθηγητής Dr. Richard C. Woolfson. Και επειδή δεν είναι ο πρώτος που τα βρήκε... δύσκολα αναλαμβάνοντας ρόλο μπαμπά, καταθέτει τις εμπειρίες του στο βιβλίο "ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ", ρίχνοντας φως σε όλα τα θέματα που συνεπάγεται η γέννηση ενός μωρού και προτείνοντας ιδέες για... "γονική δράση" καθώς το παιδί μεγαλώνει. Θα το βρείτε σε όλα τα καλά βιβλιοπωλεία.

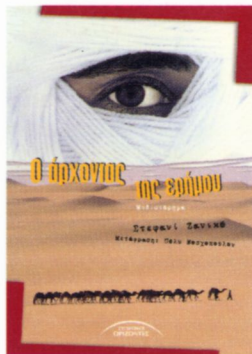
**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ**

ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ 20, 106 83 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ.ΚΕΝΤΡΟ:3307000, FAX:3307005

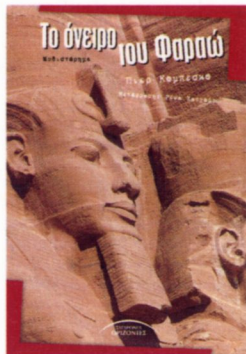
ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

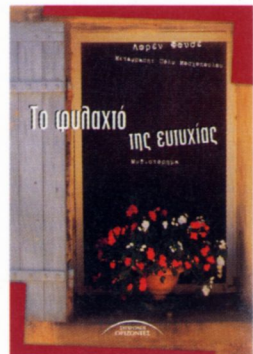
Ένα μυθιστόρημα που σε συναρπάζει σαν να ψάχνεις κάποιο θησαυρό. Γεμάτο μυστήριο, τρυφερότητα και ευαισθησία για τους ανθρώπους και τη φύση που εξελίσσεται στην ορεινή γαλλική ύπαιθρο. Ένας παλιός μύθος βγαίνει πάλι στην επιφάνεια: Ο λυκάνθρωπος, ο δολοφόνος με το λείο δέρμα. Ποια είναι όμως η αλήθεια;

Η Μαρί, φυλακισμένη στο χαρέμι μιας κάσμου στο νότιο Μαρόκο, ενώ προσπαθεί να ξεπεράσει τη δοκιμασία, το ενδιαφέρον της προσελκύει η προσωπικότητα του τοπικού άρχοντα, του Σαλάμ. Ποιο μυστήριο τον περιβάλλει; Ποιο μυστικό κρύβει; Η Μαρί ζει για μόνο για να το ανακαλύψει...

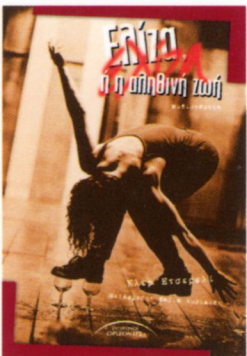

Ο Πιερ Κομπεσκό - βραβευμένος με το Goncourt, 1991 - σ' αυτό το σπουδαίο αιγυπτιακό μυθιστόρημα παίζει με τη γλώσσα και με τα γεγονότα. Αιχμηδιστής με ταλέντο, μεταμορφώνει τη φρίκη σε πνεύμα και το αισχρό σε ποίηση, καταφέρνοντας να παρασύρει τον αναγνώστη στη δίνη του παραμυθιού του.

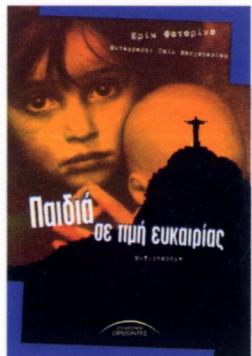

Μια γοητευτική κἀθοδος σε μια παιδική ανάμνηση, καθοριστική για τη ζωή έξι φίλων μιας παρέας (τριών αγοριών και τριών κοριτσιών), από την ηλικία των δέκα χρόνων μέχρι τα χρόνια της ωριμότητας.

Φιλία, μυστικά του παρελθόντος, πλοκές, ερωτικά πάθη, φώτα και μωραδιές της γης αγγίζουν την καρδιά μας και δίνουν οξυγόνο στην καθημερινότητά μας.

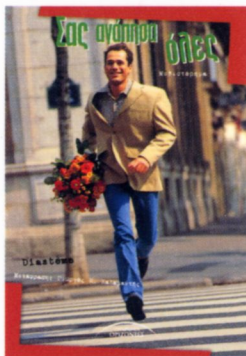

Η Ελίτ στο εργοστάσιο που δουλεύει γκαρζίζει και ερωτεύεται τον Αρέτζι, έναν Άραβα μετανάστη Μαζί του θα βιώσει τη περιθώριο και το ρατσισμό. Κινδυνεύει να χάσει το νόημα της αληθινής ζωής όπως της την περιέγραψε ο αδερφός της, Λιασέ: «Η αληθινή ζωή», της είπε γλυκά «είναι ίδια μ' εσένα Γεμάτη γαλήνη και πρεμίο». Μια μαρτυρία γεμάτη ερωτιστικά γραμμένη με ειλικρίνεια και αυταπόθεμα που μας δίνει την ευκαιρία να γκαρζίσουμε τον άνθρωπο της εποχής μας. Βραβείο Femina 1967!

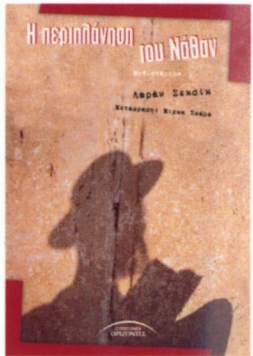

Σε αυτό το πολυφωνικό μυθιστόρημα που είναι μια ιστορία αγάπης, ανακαλύπτουμε το συναρπαστικό πορτραίτο της Βραζιλίας.

Ένα βιβλίο με εξωτικό άρωμα ζαχαροκάλαμου, το οποίο μέσα στην ψαλμωδία των ωκεανών και τους ρυθμούς της σάμπα, διηγείται τα οδυνηρά γεγονότα της δικτατορίας, της καταστροφής της ζούγκλας του Αμαζονίου, της σφαγής των Ινδιάνων και του φοβερού εμπορίου παιδιών.

Ο Λουί αγαπάει την Μαρί αλλά και τις γυναίκες των φίλων του. Η Μαρί φεύγει. Και λοιπόν; Υπάρχουν η Σόνια, η Τζα, η Έμμα, κυρίως η Έμμα, η φίλη του που θα τον στηρίξει μέχρι τη μέρα που ο Λουί ηθδεί στο κενό και αποχαριεττά τη ζωή γιατί έρχεται το τέλος του κόσμου. Ο Βιργίλιος, απεσταλμένος του Θεού, τον υποχρεώνει να θυμηθεί τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα που διέπραξε στη ζωή του. Αν η ζωή είναι Κόλαση, ακολουθεί το Καθάρτήριο... Ο Λουί αντιδρά, αντιστέκεται, ποινάει... τελικά υποκύπτει και μετά το Καθάρτήριο, ο Παράδεισος.

Εβραϊκή Οδύσεια; Παγκόσμιο παραμύθι; Εκπαιδευτικό διήγημα; Ύμνος στην μητρική αγάπη; Βιβλίο ιστορίας;

Αυτό το βιβλίο είναι τα πάντα. Ένα μυθιστόρημα που μας κάνει να γινόμαστε καλύτεροι.